GUSTAF II ADOLF OCH STRALSUND

1628—JULI 1630

AKADEMISK AFHANDLING

SOM MED TILLSTÅND AF

VIDTBERÖMDA FILOSOFISKA FAKULTETENS I UPPSALA HUMANISTISKA SEKTION

FÖR FILOSOFISK DOKTORSGRADS VINNANDE

TILL OFFENTLIG GRANSKNING FRAMSTÄLLES

AF

WALDEMAR CARLSSON

FIL. LIC. AF KALMAR NATION

Å LÄROSALEN N:o I

LÖRDAGEN DEN 14 DECEMBER 1912

KL. 10 F. M.

UPPSALA 1912

K. W. APPELBERGS BOKTRYCKERI

GUSTAF II ADOLF OCH STRALSUND

1628—JULI 1630

AKADEMISK AFHANDLING

SOM MED TILLSTÅND AF

VIDTBERÖMDA FILOSOFISKA FAKULTETENS I UPPSALA
HUMANISTISKA SEKTION

FÖR FILOSOFISK DOKTORSGRADS VINNANDE

TILL OFFENTLIG GRANSKNING FRAMSTÄLLES

AF

WALDEMAR CARLSSON
FIL. LIC. AF KALMAR NATION

Å LÄROSALEN N:o I

LÖRDAGEN DEN 14 DECEMBER 1912
KL. 10 F. M.

ACAD.
LUGD.BAT.
BIBL.

UPPSALA 1912
K. W. APPELBERGS BOKTRYCKERI

Digitized by the Internet Archive
in 2026

https://archive.org/details/IA41523710_0037

INNEHÅLLSFÖRTECKNING.

Sid.

Förord VII

Källor och litteratur XIII

I. ***Kort öfversikt af de olika makternas och särskildt Sveriges ställning till den tyska frågan under 1620-talets första hälft*** ... 1—8

Inledande öfversikt, s. 1. Gustaf Adolfs ställning till den tyska frågan, s. 3. Förbundet i Haag, s. 7. Konferensen i Brüssel, s. 8.

II. ***De spansk-kejserliga planerna på ett Nord- och Östersjövälde. Början till Stralsunds belägring*** ..... 9—32

Kriget i Tyskland 1626 och 1627, s. 9. Det spansk-kejserliga Östersjöprojektet, s. 11. Underhandlingarna med hansestäderna i Lübeck, s. 18. Wallensteins plan att bemäktiga sig hamnarna vid Östersjön, s. 20. v. Arnim i Mecklenburg, s. 23. Pommern och dess styrelse, s. 24. v. Arnim i Pommern, s. 25. Stralsund, s. 26. v. Arnim och Stralsund, s. 29. Dänholms besättande, s. 30.

III. ***De första förbindelserna mellan Gustaf Adolf och Stralsund. Sveriges fördrag med staden och dess underhandlingar med Wallenstein*** ..... 33—82

Gustaf Adolf och Stralsund, s. 33. Sverige och Danmark, s. 37. Stralsunds belägring, s. 44. Danmark och Stralsund, s. 47. Beskickning till kejsaren, s. 48. Närmande mellan Gustaf Adolf och Stralsund, s. 49. Gesantskap till Gustaf Adolf, s. 51.

Sid.

Fredsunderhandlingar mellan Arnim och Stralsund, s. 58. Wallensteins resa till Stralsund, s. 60. Sadler i Stralsund, s. 62. Fördrag mellan Gustaf Adolf och Stralsund, s. 63. Kapitulation mellan Stralsund och Sverige, s. 71. Wallensteins belägring af Stralsund, s. 72. Rosladins förhandlingar, s. 76.

IV. ***Fortsatta förbindelser mellan Gustaf Adolf och Stralsund. Sadler åter i Stralsund. Sändebud härifrån uppsöka konungen i Preussen. Förhandlingar äga rum därstädes i aug.*** ..... 83—140

Konungens brefväxling med Stralsund, s. 83. Sadler i Stralsund och tillståndet därstädes, s. 89. Holk i Stralsund, s. 91. De kejserlige och Stralsund, s. 92. Ett pommerskt sändebud hos Gustaf Adolf, s. 94. Stralsundska sändebud hos konungen, s. 96. Förhandlingarna i konungens läger, s. 100. Sändebudens utkast till förbund, s. 112. De svenska villkoren, s. 115. Sändebudens förslag, s. 117. Koncept till skyddsförbund, s. 119. Gustaf Adolf och hanseförbundet, s. 122. Konungens resolution, s. 125. Kapitulationen af d. 29 aug., s. 128.

V. ***Gustaf Adolfs afsikt att komma Stralsund till hjälp. Hans ställning till Danmark. Axel Oxenstiernas resa till Stralsund och Danmark i aug. och sept. 1628 samt förhandlingarna under denna tid*** ..... 141—171

Gustaf Adolfs afsikt att understödja Stralsund, s. 141. Axel Oxenstiernas instruktion, s. 143. Förhållandet till Danmark med afseende på Stralsund, s. 146. Oxenstierna förbereder sin resa, s. 148. Oxenstierna i Stralsund, s. 150. Kapitulationen den 2 sept. 1628, s. 155. Den pommerske hertigens gesanter hos Oxenstierna, s. 158. Oxenstierna i Köpenhamn, s. 160. Konventionen mellan Sverige och Danmark, s. 166. Oxenstierna och de stralsundska gesanterna. Förhandlingarna vid Gellen, s. 167.

Sid.

VI. *Gustaf Adolfs ställning till den tyska frågan 1628. Sadler i Stralsund i slutet af året. J. v. Gosens underhandlingar i Stockholm jan. 1629* ..... 172—201

Gustaf Adolfs ställning till den tyska frågan 1628, s. 172. Konceptet af d. 30 okt. och Sadlers instruktion, s. 177. Tillståndet i Stralsund och Sadlers underhandlingar där, s. 180. Stralsund och Danmark i slutet af 1628, s. 192. J. v. Gosen i Stockholm, s. 197.

VII. *Fredskongressen i Lübeck. Beskickning till Danmark angående Stralsund. Sten Bjelkes förhandlingar med Wallenstein och Tilly. Gustaf Adolf och den tyska krigsfrågan: förhållandet till England, Frankrike och Generalstaterna* ..... 202—229

Tronföljdsfrågan i Mantua, s. 202. Wallensteins politik, s. 203. Sverige och Danmark 1629, s. 205. Kongressen i Lübeck, s. 206. Hanseförbundet och Stralsund, s. 212. Salvii beskickning till Danmark i den stralsundska saken, s. 214. Gustaf Adolfs tyska planer, s. 217. Bjelkes beskickning, s. 219. Utsikterna till en fredlig uppgörelse, s. 224. Beskickning till England, s. 226. Frankrike, s. 227. Generalstaterna, s. 227.

VIII. *Bjelkes förhandlingar i Stralsund 1629. Underhandlingar mellan pommerske hertigen och staden. Ställningen där vid denna tid. Gustaf Adolfs plan med afseende på Stralsund* ..... 230—252

Bjelke i Stralsund, s. 231. Tullen vid Ruden, s. 234. Konungens svar på Bjelkes bref, s. 237. Underhandlingar, s. 237. Ställningen i Stralsund 1629. Garnisonens storlek, s. 240. Truppernas underhåll, s. 242. De kejserlige och Stralsund 1629, s. 245. Sinnesstämningen i Stralsund gentemot Sverige, s. 248. Hansedagen i Lübeck nov. 1629, s. 249. Gustaf Adolfs plan med afseende på Stralsund, s. 250.

Sid.

IX. ***Den tyska krigsfrågan i slutet af 1629. Gustaf Adolf och Stralsund t. o. m. juli 1630. Fördraget med hertigen af Pommern*** ... 253—264

Krigsfrågan i slutet af år 1629, s. 253. Underhandlingar i början af år 1630, s. 257. Kongressen i Danzig, s. 259. Rügens intagande, s. 262. Fördraget med hertigen af Pommern, s. 264.

FÖRORD.

Afsikten med föreliggande afhandling är att framlägga en på detaljforskningar grundad undersökning af Gustaf Adolfs förbindelser med Stralsund åren 1628—1630. Jag har ansett det lämpligt att föra fram min skildring till konungens landstigning i Tyskland, hvarjämte i korthet berörts det fördrag, som afslöts med hertigen af Pommern. Visserligen fortsätta konungens förbindelser med staden äfven efter denna tid, men då komma dessa att undanskymmas af viktigare händelser.

I den svenska politiken under nämnda år intager den stralsundska frågan en central plats. Härvid gäller det icke endast Sveriges förbindelser med en tysk hansestad; en viktig del af Sveriges utrikespolitik berör nämligen Stralsund mycket nära. För konungens tyska krig ansågs hans ställning till denna stad vara af en oerhördt stor betydelse. Det har alltså varit min afsikt att genom en undersökning af Sveriges diplomatiska förbindelser med Stralsund under dessa år lämna något — om också ringa — bidrag till kännedomen om den tid, som omedelbart föregår Gustaf Adolfs deltagande i det trettioåriga kriget.

För att kunna gifva denna skildring den bakgrund, mot hvilken händelserna lämpligast böra ses, har jag ansett det nödvändigt att i korthet skildra det allmänna politiska läget vid denna tid och särskildt habsburgarnes

maritima planer. Äfven Sveriges förhållande till Danmark har måst beaktas, då båda rikena samverkade till Stralsunds räddning. Dessutom äro de svenska och de danska förhandlingarna rörande nämnda stad starkt beroende af hvarandra. Jag har äfven ansett det för sammanhangets skull nödvändigt att i korthet redogöra för de viktigaste tilldragelserna under den egentliga belägringstiden samt stadens förhandlingar med de kejserlige. En jämförelsevis stor del af afhandlingen upptages alltså af skildringen af det händelserika året 1628. Då ägde också viktiga förhandlingar med Sverige rum. Hvad beträffar åren 1629 och 1630 har jag ansett mig böra beröra kongressen i Lübeck, då ju Gustaf Adolfs anspråk på att deltaga i denna grundade sig på hans förbindelse med Stralsund. Af liknande skäl ha Sten Bjelkes förhandlingar med Wallenstein och Tilly medtagits.

Den litteratur, som mer eller mindre fullständigt behandlar Stralsunds belägring af Wallenstein, är synnerligen rikhaltig. Redan år 1631 trycktes det — såsom det uppgifves — af syndicus, d:r Hasert, författade arbetet Gründlicher und wahrhafftiger Bericht etc., hvilket egentligen är afsedt att utgöra ett försvar af stadens hållning under konflikten med Wallenstein. Skildringen föres här fram till tiden för den kejserliga härens borttågande. Såsom skrifvet omedelbart efter belägringen förtjänar det ett visst intresse. Dess värde höjes genom bilagorna. *Neuburs* utförliga skildring, som synes hvila på ett synnerligen omfattande källstudium, saknar dock, i stort sedt, tillförlitlighet. Stadens förbindelser med Sverige beröras dessutom synnerligen flyktigt; de äfven här meddelade originalbilagorna hafva dock varit mig till stor nytta. *Zobers* Geschichte der Belagerung Stralsunds grundar sig till stor del på Neuburs arbete och har samma fel som detta. Den utan tvifvel bästa och utförligaste skildringen af ifrågavarande händelser

meddelas af *Fock* i 6:e bandet af hans Rügensch-Pommersche Geschichten. Han har äfven berört stadens förhandlingar med Gustaf Adolf och har härvid till stor del användt sig af Dinnies' i Stralsunds bibliotek befintliga urkundssamling. — Hvad den af mig använda litteraturen för öfrigt beträffar, får jag hänvisa till förteckningen öfver densamma. Jag vill dock särskildt nämna *Bärs* grundliga arbete, Die Politik Pommerns während des dreissigjährigen Krieges, som äfven innehåller en rikhaltig samling källor från ifrågavarande tid.

Bland källpublikationer har i främsta rummet användts Axel Oxenstiernas Skrifter och Brefvexling, af hvilken samling kanslerens nyligen utgifna bref från åren 1628—29 varit en viktig källa. Dessutom har *Gadebusch* i Pommersche Sammlungen aftryckt Gustaf Adolfs bref till Stralsund åren 1628 och 1629 t. o. m. den 8 okt., hvilka bref finnas i original i Stralsunds arkiv.

Föreliggande afhandling är dock till stor del grundad på otryckt källmaterial, hvaraf det mesta finnes i Riksarkivet. Jag har sålunda i riksregistraturet och latinsk-tyska registraturet erhållit ett värdefullt material. För kännedomen om Bjelkes underhandlingar i Stralsund 1629—1630 hafva de varit de viktigaste källorna. Såsom hufvudkälla har vidare af mig användts Handlingar angående Sveriges förbindelser med staden Stralsund under 16 och 17 århundradena. Denna i Germanica befintliga samling innehaller bref från Stralsund och svenska sändebud därstädes, instruktioner, kapitulationer m. m. i original och afskrift. Den är synnerligen rik på källmaterial särskildt hvad beträffar 1628 och har lämnat mig de flesta bidragen till framställningen af hittills ej i detalj kända förhandlingar mellan de svenska sändebuden och Stralsund samt mellan Gustaf Adolf och de stralsundska gesanterna i Preussen i augusti 1628.

Bland Skrifvelser till Gustaf II Adolf och

Axel Oxenstierna hafva särskildt dylika från svenska sändebud i Stralsund varit af intresse för mitt ämne. Men äfven bref från Rasche, Anders Svensson, Bureus, Fegræus m. fl. hafva lämnat viktiga upplysningar bl. a. rörande hanseförbundets och Danmarks ställning till den stralsundska frågan. Hvad Danmark beträffar, ha dessutom genomgåtts Kristian IV:s bref till Gustaf Adolf (i reg. och copior) för de år, afhandlingen omfattar. Angående mitt i Riksarkivet befintliga källmaterial hänvisar jag för öfrigt till källförteckningen.

Bland otryckta källor i Stralsund, af hvilka jag begagnat mig, må först och främst nämnas Dinnies' urkundssamling, bestående af 5 band i folio, hvilka förvaras i stadens bibliotek. Den innehåller bl. a. afskrifter af bref till och från Stralsund, instruktioner, utdrag ur rådsprotokollet m. m. Då originalen till flera af dessa urkunder gått förlorade, är denna samling af ett stort värde för kännedomen om Sveriges förbindelser med Stralsund särskildt under året 1628. Den har också förut blifvit använd af Fock, Opel m. fl. forskare. Det i afhandlingen s. 78 cit. "Alte Manuskript", utgörande en samtida relation af belägringen, finnes i 1:a bandet af denna samling.

Stralsunds arkiv är synnerligen rikt på handlingar från denna tid. Sålunda finnas här, såsom nämndt, ett stort antal originalbref från Gustaf Adolf till staden, de flesta från 1628 och 1629 men åtskilliga äfven från de följande åren. I samlingen fattas en del bref från åren 1629 och 1630, hvilka finnas i Latinsk-tyska registraturet, Riksarkivet, eller i Dinnies' saml. För min afhandling hafva dessa bref varit af den allra största betydelse.

De flesta af mig begagnade urkunder finnas i Kriegsacta, hufvudsakligen i vol. III—V. Många af här befintliga bref och instruktioner m. m. finnas jämväl i Dinnies' saml. I Acta deputationis finnas åtskilliga bref och handlingar rörande kongressen i Danzig. För öfrigt påträffas

urkunder, som beröra mitt ämne, äfven i andra af arkivets samlingar. Rådsprotokollen, som genomgåtts för år 1628, hafva därjämte lämnat atskilliga upplysningar.

I danska Rigsarkivet gjorde jag sommaren 1910 ett besök, hufvudsakligen för att göra forskningar rörande Axel Oxenstiernas förhandlingar i Danmark 1628. Då arkivet var stängdt på grund af flyttning, kunde jag endast få tillgång till en del samlingar. Därför har också min förteckning öfver här genomgångna arkivalier blifvit bristfällig. Något resultat beträffande nämnda förhandlingar vanns för öfrigt ej. Däremot påträffade jag åtskilligt af intresse bl. a. rörande Danmarks och hansestädernas förhållande till Stralsund under denna tid.

Med afseende på dateringen har gamla stilen användts i texten; i noterna bibehålles den datering, de citerade akterna hafva. Med afseende på stafningen har en viss modernisering ägt rum. Arkivalierna finnas i Riksarkivet, då ej annat arkiv uppgifves. I allmänhet är äfven samlingen angifven för här befintliga akter. Vid Gustaf Adolfs bref till Stralsund är angifvet, när brefvet ej finnes i Stralsund. I källförteckningen äro endast citerade källor uppgifna: detsamma gäller äfven litteraturförteckningen, med undantag af att Zobers arbete för fullständighetens skull medtagits.

Till professor *Harald Hjärne* ber jag härmed att få frambära min djupt kända tacksamhet för den tid, jag haft den stora förmånen att vara hans lärjunge. Tjänstemännen vid de arkiv och bibliotek, jag besökt, tackar jag för visadt tillmötesgående. Slutligen står jag äfven i tacksamhetsskuld till goda vänner, hvilka biträdt mig vid korrekturläsningen.

Falun i nov. 1912.

Waldemar Carlsson.

Källor och litteratur.

A. Otryckta källor.

Riksarkivet, Stockholm. (R. A.)

Riksregistratur 1627—1630. (Reg.)

Latinskt och tyskt registratur 1628—1630. (L. T. Reg.)

Skrifvelser till Gustaf II Adolf. (B. K.)

Skrifvelser till kansliämbetsmän.

Germanica.

A III 1. Legaten Christofer Ludvig Rasches bref från Danzig, Lübeck m. fl. orter [1628].

Svenska sändebuds bref från Nordtyskland. (S. B. N.)

Strödda handlingar angående Sveriges deltagande i 30-åriga kriget 1618—1630. (S. H.)

C IV. Handlingar angående Sveriges förbindelser med Pommern under 16 och 17 århundradena. (F. P.)

Handlingar angående Sveriges förbindelser med staden Stralsund under 16 och 17 århundradena samt stralsundske sändebuds memorial och inlämnade akter. (F. S.)

D II. Agenten Anders Svenssons (Ödells) bref till Kungl. Maj:t [1628].

D V. Handlingar rörande Sveriges förbindelser med Lübeck i 16—18 århundradet.

Danica.

Agenten Jonas Bureus' bref till Rådet och Riksrådet J. Skytte. (S. R.)
Agenten Johan Fegræus' (Strömfelts) bref till Kungl. Maj:t.
Förhandlingar mellan Sverige och Danmark.
Danske handlingar 1523—1661.
Konungarne Fredrik II:s och Kristian IV:s bref till svenska regenter (registratur och kopior. — B. D. K.).

Salvii samling. (S. S.)

Skrifvelser till Johan Adler Salvius.

Oxenstiernska samlingen. (O. S.)

Skrifvelser till Axel Oxenstierna.
Handlingar rörande Tyskland och tyska kriget [1628]. (Handl. rör. Tyskland.)

Rathsarchiv, Stralsund. (S. A.)

Svecica.
Kriegsacta.
Acta Deputationis.
Rådsprotokoll.

Rathsbibliotek, Stralsund.

Dinnies' urkundssamling.

Rigsarkivet, Köpenhamn. (D. R. A.)

Ausländisch reg.
Stralsunds förhandl. med Danmark 1628—29. (Bref och memorial.)
Handlingar rörande Salvii beskickning i Geh. Ark.
Hanseatiska sändebuds kreditiv och framställning till Stralsund samt stadens svar. (1629.)

B. Källpublikationer.

Adlersparre, Carl, Historiska Samlingar III. Stockholm 1797.
Arkiv till upplysning om svenska krigens och krigsinrättningarnas historia. I, III. Stockholm 1854, 1861. (S. K. A.)
Bricka, C. F. och *Fridericia, J. A.*, Kong Christian den fjerdes egenhændige Breve. II. Köpenhamn 1889—91.
Chlumecky, P. von, Die Regesten der Archive im Mähren. I. Brünn 1856.
Danske Samlinger for Historie, Topographi, Personal- og Literaturhistorie V. Köpenhamn 1869—1870.
Droysen, G., Schriftstücke von Gustaf Adolf, zumeist an evangelische Fürsten Deutschlands. Stockholm, Paris och Leipzig 1877.
Dähnert, J C., Sammlung . . . Pommerscher und Rügischer Landesurkunden . . . II. Stralsund 1767.
Erslev, K., Aktstykker og Oplysninger til Rigsraadets og Stændermödernes Historie i Kristian IV's Tid II (1627—1643). Köpenhamn 1887—1888.
Förster, F., Albrechts von Wallenstein, des Herzogs von Friedland und Mecklenburg, ungedruckte, eigenhändige, vertrauliche Briefe und amtliche Schreiben aus den Jahren 1627 bis 1634. Berlin 1828—29.
Gadebusch, T. H., Pommersche Sammlungen. II. Greifswald 1786.
Gardiner, S. R., Letters relating to the mission of Sir Thomas Roe to Gustavus Adolphus 1629—30. Camden Society 1874.
Hallwich, H., Fünf Bücher Geschichte Wallensteins III. Leipzig 1910.
Handlingar rörande Skandinaviens historia I, XXIV. Stockholm 1816. 1840.
Historiska Handlingar VIII. Stockholm 1879.
Londorp, Acta Publica II. Frankfurt a. M. 1668.
Molbech, C., Kong Christian den Fierdes egenhændige Breve, Befalinger og Statsskrivelser til Rigsraadet I. 1596—1631. Köpenhamn 1848.
Rikskansleren Axel Oxenstiernas skrifter och brefvexling I: 1, 4. II: 1, 9, 10. Stockholm 1888, 1909, 1888, 1898, 1900.
Stiernman, Alla riksdagars och mötens beslut I. Stockholm 1728.
Svenska riksrådets protokoll I, II. Stockholm 1878—80.

Sverges traktater med främmande magter jemte andra dit hörande handlingar V: 1, 2. Stockholm 1903, 1909.

Zober, E. H., Ungedruckte Briefe Albrechts von Wallenstein und Gustav Adolfs des Grossen, nebst einem Anhange enthaltend Beiträge zur Geschichte des dreissigjährigen Krieges. Stralsund 1830.

C. **Bearbetningar.**

Barthold, F. W., Geschichte von Rügen und Pommern IV: 2. Hamburg 1845.

Boëthius, B., Nyare undersökningar rörande Gustaf II Adolfs planer i Tyskland. (Hist. tidskr. 1908.)

Brulin, H., Stilleståndet i Altmark 1629. (I Historiska studier tillägnade Professor Harald Hjärne, Upsala och Stockholm 1908.)

Bühring, J., Venedig, Gustaf Adolf und Rohan. Halle 1885.

Bär, M., Die Politik Pommerns während des dreissigjährigen Krieges. Leipzig 1896.

The Cambridge modern history. IV. The Thirty Years' War. Cambridge 1906.

Chemnitz, B Ph. von, Königlichen schwedischen in Teutschlands geführten Kriegs erster Theil. Stettin 1648.

Cronholm, A., Sveriges historia under Gustaf II Adolfs regering. V. Stockholm 1871.

Droysen, G., Gustaf Adolf I, II. Leipzig 1869, 1870.

Fock, O., Rügensch-Pommersche Geschichten aus sieben Jahrhunderten. VI. Leipzig 1872.

Fridericia, J. A., Danmarks ydre politiske Historie i Tiden fra Freden i Lybek til Freden i Kjöbenhavn (1629—60) I. Köpenhamn 1876.

Geijer, E. G., Svenska folkets historia III. Stockholm 1876.

Gfrörer, A. F., Geschichte Gustav Adolphs und seiner Zeit. 4 uppl. Utg. af Onno Klopp. Stuttgart 1863.

Gindely, A., Die maritimen Pläne der Habsburger und die Antheilnahme Kaiser Ferdinand II am polnisch-schwedischen Kriege während der Jahre 1627—1629. Ein Beitrag zur Geschichte des dreissigj. Krieges. Wien 1891. (Denkschriften der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften. B. 39.)

Gindely, A., Waldstein während seines ersten Generalats im Lichte der gleichzeitigen Quellen 1625—1630. II. Leipzig 1886.

Gründlicher und wahrhafftiger Bericht von der in Pommern belegenen Heubtstadt Stralsundt. Stralsundt 1631.

Hallenberg, J., Svea rikes historia under konung Gustaf Adolf den stores regering. V. Stockholm 1796.

Hallwich, H., Fünf Bücher Geschichte Wallensteins. II. Leipzig 1910.

Hildebrand, E., Nya bidrag till Gustaf II Adolfs historia. Hist. tidskr., årg. 1882.

Hjärne, H., Gustaf Adolf, protestantismens förkämpe. Stockholm 1901.

Irmer, G., Hans Georg von Arnim. Lebensbild eines protestantischen Feldherrn und Staatsmannes aus der Zeit des dreissigjährigen Krieges. Leipzig 1894.

Khevenhiller, Annales Ferdinandei. XI. Leipzig 1726.

Kirchhoff, Seemacht in der Ostsee [1]. Kiel 1907.

Klopp, O., Der dreissigjährige Krieg bis zum Tode Gustaf Adolfs 1632. III: 1. Paderborn 1895.

Mack, H., Die Hanse und die Belagerung Stralsunds im Jahre 1628. (Hansische Geschichtsblätter 1892.) Leipzig 1893.

Malmström, O., Bidrag till Svenska Pommerns historia 1630—1653. Lund 1892.

Mares, Fr., Die maritime Politik der Habsburger in den Jahren 1625—1628. (Mittheilungen des Instituts für œsterreichische Geschichtsforschung. I, II.) Innsbruck 1880, 1881.

Neubur, G. Ph. A., Beytrag zu der Geschichte des dreissigjährigen Krieges, so viel ins besondere des Herzogthum Pommern betrifft, aus authentischen Urkunden bewährt. Leipzig und Stralsund 1772.

Odhner, C. T., Sveriges deltagande i Westfaliska fredskongressen och grundläggningen af det svenska väldet i Tyskland. Stockholm 1875.

Opel, J. O., Der niedersächsisch-dänische Krieg III. Magdeburg 1894.

Pufendorf, S., Commentariorum de rebus Suecicis libri XXVI. Ab expeditione Gustavi Adolfi Regis in Germaniam ad abdicationem usque Christinæ. Utrecht 1686.

Ranke, L. von, Wallenstein. Öfversättning af O. Alin. Uppsala 1870.

Reichard, K., Die maritime Politik der Habsburger im 17:n Jahrhundert. Berlin 1867.

Richelieu, Mémoires de Richelieu VIII. Paris 1823.

Ritter, M., Deutsche Geschichte im Zeitalter der Gegenreformation und des dreissigjährigen Krieges. III. Stuttgart und Berlin 1908.

—„— Rikskansleren Axel Oxenstiernas skrifter och brefväxling, utgifna af Kongl. Vitterhets-, Historie- och Antiquitets-Akademien. Stockholm 1888—1900. (Göttingische gelehrte Anzeigen 1901. I. s. 52.)

—„— Rikskansleren Axel Oxenstiernas Skrifter och Brefvexling . . . Förra Afd. 4 bandet, Senare Afd. 10, 11 bandet. Stockholm, Norstedt 1909—1910 (i Gött. Gel. Anzeigen 1910).

—„— Wallensteins Eroberungspläne gegen Venedig, 1629 (i Hist. Zeitschr. 1904).

Rudel, Die Lage Pommerns vom Beginn des dreissigjährigen Krieges bis zum Eintreffen Gustaf Adolfs. 1620—1630. (Baltische Studien.) Stettin 1890.

Rydfors, A., De diplomatiska förbindelserna mellan Sverige och England. 1624—Maj 1630. Upsala 1890.

Slange, N. och *Gram, H.*, Kong Christian den fierdes Historie. Köpenhamn 1749.

Schmitz, O., Die maritime Politik der Habsburger in den Jahren 1625—1628. Bonn 1903.

Schybergson, M. G., Underhandlingarna om en evangelisk allians åren 1624—1625. Ett bidrag till trettioåriga krigets historia. Helsingfors 1880

—„— Sveriges och Hollands diplomatiska förbindelser 1621—30, belysta genom aktstycken ur Svenska Riksarkivet. (Bidrag till kännedom om Finlands natur och folk.) Helsingfors 1881.

Schäfer, D., Der Kampf um die Ostsee im 16 und 17 Jahrhundert. (Hist. Zeitschrift 1899.) München und Leipzig 1899.

—„— Geschichte von Dänemark V. (Allgemeine Staatengeschichte. Utg. af K. Lamprecht. Erste Abteilung: Geschichte der europäischen Staaten XIII, v.) Gotha 1902.

Spahn, Auswärtige Politik und innere Lage des Herzogtums Pommern von 1627—30. (Hist. Jahrbuch 1898.)

Struck, W., Gustav Adolf und die schwedische Satisfaktion, Leipzig 1899.

Terry, Ch. S., The life and campaigns of Alexander Leslie; first earl of Leven. London 1899.
Theatrum Europæum I, II. Frankfurt a. M. 1643, 1646.
Wehrmann, M., Geschichte von Pommern II. Gotha 1906.
Weibull, L., De diplomatiska förbindelserna mellan Sverige och Frankrike 1629—31. Ett bidrag till Gustaf II Adolfs och kardinal Richelieus historia. Lund 1899.
Weibull, M., Gustaf Adolf och Christian IV. 1624—1625. Lund 1894.
Zober, E. H., Geschichte der Belagerung Stralsunds durch Wallenstein, im Jahr 1628. Stralsund 1828.

Rättelser.

Sid.	2	rad	13	uppifrån	*står:*	pfalzgrefven	*läs:*	kurfursten
„	5	„	36	„	„	Deutsche Geschichte	„	Deutsche Geschichte III
„	24	„	20	„	„	dess	„	sina
„	30	„	18	„	„	lät sig	„	lät
„	37	„	23	„	„	tjänar	„	tjäna
„	39	„	11	„	„	Fries	„	Friis
„	39	„	23	„	„	begagna sig af	„	beflita sig om
„	40	„	37	„	„	Sveriges	„	Sverges
„	42	„	14-15	„	„	befann han sig ju faktiskt	„	skulle han ju faktiskt komma
„	43	„	7-8	„	„	den	„	det
„	125	„	12	„	„	contum	„	coutum
„	143	„	17	„	„	den	„	det

I.

Kort öfversikt af de olika makternas och särskildt Sveriges ställning till den tyska frågan under 1620-talets första hälft.

Inledande öfversikt.

Gustaf Adolfs förbindelser med Stralsund taga sin egentliga början år 1628 under stadens svåra belägring af Hans Georg v. Arnim och sedermera af Wallenstein själf. Härmed har den svenske konungen i själfva verket börjat kriget med kejsaren och på allvar inblandat sig i de tyska förvecklingarne. Från denna synpunkt sedt torde dessa Gustaf Adolfs förbindelser med Stralsund äga sin stora betydelse och sitt särskilda intresse.

Att Sverige ej i längden skulle förblifva oberördt af de tyska oroligheterna, därom var Gustaf Adolf sedan långt tillbaka fullt öfvertygad. Och han hade ej heller varit overksam vid de flitiga underhandlingar, som ägde rum mellan Europas evangeliska makter efter den pfalziske kurfurstens nederlag vid Hvita Berget och hans fördrifning från kurfurstendömet. Det var från kurfursten och hans diplomater, som underhandlingens trådar utlöpte, och dessa kommo att sträcka sig jämväl till Sverige. Emellertid synes det, som om Gustaf Adolf under 1620-talets första hälft i främsta rummet hade sitt polska krig för ögonen och först i andra hand intresserade sig för de tyska förhållandena[1]. Men konungen

[1] Jfr Schybergson: Underhandlingarne om en evangelisk allians etc. s. 16 och 34.

insåg, att hans krig med Polen hörde nära tillsammans med oroligheterna i Tyskland, och han har vid flera tillfällen uttalat sig i denna riktning. Det var hans afsikt att om möjligt söka åstadkomma en sammanslutning af Europas evangeliska makter gentemot de katolska. Med harm hade han bevittnat de tyska evangeliska staternas ringa sammanhållning och unionens upplösning. Men det fanns evangeliska stater utom Tyskland, som borde vara intresserade i den tyska frågan, först och främst England men äfven Generalstaterna och Danmark. Konung Jakob I:s af England politik var dock allt annat än krigisk. Det var med hopp om engelskt understöd, som den olycklige pfalzgrefven vågat mottaga Böhmens osäkra krona, men det visade sig snart, att den obeslutsamme engelske konungen ej var hågad att på ett effektivt sätt gifva mågen sitt stöd. Tvärtom uttryckte han sitt skarpa ogillande af böhmarnes handlingssätt att afsätta sin laglige konung. Till Englands vacklande politik vid denna tid har äfven bidragit den söndring, som rådde mellan regeringen och parlamentet.

Fredriks kurfurstendöme, som var hotadt, önskade emellertid konung Jakob att skydda åt honom och sökte nå detta mål på fredlig väg genom en förbindelse med Spanien, hvarigenom försoning mellan den fördrifne kurfursten och kejsaren skulle åvägabringas samt den förre återinsättas i besittning af sina arfländer. Man afsåg att få till stånd ett giftermål mellan den engelske kronprinsen och en spansk prinsessa (Filip IV:s syster). Men prins Carl hade ingen lycka i sitt frieri, och han och Buckingham måste återvända från Spanien med oförrättadt ärende. Konung Jakob hade ej beräknat, i hvilken stark förening de båda grenarne af det habsburgska huset befunno sig. Han hade blifvit grymt besviken i sin utländska politik, och efter hans död, som kort därefter inträffade, förklarade den nye konungen krig mot Spanien.

Generalstaternas diplomati var i motsats till Englands ifrigt verksam för att hejda den tyske kejsarens maktutveckling. Men de voro själfva sedan år 1621, då stilleståndet med Spanien gick till ända, ånyo invecklade i krig med denna makt, och deras krafter togos fullt i anspråk för detta. Danmark slutligen hade nog gjort försök att förena de evangeliska makterna, men dessa försök hade visat sig fruktlösa. Visserligen hade 1621 på en kongress i Segeberg ett slags defensionsförbund ingåtts mellan England, Generalstaterna, Danmark och en mängd tyska furstar, men detta ledde ej till något resultat. Konung Kristian, som tagit initiativet till detta förbund, hvilket väl hufvudsakligen afsett pfalzgrefve Fredriks restitution, tröttnade snart på att understödja denne furste och lämnade honom åt hans öde.

I Tyskland hvilade kurfurstens sak i svaga händer. Mansfeld, en Wallenstein i mindre skala, var väl den skickligaste af hans försvarare, och till honom slöto sig den krigiske biskopen af Halberstadt och markgrefven af Baden-Durlach med sina oordnade och dåligt underhållna skaror. Men dessa kunde ej hålla stånd mot de kejserliga och spanska härarne.

Gustaf Adolfs ställning till den tyska frågan.

Gustaf Adolf följde med intresse händelsernas utveckling i Tyskland. Med sin skarpsynta blick insåg han måhända, att det var större saker som stodo på spel än en obetydlig tysk furstes framtida öde. Att med sin här direkt infalla på tyskt område torde ej i början hafva varit konungens afsikt, enär han var bunden af sitt polska krig. Men han ansåg, att kriget mot Polen äfven var riktadt mot kejsaren och var beredd att förflytta krigsskådeplatsen från Livland till den schlesiska och mähriska gränsen. År 1623 skickades ett svenskt sändebud, Rutgers, till Generalstaterna för att rådgöra angående de tyska förhållandena [1]. Kejsaren

[1] G. Droysen: Gustaf Adolf. I s. 187 f.

borde om möjligt angripas i Italien för att sålunda tvingas att splittra sina krafter. Gustaf Adolf hoppades på understöd af Generalstaterna i sitt polska krig[1], hvilket i så fall skulle föras närmare de kejserliga arfländerna. Mansfeld och Christian af Braunschweig borde understödja den svenske konungens rörelser, och man räknade äfven med, att fursten af Transsilvanien, Bethlen Gabor, skulle vända sina vapen mot kejsaren.

Året därpå, 1624, framlägger Oxenstierna för det pfalziska sändebudet i Sverige, D:r Camerarius, en ny plan till sammanslutning mellan de evangeliska makterna gentemot de katolska, Polen och Habsburgarne. Denna plan skulle af Camerarius meddelas den engelske tronföljaren, som ansågs vara mera intresserad af de tyska förhållandena, än konung Jakob varit, och framför allt mera handlingskraftig.

Denna plan var endast en utveckling af den nyssnämnda, nämligen söndersplittrandet af kejsarens krigskrafter genom att föra kriget mot honom på flera olika platser, i Italien, Bayern och arfländerna. De evangeliska makterna borde äfven draga på sin sida Frankrike, som föregående år slutit förbund med Savoyen och Venedig. Gustaf Adolf själf skulle operera i Polen på gränsen till de kejserliga arfländerna. En flotta bestående af engelska, holländska och svenska krigsskepp borde utrustas och operera i Östersjön. Denna torde framför allt hafva varit afsedd att skydda Sverige mot eventuella danska angrepp.

Det var Gustaf Adolfs afsikt, att de evangeliska makterna skulle sammansluta sig till ett fast förbund[2], och hans eget deltagande i kriget borde, såsom nämndt, helst ske i förbindelse med hans polska krig. Men konungens plan, att krigets tyngdpunkt skulle förläggas

[1] Han begärde af dem 50,000 kr.

[2] Jfr Rydfors: De diplomatiska förbindelserna etc. s. 21.

till Polen och de kejserliga arfländerna, gillades ej af Brandenburg. Här hade det härskande kejserliga partiet med Schwarzenberg i spetsen måst vika för ett evangeliskt sinnadt motparti. En brandenburgsk gesant, Bellin, affärdades år 1624 till Danmark och till Sverige och inför honom förklarar sig Gustaf Adolf beredd att föra kriget i Tyskland med öfvergifvande af sin förra plan[1]. Dock uppsattes härför många betingelser, af hvilka de viktigaste voro, att konungen erhöll högsta befälet öfver samtliga trupper samt att tvenne hamnar, en vid Nordsjön och en vid Östersjön, skulle åt honom upplåtas såsom operationsbaser. Med Polen var han beredd att förlänga stilleståndet och, om möjligt, sluta fred.

Möjligheten att sätta denna plan i verket berodde emellertid på England. Den engelske gesanten Spens, som 1624 uppsökt Gustaf Adolf, och Bellin, som begifvit sig till England, verkade här med ifver för öfverlämnandet af krigets ledning åt den svenske konungen. Och konung Jakob syntes verkligen i början lyssna till dessa råd. Men nämnda diplomaters bemödanden omintetgjordes dock därigenom, att Kristian, rädd för att Gustaf Adolf genom ett lyckligt utfördt krig skulle blifva alltför mäktig och dessutom starkt påverkad af Englands sändebud Anstruther, i sista stund beslöt sig för att öfvertaga ledningen[2]. Konung Jakob, som alltid gynnat den danske konungen och som dessutom ansåg Danmark vara den mäktigaste af de båda nordiska makterna, mottog med

[1] Schybergson: a. a. s. 43 f.

[2] Jfr Schäfer: Geschichte von Dänemark s. 446 och 448 samt Rydfors: a. a. s. 39 not 1. Den förre betonar starkt Kristians afundsjuka gentemot Sverige och hans fruktan för dess befarade maktutvidgning och han vänder sig bl. a. mot Weibull (Gustaf II Adolf och Kristian IV 1624—25), som ej tillmäter denna synpunkt någon betydelse. Schäfers uppfattning i detta fall synes hvila på goda grunder. Äfven Ritter: Deutsche Geschichte s. 278 framhåller denna synpunkt.

glädje underrättelsen om detta beslut, som af honom gillades.

Kristian började nu att med ifver rusta och lät utnämna sig till kretsöfverste i den nedersachsiska kretsen. Från början ej benägen för en samverkan med Gustaf Adolf, har han i detta fall ändrat uppfattning under påverkan närmast af Brandenburg men äfven af England och Generalstaterna, hvilkas käraste önskan var att förmå de båda nordiska konungarne till ett gemensamt uppträdande. För detta ändamål sändes en dansk och en brandenburgsk gesant till Stockholm (maj 1625), hvilka skulle förmå Gustaf Adolf att företaga ett angrepp längs Oderlinjen mot Schlesien eller också lämna ifrån sig en del af sin här [1].

I Sverige hade man ej utan öfverraskning erfarit Kristians beslut, hvaraf man ej väntade sig de bästa resultat [2]. Gustaf Adolf tillskref emellertid Kristian i vänliga ordalag och uttalade sin glädje öfver, att denne ställde sig i spetsen för krigsföretaget. Han hade visserligen, då han såg den fara, som hotade Sverige genom kejsarens maktutvidgningsförsök och hans förbindelse med polackerna, ämnat med väpnad makt inskrida och lyssnat till främmande makters underhandlingar härom. Nu lämnade han åt Danmark det svåra värfvet att hejda de kejserliga trupperna, då ju den fara, som hotade detta land, var ännu större än faran för hans eget rike.

Gustaf Adolf stod visserligen fortfarande fast vid sitt förra anbud att på vissa villkor börja kriget mot kejsaren, hvilket meddelades den danske gesanten. Konungen sade sig till och med intet hafva emot en delning af samtliga trupper under hvar sin självständige befälhaf-

[1] Ang. Kristians erbjudande att mot ersättning af kostnaderna öfverlämna sin här till Gustaf Adolf jfr Schäfer: a. a. s. 460.

[2] Schäfer: a. a. s. 446.

vare. Men han önskade då operera i västra Tyskland eller längs Weichsellinjen[1] och betingade sig härvid understöd af sina bundsförvanter i trupper och penningar. Men England fann det af konungen begärda antalet trupper för stort, och ej heller Danmark sökte mera påverka denne till aktivt deltagande, antagligen emedan Kristian ansåg Gustaf Adolfs villkor oantagliga. Under sådana förhållanden fann den senare för godt att definitivt draga sig tillbaka och med hela sin kraft kasta sig öfver Polen, lämnande åt Kristian och hans gynnare att bedrifva saken med kejsaren, bäst de kunde.

Förbundet i Haag.

Emellertid hade i Haag i dec. 1625 ett förbund blifvit ingånget mellan England, Generalstaterna och Danmark. Frankrike, där Richelieu vid denna tid kommit till makten, fann med sin fördel förenadt att ej öppet sluta sig till förbundet utan i stället i hemlighet understödja kejsarens motståndare. Stora voro de penningsummor[2], som England förpliktade sig att utbetala till förbundshärens underhåll i Nedersachsiska kretsen. Alla, utom den godtrogne Kristian, tviflade dock på Englands förmåga att fullgöra denna förbindelse. För öfrigt var såväl Englands som Generalstaternas hufvudsakliga intresse riktadt på Spanien och för händelserna i Tyskland var åtminstone England för närvarande ganska likgiltigt. Framtiden skulle också visa, att det väntade understödet från England uteblef, en ej litet bidragande orsak till Kristians olyckor.

Sverige hade vid underhandlingarne i Haag ej något officiellt sändebud närvarande. Den svenske residenten därstädes, Rutgers, som hade konungens in-

[1] Uppsägandet af stilleståndet med Polen sedan i febr., när Gustaf Adolf fått reda på Kristians beslut, tyder på att konungen redan då ansåg möjligheten af ett krig i Tyskland under dåvarande förhållanden ganska liten. Jfr Schäfer: a. a. s. 459 f. och Ritter: a. a. s. 280 f.

[2] 300,000 gulden i månaden.

struktion att deltaga i förhandlingarne, blef af sjukdom hindrad därifrån. Gustaf Adolf inbjöds sedermera att sluta sig till förbundet men stod fast vid sitt fattade beslut. Han ansåg sig tillbakasatt af den engelska regeringen, som mera litade på Danmark [1].

Konferensen i Brüssel.

Gentemot de evangeliska makternas sammanslutning gällde det för Österrike, Tysklands katolska furstar och Spanien att ej stå isolerade. Öfverdrifna rykten om de evangeliska makternas starka sammanslutning och fientliga afsikter bragte oro i deras läger. På en konferens i Brüssel [2] mellan Spanien, Österrike och Bayern rådgjordes om de mått och steg, som borde tagas. Här kunde emellertid förmärkas en viss olikhet i intressen mellan Spanien å ena sidan, Bayern och Österrike å den andra. För Spanien var Nederländernas kufvande det närmast liggande målet, och härför skulle just det, som var källan till detta lands makt och rikedom, nämligen dess handel, förstöras. Det var Spaniens afsikt att komma i besittning af Ostfriesland för att vid Nordsjön få goda hamnar och härifrån afstänga holländarne. Det gällde äfven att utestänga dem från den rika och vinstgifvande handeln på Östersjön, hvarifrån de bl. a. erhöllo sitt skeppsvirke. Spanien hoppades att kunna draga in Tyskland i det holländska kriget och var då villigt att deltaga i kriget mot Danmark. Denna Spaniens plan motarbetades emellertid af Bayern [3], och kongressen i Brüssel förmådde ej närma de deltagande makterna till hvarandra.

[1] Gustaf Adolfs ställning till tyska frågan denna tid framgår bl. a. af A. Oxenstiernas och Camerarii brefväxling med hvarandra. Jfr Schybergson: a. a. s. 81 f.

[2] Maj 1626.

[3] Jfr Reichard: Die maritime Politik etc. s. 26 f. Ang. Bayerns ställning jfr äfven Mares: Die maritime Politik etc. Mittheilungen 1880 s. 562 f.

II.

De spansk-kejserliga planerna på ett Nord- och Östersjövälde. Början till Stralsunds belägring.

Kriget i Tyskland 1626 och 1627.

I Tyskland följde emellertid lyckan alltjämt de kejserliges och ligans vapen. Mansfeld, som med sina i England sammanrafsade, uselt underhållna skaror ryckte fram, härjande och plundrande, mot de kejserliga arfländerna, blef i april 1626 i grund slagen af Wallenstein, som med sina ännu oöfvade trupper intagit ett starkt befäst läger vid Dessaubryggan. Med spillrorna af sin här fortsatte han marschen mot Schlesien, hvarest hans trupper af Wallenstein, som följt efter, blefvo fullständigt upprifna. Bethlen Gabor, på hvilkens hjälp han litat, föredrog att ingå ett stillestånd med kejsaren. Själf ämnade Mansfeld begifva sig till Venedig men dukade under på vägen för en svår sjukdom.

Konung Kristian, vid hvilken så stora förhoppningar blifvit fästade, lyckades ej bättre i sin kamp mot Tilly. Vid Lutter am Barenberg led den danske konungen ett svårt nederlag mot Tillys och en del af Wallensteins trupper, som blifvit kvarlämnade. Det var ett hårdt slag för den evangeliska saken i Tyskland. En del af Danmarks bundsförvanter afföllo och närmade sig kejsaren såsom hertig Fredrik Ulrik af Braunschweig[1].

[1] Afven de båda gottorpska hertigarne afföllo.

Hertigarne af Mecklenburg utgingo ur kretsen, och vid brandenburgska hofvet fick det kejserliga partiet öfverhanden. De framstående pfalziska diplomaterna Rusdorf och Camerarius uttalade sin stora sorg öfver sakernas usla ställning och misströstade om framtiden. Man lade hufvudsakligen England till last den olyckliga utgången, då detta land ej infriat sina löften. Det var till Gustaf Adolf man nu såg upp såsom till räddaren ur det betryckta läget. Från motsatta sidan åter fruktade man Sveriges ingripande. Sålunda mottog Tilly från infantinnan Isabella[1] ett bref, hvari han uppmanas att intaga någon hamn i Pommern för att härifrån hindra Sverige att ingripa.

Emellertid öfvergingo året därpå[2] Tillys och Wallensteins härar Elbe samt ryckte in i Holstein. Konung Kristian själf räddade sig öfver till Fyen. Med undantag af fästningarne Glückstadt och Krempe intogs hela hertigdömet, och de kejserliga härarne fortsatte sitt segertåg ända upp mot norra Jylland.

Under de kejserliges segrar i Tyskland hade Gustaf Adolf nog sysselsättning med sitt polska krig. År 1626 hade han flyttat krigsskådeplatsen från Livland till Preussen för att vara det tyska kriget närmare. Pillau hade intagits, och därefter föll den ena fasta platsen efter den andra i hans våld. Äfven Danzig inneslöts, hvarvid konungen bemäktigade sig den rika tullen utanför denna stad.

Det var tydligt, att konungen ej väntade något godt af de kejserligas frammarsch mot Östersjöns kuster. Här gällde snarare att förekomma än att förekommas. De kejserlige åter sågo med en viss fruktan Gustaf Adolf förlägga sitt polska krig till Preussen. Wallenstein fruktade redan år 1626 ett anfall af konungen på

[1] i Brüssel. [2] 1627.

den pommerska kusten[1], och han var besluten att om möjligt förjaga honom från Preussen. Wallenstein såg nämligen i honom ett hinder vid förverkligandet af den plan, han för närvarande hade satt som sitt mål, nämligen upprättandet af en kejserlig flotta i Östersjön.

Det spansk-kejserliga Östersjö-projektet.

Detta spansk-kejserliga Östersjöprojekt har helt säkert varit af stor betydelse för Gustaf Adolfs uppträdande vid denna tid. Att det ej var honom obekant, framgår tydligt af bl. a. hans bref till Axel Oxenstierna, och Wallensteins uppträdande emot sjöstäderna vid Östersjön lämnade väl intet tvifvel om de egentliga afsikterna. Projektet i alla dess detaljer torde dock ej varit konungen bekant.

Det var från Spanien detta projekt utgått, och ändamålet var att krossa de upproriska holländarne. Det var genom sin handel dessa vunnit sin rikedom, som satte dem i stånd att motstå de spanska angreppen. Spanjorerna, som voro öfverlägsna till lands, kunde till sjöss ej mäta sig med sina motståndare. Dessutom tillfogade dessa spanjorerna direkta förluster genom kaperier o. d. Konung Filip IV hade år 1624 gjort ett utkast till upprättandet af ett "admiralitet" för handeln mellan Spanien och dess kolonier å ena sidan samt de nordliga länderna å den andra. Meningen var, att ett privat handelssällskap under statskontroll skulle få monopol på handeln. Krigsskepp skulle atfölja handelsskeppen till deras skydd men äfven för att direkt skada "rebellernas" handel. Medlemmar i "admiralitetet" skulle äfven vara tyskar "som sitta i sin hembygd och drifva handel med Spanien"[2]. Här menas antagligen hansestäderna.

Förslaget meddelades af den spanske ministerpresidenten Olivarez till grefve Ludvig von Schwarzenberg,

[1] M. Ritter: Deutsche Geschichte etc. s. 353.

[2] O. Schmitz: Die maritime Politik der Habsburger in den Jahren 1625—1628, s. 9 f.

som ledsagat ärkehertig Karl, kejsarens broder, till Madrid. Schwarzenberg skulle vid sin återkomst till Tyskland meddela kejsaren detsamma.

Det ingick i planen att bemäktiga sig ett par hamnar i Ostfriesland och härifrån utdrifva holländarne samt afstänga dem från inloppet till Elbe och Weser. En ifrig gynnare af saken var den ostfriesiske grefven Johan v. Rietberg, som dock snart afled. — Vid det kejserliga hofvet i Wien upptogs förslaget välvilligt, hvilket framgår af hemliga rådet furst Eggenbergs uttalande. Han framhåller, att de hanseatiska städerna borde indragas i detsamma, så att de skulle anropa kejsaren om hans beskydd. Pengar skulle försträckas af Spanien, då kejsaren för tillfället ej var kapitalstark. Tills vidare var det endast vid Nordsjön och närmare bestämdt i Ostfriesland man tänkte upprätta ett s. k. admiralitet. Förhandlingarnes medelpunkt flyttas snart till Brüssel, dit Swarzenberg och den i maritima saker förfarne spanjoren Gabriel de Roy begifva sig. Enligt Isabellas önskan skulle hansestäderna ej tagas med i räkningen. Det gällde äfven att, om möjligt, draga öfver Bayern på Spaniens och kejsarens sida. På kongressen i Brüssel mellan de tre makternas sändebud ägde förhandlingar rum, hvilka äfven berörde det maritima projektet. Bayern gillade dock ej detta, i synnerhet som kurfursten misstrodde Spanien och ej glömt, att detta land satt sig emot hans förvärfvande af den pfalziska kurvärdigheten.

Vid dessa förhandlingar har för första gången besättandet af en hamn vid Östersjön kommit på tal[1]. Den spanska regeringen hade nämligen lofvat att understödja ligans armé i kriget mot Danmark men med villkor bl. a., att en dylik hamn skulle intagas och ställas till Spaniens förfogande. Naturligtvis var äfven denna

[1] Jfr Mares: Die maritime Politik etc. (Mittheilungen 1880, s. 561).

plan riktad mot holländarne och deras handel. Kejsaren lofvade att i sin mån medverka vid intagandet af en hamn vid Östersjön, dock så, att detta ej gjordes till villkor för en kommande fred med Danmark.

Emellertid inträffade händelser, som en tid vållade uppskof i utförandet af detta maritima företag. I öfre Österrike, som hölls förpantadt af Maximilian af Bayern, utbröt ett bondeuppror, som endast med svårighet kunde kufvas. Härför måste en del trupper tagas ifrån Nedersachsen, hvarigenom Tillys ställning blef svagare. Wallenstein måste med största delen af sin här följa efter den slagne Mansfeld och skydda de kejserliga arfländerna för hans vilda skaror. Den spanska hjälp, som hade utlofvats på kongressen i Brüssel, skulle äfven uteblifva. I och med år 1626 hade kriget börjat föras kraftigare af holländarne, som nu hade tvenne härar i fält, en större under prins Friedrich Heinrich och en mindre under grefve Ernst Kasimir af Nassau. Oldenzaal, som hotade den östliga delen af republiken, tvangs att kapitulera. Spanien måste koncentrera sina stridskrafter i Nederländerna, för att hejda holländarnes vidare framträngande, och hjälpsändningarne till Tyskland måste tills vidare uppskjutas. Kejsaren hotades äfven af Bethlen Gabor, som legat i underhandling om att sluta sig till förbundet i Haag. Danske konungen hade nu gått in på Bethlens fordringar, och äfven England hade förklarat sig villigt att understödja Bethlen med penningar, om han bröte med kejsaren. En här på 15,000 man skulle äfven sändas till hans hjälp. Efter slaget vid Lutter am Barenberg ändras dock förhållandena till de kejserligas fördel. Tilly blef herre i nordvästra Tyskland. Bondeupproret i Österrike kufvades hufvudsakligen genom Pappenheims förtjänst, och Mansfelds här upprefs fullständigt af Wallenstein. Med Bethlen Ga-

bor afslöts, såsom nämnts [1], ett stillestånd i Pressburg i dec. 1626.

Hufvudintresset vid utförandet af det maritima projektet samlar sig kring Wallensteins person. Denne mångfrestande man bildar för en tid framåt de politiska händelsernas medelpunkt, från honom utgå alltjämt nya planer, genom hvilkas realiserande han ville öka kejsarens men framför allt sin egen makt. Efter fälttåget mot Bethlen Gabor företog han nya rustningar och tilltvang sig af kejsaren rättighet att efter behag öka sin här. Närmast voro väl dessa rustningar riktade mot Danmark. Planer på ett stort krigståg mot turkarne torde jämväl vid denna tid hafva föresväfvat honom. Men hans blickar voro äfven riktade åt ett annat håll, nämligen på Gustaf Adolf och hans krig i Preussen. Dennes krigiska framgångar mot polackerna hafva säkerligen väckt hans farhågor. För Wallenstein började Gustaf Adolf snart framträda såsom en minst lika farlig fiende som Danmark. Om vi lämna Polen i sticket, yttrade Wallenstein, ha vi i Sverige en farligare fiende än i turken. 1627 sände han också ett holsteinskt regemente till Polens hjälp.

För den spanska planens lyckliga utförande var under sådana förhållanden Wallensteins hjälp nödvändig. Denne synes också i början hafva omfattat projektet med ett lifligt intresse, särskildt som handelsfördraget skulle förbindas med upprättandet af en kejserlig flotta i Östersjön [2]. Härigenom kunde Danmark angripas och Sveriges befarade anfall förebyggas. Spanjorerna skickade till Wallenstein i slutet af år 1626 Aytona såsom underhandlare. Den förre förklarade sig beredd att, sedan han besegrat sina fiender i Ungern, upprätta tvenne fort vid Nedre Elbe samt afstänga holländarne från han-

[1] Sid. 9.

[2] Reichard: a. a. s. 88 f.

deln på Hamburg[1]. — Ännu en makt hoppades man vinna för de maritima planerna, nämligen Polen. I jan. 1626 sändes grefve Solre dit för att hos konung Sigismund verka för hans anslutning till företaget. Konung Filip ville understödja Polen med trupper och penningar med villkor, att i Preussen en hamn lämnades till stationerande af en spansk flotta. Sigismund, som ställde sig välvillig till förslaget, lät uppmana konung Filip att sända en spansk flotta till Östersjön för att ockupera hamnarna de Zonte eller de Elfbrug[2]. Filip beslöt då på Sigismunds anhållan att sända 24 krigsskepp till Östersjön, hvilkas uppgift äfven skulle vara att hota Sverige och hindra dess maktutveckling i Östersjön. Jämte holländarne skulle nu jämväl Sverige räknas såsom fiende och bekrigas. Den spansk-kejserliga planen riktades direkt mot detta land och dess intressen i Östersjön. Konung Sigismund hoppades till och med att med den tillämnade flottan nedslå sin farlige fiende och eröfra sina fäders rike.

Till Polen skickades[3] såsom spanskt sändebud baron d'Auchy för att träffa närmare öfverenskommelser. D'Auchy hade äfven i uppdrag att söka hindra afslutandet af ett vapenstillestånd mellan svenskar och polacker, hvarom strax efter hans ankomst förhandlades[4]. I denna sak motverkades han emellertid af holländarne, som gjorde allt för att åstadkomma ett fredsslut för att

[1] Wallenstein skref redan år 1625 till Spinola, att han hoppades bringa hansestäderna under kejsarens lydnad. v. Chlumecky: Die Regesten etc. I, s. 30.

[2] Schmitz: a. a. s. 36. Schmitz antager, att de Zonte är identisk med Helsingör och möjligen de Elfbrug med Göteborg. Men de Elfbrug synes snarare vara identiskt med Elfsborg. Hvad de Zonte beträffar, är detta ord svårare att förstå. Gissningen på Helsingör synes ej ligga så nära till hands. (Danzig?)

[3] Mars 1627.

[4] A. Gindely: Die maritimen Pläne etc., s. 8 f.

sedan kunna erhålla hjälp af Sverige. D'Auchys ankomst höjde emellertid konung Sigismunds mod. Holländarne, som vänligt mottogos af Gustaf Adolf, blefvo skymfligt behandlade af Sigismund. För denne gällde det att så fort som möjligt få den spanska flottan till Östersjön. Själf kunde han visserligen endast ställa 5 krigsskepp till förfogande, antalet skulle möjligtvis kunna höjas till 12. Men man räknade äfven på hansestäderna, af hvilka man skulle köpa eller låna krigsfartyg att stationeras i Östersjöhamnarna.

D'Auchy tviflade emellertid på Sigismunds förmåga att ställa så många krigsfartyg till disposition. Konung Sigismund framhöll såsom villkor, att vid detta företag spanske konungens namn ej skulle nämnas utan föreslog, att till öfverbefälhafvare för flottan skulle utses hans äldste son, den polske kronprinsen[1]. Såsom stationsplatser för flottan föreslog konungen Danzig eller Putzig, på hvilka städers medverkan man dock ej kunde med visshet bygga.

Genom det spanska sändebudet i Wien, markis von Aytona, hölls det kejserliga hofvet ständigt underrättadt om hvad som förhandlades i denna sak. Han lät säga kejsaren, att konung Filip ej kunde i sitt namn intaga hamnarne de Zonte och de Elfbrug, utan detta borde i stället göras af kejsaren. Aytona lyckades alltmera intressera kejsaren för det maritima företaget. Gabriel de Roy, som hade affärdats såsom spanskt sändebud till hansestäderna, besökte äfven Wien och verkade där i samma syfte.

Deras bemödanden resulterade i att Wallenstein erhöll kejsarens befallning att intaga ett par hamnar vid Östersjön såsom den tillämnade flottans stationsplatser. Danzig ansåg man sig ej kunna lita på. Wallenstein befann sig då i Schlesien på väg till norra Tyskland.

[1] Schmitz a. a. s. 38.

Men det gällde äfven att förmå kejsaren till aktivt ingripande i underhandlingen med hansestäderna. Denne uppmanades af såväl Aytona som Roy att afsända en beskickning till dessa för att utverka deras anslutning till de spanska planerna. Det gällde upprättandet af ett "admiralitet" för handeln, och för detta ändamål borde de utlämna en del af sina skepp för att omändras till krigsfartyg samt öppna sina hamnar. Ett sådant gesantskap till hansestäderna blef också från kejserlig sida beslutadt. I stället för[1] den polske kronprinsen påtänktes såsom befälhafvare för flottan tysken Filip af Mansfeld, som då kommenderade ett regemente i Flandern. Konung Filip gick in på det kejserliga förslaget, att kejsaren själf skulle vara nominell öfverbefälhafvare, så att han skulle utnämna högre officerare m. m. Man var nog optimistisk att hoppas att redan i okt. samma år (1627) hafva en krigsflotta fullt färdig och utrustad i Östersjön. Till underhandlare med hansestäderna utsågs den förut nämnde grefve Ludvig von Schwarzenberg[2] och rikshofrådet d:r Wenzel, den senare såsom sekreterare. Förhandlingarna skulle enligt instruktionen föras i Lübeck. Men först begåfvo gesanterna sig till Wallensteins läger i Rendsburg för att rådgöra med honom och bl. a. uppmana honom att bemäktiga sig en bekväm hamn vid Östersjön, om möjligt Wismar[3]. Wallenstein ställde sig mycket välvillig gent emot beskickningen. Redan förut hade generalen haft besök af grefven Oktavio Sforza, som var sänd af infantinnan Isabella

[1] Gindely: Die maritimen Pläne etc. s. 13 uppger, att Mansfeld skulle tjänstgöra under prinsen ss. högste befälhafvare. Från spansk sida önskade man, enl. samme förf., kejsaren själf till nominell öfverbefälhafvare öfver flottan, på det att hela företaget skulle synas utgånget från honom och sålunda detsamma i Tyskland kunna framdrifvas med större auktoritet.

[2] Ang. v. Schwarzenberg jfr Reichard: a. a. s. 70.

[3] Wismar var då redan försäkradt genom en besättning.

i Brüssel. Denne skulle uppmana Wallenstein att inmarschera i Ostfriesland samt intaga hamnarna Greetsiel och Norden. Wallenstein vägrade emellertid att införa sin här i detta af Mansfeld ödelagda land och lämnade åt Tilly att utföra detta uppdrag.

Underhandlingarna med hansestäderna i Lübeck.

I början af okt. inträffade de kejserliga sändebuden jämte Gabriel de Roy, som kom från Danzig, i Lübeck[1]. Den 8 nov. föredrog d:r Wenzel frågan för rådet i Lübeck[2] och föreslog bildandet af ett handelsförbund under kejsarens beskydd med handeln på Spanien såsom ändamål. Lübeck borde därför söka vinna äfven de öfriga hansestäderna, i synnerhet de vid sjön belägna. Förslaget emottogs kyligt, men det afslogs ej. Man beslöt inkallandet af en församling af de 6 vendiska städerna till i december. Fördelarna för hansan genom det tillämnade förbundet voro endast skenbara. Mera intresserade i den spanska handeln voro endast de tre städerna Hamburg, Lübeck och Danzig, och denna handel med Spanien var dessutom utsatt för ej ringa inskränkningar från spansk sida[3]. Vidare lågo hansestäderna i kanske ännu större kommersiella förbindelser med de protestantiska Nord- och Östersjöländerna, England, Generalstaterna, Sverige och Danmark, och ett spanskt handelsförbund skulle säkert medföra förvecklingar med dessa länder.

I början af december sammanträdde ombud från de 6 vendiska städerna i Lübeck. Städerna varnades för att trotsa kejsaren[4]. Tills saken var afgjord skulle

[1] Gabriel de Roy hade uppmanat stadsrådet i Danzig att sluta sig till handelsfördraget men fick intet bestämdt svar. Danzig lofvade dock att skicka sändebud till nästa allmänna hansedag. Gindely: a. a. s. 16.

[2] Opel: Der niedersächsisch-dänische Krieg. III, s. 490.

[3] Ang. hansans förh. till Spanien jfr Reichard: a. a. s. 64 f.

[4] Opel: a. a. s. 490.

kejsaren och kurfurstarna hålla sina härar i närheten. Men ombuden framhöllo ofullständigheten i sina instruktioner, och hela saken uppsköts till afgörande på en allmän hansedag, som skulle sammanträda i början af febr. år 1628. I Lübeck uppträdde danska sändebudet, d:r Kratz, mot det kejserliga förslaget[1].

På hansedagen i Lübeck voro representanter från endast 11 städer närvarande. Vi hafva här ej anledning att gå närmare in på de underhandlingar, som fördes. Hufvudfrågan angående handelsförbundet uppsköts till nästa hansedag. I en biproposition hade Schwarzenberg framställt en uppmaning till städerna att lämna skepp till kejsarens tjänst. Denna begäran blef definitivt afslagen.

På en ny hansedag i Lübeck i sept. 1628 kom frågan om handelsfördraget åter före. Lübeck ansåg, att man borde hålla sig vid de gamla förbindelserna. Hamburg förfäktade motsatta åsikter, och man slutade med att uppskjuta frågan, då man ej vågade stöta kejsaren genom direkt afslag. Samtidigt beslöts att afsända en legation till denne för att söka förklara det skedda och begära neutralitet.

Liksom Danmark hade äfven Sverige vid denna tid en gesant i Lübeck, nämligen hofrådet Chr. L. Rasche[2]. Denne har tydligen på allt sätt sökt bearbeta sinnena och arbetat mot det kejserliga förslagets antagande. Han har styrkt representanterna i deras tro, att Wallenstein gick Spaniens ärenden och framhållit, att ändamålet med

---

[1] Reichard: a. a. s. 135 f. Kratz inlät sig dock längre fram i förbindelse med de kejserliga. Jfr Mares: a. a. (Mittheilungen 1881 s. 63 f.).

[2] Hans kreditiv till hansestäderna, dat. d. 20 febr. 1628. L. T. Reg.

deras sammankomst i juli månad[1] borde vara att hejda Wallensteins planer[2].

Rasche ansåg också utsikterna för ett afslag från städernas sida synnerligen goda, ty de misstänkte Wallensteins afsikter och fruktade en närmare förening med Spanien[3]. Å andra sidan klandrar han deras brist på beslutsamhet, i det de gång på gång uppsköto afgörandet af den viktiga frågan[4].

Då det kejserliga förslaget ej antagits på hansedagen i september, voro hansestäderna i själfva verket ur spelet; på fredlig väg kunde man ej förmå dem att ingå något handelsfördrag och ännu mindre att utlämna sina skepp, men våldets väg återstod[5] ännu. Denna rekommenderades lifligt af Schwarzenberg, som dock vid denna tid blef hemkallad genom Wallensteins inflytande. De båda männen hade blifvit fiender, kanske också Wallenstein med sin vanliga ombytlighet ändrat åsikt och uppgjort nya planer.

Wallensteins plan att bemäktiga sig hamnarna vid Östersjön.

Vid sidan af dessa fredliga underhandlingar med hansestäderna hade andra mått och steg företagits af mera krigisk art för upprättandet af en kejsarlig sjömakt i Östersjön. I Tyskland är det, såsom nämndt, Wallensteins person, som härvid träder i förgrunden,

[1] I juli månad hade ett konvent af de vendiska städerna sammankommit i Lübeck för att bl. a. rådslå angående kejsarens svar till de hanseatiska deputerade i Prag. Rasches bref till konungen d. 13 aug. 1628 orig. Jfr Reichard: a. a. s. 81.

[2] Rasches bref till konungen af den 18 och 23 juli 1628 orig.

[3] Ang. anledningen till städernas afslag jfr Reichard: a. a. s. 105 f. Anders Svensson skrifver till konungen den 11 sept. (orig.), att städerna voro rädda att komma i beroende af Spanien genom det föreslagna förbundet.

[4] Rasches bref till A. Oxenstierna d. 13 juli 1628, orig. O. S.

[5] Man borde med goda ord eller yttersta våld bemäktiga sig städerna vid Östersjön, särskildt Stralsund, heter det i ett bref, som föregifves vara från kejsarens biktfader till en förnäm jesuit, dat. Prag 8 april 1628 (afskr. Handl. rör. Tyskland).

han gör sig till den ifrigaste förkämpen för det habsburgska Östersjöprojektet. Vi hafva nämnt, att Wallenstein år 1627 erhöll kejsarens befallning att intaga ett par hamnar vid Östersjön. Under det att Wallenstein själf med hufvudhären inföll i Holstein, erhöll öfverste Hans Georg von Arnim befallning att intåga i Mecklenburg och Pommern och att framför allt försäkra sig om sjöstäderna och där inlägga kejserliga besättningar. Till Arnim skref Wallenstein[1], att han hört, att det skulle finnas 28 hamnar i Pommern. Alla måste intagas och befästas. För Wallenstein voro spanjorernas handelsintressen mindre viktiga. Han ville framför allt hafva till stånd en stark krigsflotta för att därmed i första rummet krossa Danmark. Man var på god väg att nå detta mål, de Wallensteinska härarna trängde ända in i Jylland, danskarna måste ständigt vika tillbaka, och det återstod nu endast att intaga öarna, men dit kunde man ej komma utan en flotta. Ju större framgång Wallenstein hade i sina krigiska företag, desto stoltare blefvo de planer, som han uttänkte. Genom honom skulle kejsaren blifva mäktig som aldrig tillförne, han skulle blifva herre öfver Danmark och sätta sig i besittning af det viktiga Öresund, som behärskade Östersjöhandeln. Men Wallenstein hade äfven för afsikt att höja sig själf till en stark maktställning och arbetade i själfva verket mest för egna intressen. På samma gång som krigsflottan skulle bemäktiga sig Danmark, skulle den äfven åt Wallenstein skydda Mecklenburg, som han redan nu utsett till sin besittning. Och själf skulle han föra högsta kommandot öfver flottan, han skulle blifva general i de oceaniska och baltiska hafven, hvilken titel han också längre fram erhöll af kejsaren[2].

[1] Bref till v. Arnim, dat. Frankfurt den 24 nov. 1627. Förster: Albrechts von Wallenstein etc. Briefe I, s. 71 och 155.

[2] April 1628.

För utförandet af Wallensteins planer var tidpunkten synnerligen lämplig. I Tyskland syntes allt motstånd krossadt, de protestantiska härarna voro upplösta eller tillintetgjorda, Mansfeld, Kristian af Braunschweig, Johan Ernst af Sachsen-Weimar voro borta. Konungen af Danmark hade dragit sig tillbaka till öarna och afvaktade där händelsernas utveckling. De makter, som kunde väntas ingripa mot de habsburgska maktutvidgningsförsöken, kunde för närvarande ej göra sig gällande. England befann sig i krig med Spaninen och råkade [2] äfven i krig med Frankrike. För öfrigt hade England trots sina stora löften varit till ringa gagn för sina bundsförvanter under dessa år. Frankrike hade visserligen satt som mål den habsburgska maktens bekämpande. Richelieu hade upptagit Henrik IV:s planer, men han var nu sysselsatt med att dämpa den inre oron i Frankrike, som föranleddes af hugenotternas uppresningar. Från Nederländerna väntade Wallenstein energiskt motstånd och uppmanade därför Spanien till kraftigt uppträdande mot republiken. Han ville ej direkt bryta med densamma, men ansåg, att en brytning skulle inträda, när han med sina krigsflottor oroade holländarne och hindrade deras handel på Elbe och Östersjön, samt när kejsaren lade de Jülich-Cleveska länderna i sekvestration. Framför allt syntes Wallenstein emellertid frukta Gustaf Adolfs ingripande och önskade därför i likhet med spanjorerna så länge som möjligt kvarhålla honom i Polen. Hjälptrupper skickades också, såsom nämndt, till polackerna.

Trots sina fientliga afsikter mot Gustaf Adolf och hans rike, — betecknande härför äro bl. a. hans upprepade befallningar till v. Arnim att förstöra och bränna den svenska flottan — drog Wallenstein dock icke i betänkande att inlåta sig i underhandlingar med denne. I

[1] 1627.

ett bref till konung Kristian af den 21 okt. 1628 nämner Gustaf Adolf bl. a., hurusom från kejserlig sida vänskapliga förslag blifvit framställda. Om Gustaf Adolf förenar sig med kejsaren och vänder sina vapen mot Danmark, förespeglas honom till och med detta lands krona såsom län af kejsaren, förslag, som naturligtvis ej voro uppriktigt menade, och af Gustaf Adolf ej heller uppfattades såsom sådana. Till v. Arnim skrifver Wallenstein: Man bör inlåta sig i förhandlingar med Gustaf Adolf, på det att man desto bättre må kunna bemäktiga sig de danska öarna. Gagna de icke så skada de icke heller. Och vidare skrifver han: Jag vill gärna hafva svensken till vän, men han må icke blifva för mäktig, ty amor et dominium non patitur socium. Förhandlingar måste på allt sätt brukas[1], hvilka yttranden sätta utom allt tvifvel Wallensteins egentliga sinnelag mot Gustaf Adolf.

v. Arnim i Mecklenburg.

Mecklenburg, som var nästan försvarslöst, blef ett lätt byte för v. Arnim. Några försvarsanstalter mot ett kejserligt anfall funnos där egentligen icke. Den danska Havelarmén under markgrefven af Baden-Durlach hade dragit sig tillbaka till Mecklenburg och tagit sin tillflykt till ön Poel, hvilken den vid v. Arnims annalkande lämnade för att sjövägen begifva sig till Jylland. De kvarvarande danskarna under general v. Schlammersdorf sökte så godt de kunde befästa sin ställning på nämnda ö. För v. Arnim gällde det att få i sitt våld den midt emot ön liggande staden Wismar, hvilken också i oktober tvangs att intaga en kejserlig besättning. Den 1 december lämnade de danska trupperna landet. Med undantag af Rostock var hela Mecklenburg i v. Arnims våld. Ordningen kom nu närmast till Pommern. Framför allt ville Wallenstein, som nämndt,

[1] Förster: Albrechts von Wallenstein etc. ungedruckte, eigenhändige, vertrauliche Briefe etc. I, sid. 71 och 152.

vara försäkrad om hamnplatserna för krigsflottans utrustning samt för att hindra eventuella danska landningsförsök. Och det gällde äfven att hindra Gustaf Adolfs infall i Tyskland från denna sida[1].

Pommern och dess styrelse.

Pommern styrdes vid denna tid af den svage hertig Bogislav XIV[2], den siste af sin stam, och utgjordes af tvenne hertigdömen, Pommern-Wolgast och Pommern-Stettin samt dessutom biskopsstiftet Cammin med tvenne regeringar, som hade sina regeringssäten i städerna Wolgast och Stettin. Det var en genomgående svag och oduglig styrelse utan kraft och förutseende, beroende dels på hertigens egen person, dels därpå, att landets tvenne regeringar ofta fattade olika beslut och ej kunde komma öfverens[3]. Landständerna i Wolgast förkastade ofta, hvad landständerna i Stettin hade beslutat och tvärt om. Och detta svaghetstillstånd var just vid denna tidpunkt ödesdigert, när Tyskland förhärjades af ett ödeläggande krig och det gällde för hvarje land att hålla såväl vän som fiende borta från dess gränser. I annat fall blef det förhärjadt och plundradt. Krigets vågor nalkades hastigt det svaga och motståndslösa Pommern. Den slagne danske konungen drog de kejserligas härar norr ut, Mansfeld, jagad af Wallenstein, närmade sig Pommerns gränser. Och hur illa var det ej beställdt med landets försvarsväsen, hur ringa utsikt hade det ej att försvara den neu-

[1] Angående Wallensteins afsikt med Pommerns ockupation jfr Reichard: a. a. s. 121. Han framhåller, att Wallenstein härigenom önskade skydda sig för ett svenskt angrepp och särskildt önskade försäkra sig om besittningen af Rügen och Stralsund.

[2] Jfr Spahn: Auswärtige Politik und innere Lage des Herzogtums Pommern (Hist. Jahrbuch, bd. 19 s. 76 f.)

[3] Jfr Wehrmann: Geschichte von Pommern II s. 112 f., Rudel: Die Lage Pommerns vom Beginn des dreissigjährigen Krieges etc. (Baltische Studien 1890 s. 68 f.) samt Bär: Die Politik Pommerns etc. s. 65 f.

tralitet, det gjorde anspråk på att äga! Härväsendet hvilade på länsväsendets grund, och det gick långsamt att samla ett tillräckligt antal trupper, som dessutom voro oöfvade och ovana vid krig. Erinringar från kejsarén, Wallenstein och sachsiske kurfursten[1] gjorde ringa verkan. "Nicht zuviel, propter suspicionem, aber auch nicht zu wenig", yttrade vid ett regeringssammanträde i Wolgast kansleren Philipp von Horn[2]. Man litade på ett löfte af kejsaren, att Pommern endast i största nödfall skulle besväras med inkvartering af kejserligt folk. Visserligen hade Bogislav alltid visat sig lojalt sinnad mot sin kejsare, och det var med stolthet, han för sina landständer visade ett kejserligt bref, hvari kejsaren berömde honom för hans trohet. Men man betänkte icke, att det var Wallensteins vilja, som härskade, ej kejsarens, och detta yttersta nödfall, som det kejserliga brefvet omnämnde, öfverlämnade ju i själfva verket afgörandet åt Wallenstein.

v. Arnim i Pommern.

Emellertid hade Bogislav i slutet af oktober från Wolgast, där han höll en landtdag, begifvit sig till Franzburg vid den mecklenburgska gränsen för att, om möjligt, tillbakahålla v. Arnim, om hvars antågande han torde hafva varit underkunnig. Bogislav hade sedan en tid tillbaka legat i underhandling med denne om att med en penningsumma köpa sig fri från inkvartering. I Franzburg möttes han af sin gesant von Eickstedt, som varit i det kejserliga lägret och därifrån meddelade, att inkvartering af kejserliga trupper i landet ej kunde undvikas. I midten af nov. inträffade v. Arnim själf i Franzburg. Här blef hertigen tvungen ingå på kapitulationen därstädes, som dock i det hela var ganska gynnsam för honom. Inkvarteringen skulle vara underkastad hertigens anordningar och blott träffa de befästa städerna.

[1] Öfre sachsiska kretsens kretsöfverste.

[2] Bär: Die Politik Pommerns s. 4.

De furstliga residensen skulle dock vara fria från inkvartering. Vidare gafvos löften om sträng krigstukt, ostörd religionsöfning m. m. Man kan anse, att Arnim i det hela velat skona hertigen så mycket som möjligt, då Wallenstein däremot tog föga hänsyn till kapitulationens villkor. Att landet fick lida hårdt under inkvarteringens tryck, är säkert. Men skulden härtill bära i ej ringa grad de styrande själfva, hvilka synnerligen illa sörjde för truppernas proviantering. Och hertigens ständiga klagomål till Arnim kunde ej afhjälpa det onda.

Det är framför allt Stralsunds belägring, som nu bildar händelsernas medelpunkt ej blott i Pommern utan i hela Tyskland, och som fängslar intresset för en lång tid framåt. Det är denna belägring, som gifver Gustaf Adolf tillfälle att för första gången ingripa i händelsernas gång i Tyskland, hvari han sedermera blir alltmera invecklad. Men det är dock ej förrän denna strid angående Stralsund fortfarit en tid, som konungen sänder staden sin hjälp.

Stralsund. Stralsund hörde till hansestädernas klass och ägde ända sedan gammalt en ganska själfständig ställning inom hertigdömet. Sålunda hade den egen förvaltning och domsrätt samt rättighet att bestämma angående förbund, krig och fred. Ständiga tvister ägde emellertid rum mellan densamma och Pommerns hertigar, hvilka förgäfves arbetade på att göra staden sig underdånig. Strängt taget var den detta endast till namnet äfven efter fördraget af år 1615 [1]. Genom sin rikedom och sina privilegier samt ej minst genom sitt fördelaktiga läge [2], var Stralsund en mäktig och ansedd stad

[1] Jfr Fock: Rügensch-Pommersche Geschichten 6 s. 63 f.

[2] Själfva staden ligger på en utskjutande udde med sin ena sida (den hade formen af en triangel) gränsande till Östersjön och de öfriga omgifna af mindre insjöar, i söder och sydost af Frankenteich och i väster af Knieperteich.

samt ansågs såsom en af de viktigaste hamnarne vid Östersjöns södra kust [1].

Pommerska regeringen lär ej med blida ögon hafva sett stadens tillväxt i makt, och den hade törhända intet emot, att Wallenstein kväste de självrådiga borgarne.

Med Sverige hade den legat i långvariga handelsförbindelser och för öfrigt alltid stått i ett vänskapligt förhållande till detta rike.

Mellan rådet och borgarne hade förts långvariga författningsstrider, hvilka slutade med [2] att maktens tyngdpunkt i själfva verket kom att ligga hos de senare. Dessa, som indelades i fyra kvarter eller socknar, måste vid afgörandet af viktigare saker alltid tillfrågas om sin mening, och de brukade oftast genomdrifva sin vilja. Rådet, som stod i spetsen för styrelsen, var kejserligt sinnadt [3] till skillnad från borgarne, hvilka fortfarande hyste en viss misstro till detsamma. Af dess medlemmar, hvilka plägade tillhöra de rika släkterna, voro flera synnerligen framstående män, bland hvilka först må nämnas stadens borgmästare, d:r Lambert Steinwich, som genom borgerskapets förtroende fått denna post år 1616 [4]. Af rådsmedlemmarne märkas därjämte d:r Krauthof och Johan Quilow, syndicus d:r Hasert och protonotarius Johan Wahl, hvilka alla vid denna tid spelade en viktig roll. Bland borgarne var den kanske mest framstående advokaten Johan Josquinus v. Gosen, en talangfull och begåfvad man, som genomgått växlande öden och under stadens strider med hertigen t. o. m. blifvit kastad i fängelse. Han synes hafva intagit en

[1] Jfr Odhner: Sveriges deltagande i westfaliska fredskongressen s. 10 samt Kirchhoff: Seemacht in der Ostsee etc. I s. 13.

[2] Vid början af 1600-talet.

[3] Detta uppgifves bl. a. af den svenske gesanten i Köpenhamn Bureus. Bref till A. Oxenstierna d. 15 juli 1628 orig. O. S.

[4] Jfr Fock: a. a. 6. s. 76 f.

bemärkt plats i samhället och var en verklig folkledare samt deltog i flera viktiga förhandlingar såsom borgerskapets ombud. Under den svåra belägringstiden och allt framgent har v. Gosen varit en uppriktig vän till Sverige och gynnat dess intressen, liksom han äfven ofta deltog i de underhandlingar, som fördes med detta land. Gustaf Adolf satte också stort värde på och hyste förtroende till honom. Jämte v. Gosen framträda äfven åtskilliga andra medlemmar af borgerskapet, såsom Lorenz Rostock och Stevelin Brandenburg m. fl.

Stralsunds befästningsverk, ehuru under normala förhållanden ganska goda, kunde dock ej anses nog starka eller tillräckliga, i det skick de befunno sig, att motstå en lång och svår belägring. Försvaret inom staden hvilade till största delen på borgarne själfva. I sept. 1627 funnos endast omkring 150 värfvade soldater i staden för att bestrida vakthållningen [1].

Stralsund hade redan i Franzburg trädt i särskild underhandling med v. Arnim [2]. Denne var böjd att låta staden friköpa sig från kejserlig besättning och fordrade härför 150,000 thaler, hvilken summa staden dock ansåg för hög. Äfven Wallenstein syntes i början ämna nöja sig med en penningsumma, men han ändrade snart uppfattning och gaf Arnim i uppdrag att under alla förhållanden inlägga en besättning i staden. I ett bref till Arnim af den 2 dec. 1627 omnämner Wallenstein för första gången Stralsund. Han hade hört, att borgarne ämnade befästa sin stad, men detta måste till hvarje pris förhindras. Vidare borde Arnim använda all flit och energi på att blifva stark till sjöss, ty hvad som måste göras, måste göras på sjön. Här tänker Wallenstein väl på det tillämnade anfallet på de danska öarna.

[1] Klopp: Der dreissigjährige Krieg bis zum Tode Gustav Adolfs. 3: 1, s. 41.

[2] G. Irmer: Hans Georg v. Arnim, s. 74.

Längre fram erhåller Arnim hvarandra motsägande befallningar. Samtidigt som han uppmanas att befästa alla hamnar i Pommern, på det att fienden ej må få fast fot där, så kan Stralsund få friköpa sig från inkvartering på samma villkor som förut Rostock. Det sannolika är, att Wallenstein i detta fall ville såväl det ena som det andra. Penningar behöfde han vid alla tillfällen [1].

I Stralsund voro borgarne emellertid ej hågade att betala några penningar. Redan i oktober 1627 efter de deputerades återkomst från Franzburg beslöts att sätta staden i försvarstillstånd och värfva nya trupper, hvilka snart förstärktes till 1,000 man. Blockhus skulle byggas till skydd för den obefästa hamnen. Hvarje borgare borde vara försedd med gevär och en viss kvantitet krut för en eventuell belägring. Man beräknade att i nödfall kunna uppställa en försvarsstyrka af 5,000 beväpnade män, de värfvade trupperna då inberäknade. Garnisonen stod under befäl af kaptenerna Chemnitz och Volkman. Till amiral öfver flottan utnämndes kapten Peter Blume, som sedan öfvergick i svensk tjänst. Stadens flotta synes dock hafva varit obetydlig men blef längre fram förstärkt af några svenska krigsskepp. För att få pengar till befästningar o. d. pålade man en förmögenhetsskatt. Det var framför allt borgarne, som ifrade för väpnadt motstånd. De voro rädda om sina penningar och ansågo, att man borde vara beredd på alla eventualiteter, då rådet däremot sökte lugna massan och föreställde den vådan af ett väpnadt motstånd.

v. Arnim och Stralsund.

Emellertid infann sig i december [2] den kejserlige öfversten Sparr i Stralsund med en skrifvelse från Arnim, hvari denne begärde antingen en summa på 150,000

[1] Angående Stralsunds belägring jfr Bärs och Focks framställningar samt äfven Neuburs arbete: Beytrag zu der Geschichte etc.

[2] 14/24.

thaler, hvaraf en tredjedel skulle betalas genast, eller också en inkvartering på 5,000 man. Rådet erbjöd sig nu att betala 80,000 thaler mot frihet för inkvartering, och man affärdade genast ett gesantskap till Arnim, som befann sig i Prenzlau. Denne, som i själfva verket var välvilligt sinnad mot Stralsund, förklarade sanningsenligt, att han endast utförde Wallensteins befallningar men lät förmå sig att sänka summan till 100,000 thaler. Han hänvisade för öfrigt till Wallenstein.

Den 23 jan.[1] kom Sparr till staden med nya fordringar. Befästningsarbetena borde afbrytas, och de värfvade soldaterna afskedas. Vidare borde man genast betala 60,000 thaler och utlämna 4 kanoner. Öfverste Sparrs hotande uppträdande gjorde ett visst intryck på rådet, som lofvade att genast betala 30,000 thaler mot frihet från kejserlig garnison. Arnim erbjöd sig också att mottaga denna summa men ville intet lofva med afseende på inkvarteringen. Slutligen lät sig såväl rådet som äfven borgerskapet, på hvilket dock Sparrs hotelser föga verkat, förmå sig att utan alla betingelser lämna den fordrade penningsumman.

Dänholms besättande. Wallenstein, som befann sig i Prag i början af året 1628, sände[2] en kurir till Arnim med befallning att om möjligt inlägga en garnison i Stralsund[3]. För detta ändamål lät Arnim[4] med sitt folk besätta den lilla ön Dänholm, belägen mellan Stralsund och Rügen och af stor vikt för behärskandet af stadens hamn. Samtidigt uppmanade han rådet att erlägga den öfverenskomna summan och låtsades vilja fortsätta de påbörjade underhandlingarna samt återkom med sina gamla fordringar

[1] 1628.

[2] 27 jan.

[3] Grefve Oktavio Sforza hade i början af år 1628 varit hos Wallenstein i Böhmen, hvarvid äfven Östersjöspörsmålet afhandlades. Schmitz: a. a. s. 58.

[4] 4 febr.

angående afskedandet af soldaterna, inställandet af befästningsarbetena o. d.

I och med besättandet af Dänholm var kriget börjadt. I staden rustade man med allvar, och man inrättade ett krigsråd med stor handlingsfrihet. Borgarne började alltmera göra sig gällande genom sin fullmäktige v. Gosen och aftvungo rådet en försäkran att icke bevilja kejserlig inkvartering. Borgarnes förbittring öfver de kejserliges intagande af Dänholm var t. o. m. så stor, att de besköto det kejserliga folket därstädes från sina skepp. Ett gesantskap utsändes dit från staden för att på fredlig väg söka komma till förlikning, då rådet ogillade borgarnes våldsamma ingripande. Gesanterna fordrade Dänholms utrymmande af de kejserlige, hvilket naturligtvis vägrades af Arnim. En del af gesanterna behöllos t. o. m. kvar på ön såsom gisslan. Det pommerska ridderskapet sökte medla, och äfven hertig Bogislavs utskickade bemödade sig om att lugna stämningen i staden. Man lyckades också få till stånd ett fördrag i Greifswald[1]. Arnim fick enligt detta tills vidare behålla Dänholm, och staden förband sig att ej med sina skepp blockera ön. Vidare skulle 30,000 thaler af staden genast betalas, därefter 50,000 thaler, och dessutom tvenne kanoner utlämnas.

Greifswaldsfördraget hade tillkommit hufvudsakligen genom rådets medverkan. Borgerskapet däremot blef alltmera oroligt, och vid kanonernas utlämnande utbröt t. o. m. ett upplopp för att hindra deras bortförande. Arnim själf var säkerligen benägen för ett mera fredligt tillvägagångssätt men ej så Wallenstein. Han uppmanar den förre[2], som vändt sig till honom i denna sak, att med kraft taga sig an företaget och ej draga sig därifrån,

[1] den 11/21 febr. 1628.

[2] Bref från Gitschin till Arnim 27 febr. 1628. F. Förster: Albrechts von Wallenstein Briefe. I s. 308 f.

förrän en garnison blifvit inlagd. Stralsund gåfve genom sin uppstudsighet ett dåligt exempel åt de öfriga städerna. Arnim skulle äfven hafva ett vakande öga på Wismar och Rostock, så att inga skepp kunde inkomma i hamnen och handeln med konungen af Danmark förhindrades. Wallenstein varnar äfven Arnim för svenskarne, hvilkas infall i Tyskland han befarar.

III.

De första förbindelserna mellan Gustaf Adolf och Stralsund. Sveriges fördrag med staden och dess underhandlingar med Wallenstein.

Gustaf Adolf och Stralsund.

De närmare förbindelserna mellan Sverige och Stralsund hade i själfva verket vid denna tid tagit sin början. En borgare i staden vid namn Joakim Rodes hade delgifvit kammarrådet Åke Axelsson (Natt och Dag) det bedröfliga läget därstädes[1] och Gustaf Adolf, som fått kunskap härom, dröjer ej att genom nämnde Åke Axelsson betyga staden sin beredvillighet att komma den till hjälp[2], ett erbjudande, som tills vidare åtminstone synes hafva lämnats obeaktadt.

Ungefär vid samma tid hade konungens sändebud hos hansestäderna, Chr. L. Rasche, befallning att särskildt underhandla med Stralsund[3]. Han borde upp-

[1] Geijer: Svenska folkets hist. 3 s. 161.

[2] Konungens bref till Åke Axelsson är dat. Ulfvesund d. 27 febr. 1628. Reg.

[3] Kreditivbref för Rasche till Stralsund d. 27 febr. 1628 orig. S. A. Detta bref har ej ankommit till Stralsund förrän den 24 juni. Osäkert är, om R. verkligen varit i S., i alla händelser ej vid denna tidpunkt. Fock nämner intet härom och jag har i S. A. ej funnit bref eller anteckningar härom. R. fick dock tillfälle att i Lübeck meddela sig med stadens ombud därstädes. — Jfr Barthold: Geschichte von Rügen und Pommern IV: 2 s. 532. Dennes påstående om hemliga underhandlingar mellan konungen och enskilda personer i staden ej bevisadt och säkerligen grundlöst.

mana staden till uthållighet samt försäkra den om konungens råd och hjälp, om den vore i behof däraf[1]. Sitt intresse för staden hade konungen äfven visat föregående år genom att sända dit öfversten D. von Falkenberg för att hjälpa till med iordningställandet af befästningsverken[2].

Och detta var ej konungens första närmande till Stralsund. Hans blickar hade länge varit riktade på de kejserligas förehafvande i Tyskland, och särskildt var det af vikt för honom, att deras planer på en flotta i Östersjön ej skulle komma till utförande. Men då gällde det också, att sjöstäderna bevarades från kejserliga garnisoner samt att hamnarne ej råkade i kejsarens eller rättare Wallensteins händer, ty då måste detta dominium maris baltici, på hvilket de nordiska konungarne hvar för sig gjorde anspråk och hvarom de inbördes tvistade[3], utsättas för allvarlig fara från en tredje makt. Om kejsaren finge en stark sjömakt i Östersjön, så vore vägen till Sverige hvarken lång eller svår. Det vore bättre att förekomma den habsburgska maktens farliga tillväxt i Tyskland genom att understödja kuststäderna än att mottaga anfallet på Sveriges egen jord, i senare fallet vore man förlorad[4].

Och för så vidt det blef nödvändigt för Gustaf Adolf att för jämviktens bevarande gå öfver till Tyskland med en här för att direkt inlåta sig i strid med kejsaren, var det ett nästan oundgängligt villkor att

[1] Bref till Rasche d. 16 maj 1628 L. T. Reg.

Äfven Anders Svensson i Hamburg hade uppmanat den stralsundske gesanten därstädes att söka hjälp hos konungen. Bref från honom till den senare den 6 juni 1628 orig.

[2] Fock: a. a. 6 s. 199.

[3] Jfr D. Schäfer: Der Kampf um die Ostsee im 16. und 17. Jahrhundert. (Hist. Zeitschr. 1899 s. 435 f.)

[4] Jfr H. Hjärne: Gustaf Adolf s. 100 f. samt Odhner: a. a. s. 10 f.

vara förvissad om sjöstäderna och använda dem såsom operationsbaser. Dylika tyska hamnar såsom utgångspunkter för ett eventuellt krig i Tyskland hade ju konungen under föregående underhandlingar i denna sak betingat sig såsom villkor för sin medverkan. — Hvad Stralsund angår, hade konungen, liksom förutseende dess öde, redan år 1625 försäkrat staden om sin hjälp, om den komme i nöd. Gabriel (Gustafsson) Oxenstierna hade nämligen detta år utsändts till bl. a. de tyska hofven[1], för att underrätta sig om ställningen i Tyskland. Först skulle han begifva sig till Lübeck och därefter till Mecklenburg för att söka draga hertig Adolf Friedrich öfver ifrån Danmark och till Sverige[2]. Han skulle taga vägen öfver Berlin och därifrån begifva sig till Stralsund[3]. Oxenstierna skulle beklaga, att det furstliga pommerska huset nu snart skulle utgå, och råda staden, att den, när detta skett, ej skulle sätta sig emot hertigdömets öfvergående till Brandenburg. Den skulle däremot vara på sin vakt, att ej Bayern, som med kejsarens hjälp hoppades därpå "finge sin fot därin till religionens så ock alla deras præjudicium, som bo vid Östersjön". Han skulle erinra Stralsund om den goda "correspondence", som Sverige alltid haft såväl med denna stad som med Pommern. Om Stralsund råkade i någon nöd, skulle Oxenstierna

[1] Oxenstierna skulle äfven begifva sig till England och Nederländerna och betyga konungens tillfredsställelse med att konungen i Danmark öfvertagit ledningen. Gustaf Adolf ville hjälpa det allmänna bästa genom sitt krig i Polen. — Hans instruktion Reg. april 1625.

[2] Längre fram, år 1627, begärde hertigen inläggandet af en svensk garnison i Wismar. Gustaf Adolf var äfven villig att lägga dit 1,000 man på vissa villkor. Reg. 6 juli 1627. (Gustaf Adolf till Per Banér.)

[3] I Berlin skulle han höra, huru de förslag där upptagits, som konungen rådgjort om med Bellin på hans resa till Sverige. Och för öfrigt skulle han nämna om konungens planer för ett eventuellt krig i Tyskland. Jfr Hallenberg: Svea Rikes hist. etc. V s. 339 f.

försäkra den om konungens hjälp. Han skulle föreslå den ett förbund med Sverige samt uppmana den att skicka sändebud dit för att underhandla därom. I så fall skulle konungen taga sig an dess sak som sin egen. Staden utlofvades dessutom att erhålla tullfrihet i Sverige jämte andra privilegier. Slutligen får Oxenstierna af konungen samma uppdrag som längre fram Sten Bjelke, och som denne senare äfven begagnade sig af, nämligen att "med pension" söka vinna på Sveriges sida några af de förnämsta och mest inflytelserika i staden.

År 1627 sändes Per Banér till norra Tyskland för att utforska ställningen där och särskildt se till, att inga kejserliga garnisoner inlades i sjöstäderna; i stället borde svenskt folk förläggas dit. Ett regemente under öfverste Duwall stod färdigt att öfverföras till Wismar, men Arnims intågande i Mecklenburg och intagandet af Wismar omintetgjorde hela planen, och Banér hemkallades. Konungen insåg vid denna tid, att det ej fanns stora utsikter att undgå inblandning i det tyska kriget. Vi kunna svårligen undgå att i detta kriget invecklas[1], skrifver han till A. Oxenstierna, för hvilken han plägar yttra sina afsikter och yppa sina planer. Och vid ett annat tillfälle skrifver han[2], att det är så vida kommet, att "alle de krigen uti Europa föres äre blandade uti hvar annan och vordne till et". Det var nu konungen låter kungöra Sverige såsom tillflyktsort för alla i sin religion förtryckta eller från sitt hem fördrifna tyskar. Den riksdag, som sammanträdde 1627, anmodades att utse ett hemligt utskott af alla fyra ständen i och för behandling af den tyska frågan. Detta, som sammanträdde i jan. 1628, afgaf ett underdånigt svar, som var i enlighet med

[1] O. S. B. II: 1 s. 356 f. Brefvet dat. d. 6 nov. 1627. Jfr Geijer: a. a. 3 s. 159.

[2] Gustaf Adolf till A. Oxenstierna d. 1 april 1628. Handl. rör. Skandinaviens hist. I s. 150. O. S. B. II: 1, s. 395 f. Jfr Droysen: a. a. 1, s. 313.

konungens önskan[1]. Eftersom dess medlemmar af konungen fått kännedom om oroligheterna i Tyskland och erfarit, att faran alltmera närmade sig Sverige, voro de beslutna att, om fäderneslandet råkade i någon fara, offra lif och blod för detsamma.

Det var tydligt, att Gustaf Adolf kunde räkna på sina ständers medverkan i ett eventuellt krig mot kejsaren. Konungen ansåg också bäst att afvända kriget från sitt lands gränser. I Polen borde en stark armé kunna samlas för att användas emot kejsaren[2]. Han önskar därför knappast fred eller ens stillestånd med detta land trots de underhandlingar därom, som ägt rum i början af år 1628 och hvilka för öfrigt ej syntes leda till något resultat[3].

Sverige och Danmark.

Af synnerlig vikt var det naturligtvis, att de båda nordiska rikena förenade sina krafter gentemot den fara, som hotade. När Gustaf Adolf såg Danmark angripet af de kejserliga, önskade han komma till dess hjälp[4]. Den betydelse man i Sverige tillade bevarandet af Danmarks integritet[5], framgår bl. a. af A. Oxenstiernas bref och uttalanden. Han framhåller[6], att Danmark är en bastion emot Sverige och att den danska flottan och armén tjänar hans fädernesland utan sold och kostnad. Och äfven Danmark närmar sig till Sverige i sitt be-

[1] S. K. A. I n:o 1. Det rådde konungen att gå faran under ögonen, afvända kriget från eget land och flytta det till fiendens. Särskildt framhålles vikten af Östersjöns herradöme, som af hedenhös hört under Sveriges krona.

[2] Gustaf Adolf till A. Oxenstierna d. 1 april 1628.

[3] Förh. mellan Polen och Sverige togo sin början i byn Honnigfeld d. 14 febr. 1628.

[4] Jfr Rydfors s. 101.

[5] Angående Danmark råder riksdagsutskottet konungen att ingå förbund med detta land, ty dess upprätthållande vore af stor vikt för Sverige.

[6] Bref till riksrådet d. 30 nov. 1628 O. S. B. I: 4. s. 269 f. Jfr Fridericia: Danmarks ydre pol. hist. I s. 35.

tryckta läge. Den gamla afunden och de många tvistepunkterna samt den hos konung Kristian djupt rotade farhågan för Sveriges öfvermakt i Östersjön, som för några år tillbaka syntes leda till ett krig mellan grannländerna[1], hade för en tid skjutits i bakgrunden. Danmarks tyska politik hade alldeles förfelats, och dess självbestånd hotades. Hvad var då naturligare, än att de båda konungarne närmade sig hvarandra, utsatta som de voro för en gemensam fara! Vänskapen skulle dock ej länge äga bestånd, den var från Danmarks sida så att säga framtvungen, och när detta yttre tvång upphörde att finnas till, skulle också en skilsmässa inträffa.

Konung Kristian vänder sig emellertid till Gustaf Adolf, när de kejserliga härarna infallit i hans länder, med begäran, att han genom en diversion i Tyskland skulle hjälpa Danmark[2]. Han borde så fort som möjligt med sju eller åtta örlogsskepp besätta redden vid Stettin, Stralsund, Wismar och Lübeck. Gustaf Adolf, för hvilken faran för de kejserliga säkerligen nu syntes och äfven var större än förut[3], framhåller i sitt svar[4], att han insåg den fara, de kejserliges planer inneburo för Östersjön, "utan hvilkens dominio de sin perdomination och intent aldrig kunne nå eller ställa i verket". Han beklagar därjämte, att danske konungens afsikt att förena sig med honom till Östersjöns säkerhet ej förut varit honom bekant, enär den annalkande vintern försvårade afsändandet af de begärda skeppen. Han omtalar äfven kejsarens erbjudande till honom att taga konungariket Danmark såsom län af kejsaren, liksom han säger sig hafva hört, att Kristian blifvit erbjuden

[1] Fridericia: a. a. I s. 24.

[2] Bref till Gustaf Adolf dat. Glückstadt d. 12 sept. 1627 B. D. K. (Reg.).

[3] Jfr Rydfors: a. a. s. 102 f.

[4] Dat. d. 21 okt. 1627. Reg.

admiralitetet öfver Tyska riket. Kristian borde närmare underrätta konungen om sina planer, och konungen förklarade sig ämna affärda sändebud till Danmark.

Det var Gustaf Adolfs förhoppning, att man skulle kunna komma öfverens om gemensamt uppträdande under vinterns lopp. Han önskade ingå en allians med Danmark och sände Rasche och Karl Banér dit för att uppmana Kristian att skicka fullmäktige till Stockholm i och för underhandling. Tvenne dylika fullmäktige hade emellertid redan före denna anmodan blifvit utsedda, nämligen Christian Fries och Tage Tott. De borde framhålla [1] papisternas anslag mot sjöstäderna, hvilket måste högeligen intressera äfven Sverige. Deras hufvuduppgift var emellertid att anhålla om utrustandet af svenska krigsfartyg, hvilka borde tillsammans med den danska, engelska och holländska flottan bevaka Östersjön. Efter de svenska gesanternas ankomst till Köpenhamn uppsattes för de danska sändebuden en ny instruktion [2]. Äfven nu betonas faran för såväl Sverige som Danmark af de kejserliges besittning af Östersjön. Gustaf Adolf borde ej blott utrusta krigsskepp till Östersjöns försvar utan äfven sända en armé till de danska ländernas återeröfrande. Men sändebuden måste begagna sig af all möjlig försiktighet vid underhandlingen. Om konungen ville bringa på tal frågan om dominium maris baltici, skulle de begagna sig af den vanliga finten att ursäkta sig med ofullständiga instruktioner. Och om han föresloge ett generalförbund mot papisterna, så skulle ett dylikt förslag afböjas. Den gamla afunden och misstänksamheten hos Kristian gentemot Sverige hade ej helt kunnat undertryckas, det framgår tydligt af instruktionen.

[1] Deras instruktion dat. d.' 15 okt. 1627. Droysen: Gustaf Adolf I s. 316.

[2] Dat. Anderskov d. 2 dec. 1627. C. Molbech: Kong Christian den Fierdes egenhændige Breve etc. Tillæg til n:o 255. (I utdrag.)

I Stockholm har det svenska riksrådet underhandlat med de danska sändebuden[1]. Gustaf Adolf var ej obenägen att göra en diversion till Tyskland genom Pommern eller Mecklenburg, men han önskade själf leda företaget[2]. Nu såsom förut önskade han dock erhålla understöd af England och Generalstaterna. Men intetdera af dessa riken var i tillfälle att lämna något understöd, England på grund af kriget med Frankrike och regeringens strid med parlamentet[3]. Från svensk sida föreslogs, att Danmark skulle påtaga sig 1/3 af underhållskostnaderna[4], men detta förslag tillbakavisades af Kristian, som i stället önskade, att Gustaf Adolf skulle sluta fred med Polen och med sin här marschera in i Schlesien[5]. Emellertid syntes hela förbundsfrågan stranda på Kristians vägran att gå in på Sveriges fordringar angående förhindrandet af seglationen på Danzig samt konfiskation af gods och skepp, tillhörande nämnda stad[6], fordringar, hvilka med skärpa framhöllos af den svenske konungen[7]. I dessa punkter måste emellertid Kristian gifva vika[8] och i april månad ingicks för 3 år förbund mellan de båda makterna[9]. Enligt detsamma

[1] Gustaf Adolf till Axel Oxenstierna d. 6 febr. 1628 O. S. B. II: 1 s. 376.

[2] Gustaf Adolfs resolution till den danske agenten Erik Krabbe, dat. Stockholm d. 4 mars 1628. Reg. Förhandl. mellan Sverige och Danmark.

[3] Jfr Rydfors: a. a. s. 104.

[4] Nämnda resolution.

[5] Kristian till Gustaf Adolf d. 26 mars 1628. B. D. K. Reg. Äfven Gustaf Adolfs bref till Kristian dat. d. 4 mars 1628. Förh. mellan Sverige och Danmark.

[6] Bref från Kristian dat. Fredriksborg den 27 jan. 1628. B. D. K. Reg.

[7] Gustaf Adolf till Kristian dat. d. 18 febr. 1628. Reg.

[8] Kristian till Gustaf Adolf d. 7 april 1628. B. D. K. Reg. Äfven nämnda bref af d. 26 mars.

[9] Sveriges Trakt. 5: 1 s. 337.

skulle Gustaf Adolf till Danmarks hjälp sända 8 örlogsskepp med folk, kanoner, ammunition och annat tillbehör. Skeppen skulle stå under befäl af den svenske vice amiralen. Gustaf Adolf betingade sig dock vissa villkor för hjälpsändningen. Om han själf kom i nöd, skulle skeppen genast återkallas. Särskildt förband sig Kristian att förhindra all seglats på Danzig och att likaledes lägga beslag på alla fartyg från denna stad, för såvidt de ej kunde uppvisa pass från svenske konungen. Vidare skulle sjön hållas ren från polska och danzigska fribytare, och det skulle vara tillåtet att antasta dylika äfven i de danska farvattnen samt att föra krigsfolk och krigsutrustning genom sundet.

Någon större betydelse i allmänhet torde detta förbund ej hafva fått; de 8 krigsskeppen, som voro afsedda till Kristians hjälp [1], sändes i stället till Stralsund. Gustaf Adolf hade nämligen i Preussen uppsökts af sändebud från denna stad, och Fleming fick då befallning att genast begifva sig dit med folk och ammunition [2]. Emellertid skulle de båda konungarne mötas till Stralsunds räddning, till detta mål samverkade de båda kraftigt, och här ligger väl betydelsen af det nämnda förbundet. Visserligen omnämnes icke Stralsund särskildt i detsamma, men Gustaf Adolf hade lagt danske konungen på hjärtat vikten af att denna stad bevarades [3]. Grefven af

[1] Instruktion för Fleming d. 19 maj 1628 Reg. Han får befallning att föra de 8 skeppen till Danmarks hjälp. Angående deras förläggningsort såg konungen helst, att de förlades utanför Stettin eller Stralsund, men Fleming fick ej stöta hansestäderna för hufvudet. Han skulle söka utforska danske konungens planer.

[2] I bref till Kristian, dat. d. 31 maj 1628 Reg., ber Gustaf Adolf om ursäkt, för att hjälpen till Danmark försenades genom Stralsunds undsättning, men han tillägger, att "våre skepp E. K. ingen större tjenst göra kan än hvar de hjelpa till att conservera Stralsund".

[3] Konungens bref till kansleren d. 31 mars 1628 O. S. B. II: 1 s. 387, jfr not 2.

Solms, som förut varit i dansk tjänst men sedermera öfvergått i svensk, hade[1] blifvit sänd till Danmark för att verka för Stralsunds undsättning. Gustaf Adolf säger sig ej allena kunna företaga ett sådant verk. För öfrigt har han tydligen varit obeslutsam, om han skulle ingripa eller icke, hvilket bl. a. framgår af hans bref till rikskansleren. Han framhåller, att han helst såge, att Stralsund kunde försvara sig med hansestädernas hjälp[2]. Konung Kristian åter ansåg[3], att hansestäderna ej vore att lita på, och att de ej med kraft skulle taga sig an den belägrade staden.

Att svenske konungen stod undrande och spörjande inför det vidtutsväfvande företaget, måste förefalla helt naturligt. I och med Stralsunds undsättande befann han sig ju faktiskt i krig med kejsaren. Han ansåg sig dock ännu ej stark nog härtill, ty han led brist både på folk och penningar. Sverige kunde ej alldeles blottas på försvar. Vidare kunde man ej fullt lita på städerna i norra Tyskland, hvilka möjligen vände sina härar mot Gustaf Adolf, om han oombedd landstege i Tyskland. Men han hoppades, att dessa förr eller senare skulle begära hans hjälp; han tänkte härvid särskildt på Hamburg, Lübeck och Bremen, som voro rika städer och dessutom dagligen värfvade trupper till sitt försvar. Såsom skäl för att sända trupper till Stralsund framhåller Gustaf Adolf bl. a., att Danmark just därigenom kunde hjälpas, emedan de kejserliges arméer, delvis åtminstone, droges från detta land, och Stralsund vore en utmärkt plats, där man kunde hafva den svenska flottan samlad vid ett eventuellt angrepp från spansk sida. Konungen säger sig nämligen hafva hört, att Dün-

[1] I början af år 1628. Bref till kansleren d. 1 april 1628.

[2] Se ofvan s. 41 not 2.

[3] Kristian till Gustaf Adolf dat. Köpenhamn d. 6 juli 1628 B. D. K. (copia).

kirkarne rustat sig starka till sjöss och bemäktigat sig 30 kofferdifartyg, hvilka blifvit förändrade till örlogsskepp.

Axel Oxenstierna, hvars betänkande Gustaf Adolf begär, är ense med konungen om betydelsen af Stralsunds bevarande [1]. Han anser, att Stralsund kan hållas, om den stärkes och befästes [2], samt dessutom får hjälp utifrån. Men om man lämnar den åt dess öde, äro de kejserlige herrar i Östersjön, och man får då möta deras anfall utanför Stockholm eller Kalmar. Det var upprättandet af en kejserlig krigsmakt i Östersjön och dess förening med den polska till anfall på Sverige, som föresväfvade de svenske statsmännen, och, såsom vi sett, voro deras farhågor ej ogrundade.

Emellertid befann sig Stralsund i ungefär samma läge som förut. Hertigen användes af Arnim såsom medlare och erbjöd staden bl. a., att besättningen endast skulle svära hertigen trohetsed, hvilket äfven gillades af Wallenstein, som dock framhöll, att officerarne måste vara kejserligt sinnade [3]. Men detta förslag vann ej borgarnes bifall, ty man visste, att hertigen var helt och hållet i Wallensteins händer, och dessutom var man ej riktigt säker på hertigens eget sinnelag mot staden [4]. Hvad som framför allt retade Arnim, var, att Stralsunds borgare fortfarande höllo Dänholm blockeradt med sina skepp. De fruktade nämligen, att Arnim i annat fall skulle anlägga befästningar på ön och ditföra kanoner samt sålunda därifrån behärska staden. Hertigen af Pommern fordrade å egna och Arnims vägnar, att borgarne skulle föra bort sina skepp från Dänholm, hvilket

[1] Bret till riksrådet d. 30 nov. 1628.

[2] Oxenstierna hade varit i Stralsund vid denna tidpunkt och kände alltså stadens förmåga af försvar.

[3] Förster: I s. 324. Bref till Arnim dat. Prag d. 7 april 1628.

[4] Rådet i staden syntes däremot gilla förslaget.

dock vägrades. Det gick slutligen så långt, att ön den 5 april måste gifva sig till de förbittrade borgarne.

Början till Stralsunds belägring.

Nu var tärningen kastad, och en belägring syntes oundviklig. Stralsund befann sig i en allvarlig situation, som förenade alla dess invånare till gemensamt arbete för bibehållande af deras frihet. Den 9 april svuro råd och borgerskap en ed att i farans stund hålla fast samman och kämpa för urgamla privilegier och nedärfd religion. De förpliktade sig äfven att ej upptaga någon besättning inom stadens murar, närmast med tanke på en kejserlig garnison men äfven med hänsyn till främmande makters inblandning, som man ännu sökte undvika [1].

I det längsta hoppades man i Stralsund, att hanseförbundet skulle uppträda till stadens hjälp. Men hansans medel voro ringa, och äfven med god vilja kunde den ej uträtta så mycket. Dock torde man kunna säga, att förbundet i den stralsundska saken spelat en ganska ömklig roll. Det är visserligen sant, att det genom beskickningar till kejsaren, Wallenstein [2] och Arnim sökte bilägga striden, men någon verklig hjälp fick Stralsund ej af detsamma, om man undantager ett lån på 15,000 thaler. Detta beviljades dock först på hansedagen i sept. 1628, alltså sedan belägringen blifvit upphäfd och efter enträgna påminnelser från Stralsunds sida. Man måste verkligen instämma med en tysk författare [3] däri, att hansan genom detta beteende gentemot en medlem

[1] Eden var affattad i 7 punkter. Råd och borgerskap framhålla bl. a., att de vilja förblifva en trogen medlem af det romerska riket. Neubur s. 91 f.

[2] I aug. 1628 uppsökte en hanseatisk deputation Wallenstein, som därvid förklarat, att han blott önskade komma till något billigt ackord och att man kunde göra bättre i att använda sina krafter mot det stora turkiska kejsardömet. Rasches bref till konungen af den 16 aug. 1628 orig.

[3] Mack: Die Hanse und Die Belagerung Stralsunds etc. (Hans. Geschichtsblätter 1892 s. 154.)

af förbundet tydligt hade visat sin politiska och finansiella vanmakt.

Arnim började emellertid träffa anstalter för belägringen. Wallenstein själf uppmanade honom att begagna våld [1], om man ej kunde komma öfverens i godo. Men samtidigt fortgingo underhandlingarna genom pommerske hertigen såsom medlare. Denne befann sig i en mycket svår ställning, å ena sidan Arnim, som pockade på uppfyllandet af sina fordringar och å andra sidan den tredskande staden, som ej ville gifva efter. Antagligen ville Arnim genom dessa underhandlingar, som fortgingo under nästan hela belägringen, vinna tid och insöfva staden i säkerhet för att vid ett lägligt tillfälle sätta sig i besittning af densamma. Å hertigens vägnar fördes underhandlingarna genom af honom utsedda kommissarier, hvilka helt visst ej voro fullt opartiske medlare utan gingo Arnims ärenden. Dessa rådde bl. a. staden att återlämna Dänholm åt Arnim eller åtminstone utlämna ön till hertigen, hvilket dock vägrades [2] och situationen tillspetsades alltmera.

I början af maj ankom till Stralsund en hanseatisk beskickning, som utan att äga några bestämda instruktioner skulle verka för en försoning mellan Arnim och staden [3]. Hanseaterna deltogo en tid i underhandlingarna men kunde föga uträtta.

Till vissa eftergifter var Stralsund visserligen beredt, det gick in på att betala de af Arnim fordrade 50,000 thalerna samt att lämna en försäkran att afhålla sig från förbindelser med utländska furstar. Men Arnim visade sig föga tillmötesgående och hänvisade för öfrigt till Wallensteins befallning [4]. De villkor, som framställ-

[1] Förster I s. 308. Jfr Fock: a. a. 6 s. 173.

[2] Fock 6 s. 191.

[3] Jfr Mack s. 134 f.

[4] Fock 6 s. 206.

des, voro också synnerligen hårda. Han fordrade nämligen utom Dänholms återlämnande, att staden skulle betala 250,000 thaler, utlämna 10 af sina bästa skepp och underkasta sin skeppsfart en sträng kontroll från kejserlig sida samt dessutom utlämna en revers af för staden synnerligen förödmjukande innehåll [1]. Naturligtvis var en öfverenskommelse på dylika villkor omöjlig. Den hanseatiska beskickningen fortsatte några dagar sitt tämligen lönlösa värf men återvände den 22 maj hem utan att hafva lyckats uträtta något. Då hade Arnim redan skridit till anfall mot staden, som emellertid sökt sätta sig i bättre försvarstillstånd. Vidlyftiga utanverk och skansar anlades vid de olika portarna och besattes med värfvade trupper. I början af maj nalkades den fientliga hären för att börja belägringen, och den 16 maj, då underhandlingarna ännu fortforo, framgingo fienderna från tvenne sidor till ett anfall, som gällde skansarna framför Knieper- och Frankenthor. Men anfallet misslyckades, och Arnim måste återtåga med en förlust af 500 man. Det var vid denna tid, som Stade fallit för Tilly, och Arnims häftiga anfall på Stralsund kan möjligtvis sättas i förbindelse härmed. Anfallet på skansarna förnyades, och vissa ytterverk intogos, men fienderna blefvo snart åter fördrifna därifrån. Arnim syntes till det yttersta anstränga sig för att intaga staden, då Wallenstein nu väntades till lägret utanför Stralsund, och den förre säkerligen inför sin general ville framstå som segrare.

Till att uppehålla modet under denna svåra tid och till att lyckligen afvärja Arnims anfall bidrog i hög grad den hjälp, som staden fått från Danmark. Redan i början

[1] Bl. a. skulle en kejserlig agent finnas i staden och det värfvade folket skulle svärja kejsaren och hertigen trohetsed. Här äro endast de viktigaste villkoren upptagna. Jfr Gründl. Bericht etc. s. 82 f. Dessa fordringar mildrades sedan i vissa punkter genom de hanseatiska medlarnes inverkan. Mack s. 136.

af mars ankom dit en dansk gesant, doktor J. Steinberg, som skulle uppmana densamma att ej intaga någon fientlig garnison eller i något afseende understödja de kejserlige.

Danmark och Stralsund.

Stralsund ställde sig dock ganska afböjande till Danmarks inblandning. I svaret till konungen betonas, att man hoppades, att kejsaren ej skulle undertrycka religionen och att staden skulle befrias från inkvartering [1]. I april sändes en annan gesant, Daniel Troye, till Stralsund, och i början af maj sänder konungen åter d:r Steinberg dit. Denne, som hade audiens på rådhuset den 3 maj [2], uppmanade staden att försvara sig till det yttersta och ej inlåta sig i förhandlingar med fienden. Danske konungen lofvade, att staden skulle inneslutas i den blifvande freden med kejsaren. Den förre hade äfven medsändt åtskilliga krigsskepp, kanoner och ammution jämte några danska ingeniörer.

Rådet mottog med tacksamhet krigsförnödenheterna men visade för öfrigt lika litet nu som förut någon särskild böjelse att närma sig till Danmark. Man lät förstå, att staden fortfarande hoppades på kejsarens goda vilja och vägrade att afbryta underhandlingarna. Staden måste dock lofva att hålla de kejserlige borta från Dänholm och sina vallar och skansar samt att ej sluta fred till danske konungens skada.

D:r Steinberg stannade tills vidare kvar i Stralsund. Han gjorde här bl. a. den iakttagelsen, att kungen i Sverige "allhier gute correspondentz und ein wachendes auge auf diese Stadt und das Landt-Rügen haben" [3]. Från dansk sida har man velat hindra en eventuell förlikning mellan staden och Wallenstein, och tanken på ett närmare

[1] Svaret skrefs samma dag, Steinberg ankom, näml. den 5 mars, orig. D. R. A. Jfr äfven Fock 6 s. 194 f.

[2] Hans bref till Kristian IV, dat. 4 maj 1628, orig. D. R. A.

[3] Se föreg. not.

förbund mellan den förra och Danmark har redan nu kommit till uttryck [1].

Beskickning till kejsaren.

Stralsund hade emellertid sändt en medlem af rådet, protonotarius Wahl, till kejsaren för att af honom utverka befrielse från belägringen. Wahl uppsökte äfven Wallenstein, som vistades i Böhmen vid denna tid. Denne mottog honom synnerligen onådigt och framhöll, att ytterligare 15 regementen skulle sändas till Stralsund. Därefter begaf sig Wahl till kejsaren i Prag, där förut ombud från kurfursten af Sachsen och hansan uppehöllo sig för att medla i den Stralsundska saken. Kejsaren lät framlägga Wahls hemställan inför rikshofrådet, som rådde till eftergifter och varnade för Danmarks och Sveriges inblandning. Man ansåg, att inga orsaker förelågo att belägra Stralsund, samt yrkade på dess befrielse. Det svar, som sändebudet fick mottaga, innehåller bl. a., att befallning redan utgått till Wallenstein att upphäfva belägringen [2]. Denne synes dock aldrig hafva mottagit en dylik befallning och det är ganska antagligt, att Wahls tillmötesgående svar var ett verk af Wallensteins fiender, bl. a. vice kansleren Stralendorf. Därför talar bl. a. den omständigheten, att Wallenstein ett par veckor senare från kejsaren erhöll ett tämligen undfallande bref beträffande Stralsund [3]. Emellertid har generalen ej varit okunnig om innehållet i Wahls svar vid sin ankomst till Stralsund [4].

[1] Detta framkommer i ett memorial från D. Troye till Stralsund, dat. 27 maj 1628. Orig. D. R. A. Möjligen ville man härigenom förekomma konungen af Sverige, hvars gesant vid denna tiden varit i Stralsund. Det heter bl. a. i memorialet, att staden alltför mycket hedrat den svenske gesanten och särskildt hans konung genom afsändandet af 2 förnäma personer såsom sändebud till denne.

[2] Svaret dat. 14 juni. Hallwich: Fünf Bücher Geschichte Wallensteins 3 s. 352.

[3] Jfr ang. Wallensteins förhållande till kejsaren beträffande Stralsund, Hallwich 2 s. 487 f. Äfven Fock 6 s. 188 f.

[4] Hallwich 2 s. 497.

I det betryckta läge, hvari Stralsund befann sig, vände det sig äfven till hansestaden Danzig för att få hjälp [1]. En borgare i Stralsund, Bartholomäus Schacht, ankom nämligen i slutet af april månad till vice amiralen Carl C:son Gyllenhielm [2], som med svenska flottan låg utanför Danzig, och begärde att blifva insläppt i staden. Han medförde nämligen ett bref till nämnda stad från rådet i Stralsund, i hvilket det bad om krut, då det egna förrådet ej var tillräckligt. Sändebudet medförde äfven ett bref till staden Königsberg angående samma sak. Gyllenhielm, som dock först tog del af brefvet till Danzig, lät borgaren obehindradt inkomma i staden, men hans beskickning här misslyckades. Danzig förklarade, att det ej kunde sända hjälp, föregifvande, att konungen i Polen och detta rikes ständer utfärdat förbud mot att understödja Stralsund. Schacht återvände då till Gyllenhielm, som fick del af den olyckliga utgången, samt framställde nu till denne samma begäran som förut i Danzig. Amiralen, som gaf honom den hjälp, han kunde, hänvisade till kansleren i Elbing. Om denne ej kunde hjälpa, så ansåg Gyllenhielm lämpligast att vända sig direkt till konungen. Schacht [3] hade nu framställt klander mot Stralsunds råd, som ej förut begärt Gustaf Adolfs hjälp, men man hade hoppats, att konungen af eget initiativ skulle understödja staden. Man ville hellre hafva Gustaf Adolf än konungen i Danmark till sin skyddsherre.

Närmande mellan Gustaf Adolf och Stralsund.

Schacht synes emellertid hafva begifvit sig direkt

[1] Bref från Carl C:son Gyllenhielm till borgmästare och råd i Stralsund, dat. Kungl. Skeppsflottan vid Danzig d. 22 maj 1628, orig. S. A. (Föreläst i rådet d. 7 juni.) Dessutom ang. denna beskickning "Memorialpunkter" från Gyllenhielm till konungen, april 1628. B. K.)

[2] O. S. B. II: 10. Bref från C. C:son Gyllenhielm d. 7 maj 1628.

[3] Enligt Gyllenhielms bref till konungen synes Schacht äfven hafva varit åtföljd af en annan person, antagligen äfven han från Stralsund.

hem igen, men Gyllenhielm lät genast underrätta konungen, som befann sig på flottan vid Landsort, om hvad som passerat. Hans bref framkom till konungen den 4 maj. Redan följande dagen skrifver denne till rådet i Stralsund ett bref [1], hvari han erinrar om de gamla handelsförbindelserna mellan Sverige och Stralsund samt om deras gemensamma religion och därjämte uttalar sin förvåning öfver att staden i sin nödställda belägenhet ej förut sökt hjälp hos sina grannar. Han säger sig ämna sända en last krut till Stralsund samt uppmanar rådet till ståndaktigt försvar af dess frihet. Konungen slutade sitt bref med den försäkran, att han ej skulle lämna staden åt dess öde, såvidt den på ett lämpligt sätt anhölle om hans hjälp.

Men Gustaf Adolf nöjde sig icke härmed. Han hade hela denna tid haft sina blickar riktade på Stralsund och beslöt nu att, om möjligt, understödja staden. För detta ändamål lät han sända dit en gesant, Göran Bönhardt, som äfven skulle medföra brefvet och det utlofvade krutet. Hela saken skulle dock bedrifvas så hemligt, att Bönhardt endast fick genomläsa sin instruktion [2], men ej taga den med sig, för den händelse han skulle blifva tillfångatagen [3]. Enligt instruktionen skulle sändebudet med skeppet "Jonas" begifva sig direkt till Stralsund. Om han blef antastad under resan, skulle han uppgifva sig vara på väg till Lübeck, och om han blef angripen, skulle han försvara sig. Vore Stralsund till sjöss belägradt af de kejserlige, skulle han segla tillbaka, men i annat fall stanna på redden och söka komma in i staden. Om denna

[1] Dat. Landsort d. 5 maj. (Tryckt bl. a. hos Neubur s. 255.)

[2] Memorial för Göran Bönhardt, dat. Elfsnabben 8 maj 1628. Reg.

[3] Om B. blefve tagen af de kejserlige, skulle han framhålla, att kungen ej befann sig i någon uppenbar fejd med dem. Stralsund hade varit en god granne och därför hade konungen sändt krutet. Det var tydligt, att denne vid denna tid ville undvika att blifva inblandad i ett krig med kejsaren.

intagit kejserlig garnison, skulle han resa tillbaka utan att öfverlämna brefvet eller krutet. Han skulle söka utforska stämningen i staden gentemot Sverige och äfven hansestädernas, särskildt Lübecks, ställning med afseende på Stralsund [1]. Därefter skulle gesanten begifva sig till konungen i Preussen.

Bönhardt ankom till Stralsund den 18 maj [2], alltså omedelbart efter Arnims nattliga anfall på staden. Tidpunkten kunde ej hafva varit lämpligare, ty Arnims fientliga uppträdande bidrog att borttaga den tvekan att mottaga hjälp af utländska makter, som staden förut hyst. Rådet synes visserligen i det längsta hafva hoppats på hansestädernas hjälp, men då det insett, att intet verkligt understöd var att vänta därifrån, hade det mottagit den svenska undsättningen [3].

Möjligen fruktade det redan nu ett svenskt skyddsherrskap. Borgarne åter i sin antikejserliga sinnesstämning hafva i detta fall ej hyst någon tvekan. Ett utskott af rådet och borgarne tillsattes för att underhandla med den svenske gesanten; medlemmar däri blefvo borgmästarne Steinwich och Quilow, syndicus Hasert samt rådsherren Heinrich Gottschalk och af borgerskapet J. v. Gosen och Joh. Buchow.

Gesantskap till Gustaf Adolf.

Tiden tillät ej nagra langvariga förhandlingar. Deras resultat blef, att man beslöt att sända till Gustaf Adolf tvenne gesanter, nämligen syndicus Hasert och Stevelin Brandenburg, den senare representerande borgerskapet, hvilka därjämte skulle medföra en skrifvelse

[1] Konungen önskade veta, om hansestäderna voro villiga att lämna undsättning till Stralsund.

[2] Jfr Fock: a. a. 6 s. 200. Gfrörer: Gustav Adolph etc. s. 504 uppger oriktigt d. 17 maj.

[3] Khevenhiller: Annales Ferdinandei XI: s. 191. "Und ist dies", heter det, "der erste Actus gewesen von dem Zuge des Königs aus Schweden in Teutschland". Samma uppgift ang. rådets tveksamhet lämnas äfven i en afskr. af år 1628 i Handl. rör. Tyskland.

från staden[1]. Det var tydligt, att till och med rådet, som förut vägrat träda i förbindelse med yttre makter, nu såg sig tvingadt därtill af omständigheterna. Det kunde ej längre bevara den afvaktande hållning, det hittills iakttagit, när staden hotades med undergång. Att det var ett betydelsefullt steg, som tagits, därom var man fullt medveten, och det framgår också af sändebudens instruktion[2]. En uppgörelse i godo, heter det där, kunde man knappast numera hoppas på, utan man önskade, att Gustaf Adolf så fort som möjligt skulle komma öfver till Tyskland med en krigshär. Denna kunde antingen föras direkt till Stralsund för att med denna stad såsom operationsbas angripa den kejserliga armén eller också till någon annan ort i Tyskland, hvarifrån den lätt kunde komma Stralsund till undsättning. Sin tacksamhet öfver Gustaf Adolfs vänliga skrifvelse och välvilliga erbjudande ger staden uttryck åt i sitt svarsbref, som äfven innehåller en skildring af dess svåra läge. Detta borde ytterligare framhållas af sändebuden, hvilka skulle erinra om konungens löfte att sända mera understöd samt utbedja sig att få underhandla vidare härom genom särskildt utsedda deputerade[3].

I instruktionen understrykes ganska starkt, att Gustaf Adolf borde vara synnerligen intresserad i bevarandet af staden och dess hamn samt Östersjöns frihet, antagligen för att så mycket som möjligt nedpressa konungens ersättningsanspråk för den hjälp, som lämnades. Man var ängslig för att konungen skulle komma fram med anspråk på skyddsförvantskap i en eller annan

[1] Dat. 20 maj 1628. Neuburs bilaga n:o 47.

[2] Dat. 20 maj 1628. Neuburs bilaga n:o 49.

[3] I en bilaga till instruktionen framställes en mera preciserad begäran på det, som staden önskade, nämligen en hjälpsändning af 500 à 600 man, som Stralsund dock skulle underhålla och besolda, 200 till 300 musköter, kanoner och krut samt, om möjligt, äfven penningar.

form öfver staden; en dylik fordran skulle af sändebuden tillbakavisas under förevändning att de för ett dylikt fall saknade instruktion [1]. Men den eventualiteten kunde inträffa, det insåg man, att konungen höll fast vid sin en gång framställda fordran. I detta fall skulle gesanterna begära en bestämd uppgift på för huru många år det skulle gälla och af hvilken beskaffenhet det skulle vara; de erhöllo bemyndigande att i nödfall afsluta ett fördrag med Gustaf Adolf utan att inhämta vidare order från Stralsund [2].

Stadens ställning var tydligen sådan, att den nästan till hvarje pris önskade erhålla svenske konungens hjälp. Annars är svårt att förklara, att en så stor makt lades i sändebudens händer. I instruktionen betonas dock särskildt, att staden var bunden till sin lagliga öfverhet genom edlig förpliktelse, och detta framhålles ännu skarpare i dess mellanhafvande med Danmark [3].

Någon rubbning af denna ställning önskade staden alltså ej, och ett förbund, som medförde en dylik förändring, ägde sändebuden antagligen ej att ingå. Det är dock ganska förklarligt, att den tvekade att välja Gustaf Adolf till sin skyddsherre och därigenom träda i närmare förbindelse med en utländsk furste; ty detta skulle säkerligen af kejsaren tydas såsom en direkt fientlighet, som Wallenstein ej skulle underlåta att använda sig af till

[1] Gentemot konungens fordran att blifva stadens skyddsherre skulle sändebuden framhålla konungens eget intresse i stadens försvar samt att fientligt krigsfolk vore förlagdt icke blott i Stralsund utan äfven i andra orter vid Östersjön. Slutligen skulle de försöka få frågan uppskjuten till längre fram, emedan det nu vore fara i att dröja.

[2] — dass gewisse Vorschläge, auf welche Jahre und welcher — gestalt die Schutzherrschafft gemeinet sei, geschehen mögen und zu befördern, dass unsre Erklärung ferner nicht erwartet sondern eiligst zur Sache gethan werden möge. —

[3] Jfr den försäkran, som lämnats af den danske öfversten. Neuburs bilaga n:o 52.

stadens nackdel. Å andra sidan hade Gustaf Adolfs vänliga bref och välvilja för öfrigt ej kunnat undgå att göra ett djupt intryck till och med på rådet, och det är säkerligen ej endast fraser, då Gustaf Adolf säges vara den furste, som — med undantag af den egna öfverheten — af staden aktades högst, och till hvilken den alltså helst tog sin tillflykt [1].

Möjligen ville man också genom dessa smickrande ord borttaga den misstämning, hvaråt konungen gifvit uttryck i sitt bref till staden, öfver att denna ej förut anhållit om hans hjälp. Om konungen förebrådde sändebuden detta, borde de ursäkta sig med, att staden hoppades på förlikning och att det observerades ej blott af de kejserliga utan äfven af hertigen och de furstliga råden, om man hade någon korrespondens med grannmakterna, hvilket äfven var med verkliga förhållandet öfverensstämmande [2]. Man hade äfven tänkt, att Gustaf Adolf af eget initiativ skulle komma till hjälp.

De stralsundska sändebuden jämte den återvändande svenske gesanten afreste från Stralsund den 20 maj samt framkommo efter 10 dagars resa till konungen i Marienburg, där de omedelbart erhöllo audiens [3]. De blefvo synnerligen vänligt mottagna, men — såsom var att vänta — uttryckte konungen sin förvåning öfver att

[1] Gustaf Adolfs vänlighet mot staden i motsats till Kristians hotfulla och barska uppträdande framhålles af Fock: 6 s. 200. Det är att märka, att staden genom bref först vände sig till Gustaf Adolf. Ett par dagar därefter tillskref dock rådet äfven Kristian med begäran om hjälp.

[2] Sålunda hade hertig Bogislav fått reda på den danske gesantens vistelse i Stralsund och begärde upplysning om hans ärende. Fock: a. a. 6 s. 198.

[3] Haserts relation i rådet af sin resa: Rådsprot. i Stralsund. Om de förhandlingar, som här ägde rum, har konungen skrifvit till riksrådet, dat. Marienburg 2 juni 1628. Reg. Nämnda förhandlingar omnämnas äfven ganska utförligt i ett bref till Camerarius i Salvii namn, dat. 11 juni 1628. L. T. Reg.

man ej förut vändt sig till honom. Och han sade sig äfven hafva hört, att det saknades ordning i Stralsund, och att borgarne gjorde, hvad de behagade. Sändebuden åter hafva utförligt relaterat stadens mellanhafvande med de kejserlige, hvarvid de ej underlåtit att betona faran för de angränsande rikena att komma under den påfliga träldomens ok, hvarefter de framfört sin begäran om hjälp. Visserligen synes konungen inför sändebuden hafva visat en viss tvekan med tanke på den risk, han iklädde sig genom att lämna den begärda undsättningen, liksom han också i sitt bref till Stralsund [1] framhåller, att denna sak tålde ett noggrant öfvervägande. Antagligen har han inför dem liksom i brefvet till rådet framhållit sitt polska krig, hvilket tog Sveriges krafter i anspråk. Och genom att lämna Stralsund hjälp invecklades i själfva verket äfven Sverige i kriget med kejsaren. Men å andra sidan ansåg konungen, att en stor fara hotade Sverige, om Wallenstein intog Stralsund med dess viktiga hamn [2]. Och denna synpunkt blef den bestämmande. Han gaf alltså sändebuden det löftet att göra så mycket, som stod i hans makt och riket kunde bära. Men då han för stadens skull riskerade så mycket, ville han ej utan några garantier lämna den begärda hjälpen.

Sändebuden blefvo därför af kansleren, hos hvilken de andra dagen hade företräde, tillsporda, om staden ej ville ingå en allians med Sverige. Rådets i Stralsund farhågor visade sig alltså befogade. Men dessa förklarade sig för detta fall sakna instruktion [3], och för tillfället lät man sig också från svensk sida nöja med detta svar: konungen ville ej draga ut på underhandlin-

[1] Dat. Marienburg 2 juni 1628.

[2] Konungen säger sig äfven hafva betänkt kejsarens fientlighet genom hjälpsändningen till Polen under året 1627. Brefvet till rådet.

[3] Sändebuden lofvade dock att referera konungens begäran till rådet i S.

garna, då Stralsund var utsatt för så stor fara. Men han var besluten att — om möjligt — bringa till stånd ett förbund med staden såsom villkor för sin hjälpsändning, för hvilket ändamål han lät en svensk gesant, den skicklige diplomaten Filip Sadler, medfölja de återvändande stralsundska sändebuden.

Konungen hade alltså efter moget öfvervägande fattat sitt beslut och — såsom han framhåller i sitt bref till rådet — af två onda ting valt det minst onda. I detta bref betonas synnerligen starkt den fara, af hvilken Östersjön och alla till detta haf gränsande länder hotades genom de kejserliges seger. Äfven om en dylik fara öfverdrefs — möjligen afsiktligt af konungen för att kraftigt motivera det steg, som tagits — måste denna å andra sidan just nu framstå som allra störst, innan Wallenstein visat sin oförmåga att realisera det habsburgska flottprojektet.

Konungen var dock fullt medveten om betydelsen af det beslut, som nu fattades[1], och han misstänkte äfven, att det ej på alla håll, äfven bland Sveriges vänner, skulle vinna gillande. Sålunda fick Camerarius i uppdrag att utforska, huru hjälpsändningen till Stralsund uppfattades och om "cæteri amici" voro benägna att lämna sitt understöd. Och Rasche, Sveriges agent i Lübeck, borde taga reda på, huru hansestäderna och särskildt Lübeck ställde sig till denna fråga[2].

De stralsundska sändebuden jämte Sadler och det krigsfolk, konungen beslutit skicka till stadens hjälp, utgörande 600 man under befäl af öfverste Fritz Ros-

[1] Hæc res (näml. understödet af Stralsund) apud nos plena erat ancipitis deliberationis, heter det i brefvet till Camerarius. Därefter framhålles å ena sidan den ligistiska faran och å den andra det polska kriget. Vicit tamen minoris mali præponderatio. — Nos vero cum hoc modo bello eorum immissi jam simus. (s. 54 not 3).

[2] Bref till Rasche, dat. 6 juni 1628. L. T. Reg.

ladin[1], skulle föras till Stralsund på den flottafdelning, som låg på Danzigs redd. Denna, som kommenderades af vice amiralen Cl. Fleming och bestod af 8 örlogsskepp, var egentligen afsedd till undsättning åt den danske konungen, men Fleming får nu befallning att i stället begifva sig till Stralsund och lägga sig med flottan på redden utanför staden[2]. Innan krigsfolket fördes i land, skulle Sadler begifva sig in i staden och taga kännedom om dess belägenhet och dess möjlighet att utstå en belägring[3]. Han borde framhålla, att Stralsund försummat tiden, i annat fall hade många olyckor kunnat undvikas. Konungen ville nu hjälpa staden och hade därför skickat så mycket folk, som i hast kunnat samlas.

Men innan Stralsund kom i åtnjutande af hjälpen, måste det ingå en allians med Gustaf Adolf, för hvilket ändamål några personer skulle utses att underhandla med sekreteraren. Med afseende på villkoren för en dylik allians betonas bl. a. i instruktionen, att den endast var afsedd till stadens försvar och följaktligen endast borde räcka under det pågående kriget. Stralsund fick ej under denna tid inlåta sig i några traktater med fienden utan konungens medgifvande och utan att Sverige därvid togs med. Rådet och borgerskapet borde särskildt vinnlägga sig om att hansestäderna drogos in i förbundet till

[1] Till Stralsund medföljde äfven öfverstelöjtnanten Axel Duwall jämte andra svenska officerare, då staden led brist på dugliga sådana. Därjämte sändes kanoner och ammunition.

[2] Memorial för Fleming, dat. 2 juni. Reg. Om Sadler ej kunde komma öfverens med Stralsund, skulle Fleming med sin flotta stanna kvar utanför staden samt "observera de kejserliges prætexter" men afhålla sig från all fientlighet, så framt "de kejserlige sig på landet fasthålla" men ej tillåta dem komma med sina skepp i sjön.

[3] En särskild instruktion för vice amiralen Fleming och sekreteraren Filip Sadler i Stralsund, Actum Marienburg 2 juni 1628. F. S. Af samma dato ett memorial för Rosladin och Duwall. Reg. R. skall umgås "discret och väl" med borgarne, så att dessa hafva orsak att älska och ära svenskarne.

deras och Östersjöns försvar. Om mera folk behöfdes, skulle förstärkning skickas, men då måste staden underhålla det och därjämte vara fri och öppen för konungen och hans här. Gustaf Adolf syntes emellertid hysa farhågor för att Stralsund ej utan vidare skulle ingå en allians med Sverige. Om staden vore tveksam, borde Sadler utforska de villkor, som rådet och borgarne voro benägna att gå in på samt därefter begifva sig till konungen.

Under tiden skulle manskapet ligga kvar på flottan utanför Stralsund. Men om det ej vore möjligt för staden att motstå belägringen utan den svenska hjälpen, så kunde soldaterna föras dit, äfven om de svenska fordringarna ej kunde uppfyllas. I detta fall borde några fullmäktige af staden utses för att vidare rådslå med konungen.

Vore sakernas läge åter förtvifladt, och staden ej syntes kunna motstå en belägring, skulle Sadler i amiral Flemings namn begifva sig till Arnims läger och erbjuda sig såsom medlare[1]. Om det komme till ett ackord, skulle han sätta in all sin kraft på att villkoren för Stralsund blefve så goda som möjligt, så att hamnen och staden befriades från kejserlig garnison och kejserliga krigsfartyg.

Fredsunderhandlingar mellan Arnim och Stralsund.

Fredsunderhandlingarna mellan Arnim och Stralsund hade emellertid fortfarit, ehuru hertigen af Pommern uppgifvit allt hopp att kunna inverka på den trotsiga staden. Det danska understöd, som i maj ankommit till Stralsund, bidrog att höja borgarnes mod. Den 25 maj anlände den danske öfversten Henrik Holk med 3 komp. skottar och ett kompani tyskt manskap. Från denna

[1] Neubur: a. a. s. 156 omnämner denna Gustaf Adolfs afsikt att medla fred, dock utan att tillägga, att Sadlers instruktion i detta fall endast gällde, för såvidt stadens ställning vore alldeles ohållbar.

tid blefvo utsikterna till en fredlig öfverenskommelse allt sämre. Holk tyranniserade staden på allt sätt, sände ut förmaningsbref till dess innevånare samt fordrade, att alla skrifvelser, som växlades mellan de båda lägren, skulle gå genom honom. Danskarne fordrade därjämte, att hela Pommern skulle befrias från den kejserliga inkvarteringen, och att fred ej finge ingås utan detta villkors uppfyllande [1]. Den 28 maj ankommo ånyo några kompanier skottar till Stralsund, så att staden blef uppfylld af danska trupper, och man hade stor svårighet att inkvartera dem alla. Man vände sig förgäfves till Holk med begäran att ej intaga mera folk [2], ty man började blifva trött på det danska tyranniet.

Den 3 juni hölls en konferens mellan Arnim och staden men utan resultat [3]. Man sammanträdde ånyo den 5 juni, då en s. k. punctation framlades [4] för rådet, som var böjdt för att antaga densamma. Denna, som ej utmärkte sig för några särskildt hårda villkor, innehöll bl. a., att staden skulle göra afbön hos kejsaren för det skedda och att främmande makters undersåtar, särskildt om dessa makter befunno sig i krig med kejsaren, skulle föras ut ur staden. Dänholm skulle besättas med trupper, som svurit hertigen och staden trohetsed. Dessutom skulle den betala en stor summa penningar. Det gällde nu för rådet att förmå borgarne, hvilka tydligtvis behärskades af Holk och danskarne, att antaga dessa

[1] Rådet i Stralsund fordrade af Holk en skriftlig revers, att han ej skulle förhindra freden, om den kunde ernås. Någon dylik revers synes Holk dock ej på länge hafva lämnat. Klopp: a. a. s. 86 (3: 1).

[2] Den 7 juni ankommo åter danska trupper.

[3] Stadens deputerade fordrade, att den kejserliga inkvarteringen skulle lämna landet, antagl. häri påverkade af Holk. Klopp: a. a. 3: 1 s. 88.

[4] Punctationen förelades staden först den 6 juni. Den var af den 31 maj, men något förändrad. Neubur: a. a. s. 142.

fordringar. Särskildt var borgmästare Steinwich ifrig i sitt arbete för denna sak. Representanter för borgerskapet samt ett utskott af detsamma sammankallades, och man framhöll, att det ej vore så säkert att förlita sig på främmande hjälp, och att det ej var så fördelaktigt att få hjälp utifrån som från hanseförbundet och riket. Steinwich framhöll Generalstaterna såsom exempel på en framåtsträfvande och mäktig stat, som likväl ej afsloge underhandlingar med sina fiender. Men allt var förgäfves. Massan litade mera på Holk och danskarne än på Arnims löften, och dessutom vägrade den förre att lämna någon försäkran om att draga bort sina trupper ur Stralsund, försåvidt ej de kejserlige lämnade Pommern. Arnim afbröt nu förhandlingarna och reste Wallenstein till mötes, hvilken senare var på resa söderifrån till Stralsund.

Wallensteins resa till Stralsund.

Wallenstein hade de senaste månaderna vistats i Böhmen, dels vid det kejserliga hofvet i Prag och dels i sitt hertigdöme Friedland. I midten af maj bröt han upp från Prag och begaf sig till Gitschin för att träffa förberedelser för sin tillämnade resa till sitt nya hertigdöme, Mecklenburg. Härifrån fortsatte han den 3 juni sin färd norrut utan att göra sig någon särskild brådska, obeslutsam om han skulle vända sig mot Pommern eller Mecklenburg. Han gjorde några dagars uppehåll i Frankfurt an der Oder och uppvaktades under vistelsen därstädes af bl. a. grefve Adam v. Schwarzenberg. Den brandenburgske statsmannen och Wallenstein kommo väl öfverens, och den senare syntes hafva vunnit den brandenburgska politiken helt och hållet på sin sida[1]. För den händelse att saken med Stralsund skulle kunna upp-

[1] Ang. Wallensteins vistelse i Frankfurt: Ranke: Wallenstein s. 88, Klopp: a. a 3: 1 s. 91.

Om Gustaf Adolf lär W. vid detta tillfälle hafva yttrat, att

göras i godo, bestämdes, att tvenne brandenburgska medlare [1] skulle begifva sig till Stralsund. I samma syfte hade Wallenstein från Köln sändt hertig Franz Albrecht af Sachsen till den pommerske hertigen. I Frankfurt an der Oder uppsöktes generalen äfven af en pommersk beskickning, som hoppades att utverka belägringens upphäfvande samt det kejserliga folkets bortförande ur Pommern. Men denna begäran afslogs. Stralsund måste intaga kejserligt folk, ty man kunde ej lita på staden. En af de pommerske gesanterna råkade nämna, att konungen af Sverige skrifvit till Stralsund och erbjudit sin hjälp, samt att hertigen skickat originalskrifvelsen till v. Arnim. Wallenstein lät sig emellertid däraf intet bekomma utan sade endast, att han ej vore någon polack, och att han ej fruktade för svensken. Från Frankfurt skrifver Wallenstein till Arnim, att han var besluten att med allvar angripa staden, eftersom den framhärdade i sin halsstarrighet, samt att han sändt Fahrensbach med en truppstyrka till Arnims undsättning [2]. Men Wallenstein ändrar ofta sinnelag, och snart får Arnim ett nytt bref, däri den förre säger sig vara nöjd, om Stralsund intoge en garnision, som svurit ed till kejsaren, pommerske hertigen och staden [3]. Emellertid fortsatte generalen sin resa till Berlin och vidare till Prenzlau, där han gjorde ett par dagars uppehåll. Den 27 juni inträffade han i det kejserliga lägret utanför Stralsund [4]. Utan tvifvel var det hans afsikt att intaga staden och straffa den för dess olydnad. Den danska undsättning,

man måste se mera på hvad han gjorde än hvad han sade. "Mehr auf die Fäuste, als das Maul". Ranke: Wallenstein s. 89.

[1] Johann v. Wilmersdorff och dr Peter Fritz.

[2] Förster: 1 s. 238, 347. Brefvet dat. 17 juni.

[3] Ibid. 1 s. 350. Brefvet dat. 25 juni.

[4] Jfr Hallwich 2 s. 496 och 3 s. 368. Focks uppgift (6 s. 252 not 2) att W. inträffade den 26 juni i lägret, ej riktig.

den mottagit, hade i viss mån ändrat dess förhållande till kejsaren, så att Wallenstein möjligen ej ansåg sig behöfva fästa vikt vid det kejserliga utlåtandet. Denne hade ju för öfrigt senare, såsom nämndt, i själfva verket lämnat afgörandet beträffande Stralsund i Wallensteins händer[1]. Denne tänker visserligen icke att öfvergifva underhandlingens väg utan anbefaller tvärtom Arnim att begagna sig häraf för att sålunda insöfva borgarne i säkerhet, men han tillägger, att det onda, de gjort, skall han ej förlåta[2].

Wallenstein hade äfven erhållit en skrifvelse från Stralsund, i hvilken staden bad om nåd. Han svarade i allmänna ordalag och för öfrigt rätt hoppgifvande, men Stralsund skulle snart lära sig inse, att hans löften ej voro att lita på[3].

Sadler i Stralsund.

Den 20 juni ankom den svenska flottan till Stralsund, medförande de båda stralsundska underhandlarne jämte Sadler, som genast efter ankomsten i enlighet med instruktionen begaf sig in i staden[4]. Redan följande dagen framlämnade denne till rådet ett utkast till förbund[5]; ett utskott bestående af representanter från rådet och borgerskapet tillsattes därpå för att med Sadler närmare

[1] Jfr ofvan s. 48. Kejsarens bref dat. Znaym d. 28 juni 1628 (n. st.). Fock: 6 s. 492. Äfven hofkrigsrådspresidenten Collalto, som hittills varit fredligt sinnad gent emot Stralsund, anbefaller nu Wallenstein att ej lägga fingrarna emellan. Hallwich: 2 s. 493. Klopp: 3: 1 s. 95.

[2] Förster: I s. 354, dat. Ukermünde d. 2 juli.

[3] Brefvet till Stralsund, ibid. s. 351, dat. Angermünd d. 26 juni.

[4] Rosladin skrifver, att staden var i ett "temmeligit tillstånd" men officerarne hade tappat modet. Bref till konungen 25 juni (orig. B. K.). Att de svenska sändebuden ansågo stadens ställning synnerligen dålig, kan möjligen framgå däraf, att Fleming sökt sätta sig i förbindelse med Arnim. Denne vågade dock ej börja förhandlingar utan Wallensteins medgifvande. Förster: a. a. I s. 355. Jfr äfven Hallwich: a. a. II s. 526 f.

[5] Neuburs bilaga n:o 58.

öfverenskomma om villkoren. Det af denne lämnade utkastet innefattar 6 punkter, hvilka nära öfverensstämma med innehållet i dennes instruktion. Egendomligt nog har dock i det förra utelämnats den passus, hvarigenom alliansen begränsades att gälla endast under det pågående kriget[1]. I stället föreslås i första punkten att "eine beständige und ewigwährende" allians borde ingås mellan Sverige och Stralsund, hvilket uttryck ej förekommer i instruktionen[2].

Äfven på en rådssammankomst den 23 juni[3] har Sadler framhållit, att det var konungens afsikt att afsluta en för alltid gällande allians till Östersjöns försvar och alltså äfven till skydd för handeln. Sändebudet har alltså i detta fall tydligen ej följt sin skriftliga instruktion, men å andra sidan hade det ju varit till ömsesidig fördel, om en dylik allians hade kunnat ingås.

Fördrag mellan Gustaf Adolf och Stralsund.

Den 23 juni afslöts förbundet mellan Sverige och Stralsund, hvilken tilldragelse har betecknats såsom en af de viktigaste i hela trettioåriga krigets historia. Genom detta förbund har Gustaf Adolf i själfva verket blifvit invecklad i det tyska kriget; det var också första gången, han ingick fördrag med någon tysk makt.

Rådet i Stralsund har tydligen funnit sig i hvad som var nödvändigt, och det synes ej på något sätt hafva försvårat utan tvärtom påskyndat alliansens ingående[4]. De yttre förhållandena voro ju numera också

[1] Dagegen soll die Stadt Stralsund, so lange dieser Krieg wehret, bestendig bei Ihr Königl. Mt. und die Chron Schweden verbleiben, i instr., i utkastet ändradt till hinführo bestendig etc. I båda urkunderna förekommer däremot uttrycket: Von Ihr Königl. Mt. und der Chron Schweden keines weges abtreten.

[2] Ritter har i en uppsats (Gött. gel. Anz. 1901 s. 75) fäst sig vid detta uttryck och däri sett ett bevis för konungens afsikt "auf eine dauernde Unterwerfung Stralsunds". Denna betydelse torde dock ej få läggas i detsamma.

[3] Rådsprot. i S. A.

[4] Rosladin skrifver, att både rådet och borgerskapet voro vänligt stämda mot Sverige. Till konungen d. 25 juni.

förvärrade. Samma dag fördraget ingicks, hafva de olika artiklarna diskuterats på ett rådssammanträde, där äfven Sadler varit närvarande och yttrat sig. Man har därvid å ömse sidor kommit öfverens om villkoren, hvarefter alliansen samma dag blifvit underskrifven af Fleming och Sadler samt försedd med Stralsunds sigill [1]. Men i den form, hvari fördraget då förelåg, har det ej blifvit bekräftadt af konungen.

Den ratificerade fördragsurkunden, som är daterad Dirschau den 22 juli 1628 [2], innehåller nämligen en artikel mera, hvarjämte en punkt i fördraget erhållit en något förändrad formulering. Redan af diskussionen i rådet framgår, att Sadler ansett sig sakna befogenhet att i vissa fall tillmötesgå rådets önskningar samt lofvat att hänskjuta de omtvistade frågorna till konungens afgörande. Rådsprotokollet omnämner dock endast tvenne artiklar, om hvilka tvekan rådt, men dessa blefvo dock intagna i den första urkunden [3]. Samma dag, som alliansen underskrefs, har rådet emellertid tillskrifvit konungen ett bref [4], i hvilket det påyrkas intagande i alliansen af

[1] Finnes i afskrift i F. S.

[2] I original på pergament i Stralsunds rådhusarkiv. Tryckt i Sverges Trakt. 5: 1 s. 342 samt i bilagan (s. 118 f.) till Gründlicher und wahrhafftiger Bericht etc.

[3] Dessa äro art. 11 och 12 i det ratif. fördraget. Ang. den förra heter det i rådsprot.: Solche Clausul wolle der Herr gesandten referiren und werden I. K. M. in billige wege sich erklären. Ponatur ad art. 9: Verhofft die Stadt. Detta sista tillägg har dock ej blifvit intaget. Däremot har art. 12 följande lydelse: Verhoffen auch ferner die von Stralsund, dass K. Mt. vermittelst gnädigster confirmation dero im königreich Schweden erlangten Privilegien die gravamina in billige wege abrichten lassen. Med denna formulering var staden ej nöjd. Angående denna art. finnes följande uttalande i rådsprot.: Siehet der Herr abgesandten nicht, wie sich I. K. M. dazu werden einlassen. Weil aber diese beide artikel (11 och 12) in der billigkeit bestehen, so zweifle der Herr abgesandten nicht, I. K. M. werden sich deswegen hierinn? oder durch sonderbaren Revers allergnädigst bezeigen.

[4] Dat. Stralsund 23 juni 1628. F. S. (afskr.).

ännu en artikel samt dessutom en för staden mera gynnsam och för konungen mera bindande affattning af en annan punkt, just en af dem, som Sadler tvekat att taga med. Antagligt är väl — ehuru protokollet ej upplyser därom — att rådet äfven för Sadler framhållit sin önskan att få med i fördraget den först nämnda punkten [1]. Denna, som är den tredje i ordningen i det ratificerade fördraget, angår stadens förhållande till kejsaren och Tyska riket samt landsfursten, hvilket ej fick rubbas. Dessutom borde stadens gamla fri- och rättigheter bevaras okränkta. Den senare punkten åter handlar om bekräftelse af stadens privilegier i Sverige och ingår såsom den tolfte i det slutliga fördraget. Sadlers ovisshet och tvekan kan ju förklaras därigenom, att instruktionen ej berör någon af här nämnda betydelsefulla frågor. Rådet åter önskar tydligen genom intagandet af den först nämnda artikeln visa sin lojalitet mot öfverheten och samtidigt skydda sig för eventuella anspråk från den svenske konungens sida. I rådets ofvannämnda bref framhålles, att det ej var meningen att härigenom lägga några hinder i vägen för alliansens bekräftelse; man önskade endast, att Gustaf Adolfs afsikt med förbundet ej skulle misstydas och att ännu flera härigenom skulle sluta sig till detsamma [2].

Fördraget i sin ratificerade form innehåller 12 artiklar, alltså dubbelt så många som Sadlers utkast. Detta har tydligen legat till grund för det ingångna förbundet, ehuru det blifvit dels i vissa afseenden förändradt, dels kompletteradt med nya artiklar. Sålunda omfattar alliansen endast 20 år, försåvidt det ej skulle befinnas lämpligt för någondera par-

[1] Detta synes bl. a. framgå af instruktionen för sändebuden till Gustaf Adolf i aug. månad, hvari framhålles, att konungen vid ratifikationen borde fästa afseende vid de artiklar, "so zum Theil aus der alliantz gelassen, zum Theil zweifelig gesezet".

[2] — sed ut laudatissima et cum pietate justitiaque conjuncta intentio R. V. M. palam innotescat. —

ten, att denförnyades. Här har alltså Sadler fått göra en eftergift i sina fordringar. Den andra punkten i fördraget återfinnes ej i utkastet utan har tillkommit på yrkande af stadens representanter. Här framhålles, att alliansen har till ändamål stadens och hamnens försvar och Östersjöns säkerhet, och det betonas särskildt, att det ej är något anfallsförbund, försåvidt icke omständigheterna särskildt fordrade detta [1]. Äfven handelssynpunkter framhållas, i det att förbundet skulle tjäna till underhållandet af en mera fri och obehindrad samfärdsel.

Den tredje artikeln, hvars innehåll förut omnämnts, har af konungen intagits på rådets särskilda anhållan [2]. Den förre förbinder sig vidare [3] att i kraft af detta förbund behjärta stadens nuvarande olyckliga belägenhet och genom fredliga medel eller med vapenmakt skydda och försvara den mot dess fiender, hvilka dessa än måtte vara.

Stralsund skall till sin egen befrielse och till förandet af det krig, som med anledning häraf kunde uppstå, lämna all möjlig hjälp samt "von Uns der Cron Schweden keines weges abtretten besondern beständig bei uns verbleiben" samt ej utan Sveriges medgifvande och utan att detta rike togs med, inlåta sig på förhandlingar eller afsluta något förbund, så att Sverige ej tillfogades någon "Præjuditz" genom sin undsättning af staden. Det citerade uttrycket strider ju mot innehållet i den första punkten, att alliansen endast skulle omfatta 20 år. Emellertid är denna motsats endast skenbar [4]. Hela artikeln har nämligen i så godt som oförändradt skick tagits från Sadlers utkast [5] och man har tydligen ej ansett nödvän-

[1] Detta sista tillägg har antagligen gjorts på yrkande af Sadler.

[2] Konungen synes dock hafva hyst vissa betänkligheter, jfr A. Oxenstiernas tal inför rådet i Stralsund. O. S. B. I: 1 s. 531 f.

[3] 4:de art., motsvarande utkastets 2 p.

[4] Jfr tolkningen af ordet "bestenndig" hos B. Boëthius: Gustaf II Adolfs planer i Tyskland. (Hist. Tidskr. 1908 h. 2.)

[5] Jfr äfven instruktionen ofvan s. 62 f.

digt eller brytt sig om att stryka nämnda uttryck, då tiden för alliansen ju är uttryckligen begränsad. Uttrycket får alltså i detta sammanhang ej tillmätas någon större betydelse [1].

Äfven den följande artikeln öfverensstämmer väsentligen med utkastet och visar, hvilken betydelse Gustaf Adolf tillmätte hanseförbundet [2]. Sadler har äfven berört denna fråga inför stadens råd. Stadens öfriga förbund fingo ej kränka eller upphäfva den nu ingångna alliansen: det betonas särskildt, att hanseförbundet borde dragas in i densamma och förbinda sig med konungen.

De närmast följande artiklarna hafva afseende på det svenska krigsfolket i Stralsund och dess underhåll. Den af konungen skickade hjälpen på 600 man [3] liksom de trupper, som framdeles komme att ditsändas, skulle erhålla kvarter i staden och såväl manskap som officerare väl underhållas utan att konungen därmed besvärades [4]. Om fienden ej upphäfde belägringen, utan konungen måste komma med en större krigshär, skulle staden vara skyldig att mot betalning tillhandahålla så mycket lifsmedel den kunde utan att själf råka i nöd [5].

Skeppsfolket skulle erhålla kvarter i staden och lifsmedel mot betalning. Stadens portar borde på anfordran öppnas för den svenska krigshären vid genomtåg och återtåg, försåvidt det kunde ske utan fara för staden [6].

[1] Om uttrycket i detta sammanhang skulle tillmätas någon betydelse, så torde Neubur (a. a. s. 156) träffat den rätta, då han anser det beteckna en bundsförvants trohet men ej en afsöndring från Tyska riket eller från hertigdömet Pommern.

[2] Jfr Sadlers instr. ofvan s. 57 f.

[3] Enligt Rosladin hade en del soldater sjuknat på resan och fördes hem till Sverige igen, hvarigenom antalet något förminskades

[4] 7:de art., utkastets 4:e p.

[5] 8:de art., utkastets 6:e p. Uttrycket mot betalning saknas i utkastet liksom i Sadlers instr.

[6] Omnämndt i utkastets 4:e p.

Den elfte artikeln är af ungefär samma innehåll som sista delen af den tredje, i det att den garanterar Stralsunds självständighet med afseende på dess jurisdiktion och öfriga privilegier samt "alten Stado". Efter intagande af den förstnämnda artikeln var alltså denna, strängt taget, öfverflödig och hade kunnat strykas, hvilket konungen tydligen icke ansett nödvändigt. Hvad slutligen den tolfte artikeln beträffar, så har dess innehåll — angående bekräftelse af stadens privilegier — redan blifvit vidrördt. Gustaf Adolf har äfven i detta fall tagit hänsyn till stadens önskan och ändrat formuleringen af denna punkt på ett för honom mera bindande sätt. Han lofvar alltså att bekräfta de privilegier, som hans företrädare gifvit staden, om han erinrades därom på ett tillbörligt sätt[1]. Om någon tvist uppstode mellan konungen och Stralsund, skulle inga våldsamheter brukas utan Generalstaternas och hanseförbundets medling antagas och följas.

Om några potentater, furstar och kommuner, heter det slutligen, vilja tillträda denna allians, skola de efter båda parternas godtfinnande härtill erhålla tillåtelse, hvarjämte äfven alliansens förbättrande och utvidgning efter bägge parternas medgifvande förbehålles.

Det var alltså intet underdånighetsförhållande, hvari Stralsund trädde till Sverige, utan det var i stället, såsom nämndt, afsedt att utgöra ett försvarförbund[2]. Hvad Gustaf Adolf närmast önskade, var att skydda staden och Östersjön mot den närvarande faran, och detta framhålles särskildt af Sadler i rådet[3]. Denna den starkaste bland alla städerna vid Östersjön fick ej blifva något säte för sjöröfvare. För att förhindra detta hade han sändt staden hjälp och ingått ett förbund med densamma till

[1] Jfr ofvan s. 64 not. 3.

[2] Jfr Hjärne: a. a. s. 103. Jfr äfven Barthold: a. a. IV: 2 s. 542 f., hvilkens uppfattning i denna punkt ej är riktig.

[3] Jfr ofvan s. 63.

gemensamt skydd, och det var hans afsikt att, om möjligt, draga de öfriga hansestäderna in i förbundet[1].

Till konungarna af England och Frankrike samt Generalstaterna skrifver han kort efter förbundets ingående[2] och påpekar det allmänna intresse, som var förenadt med bevarandet af denna stad, hvarför äfven nämnda makter borde bidraga till dess undsättning[3]. Hans vädjan till dessa blef dock resultatlös, och det var Gustaf Adolf ensam, som jämte Danmark undsatte den belägrade staden.

Hvad Sveriges förbund med Stralsund beträffar, så var ju ändamålet med detsamma fylldt, när faran för Österjöns frihet lyckligen blifvit afvärjd[4]. Att det däremot redan från början skulle varit konungens afsikt att underkufva Stralsund och införlifva det med sitt rike, torde man knappast på tillförlitliga grunder kunna antaga[5]. Vi hafva förut berört den betydelse, som bör tillmätas vissa uttryck i Sadlers utkast och i själva fördraget, hvilka uttryck ansetts bevisa en dylik afsikt hos konungen. Men Sadlers instruktion ger intet stöd för en dylik tolkning. Sant är emellertid, att konungen längre fram förklarat sig ej gilla alliansen, emedan rättigheter och skyldigheter voro ojämnt fördelade[6]. Och A. Oxenstierna fick efter sin afresa till Stralsund i augusti månad befallning att ej framlämna ratifikationen[7].

[1] Jfr ofvan s. 56 och 67.

[2] Till konungarna i England och Frankrike samt "Ordines Belgii" dat. 16 juli 1628. L. T. Reg.

[3] Jfr äfven Rydfors: a. a. s. 106 f.

[4] Ibid.: s. 103.

[5] Ritter framhåller detta i sin förut nämnda uppsats. Se ofvan s. 63 not 2.

[6] Till kansleren i Salvii namn dat. Fältlägret vid Ossa d. 1 sept. 1628. Reg.

[7] Dat. Fältlägret vid Klotkenhaff (vid Ossa) d. 30 aug. 1628. O. S. B, II: 1 s, 425.

Denna befallning till kansleren gafs dock, sedan sändebud från staden besökt konungen och genom sina underhandlingar bragt frågan in i ett nytt läge. Emellertid kan man med fullt fog påstå, att Gustaf Adolf hade en mera vid syn på hela denna fråga än Stralsunds råd och borgerskap. De senare tänkte hufvudsakligen på sin egen stads och hamns räddning, och rådet påyrkade också ett direkt betonande häraf i det slutliga fördraget[1]. För konungen åter framstod tydligt sammanhanget mellan Stralsunds belägring och de habsburgska maktutvidgningsförsöken, särskildt de maritima planerna. Och för ett krig i Tyskland, som alltmera närmade sig, behöfde han en fast utgångspunkt, som han förut saknat[2]. Men för att fylla detta ändamål borde alliansen ej hafva den rent lokala och defensiva karaktär, som Stralsunds råd ville gifva densamma. Härigenom blir det också förklarligt, att Gustaf Adolf ej var fullt nöjd med alliansen, som dock lade ganska stora förpliktelser på honom, och att han dröjde med att ratificera densamma. Och ju mera aktuell den tyska krigsfrågan blef, och ju mindre utsikter det fanns att nå en fredlig öfverenskommelse, desto närmare önskade han binda Stralsund vid Sverige, särskildt som stadens fordringar på hans hjälp alltmera ökades. Säkert är emellertid, att detta fördrag varit af stor betydelse för Gustaf Adolfs tyska planer[3] och också uppfattades så hemma i Sverige. Stralsund började betraktas såsom den operationsbas, hvarifrån ett eventuellt krig kunde föras vidare in i Tyskland. Gabriel Gustafsson Oxenstierna yttrar härom vid en rådssammankomst, när den tyska krigsfrågan diskuterades: "H. K. M:t hafver Stralsund, ubi pedem possimus figere, quo locus nullibi melior inveniri potest,

[1] Jfr Fock: a. a. 6 s. 241 not 3 och ofvan s. 66.

[2] Jfr Rydfors: ss. 80, 95.

[3] Jfr Odhners uttalande om detta förbund a. a. s. 13.

unde bellum in superiorem Germaniam transferri possit“[1]. Att denna allians, trots dess garantier beträffande Stralsunds ställning, ej skulle ses med blida ögon af de kejserlige, är ju helt naturligt, då genom förbindelsen med Sverige de habsburgska planerna på Östersjön blefvo betydligt svårare att realisera[2]. Genom sin undsättning af Stralsund har Gustaf Adolf i själfva verket räddat detsamma och därigenom äfven afvärjt åtminstone den närmaste faran. Staden anklagades också för förräderi gentemot sin öfverhet[3], en anklagelse, som dock blifvit af densamma kraftigt tillbakavisad. Från stadens sida framhålles nämligen[4], att den ägde “jus fœderis“ samt att den, då hjälp ej erhållits från kejsaren, hertigen af Pommern eller hansestäderna, tvingades att taga sin tillflykt till en främmande furste.

Kapitulation mellan Stralsund och Sverige.

Innan Sadler lämnade Stralsund, hvilket skedde den 25 juni[5], ingicks en kapitulation[6], i hvilken träffades närmare bestämmelser med afseende på krigsfolkets underhåll och den svenske öfverstens ställning till stadens råd. Någon särskild bestämmelse om dess giltighetstid finnes ej angifven. Dock är den säkerligen endast afsedd för det dåvarande svenska krigsfolket i staden. Det utmärkande för denna öfverenskommelse var, såsom af en författare blifvit påpekadt, att öfversten ställdes i ett visst beroende af stadens råd, detta i skarp motsats till den ställning, de danska trup-

[1] Någon af dagarne 9—15 december 1628. S. R. P. I s. 123.

[2] Sålunda skrifver Anders Svensson från Hamburg, att hansans gesanter, som i aug. 1628 besökt Wallenstein, erfarit, att han var synnerligen illa tillfreds med Stralsunds förbund med Sverige. Till konungen d. 21 aug. 1628, orig.

[3] Jfr Fock: a. a. 6 s. 244.

[4] Jfr Gründlicher und wahrhafftiger Bericht etc. s. 125 f.

[5] Fleming stannade tills vidare kvar.

[6] Dat. 25 juni 1628, samt underskrifven af Sadler och närvarande deputerade af stadens krigsråd, afskr. i F. S.

perna intogo[1]. Generaldirektionen tillkom alltså rådet: men det bestämdes, att 2 eller 3 personer af detsamma skulle utses för att öfverlägga med öfversten om krigsoperationerna, särskildt i fall, då rask handling var af nöden. Öfversten var skyldig att hörsamma rådets befallning, när det gällde större och viktigare krigsföretag. I öfrigt hade han kommando öfver sina trupper och utöfvade jurisdiktionen öfver dem. Äfven stadens officerare och värfvade trupper voro skyldiga den svenske öfversten hörsamhet. Rådet fick ej underhandla med fienden utan öfverstens vetskap och svenske konungens medgifvande. Soldater och officerare skulle underhållas och besoldas af staden, hvarvid särskilda bestämmelser voro träffade med afseende på de olika funktionärernas sold. Antalet soldater fick ej understiga 600 man utan borde genom värfningar hållas uppe vid denna siffra.

Wallensteins belägring af Stralsund.

Stralsund hade dagarna efter förbundet med Sverige haft att utstå en svår belägring. Wallenstein hade nämligen vid sin ankomst till lägret framställt en begäran, att staden skulle intaga en kejserlig besättning, som tillika skulle svära hertigen och staden trohetsed. Denna begäran blef dock afslagen. Utan tvifvel inverkade härvid i ej ringa grad den svenska undsättningen och det med Sverige ingångna förbundet. Man lät förklara för de hertigliga kommissarierna, som voro i Stralsund, att man ej ämnade låta påtvinga sig de hittills framställda odrägliga villkoren, då de angränsande furstarne nu tagit sig saken an och gifvit staden hjälp. Man ville i händelse af en öfverenskommelse endast betala 50,000 thaler och aflämna en skriftlig försäkran att ej ingå någon förbindelse med kejsarens fiender eller göra skriftlig afbön hos kejsaren. Till gengäld fordrade man, att den kejserliga hären skulle utrymma hela Pommern. Arnim, till hvilken de hertigliga fredsunder-

[1] Foc.k: a. a. 6 s. 243.

handlarne nu begåfvo sig, lät förmå sig till den eftergiften, att Stralsunds besättning ej skulle svära kejsaren trohetsed, utan endast hertigen och staden, samt lofvade att söka utverka detta hos Wallenstein. Men Stralsund borde ej reta denne genom fordran på hela Pommerns utrymmande af den kejserliga krigshären. Wallenstein beslöt emellertid att, om möjligt, med våld intaga staden och förödmjuka dess självmedvetna borgare[1]. Han lät sammandraga till Stralsund ytterligare förstärkningar[2], så att det var en ganska aktningsvärd styrka, med hvilken han nu skred till belägringen[3]. Det var för Stralsund en lycka i olyckan, att den svenska undsättningshären ankommit.

Den 27 juni[4], samma dag som Wallenstein anländt, gjordes ett synnerligen häftigt anfall mot de under major Monroës befäl stående skottarne vid Frankenthor, hvarvid denne blef sarad[5] men undsattes af öfverste Rosladin, som med sina trupper varit placerad i själfva staden. Under den strid, som följde, blef öfverstelöjtnant

[1] Staden hade äfven retat W. genom att vägra att sända fullmäktige till en underhandling i Anklam samt, om möjligt, i ännu högre grad genom sin förbindelse med svenskarne. Bär: Die Politik Pommerns etc. sid. 31.

[2] Utgörande omkring 900 man från det mecklenburgska, brandenburgska och holsteinska området.

[3] Den fientliga belägringshären torde hafva uppgått till omkring 25,000 man utom den kejserliga besättningen på Rügen, utgörande omkring 6,000 man. Jfr The Cambridge modern hist. IV s. 107.

[4] Fock talar om tre stormningar och räknar äfven med den 26 juni. Då angrepo visserligen de kejserlige staden, dock först sedan dess folk gjort ett utfall (Gründl. Bericht, s. 138). De svåraste anfallen från de kejserlige skedde den 27 och 28. Äfven Rosladin (i bref till konungen af d. 30 juni orig. B. K.) talar om två häftiga stormningar. Jfr Hallwich 2 s. 500.

[5] Monroë har skrifvit en krigshistoria, som äfven omfattar Stralsunds belägring och som delvis finnes aftryckt hos Fock 6 s. 465 f.

Duwall tillfångatagen. Följande natt företogs åter ett häftigt anfall, hvarunder utanverken framför Frankenthor intogos. Härvid blef den svenske öfversten svårt sårad och dog snart af sina blessyrer[1]. Rosladin betecknas såsom en duglig officer, och Stralsund ansågs genom hans bortgång lida en stor förlust.

Staden befann sig emellertid nu i en ganska svår belägenhet, då den fientliga hären alltmera närmade sig dess portar och murar, och då dessutom de belägrade lidit stora förluster[2]. Man började tydligen tvifla på att under dessa förhållanden kunna försvara densamma. I alla händelser hoppades man kunna vinna tid genom öppnandet af underhandlingar[3].

I detta förtviflade läge sände rådet ett bref till Gustaf Adolf med bön om hjälp[4]. Men samma dag skref det till Wallenstein[5] och begärde i ödmjuka ordalag stillestånd samt förklarade sig villigt att underhandla.

[1] Han dog den 12 aug. i Stralsund samt begrofs på stadens bekostnad. Jfr Neubur: s. 159 not 1 samt Fock: s. 258. Hans sista bref till konungen d. 21 juli (orig. B. K.). Han kunde då ej röra sig, hvarför en hemresa var omöjlig.

[2] Rosladin skrifver till konungen (30 juni), att han för närvarande ej har mer än 100 man brukbara och saknar officerare, hvarför han begär dylika jämte 1 à 2,000 man. Alltså skulle närmare 500 man blifvit sårade eller dödade.

[3] Sadler framhåller, att detta ursprungligen varit rådets mening. Det kunde ej längre lita på sina egna soldater och måste hafva tid att förbättra fästningsverken m. m. Denna rådets afsikt har ej blivit fullföljd genom ingripande af några trolösa personer, hvilka sökt öfverlämna staden till Wallenstein. Härmed torde afses ett kejserligt parti i rådet, hvilket så småningom fått stort inflytande. Bref till A. Oxenstierna, dat. Stralsund d. 8 aug. 1628, orig. O. S.

[4] Brefvet, som är synnerligen kortfattadt, finnes i F. S. afskr. dat. d. 29 juni. Tryckt Opel a. a. 3 s. 603 not 1. Äfven till Danmark skickades 2 sändebud för att underrätta konungen om tillståndet. Burei bref till A. Oxenstierna d. 15 juli.

[5] Tryckt Gründlicher Bericht s. 129.

Dess begäran om stillestånd afslogs; däremot uppmanades rådet att sända fullmäktige för underhandling följande dagen [1]. Den 30 juni ägde förhandlingar med Wallenstein rum i en lund utanför staden [2]. Den stralsundska beskickningen, som anfördes af d:r Hasert, mottogs af generalen mycket vänligt. Denne yrkade ej på att en kejserlig garnison skulle inläggas i staden men fordrade, att den upptoge en besättning, som skulle svära trohetsed till kejsaren, hertigen af Pommern, kurfursten af Brandenburg samt staden själf och användas till Stralsunds försvar [3]. Staden skulle vidare göra skriftlig afbön hos kejsaren samt lofva att förblifva honom och riket trogen. Dessutom borde enligt föregående öfverenskommelse betalas den resterande summan på 50,000 thaler. Wallenstein försäkrade därjämte, att det ej var fråga om någon religionsförändring.

Rådet var tillfredsställdt med villkoren och uppmanade i bref den pommerske hertigen att komma till lägret, men nu som alltid mötte svårigheter från borgarne. Dessa hade allehanda invändningar att göra, bl. a. angående besättningens storlek och högsta befälet öfver densamma. Och framför allt fordrade de, att konungarne af Danmark och Sverige skulle underrättas om förhandlingarna och intet ske utan deras vetskap [4].

Generalens vänliga uppträdande gentemot de deputerade var endast tillfälligt. Under den följande dagen tillbakavisades med skärpa flera af de framställda fordringarne [5]. Underhandlingarna fördes därefter genom

[1] Wallensteins bref tryckt ibid. s. 131.

[2] Under förhandlingarna närvoro äfven de pommerska råden samt de brandenburgska medlarne.

[3] Enl. Neubur: a. a. s. 162 kunde Stralsund t. o. m. få behålla sina egna soldater.

[4] Jfr Fock: s. 265.

[5] Bl. a. ville han ej gifva staden rätt till fri handel för längre tid än det löpande året. 1629 hoppades han hafva en flotta i ordning för att angripa Danmark.

de pommerska råden, då Wallenstein förklarat sig ämna mottaga hertig Bogislavs borgen för staden. Man hade redan den 4 juli kommit öfverens om villkoren i det fördrag, som skulle ingås mellan Wallenstein och hertigen[1]. Det gällde nu endast att tvinga Stralsund att gifva efter.

Den 4 juli öfverlämnades äfven till stadens deputerade en s. k. punctation[2], innehållande de villkor, under hvilka hertig Bogislav ville ikläda sig ansvar för staden. Denna punctation, som i själfva verket skulle gjort slut på Stralsunds fria ställning inom hertigdömet, antogs af rådet[3], men borgarne förkastade densamma. De fordrade bl. a., att underhandlingarna ej skulle fortsättas utan medgifvande af den svenske och den danske öfverbefälhafvaren i staden.

Rosladins förhandlingar.

Till denna borgarnes vägran att antaga fredsvillkoren har helt säkert den svenske öfverstens bestämda uppträdande bidragit. Ehuru han var svårt sjuk, har han icke underlåtit att följa med händelsernas utveckling samt afsända det ena förmaningsbrefvet efter det andra till stadens råd och borgerskap. Redan den 4 juli, samma dag som rådet antog punctationen, sänder han till detta och borgarne ett bref, hvari han erinrar om den ingångna

[1] Detta är utkastet till det s. k. Stralsundsackordet. Afskr. F. S., dat. 4 juli. Jfr äfven Bär: s. 208. Tryckt Khevenhiller XI s. 199, Theatrum Europæum I s. 1070 f. och Londorp: Acta publica II s. 1379, på samtliga ställen under dato 14/24 juli.

[2] Tryckt bl. a. hos Neubur: s. 285.

[3] Wallenstein underrättade kejsaren den 5 juli om den med staden träffade öfverenskommelsen (Hallwich 3 s. 368), hvari han framställer denna utväg såsom bättre, än om staden intagits med våld, samt omnämner äfven det ansvar, hertigen var villig ikläda sig för Stralsund. Det är ej antagligt, att innehållet i detta bref är ett uttryck för Wallensteins verkliga uppfattning, ty denne insåg säkerligen, hvad Bogislavs borgen kunde vara värd. Och de föregående, häftiga anfallen hade väl visat, att det var W:s afsikt att med våld intaga staden trots det kejserliga utlåtandet. Jfr Hallwich 2 s. 501 f.

kapitulationen, enligt hvilken intet fördrag finge afslutas utan hans vetskap. Han erbjuder sig att sätta lif och gods på spel för stadens nytta och att underhålla de svenska soldaterna på egen bekostnad till kungens ankomst. Under alla förhållanden ämnade han stanna kvar, och han förklarar, att hvarken han eller de danska officerarne skulle tillåta, att något fördrag utan hans medgifvande inginges med fienden. De voro då beslutna att strida, så länge ännu en blodsdroppe funnes kvar [1]. Några dagar senare sänder han en ny förmaningsskrifvelse, hållen i något skarpare ton än den föregående [2]. Han erinrar här om innehållet i sin föregående skrifvelse samt hotar att bryta det stillestånd, som Wallenstein beviljat staden [3]. Gustaf Adolf skulle, skrifver han slutligen, taga hämnd för den skymf, som tillfogades honom "durch vorsezlich contempt und verachtunge".

Rådet söker i sitt svar till Rosladin [4] försvara de gjorda underhandlingarna samt framhåller, att konungen själf tillrådt en fredlig öfverenskommelse. Det anser sig ej hafva brutit emot det med Sverige ingångna fördraget. För öfrigt ämnade staden sända en legation till Gustaf Adolf för att afgifva berättelse om det, som inträffat, samt inhämta hans råd. Rosladin sänder emellertid rådet en ny skrifvelse [5], hvari han ömsom klandrar, beder och hotar. Detta skickar då utkastet till fördraget emellan

[1] Denna skrifvelse tryckt hos Bär s. 208 men under felaktig dato. Dateringen framgår af Rosladins följande bref. Skrifvelsen omnämnes i Rosladins och Eskens bref till rikskansleren (tryckt hos Bär s. 214, samt i afskr. F. S.). Äfven den följande brefväxlingen omnämnes här.

[2] Dat. 7 juli. Afskr. F. S.

[3] Den 5 juli erbjöd W. staden en vapenhvila. Fock: 6 s. 271.

[4] Dat. d. 8 juli. Afskr. F. S. Äfven i Dinnies' afskriftsamling i S.

[5] Dat. d. 9 juli. Afskr. F. S. Till denna rådets "resolution" är äfven fogad en skrifvelse, riktad till borgarne, i hvilken han framhåller, att han ej såsom soldat vill tillråda krig, utan att han i kraft af sin instruktion är i konungens ställe och måste deltaga i

Wallenstein och hertig Bogislav [1] till den svenske öfversten, hvilken afgifver en skriftlig protest mot detsamma. Särskildt vänder han sig mot inläggandet af en garnison i staden, såsom medförande farliga konsekvenser. Men han ansåg däremot icke olämpligt, att staden genom en revers förband sig, att den ej skulle handla i strid mot rikets "constitutiones" samt att innevånarne själfva skyddade sin stad [2].

Det var Rosladins afsikt att åtminstone vinna tid genom dessa sina protester, och säkert är, att hans uppträdande vid denna tidpunkt måste tillmätas en stor betydelse [3]. Ty rådet kunde i själfva verket intet göra, så länge han bestämdt vägrade att med sina trupper lämna staden. Därtill kommer hans stora inflytande öfver borgarne, på hvilkas motstånd underhandlingarna strandade. Antagligen ha äfven hans protester gjort rådet mera tveksamt att gå in på de framställda villkoren. Äfven detta vägrade att godkänna inläggandet af en garnison i staden. Till dess förändrade hållning torde jämväl hafva bidragit, att Holk den 9 juli återkommit med en förstärkning af 1,100 knektar [4]. Wallenstein har också numera slagit af på sina fordringar, och det s. k.

alla traktater. Han hotar dem med stora olyckor, om de skilde sig från konungen, samt säger sig ämna af rådet infordra alla acta från dessa underhandlingar.

[1] Se sid. 76 not 1.

[2] Afskr. F. S. utan dat., jfr äfven Bär s. 214 not 3.

[3] Sadler skrifver i sitt nämnda bref (s. 74 not 3), att det var Rosladins vaksamhet och hans makt öfver borgarne, som åtminstone i början, innan Holk ännu ankommit, hindrat rådet att gå in på ackordet.

[4] Enl. Fock, som stöder sig på rådsprot. Rosladin uppgifver antalet danska trupper till 1,000. "Alte Manuskript" liksom den på denna urkund stödda dagbok, som Neubur upptager i början af sitt arbete, uppger, att den 9 och 10 juli ankom mycket danskt krigsfolk under öfverste Holk. Härtill fogar N. den oriktiga uppgiften, att detta måste vara en annan Holk än den, som förut omnämnts.

Stralsundsackordet, som ingicks den 11 juni mellan honom och pommerske hertigen [1], afviker väsentligt från utkastet af den 4 juli. Det skulle enligt detta stå pommerske hertigen fritt att inlägga så stor garnison han önskade i Stralsund, hvilken skulle svära pommerske hertigen, kurfursten af Brandenburg och staden trohetsed. Om hertigen trodde sig äfven utan garnison kunna bevara staden, kunde han helt och hållet befria den därifrån. Stralsund skulle göra skriftlig afbön hos kejsaren samt lofva att städse förblifva honom och Romerska riket troget. Det skulle innan månadens slut bortskicka allt främmande manskap och äfven sitt eget värfvade folk samt demolera alla skansar och utanverk, som blifvit uppbyggda under belägringstiden. Slutligen ikläda sig hertigen och hans landständer ansvaret för uppfyllandet af dessa villkor [2]. Wallensteins löften och eftergifter upptaga sista delen af ackordet. När han fått hertig Bogislavs försäkran, att äfven landständerna inom tre månader skulle jämte hertigen ikläda sig ansvaret, skulle han föra bort sin armé från Stralsund och ur landet samt icke vidare belägra staden. Detta var en betydande mildring af utkastet, hvari det bestämts, att först när det främmande krigsfolket lämnat staden, skulle Wallenstein draga bort med sin här. Slutligen skulle de kejserlige å sin sida demolera alla skansar, som de uppbyggt under belägringen.

De furstliga råden hafva nu äfven till Stralsund framställt billigare fordringar, framför allt fordrade de, antagligen med stöd af Stralsundsackordet, ej längre inläggandet af en garnison i staden. Den 12 juli hafva medlarne inlämnat ett nytt förslag till öfverenskom-

[1] Tryckt hos Bär s. 208. Afskr. F. S.

[2] Hertig Bogislavs revers till Wallenstein ang. denna sak är dat. Franzburg d. 12 juli 1628. Afskr. F. S. Bär s. 212.

melse [1]. Och samma dag hafva underhandlingar ägt rum [2] mellan pommerska råden och Rosladin samt Alexander von Esken, som vid denna tid öfvergick i svensk tjänst [3]. Dessa underhandlingar fördes genom stadens borgmästare och råd samt deputerade af borgerskapet. Med all sannolikhet har rådet hänvisat medlarne till Rosladin, när det gällde att antaga eller förkasta det nya förslaget. I hufvudsak synes nämligen dess innehåll öfverensstämma med de villkor, som nu framställdes till denne. Afgörandet låg alltså hos honom, hvilket ytterligare visar, hvilken betydelsefull roll han spelat vid detta tillfälle. De viktigaste frågorna, på hvilka hela öfverenskommelsen berodde, kommo nu att röra sig om bortförandet af de främmande soldaterna samt utverkandet af en försäkran af de nordiska konungarne att ej bemäktiga sig Stralsund eller därifrån angripa riket. Bland de till Rosladin framställda villkoren märkas också, att de främmande soldaterna skulle 3 dagar [4] efter generalens

[1] Med all säkerhet är det detta förslag, som finnes i F. S. utan underskrift, dat. d. 12 juli (under litt. A). Borgmästare och råd omnämna i sitt bref till konungen af d. 13 juli (afskr. F. S., tryckt Neubur s. 283) detta förslag, som i copia medskickades under nämnda beteckning.

[2] Redogörelse för dessa förhandlingar lämnas i bref till konungen från Rosladin och v. Esken, dat. d. 13 juli (afskr. F. S.).

[3] v. Esken hade förut varit i dansk tjänst men synes hafva assisterat Rosladin vid hans underhandlingar. Denne rekommenderade honom och önskade honom till medhjälpare samt begärde kreditiv för honom till rådet i S. Samma begäran framställer E. själf i bref till Sadler, som borde rekommendera honom hos kungen. (Bref d. 8 juli 28, orig., (Till kansliämbetsm.). E. fick också kreditiv och har sedan stannat i S. såsom Leslies medhjälpare.

[4] I det till staden framställda förslaget står, att allt främmande folk skulle bortföras "10 oder auf längste 14 tage" efter det kejserl. folkets aftågande. Här öfverensstämmer alltså ej detta med det till svenskarne framställda förslaget. Den andra dagen, som underhandl. ägde rum, föreslogs från medlarnes sida, att generalen skulle aftåga 14 dagar före den svenska besättningen.

borttågande lämna Stralsund och det skulle stå i stadens eget skön att hafva så många värfvade soldater, den önskade. Stralsund skulle vidare förblifva i kejsarens och det romerska rikets lydnad, och en "assecuration" skulle utverkas af konungarne i Sverige och Danmark. Generalen skulle å sin sida demolera alla skansar samt föra sina trupper ur landet. Den svenske öfversten fordrade visserligen garantier men afböjde ej underhandlingarna. Först och främst önskade han se generalens fullmakt. När han blifvit underkunnig om att denne droge bort, så skulle han begifva sig till konungen och mottaga hans befallning samt sedermera genom stadens deputerade tillställa de furstliga råden sin resolution. Äfven följande dagen har en rådplägning ägt rum men utan att medföra något resultat. Råden förebråddes nu bl. a. för att de lämnat fienden kanoner och ammunition, hvartill de ej heller kunde neka, ehuru de sökte reducera betydelsen däraf till det minsta möjliga. Egendomligt nog framkommo råden nu äfven med det gamla önskemålet, att de svenska trupperna först skulle lämna Stralsund, då Wallenstein sedan skulle tåga bort, och de ämnade affärda en legation till Gustaf Adolf angående denna sak. De fingo emellertid det svaret, att då de svenska trupperna blifvit ditförda till försvar, det vore svårt att inse, hvarför de skulle tåga bort först. Man framhöll äfven, att hertigens af Pommern och landständernas garanti för uppfyllandet af de uppställda villkoren betydde föga, då Wallenstein vore långt mäktigare än de. På aftonen afreste råden åter med oförrättadt ärende till Franzburg. Följande dag — den 14 juli — hafva de till Rosladin och Esken sändt en skrifvelse[1], i hvilken de anhålla, att det svenska krigsfolket fördes bort

[1] Denna är dat. Stralsund d. 14 juli 1628 (afskr.? F. S.), råden synas alltså hafva återkommit till Stralsund men af en eller annan orsak ej träffat Rosladin.

eller att åtminstone alla fientligheter inställdes, medan en legation affärdades till konungen. Äfven hertig Bogislav vände sig till Rosladin med samma begäran [1]. Ovisst är, hvilket svar som lämnats på dessa bref, men antagligen hafva inga medgifvanden gjorts.

Emellertid har Stralsund till hertigen afgifvit en försäkran, hvilken är daterad den 14 juli, alltså dagen efter de nyss nämnda underhandlingarna. Denna revers [2], mot hvilken de furstliga råden afgifvit en protest [3], är till sitt innehåll ganska obestämd. Borgmästare och rad samt hela menigheten i staden lofva alltså bl. a. att, så mycket på dem ankommer, söka befordra, att främmande officerare och soldater lämna staden, samt söka utverka af grannfurstarne, att de godkänna reversen och ej oroa staden med sitt krigsfolk.

Genom denna revers har staden visat, huru långt den ville gå. Att den ej kunnat förmås att afgifva några mera bindande löften, måste i väsentlig grad tillskrifvas Rosladins bestämda uppträdande och oemottaglighet för hvarje påverkan [4].

[1] Bref dat. Franzburg d. 16 juli. Afskr.? F. S.

[2] Tryckt hos Neubur s. 289, afskr. F. S. Hallwich (2 s. 503) synes tillmäta denna revers för stor betydelse.

[3] Tryckt hos Neubur s. 290.

[4] Reversen förelästes den 13 juli för borgarne, och rådet uppmanade dem att ena sig om dess innehåll, då det ej kunde strida mot Sveriges intressen. Man kunde dessutom underrätta konungarna genom "legatos". En del af borgarne vägrade dock att gilla reversen, och Josquinus v. Gosen, som enl. Fock (a. a. 6. s. 276) författat densamma, framhöll, att intet kunde afslutas utan den svenske och den danske öfverstens medgifvande. Rådsprot. i S. På grund af detta Josquini yttrande får man väl antaga, att dessa ej haft något att invända mot att reversen öfverlämnades.

IV.

Fortsatta förbindelser mellan Gustaf Adolf och Stralsund. Sadler åter i Stralsund. Sändebud härifrån uppsöka konungen i Preussen. Förhandlingar äga rum därstädes i aug.

Konungens brefväxling med Stralsund.

Sekreteraren Sadler framkom till konungen i Preussen den 4 juli, medförande stadens bref[1] jämte det fördrag, som ingåtts med densamma. Redan följande dag besvarar konungen brefvet[2] och uttrycker sin tillfredsställelse med att ett förbund blifvit slutet, samt lofvar att uppfylla de förpliktelser, han genom detta iklädt sig. Särskildt intresse tilldrager sig konungens löfte att i egen person komma till Stralsund och då lämna definitivt svar på dess anhållan om vissa ändringar i fördraget. Af brefvet framgår, att det var hans afsikt att så fort som möjligt själf komma till dess hjälp. Undsättning kunde dock ej sändas, förrän mera folk ankommit från Sverige, ock konungen hoppas, att staden med jämnmod skulle fördraga en tids dröjsmål. Han begär slutligen, att ett snabbt fartyg genast skulle sändas för att bringa honom säkra underrättelser om stadens tillstånd. Strax sedan detta bref afsändts, har konungen emellertid genom stadens sändebud[3] fått kännedom om de svåra storm-

[1] Se ofvan s. 64, not 4.

[2] Dat. Dirschau d. 5 juli 1628.

[3] Ett sändebud från Stralsund hade nämligen öfverbragt stadens bref af den 29 juni. Det skulle därjämte afgifva en muntlig berättelse om tillståndet. Se ofvan s. 74 not 4.

ningarna i slutet af juni månad; samtidigt får han också veta, att Rosladin var sårad och Duwall tillfångatagen. Konungen skyndar sig nu att ånyo tillskrifva staden ett uppmuntrande bref [1] samt omtalar, att han skulle sända dit öfverstarne Alexander Leslie och N. Brahe med 1200 man jämte ett förråd af krut. Själf ämnade han komma efter så fort som möjligt [2]. Ehuru han knappast ännu fått underrättelse om stadens då pågående underhandlingar med Wallenstein, varnar han den likväl för bedrägliga traktater, som kunde vara till skada för dess frihet.

Emellertid anser konungen nödvändigt att under dåvarande oroliga förhållanden ånyo sända Sadler till Stralsund, för att denne, såsom det heter i hans kreditivbref [3], skulle lämna staden råd och hjälp, tills konungen själf kunde anlända. Sadler skulle söka ingifva borgarne mod och hopp samt framför allt uppmana dem att förbättra fästningsverken och, om möjligt, hålla fienden borta från själfva staden. I nödfall skulle ett ackord ej visas tillbaka, men Sadler borde därvid bistå rådet i att göra detta så fördelaktigt som möjligt. Framför allt vore det af vikt, att en kejserlig garnison ej inlades i staden och att hamnen ej öfverlämnades åt fienden. Han skulle äfven taga reda på sinnesstämningen bland invånarne på Rügen och i det öfriga Pommern samt fiendens styrka och därom så fort som möjligt underrätta konungen.

Sadlers affärdande till Stralsund vid denna tidpunkt berodde antagligen till stor del på Rosladins sjukdom. Möjligen kände konungen också till, att underhandlingar

[1] Dat. Dirschau d. 7 juli 1628.

[2] Konungen säger sig ämna lägga i land med sin flotta vid Rügen eller någon annan plats i närheten af staden och begär därför att från Stralsund erhålla 4 eller 6 erfarna sjömän, "quos pillottas vocant".

[3] Dat. Dirschau d. 10 juli 1628.

med Wallenstein påbörjats. Däremot synes han ännu icke den 10 juli — samma dag, som sändebudets instruktion [1] och det nämnda brefvet äro daterade — haft kännedom om rådets antagande af "punctationen" den 4 juli. I annat fall hade säkerligen detta rådets handlingssätt redan nu blifvit föremål för konungens klander. Först ett par dagar senare synes han genom bref från Rosladin hafva blifvit underrättad om ställningen i Stralsund och rådets tillmötesgående gentemot Wallensteins fordringar [2]. Han afsänder då till stadens råd och borgerskap ett tämligen skarpt bref [3], i hvilket han erinrar om innehållet i den ingångna alliansen, hvarigenom de förbundit sig att ej ingå några traktater utan konungens medgifvande eller utan att han däri vore inbegripen. Han varnar dem för dylika traktater, hvilka endast voro till skada för deras vänner men utan gagn för dem själfva.

Samma dag skrifver konungen äfven till Sadler [4], som antagligen befann sig i Pillau, att han skulle framhålla för rådet, att konungen ej skulle öfvergifva staden utan tvärtom göra allt för dess räddning. Hvad underhandlingarna beträffar, så skulle dylika visserligen icke afslås, men Sadler skulle se till, att det ej kom "zu

[1] L. T. Reg.

[2] I bref till Sadler omnämner Gustaf Adolf, att han af Rosladin underrättats härom. Bland dennes bref i R. A. har detta dock ej af mig anträffats. I ett bref af d. 5 juli (orig. B. K.) begär han en medhjälpare, eftersom tillståndet i S. blef värre dag för dag, men nämner intet om underhandlingarne. Äfven i bref till kansleren framställer han samma begäran (d. 5 juli, orig. O. S.). Han säger här, att staden är full af skälmar och förrädare, hvilka söka bringa den i Wallensteins händer, hvartill äfven de brandenburgska och pommerska råden låta bruka sig. Kansleren kunde ej tro, "huru schelmearten sitter uti detta folket".

[3] Dat. Dirschau d. 13 juli 1628.

[4] Dat. 13 juli 1628 L. T. Reg., afskr. F. S.

einigen Schluss“. Under inga förhållanden finge genom ett ackord den svenska garnisonens ställning i staden på något sätt rubbas. Konungen ansåg, att staden skulle kunna försvara sig, sedan den nya svenska förstärkningen ankommit[1]: han ämnade dessutom med det snaraste skicka ännu ett regemente till Stralsund. Sadler får också konungens befallning att förmana borgarne att hålla den ingångna alliansen samt med löften draga dem på hans sida.

Äfven Stralsunds råd underrättade konungen om underhandlingarna med Wallenstein, hvilket dock skedde så sent som den 13 juli[2], när dessa redan måst afbrytas. Rådet omnämner Wallensteins våldsamma stormningsförsök men förtiger sitt antagande af “punctationen“ den 4 juli. Ej heller Stralsundsackordet omnämnes. I stället sänder det afskrifter af de furstliga kommissariernas senast framställda fordringar samt stadens revers till hertigen. Brefvet är skrifvet i underdåniga ordalag och innehåller äfven en tacksägelse för den af konungen skickade undsättningen.

Emellertid hade Alexander Leslie och N. Brahe ankommit till Stralsund den 17 juli[3]. Dagen efter fördes soldaterna in i staden, men det visade sig vara synnerligen svårt att skaffa dem kvarter[4]. Rådet skyllde

[1] — nachdem verhoffentlich Lessle und Graf Nils wieder bei dieser Zeit hineinkommen sein und also die Stadt in unsern Mächten und händen. —

[2] Jfr ofvan s. 80 not 1.

[3] Fock 6 s. 280 uppgifver den 16 juli men Leslie själf den 17, hvilket alltså torde vara riktigast. Neubur (a. a. s. 27) uppgifver äfven denna dato för Leslies ankomst. Men hans uppgifter för öfrigt ej riktiga. Den 18 öfvertog L. kommandot öfver samtliga svenska trupper efter Rosladin. (Dennes bref till konungen d. 21 juli).

[4] Leslie klagar öfver, att hans soldater fingo ligga ute på posterna och på vallen. Bref till K. M:t d. 21 juli, afskr. F. S. Rådet hoppades dock, att skottarne skulle lämna staden, hvarigenom plats kunde beredas åt svenskarne.

på att de danska soldaterna lagt beslag på alla lämpliga bostäder samt var synnerligen motvilligt att inkvartera mera soldater. Härtill kom, att staden ej ville underhålla de nyanlända svenska trupperna, hvartill den ej ansåg sig förpliktad enligt alliansen[1]. Den afsände ett bref till konungen, hvilket utgjorde ett svar äfven på dennes bref af den 5 och 7 juli[2].

Man underrättar häri konungen om stadens dåliga finansiella ställning och framhåller, liksom för att ursäkta de underhandlingar, som ägt rum, att dessa ej ledt till något resultat, utan att fientligheterna fortforo. Staden uttrycker äfven sin längtan efter konungens ankomst. Slutligen begär den, att Gustaf Adolf skall underhålla alla de svenska officerarne och soldaterna, hvarigenom alltså den med Sverige ingångna kapitulationen skulle göras ogiltig[3].

Det var i hög tid den svenska förstärkningen anlände, ty trots det ingångna ackordet hade fientligheterna ånyo utbrutit. Man skyller utbrottet af dessa på de främmande officerarne i staden[4]. Om så är, torde framför allt Holk få uppbära hufvudparten af anklagelsen, ty innan Leslies och Brahes folk ankom, var den svenska styrkan ganska försvagad och bevakandet af de viktigaste portarna[5] hade anförtrotts åt danskarne[6]. Den 16 juli,

[1] Rådsprot. för den 25 juli S. A. Borgmästaren Steinwich framhöll, att de båda konungarne endast borde hafva 1,000 man hvardera i staden.

[2] Dat. 21 juli 1628, afskr. F. S. (Äfven hos Dinnies).

[3] Här begär man mera, än hvad som framgår af rådsprot. d. 25 juli. Antagligen vågade man dock ej hoppas, att konungen skulle bevilja denna tämligen oblyga framställning. Leslie och Esken skrifva till K. M:t (dat. 21 juli, afskr. F. S.), att rådet velat förnya den gamla kapitulationen men ej kunnat komma öfverens med dem "der Gage halber".

[4] Bär: a. a. s. 37.

[5] Framför allt Knieper- och Frankenthor.

[6] Ang. Leslie jfr S. Terry: The life and campaigns of Alexander Leslie.

då fientligheter från stadens sida lära hafva företagits, hade ännu ej den svenska undsättningen hunnit in i staden. Den 19 juli däremot voro svenskarne under Brahe med vid ett utfall, som företogs på Holks initiativ från Frankenthor men misslyckades [1]. Wallenstein hade själf begifvit sig ifrån lägret, och det var nu Arnim, som åter där förde högsta befälet. Såsom förevändning för att belägringshären ännu stannade kvar framhölls från kejserlig sida, att bestämmelserna i Stralsundsackordet ännu ej blifvit uppfyllda. Hertig Bogislav sände i sin förtviflan ett bref till Wallenstein, hvari han på det bevekligaste bad denne att tåga bort med sin här. Arnim fick då befallning att bortföra denna, och i slutet af juli tågade de kejserliga trupperna bort från Stralsund [2]. En af orsakerna till att de kejserliga verkligen lämnade staden, var, att den danska flottan, bestående af öfver 100 fartyg [3], visat sig utanför Rügen. Äfven hade ryktet utbredt sig, att konungen af Sverige nu snart skulle anlända till Stralsund, såsom länge varit bebådadt [4].

Emellertid hade Sadler, som i Pillau blifvit uppe-

[1] 300 svenskar deltogo. Fienden blef först slagen men anryckte därefter med hela sin makt. Omkring 30 svenska soldater dödades samt 1 major och 2 kaptener. Leslies bref d. 21 juli 1628. Jfr äfven Fock: a. a. 6 s. 283.

[2] Bär: s. 38. Wallensteins bref till Arnim härom. Jfr Förster: 1 s. 380 f. Den 4 aug. (n. st.) får denne generalens befallning att med det första tåga bort från Stralsund. Jfr Klopp: 3: 1 s. 111 f. samt Fock: 6 s. 286; Hallwich: 2 s. 504 f.

[3] Hallwich: 2 s. 506. Sadler skrifver till kansleren d. 8 aug., att flottan bestod af "170 segel". Flottan visade sig utanför Rügen d. 12 juli.

[4] "Hvad han (dansken) vill tentera är mig okunnigt, allenast som jag hafver förnummit af konungens öfverste i Danmark Holk, att han sig intet företager för E. K. Mttz nådiga ankomst." Leslies bref d. 21 juli.

hallen på grund af motvind [1], antagligen i början af augusti ankommit till Stralsund [2]. Strax efter sin ankomst har han radplägat med stadens deputerade, särkildt angående försvaret och det svenska krigsfolkets underhåll. Inför Sadler hafva klagomal anförts öfver det stora antalet soldater, som staden måste underhålla; och man synes hafva visat sin missbelåtenhet med den nya svenska truppsändningen [3]. Till något resultat har man tydligen ej kommit utan i stället beslutit att afsända en legation till Gustaf Adolf [4]. Sadler hade från början tänkt, att han skulle behöfva kvarstanna endast några få dagar, och det var meningen, att de stralsundska gesanterna skulle åtfölja honom på återresan. Emellertid har han antagligen funnit förhållandena vara sådana, att han ej vågade lämna staden, hvarför han i stället sändt v. Esken till konungen för att afgifva en muntlig redogörelse. Han har emellertid ej ansett detta vara tillfyllestgörande, hvarför han genom bref meddelat sig med konungen och A. Oxenstierna [5]. Hans bref äro synnerligen intressanta genom den målande skildring, de lämna af stadens tillstånd. Vid sin ankomst hade han funnit allt "unrichtig und verkert" [6], all ordning var borta och sinnena voro upprörda och oroliga. Medlemmarne af rådet hade alldeles tappat hufvudet och ägde ingen prestige hos borgarne. Rådet går visserligen till rådhuset, skrifver Sadler [7], men blott pro forma och vet af förskräckelse ej,

Sadler i Stralsund och tillståndet därstädes.

[1] Bref till A. Oxenstierna dat. Pillau d. 16 juli 1628, orig. O. S.

[2] Hans kreditiv föreläste i rådet den 2 aug. Rådsprot. S. A.

[3] Man hade begärt 600 man, heter det i rådsprot. d. 4 aug., och dock måste man "füden" öfver 1,600.

[4] Detta beslut fattadt den 4 aug. Rådsprot. S. A.

[5] Sadlers bref till Oxenstierna af d. 8 aug. och d. 30 aug. (orig. O. S.) samt hans bref till konungen af den 8 aug., orig. S. B. N.

[6] Bref den 30 aug.

[7] Till A. Oxenstierna 8 aug.

hvad det skall göra. Och borgarne å sin sida antaga ej några förslag, som ej utgå från dem själfva, i alla händelser sättas de ej i verkställighet. Grunden till all ordning, respekten för öfverheten, var borta. Oenighet var rådande mellan öfverhet och undersåtar, hvilket missförhållande Sadler — antagligen ej utan skäl — till stor del tillskrifver rådets förhandlingar med Wallenstein, hvilka väckt borgarnes misstro. Dessa voro tröga och loja, när det gällde förbättrandet af befästningsverken och stadens försvar för öfrigt. Ansvaret för detta kastade de på den svenske konungen, hvilkens ankomst de med otålighet väntade. Sadler lyckades dock genomdrifva ett beslut, att man skulle börja att befästa staden. Och han försäkrar konungen, att denne kan lita på innevånarnes goda "affection". Men han gör samma iakttagelse, som A. Oxenstierna gjorde senare, att staden ej kan försvaras "ohne ein Haupt und dessen absolut commend", hvarför han hemställer till kansleren, "ob mit den Stralsunden nit zu handlen, ihnen ein gubernatorem zusezen", ett uttalande, som ej saknar sitt intresse. Antagligen vill sändebudet redan nu påpeka lämpligheten af att öka det svenska inflytandet i Stralsund.

Den största faran kom alltså från bristande enighet, mod och handlingskraft hos stadens egna innevånare. Men den trycktes äfven mycket hårdt af underhållet af soldaterna, hvilkas sold ej i rätt tid kunde betalas. Uppgifterna om deras antal äro olika, antagligen ha de uppgått till närmare 5,000 man[1]. Det är därför

[1] Fock uppgifver deras antal till 4,700, hvaraf stadens egna soldater till 1,000. Denna siffra är antagligen riktig, då däremot den som lämnas af de stralsundska sändebuden inför konungen i aug., 1,600, tydligen är för hög. Sadler uppgifver de danska trupperna till 1,500, då däremot Fock anser dem hafva utgjort 2,000, hvilket antagligen är riktigast. Konung Kristian hade dock lofvat att bortföra 1,000 man. (Stadens bref till konungen 21 juli). Antalet svenska trupper, som förts till Stralsund, var vid denna tid

ej att undra på att borgmästare och råd önskade, att truppernas antal skulle minskas och att staden skulle erhålla lindring i underhållet. Stadens försvarskraft var ej heller så stor, som man kunde vänta på grund af garnisonens storlek, ty soldaterna voro ej pålitliga, deserteringar förekommo ofta, och särskildt skottarne ansågos vara synnerligen svårhandterliga. Den omständigheten, att öfverbefälet var deladt, jämte soldaternas skilda nationalitet ansågs äfven utgöra en svaghet.

Holk i Stralsund.

Till de svåra förhållandena synes danskarnes tyranni i hög grad bidragit. Att ett dylikt verkligen utöfvats, därom vittna såväl den svenske gesantens bref som äfven direkta klagomål inför konungen af stadens sändebud. Största skulden härför faller på den danske öfversten Holk, som tydligen velat spela herre i staden. Innevånarne ledo så mycket af danskarnes öfversitteri, att de fruktade dem nästan lika mycket som sina fiender. Holk och den danske gesanten Troye tyranniserade stadens myndigheter på allt sätt och togo ingen hänsyn till dessa vid utfärdandet af sina förordningar[1]. Sålunda gjordes Stralsund till värfningsplats för danska trupper, hvilka fördes in och ut efter behag. Man var till och med rädd för att hela det danska kriget skulle förläggas till staden eller dess närhet. De stralsundska sändebuden, som i aug. uppsökte konungen i Preussen, klagade äfven öfver att för mycket danskt krigsfolk infördes så att underhållet af detta blef alltför betungande, då Holk fordrade, att de danska soldaterna hufvudsakligen skulle underhållas af staden[2]. Man klagade

1,800, af hvilka antagligen omkring 100 voro döda, sårade eller sjuka, så att den af Fock uppgifna siffran, 1,700, nog är riktig. Sändebuden uppgifva svenskarnes antal felaktigt till 1,900 man. Jfr Fock: a. a. 6 s. 281 f. och nedan s. 99 not 1.

[1] T. ex. vid utfärdandet af pass, bestämmandet af stadens befästningsarbeten m. m.

[2] Den 16 juli beslöts afsända en legation till danske konun-

vidare öfver att fienden angreps utan stadens medgifvande, att fångar togos utanför dess område och att Holk lät uppehålla skeppen och taga varorna. Han underskref statsbref och använde stadens skepp och slupar utan myndigheternas tillåtelse samt höll tyghuset besatt af danska trupper. Dessa voro för öfrigt ej så omtyckta som de svenska, hvilka redde sig bättre i striden. Och deras disciplin ansågs vara slapp, särskildt gällde detta skottarne.

Men ej blott stadens innevånare utan äfven svenskarne därstädes fingo känna på Holks öfvermod. Han hade tagit de bästa kvarteren för sina trupper och i krigsrådet eftersträfvade han främsta platsen. Han sökte äfven minska respekten för de svenska officerarne hos stadens myndigheter samt önskade erhålla högsta befälet öfver dess trupper.

De kejserlige och Stralsund.

Hvad de kejserliga trupperna beträffar, hade dessa visserligen lämnat Stralsunds omedelbara närhet, men Pommern blef därför icke fritt från soldatesken, och ej heller var all fara för Stralsund förbi. Pommern ägde tillräckliga förråd, för att den fientliga hären skulle kunna uppehålla sig där ännu en tid. Man var alltså ingalunda säker för angrepp från landsidan [1]. Agenten

gen för att bl. a. anhålla om bortförandet af en del soldater samt om lindring i underhållet. Man önskade endast hafva 3 komp. danska trupper, framför allt ville man blifva af med skottarne. Rådsprot. S. A. Gesanterna hade blifvit väl mottagna, danske konungen hade förklarat sig i allt ämna göra såsom Gustaf Adolf. Sadlers bref till A. Oxenstierna 8 aug.

[1] I de stralsundska sändebudens instruktion, dat. 8 aug. 1628, orig. S. A. framhålles, att mycket ännu fattades i en fullständig räddning. — Wir erkennen, dass keine Pässe eröffnet, sondern die Schildwachten bis fast an die Stadt gehalten werden, dass unsre gemeinen Stadt- auch geistliche und der privaten Güter beides an dieser und jener seite stark besetzt sind, dass auf dem unsrigen noch verschiedene Schanzen besetzt gehalten werden, dadurch die Pässe zu Wasser und zu Lande verhindert werden, dabei zu erinnern die

Bureus skrifver från Köpenhamn[1], att man där hört, att Wallenstein åter ämnade draga till Stralsund. Han hade sitt folk samladt i trakten af staden, så att han snart kunde föra det tillsammans i och för en belägring. Passen till staden bevakades väl, så att ingen tillförsel kunde ske från landsidan. Äfven från sjösidan behärskades delvis inloppet till Stralsund genom uppförandet af skansar på den pommerska kusten och på Rügen, hvilken ö hölls besatt af kejserliga trupper. Dessutom arbetades fortfarande på upprättandet af en flotta i Östersjön[2]. Filip af Mansfeld, den utsedde befälhafvaren öfver densamma, hade på sin resa från Dünkirken besökt Stralsund, men där blifvit illa mottagen. I Greifswald hade han yttrat, att Stralsund först skulle intagas, därefter skulle sjökriget mot Danmark på allvar företatagas. Ännu var flottan visserligen icke så stor, den bestod endast af nagra skepp, som lågo i Wismars hamn[3], men man befarade en allmän osäkerhet på sjön under

grosse Gefahr, die uns gegen den Winter imfall I Kön. M. mit macht nicht zuspringen, imminiret. — I en afskr. af d. 9 okt. (Handl. rör. Tyskland) framhålles, att fienden låg en mil omkring staden samt brände alla byar.

[1] Relation d. 29 aug. (S. R.).

[2] Die Hansestädte disvadirt bellum navale, solches aber decerniret. Instr.

[3] Bureus nämner i sitt bref till Skytte af den 26 juni (orig. S. R.) om 7 à 8 kejserliga skepp, i en relation af d. 22 nov. (ibid.) säger han, att 12 kejserliga skepp äro färdiga, hvaraf 6 eller 8 voro i sjön. De lågo i Rostocks och Wismars hamnar. Den 3 sept. skrifver B. (ibid.), att kejsarens folk, som ligger i Wismar, begifver sig till sjöss med båtar och tager bort skutor, som vilja till Lübeck. Faran för en kejserlig sjömakt vid denna tiden var väl knappast så stor, som ryktet gjorde den till. Danska flottan hade ju visat sin öfverlägsenhet. Och för örigt hade Wallenstein själf ej höga tankar om sin makt på sjön. Och han beklagar sig häröfver i bref till Collalto. Klopp: a. a. 3: 1 s. 169. Hvad Danmark angår, var W. redan sommaren 1628 böjd för fredsunderhandlingar och skref härom till kejsaren. Klopp: 3: 1 s. 170.

den närmaste framtiden. Wallenstein lät lägga beslag på alla skepp och skutor i Rostock och Wismar och tog skeppsfolk både därifrån och från Hamburg. Han arbetade tydligen af alla krafter på att skapa en krigsflotta. Och om detta lyckades, var Stralsund tillspillogifvet. Härtill kom, att ett rykte spred sig, att en krigsflotta höll på att utrustas i Spanien. Bureus skrifver härom till rådet den 12 augusti, och omöjligt är ej, att detta rykte äfven nått Stralsund. Under dessa förhållanden är det lätt förklarligt, att de svenska och danska besättningarna stannade kvar i staden, liksom också, att det blef en af pommerska regeringens viktigaste uppgifter att söka få bort dessa för att därigenom uppfylla Stralsundsackordet och sålunda förmå Wallenstein att draga sina trupper bort från Pommern. För att borttaga hvarje förevändning för honom att hafva dem kvar önskade man äfven af Gustaf Adolf erhålla garantier, att denne ej skulle angripa Pommern eller taga detta land till utgångspunkt för ett krig mot kejsaren. Förgäfves hade man angående dessa frågor vändt sig till de svenska gesanterna i Stralsund. När intet resultat härigenom vanns, beslöt hertigen att afsända en beskickning direkt till konungen.

Ett pommerskt sändebud hos Gustaf Adolf.

Stiftsfogden Anton von Bonin erhöll detta uppdrag. Denne framkom till konungens läger i Marienburg den 6 aug. [1] och har följande dag haft audiens hos denne [2]. Gesanten har i enlighet med sin instruktion [3]

[1] Salvius till A. Oxenstierna dat. Marienburg d. 6 aug., orig. O. S.

[2] I Salvii bref till kansleren af den 7 aug. (orig. O. S.) uppgifves denna dato. Däremot skrifver Bonin till hertigen, att audiensen ägt rum redan den 6 (Bär: a. a. s. 222). Gesanten har inlämnat till konungen en längre skrift, för hvars innehåll Salvius redogör, hvarjämte han äfven omtalar konungens svar och sin egen rådplägning med honom. Bonins proposition finnes i afskrift hos Dinnies, dat. d. 7 aug. 1628. Antagligen har alltså audiensen ägt rum denna dag. Propositionen finns äfven i orig. i S. P.

[3] Bär: a. a. s. 216.

sökt försvara ingåendet af Stralsundsackordet, hvilket efter hans mening räddat Stralsund från att intagas. Han har äfven sökt påvisa faran för hertigdömet och för Stralsund, om nämnda ackord ej uppfylldes. Om besättningen fördes bort och konungen dessutom afgaf en skriftlig försäkran af förut nämndt innehåll, skulle de kejserliga trupperna lämna Pommern.

Naturligtvis fäste konungen intet afseenden vid ett dylikt osäkert löfte, ej heller ville han binda sina händer för framtiden. För öfrigt hade ju Wallenstein brutit mot Stralsundsackordet på flera sätt, bl. a. genom att i strid mot detsamma hafva kvar sina trupper i Pommern. Han gaf också i början gesanten ett häftigt svar, i det han klandrade det "bedrägliga" ackordet och framhöll, huru litet man kunde tro Wallensteins försäkringar. Konungen hade aldrig uppträdt såsom kejsarens fiende, hvarför han ej heller ansåg sig behöfva afgifva någon försäkran.

Då Bonin gjort den invändningen, att ackordet blifvit afslutet af tvång för att rädda staden, hade konungen blifvit lugnare samt sagt, att han senare skulle lämna definitivt svar på gesantens framställning. Denne har därefter haft en rådplägning med Salvius, som också framhållit Wallensteins opålitlighet och hvilken ringa säkerhet hertig Bogislavs och äfven kurfurstens af Brandenburg trupper kunde gifva gentemot de kejserliges angrepp[1]. Af Salvius har sändebudet därjämte erhållit konungens skriftliga svar[2]. Konungen vägrar häri bestämdt att afgifva den begärda försäkran. Hvad besättningen angår, så ansåg han sig ej kunna taga bort densamma,

[1] Ett visst intresse har Salvii rådplägning med Bonin ang. besättningen i Stralsund.

Eo e. inclinatum, heter det härom i Salvii bref af d. 7 aug., mutuo discursu, si Dani subsidia possent educi et nostra sub iuramento ducis manere, id sine dubio acceptatum iri. Secreto tamen. Quod mihi videbatur ex relatione S. R. M:ti placere.

[2] Tryckt Gründlicher Bericht s. 65 bil. Äfven i S. P. (afskr.).

förrän han visste, att det vore väl sörjdt för stadens säkerhet. Han hade därför sändt A. Oxenstierna till Stralsund och gesanten hänvisas till denne för vidare underhandlingar [1].

Stralsundska sändebud hos konungen.

Äfven Stralsund hade beslutit att genom sina sändebud uppvakta konungen. Redan i juli, när man i rådet skulle bestämma angående reversen till hertig Bogislav, hade frågan varit på tal. Och den 4 augusti, samma dag som staden emottagit Gustaf Adolfs bref af den 13 juli, i hvilket han klandrar den för dess underhandlingar med fienden, underrättas Sadler om detta stadens beslut. Tydligen ansåg rådet det nödvändigt att muntligen försvara sitt handlingssätt inför konungen. Men det gällde äfven att komma öfverens med honom om Stralsunds försvar samt för öfrigt att underrätta honom om stadens belägenhet och de senaste krigshändelserna, tacka honom för den undfångna undsättningen samt begära råd och mera hjälp. Till sändebud utsågos tvenne af de inflytelserikaste männen i Stralsund, nämligen borgmästaren Steinwich och — såsom representant för borgarne — Johan Josquinus von Gosen. De voro synnerligen väl lämpade för uppdraget, särskildt den senare var därjämte känd för sitt välvilliga sinnelag gentemot den svenske konungen. Deras instruktion [2] är synnerligen utförlig samt saknar ej sitt intresse. Hvad som vid en granskning af densamma genast framträder, är bristen på utförliga bestämmelser för den eventualiteten, att konungen skulle föresla staden att med Sverige ingå en närmare förening. Gesanterna förmanas endast att iakttaga stor försiktighet vid framställandet af sina förslag, särskildt angående själfva krigets förande. Härvid betonas framför allt, att staden ej vill invecklas i ett offensivt krig utan att allt skulle förblifva "in terminis defensionis". Sändebuden,

[1] Bonins bref till Bogislav slutar så: Demnach stehe das Werk nunmehr beim Reichskanzler. — Bei demselben sei nun aller Fleiss anzuwenden, damit der Akkord zur Durchführung gelange.

[2] S. 92 not 1.

hvilka borde framhålla, att Stralsund näst Gud hade den svenska undsättningen att tacka för sin räddning, skulle dock betona det betänkliga i att endast förlita sig på "gütliche Mittel, wan keine würckliche Macht zugleich zugegen", hvarför staden litade på konungens löfte att i egen person och med en krigshär så fort som möjligt ankomma till Stralsund i och för stadens fullständiga befrielse[1].

Underhandlingarna med Wallenstein omnämnas endast i förbigående. Sändebuden borde redogöra för dessa samt försvara rådets handlingssätt.

Af instruktionen och äfven af det memorial, som den 24 aug. inlämnades till Salvius[2], för att konungen skulle taga del däraf, framgår, att man sökte draga fördel af det intresse, som man visste, att konungen hade i Stralsunds försvar, och aftvinga honom så stora löften som möjligt. Man begagnade sig äfven af danske konungens uttalande, att denne i allt ville göra så mycket för staden som Gustaf Adolf[3], och ville tydligen på detta sätt pålägga denne ett slags tryck. Han borde sålunda ej stå efter danske konungen utan tvärtom för honom vara en föresyn och ett exempel[4], när det gällde att

[1] Härvid synas dock fordringarne på konungen väl stora. In summa, står det i instr., bestehet alles auf — unserer ganzlichen errettung und bestendiger Versicherung. Mem. (se följande not) innehåller härom i 2:dra p.: Ut liberemur ab hostibus ex omni parte adhuc nobis imminentibus quique pagos et prædia ad civitatem pertinentia adhuc possident et munitionibus quotidianisque excubiis vias omnes terra marique obsident.

[2] Petita loco memorialis a legatis Stralsundensibus humillime exhibita (afskr. F. S.). Innehåller 9 punkter.

[3] Jfr ofvan s. 91 not 2.

[4] Und dieweil Kön. Maijtt. zu Dennemark von uns per legatos beschicket und geantwortet bei erleichterung dieser beschwerungen zu thun mehr und nicht weniger als die Kön. M. zu Schweden, so würden I. Kön. M. dabei I. Kön. Mtt autoritet und exempel uns zu mehrer erspriesslichkeit gedeien lassen. Instr.

hjälpa Stralsund och bevilja detsamma privilegier[1]. Å andra sidan skulle sändebuden framställa klagomål öfver Holks tyranni, dock sa försiktigt, att Kristian ej kunde få reda därpå och taga anstöt. Staden ansåg sig nämligen stå i en stor tacksamhetsskuld till honom och önskade antagligen också för framtiden kunna påräkna hans hjälp. Men det framgår ganska tydligt redan af instruktionen, att man helst önskade bli af med den danska besättningen[2]. En af de viktigaste punkterna i sändebudens instruktion handlar om stadens försvar och de trupper, som där borde förläggas. Härom hade man nu att komma öfverens med Gustaf Adolf, och en kapitulation borde ingås, i hvilken skulle bestämmas angående truppernas antal, underhåll och jurisdiktion m. m. Hvad underhållet beträffar, så visar det sig nu, att det verkligen var stadens afsikt, att konungen skulle underhålla ej blott de först anlända svenska trupperna utan äfven Leslies och Brahes regementen[3].

[1] Borgarne i S. åtnjöto bl. a. under belägringen tullfrihet i Danmark.

[2] Bureus skrifver till Skytte den 18 aug. (orig. S. R.), att det danska folket ej ville "vara under någon ordonantz" eller nöja sig med hvad borgerskapet hade att gifva. Man önskade därför, att endast den svenska garnisonen skulle finnas. Opel: a. a. 3 s. 634 framhåller, att man kunde frukta, att Wallenstein och kejsaren skulle yrka på de danska truppernas afskedande och i fall detta vägrades, på nytt anfalla staden. Därför ville denna befria sig från dem och uteslutande lita på Sveriges hjälp. Af de följande förhandlingarna framgår visserligen, att Stralsund önskade bli kvitt de danska trupperna eller åtminstone få dem förminskade (denna senare önskan har uttalats i rådet) men hufvudsakligen på grund af Holks otillständiga framfart i staden och de skotska soldaternas olämplighet. Man ansåg för öfrigt knappast i S., att de svenska soldaterna skulle ses med blidare ögon än de danska. Kejsaren, heter det under de följande förhandlingarna, skulle spärra upp ögonen, om de allenast skulle hafva en främmande garnison (svensk).

[3] Tertio ut sublevemur numero et onere alendorum militum eorumque officialium, cum n. a R. M:te prater 600 missi sint alii

Om fordringarna på svenske konungen i allmänhet voro stora från Stralsunds sida, så gäller detta framför allt dess begäran, att Gustaf Adolf skulle återställa eller öka dess privilegier. Det ofvan nämnda memorialet är i detta afseende upplysande, och tvenne moment i detsamma upptaga privilegiefrågan till behandling. Staden hoppades sålunda, att dess gamla handelsprivilegier skulle utvidgas och bekräftas. Seglingen på Narva borde ej förhindras och stadens handelsfrihet utsträckas till alla svenska platser utom det egentliga Sverige[1]. Särskild uppmärksamhet tilldrager sig memorialets 6:e paragraf, som torde angå stadens ställning inom hertigdömet och som innehåller, att dess forna fri- och rättigheter, hvilka genom list och våld blifvit densamma beröfvade, måtte genom konungens försorg återställas[2]. Denne skulle alltså förfäkta stadens förmenta rätt gentemot hertigen, och antagligen ansåg man nu tillfället kommet att återvinna de rättigheter, som möjligen under tidernas lopp gått förlorade. En egendomlig begäran är äfven, att stadens territorium, som blifvit förminskadt, genom konungens ingripande åter måtte ökas[3].

1300 et officiales serenissimi Regis Danii non prætendunt tantum sed usurpent etiam, ut sui milites pari numero a nobis alantur nos ipsi etiam militibus 1600 a nobis conductis stipendia solvimus. Mem. Siffrorna torde vara för höga, jfr s. 90 not 1.

[1] Ut libertatibus et immunitatibus antiquis temporibus in regnis Sueciæ usitatis et a proximis serenissimis Regibus — confirmatis, frui nobis liceat, in specie, ut navigatio Narvam usque nostris non impediatur dictæque libertates et immunitates ad R. M:tis provincias omnes per Moscoviam, Germaniam etc. extendantur idque omni meliori modo tabulis Regiis clementissime caveatur. Mem.

[2] Ut in conservatione status civitatis Stralsundensis ratio habeatur antiquarum et primævarum libertatum ita ut quicquid adversus ea succedentibus annis fraude vel vi imminutum ademptumque est, abrogetur et restituatur. Mem.

[3] Civitatisque territorium propter damna plurima illata et pro meliori status conservatione beneficio regio augeatur. Mem. Till

Man begär äfven ammunition och andra krigsförnödenheter. Den tredje punkten i instruktionen handlar om den med konungen ingångna alliansen, på hvars fortbestand staden hoppades. Sändebuden skulle begära, att konungen "Unter kön. Insiegel und Handzeichen" stadfäste det ingångna förbundet, hvarvid afseende borde fästas vid de önskningar, som framställts i stadens bref till konungen af den 23 juni[1]. Man ansåg sig alltså ej kunna invänta konungens ankomst till Stralsund för att få denna fråga afgjord[2], utan staden var tydligen angelägen att så fort som möjligt få sin ställning till Sverige fullt bestämd. Till Gustaf Adolf stod nu stadens hopp, då den ansåg, att den svenske konungen hade både vilja och förmåga att hjälpa. Och om dess fordringar på honom voro så stora, så måste å andra sidan erkännas, att dess läge var ganska förtvifladt. Från hansestäderna ansåg den sig ej hafva något verkligt understöd att vänta[3].

Förhandlingarna i konungens läger.

Gesanterna afreste[4] från Stralsund den 16 aug. men

Stralsund hörde $^1/_3$ af Rügen med ursprungligen ungefär 600 gårdar. På fastlandet ägde den ungefär lika mycket. Spahn: a. a. (Hist. Jahrbuch Bd 19 s. 59 not 3). Antagligen är det dessa områden, som här afses.

[1] Detta omnämnes såväl i instr. som i mem. Jfr ofvan s. 64 och 65 not 1. I mem. har denna punkt satts främst bland de 9 paragraferna.

[2] Konungen hade lofvat detta i brefvet af d. 5 juli.

[3] Staden hade vid denna tid sändt en gesant till Lübeck, men därifrån hade hittills intet svar kommit.

[4] Såsom grund för följande framställning har jag användt en skrifvelse i F. S. (antagligen ett protokoll) med rubrik: Acta legationis Stralsundensis in castris regiis ad ossam fl. Borussiæ inter 24 et ult. augusti anno 1628. Här redogöres i detalj för de följande förhandlingarna och hänvisas till bilagor, som finnas i afskrift. Såväl protokoll som bilagor hafva tillhört Tidösaml. Antagligen hafva de sändts till kansleren af Salvius, hvilket antydes i ett bref från denne (1 sept. 1628. Reg.). En kompletterande källa är Steinwichs och v. Gosens berättelse om deras beskickning. Orig. i S. A. afskr. i

blefvo af storm uppehallna på Gellen[1]. Den 19 aug. anlände de till Pillau, där de fingo underrättelse om Oxenstiernas resa till Stralsund. Det oaktadt fortsatte de sin färd till konungens läger och inträffade samma dag i Elbing, dit Esken kommit dagen förut. Här synas de hafva kvarblifvit till den 21 aug., då de afreste till Marienburg och Marienwerder, samt anlände den 23 aug. till det kungliga lägret i närheten af Graudenz. Hos konungen befann sig nu Salvius, hvilken först mottog sändebuden och hälsade dem välkomna. Audiensen hos konungen bestämdes till följande dag, d. 24 aug., som inföll på en söndag. På förmiddagen efter predikan inlämnade de till konungen det förut omnämnda latinska memorialet, som innehöll stadens fordringar, och begärde, att konungen skulle genomläsa detsamma. Därefter blefvo de strax förda till audiensen. Borgmästaren förde ordet och tackade konungen för den lämnade undsättningen; tack vare denna hade staden tills vidare blifvit befriad ifrån Wallensteins här. För öfrigt hänvisade de till sina skriftliga fordringar och slutade med att uppmana konungen att komma dem till hjälp med en "royal succurs".

Konungen uppträdde mycket vänligt och lyckönskade staden till dess befrielse från den svåra belägringen. Han omtalar, att han själf tänkt komma den till

Dinnies' samling. Dessa båda redogörelser öfverensstämma i det väsentliga med hvarandra, men den senare är hållen i mera förkortad och stundom svårförståelig form. Bilagorna, till hvilka här hänvisas, hafva ej af mig kunnat anträffas. Delvis torde de vara desamma, som finnas i R. A., men hafva andra bokstafsförteckningar.

Opel: a. a. 3 s. 632 f. redogör i korthet men oredigt och ej fullt korrekt för dessa förhandlingar i konungens fältläger. Han har begagnat det sistnämnda aktstycket samt likaledes en del andra, som i afskrift finnas i nämnda samling, men ej den utförligare redogörelsen i R. A.

[1] Farvattnet söder om Hiddensee.

undsättning men att han blifvit förekommen af danske konungen och att han därför ansåg "betänkligit i egen person begifva sig dit, för än H. M:tt Konungen i Danmarks så vel som Stadens intention betre förnimma kunde"[1]. Denne hade också skrifvit, att fienden ej länge kunde uppehålla sig i Pommern, då landet snart vore alldeles utsuget. Konungen förklarade ganska bestämdt, att det i år vore för sent att i egen person komma staden till undsättning, då han dessutom hade börjat andra företag; därmed syftade han på det polska kriget. Men i hans ställe hade rikskansleren blifvit sänd till Stralsund.

Gustaf Adolf har vid detta tillfälle yttrat sig ganska oförbehållsamt om sin ställning till Danmark och om danske konungens afsikter. Med Danmark kunde han råka i fiendskap. Detta land saknade penningar; det vore alltså fara värdt, att danske konungen kunde plundra eller behålla staden, såsom han gjort med andra städer[2]. Antagligen var det Gustaf Adolfs afsikt att göra Danmarks afsikter misstänkta inför sändebuden, hvilket icke utesluter, att yttrandet äfven kan vara ett uttryck för konungens misstro gentemot detta land.

Konungen hade redan nu frågat sändebuden, hvilken ersättning han kunde räkna på för sin hjälpsändning. Risken vore stor, då han härigenom invecklade sig i fientligheter med kejsaren[3]. Han lofvade slutligen att öfvertänka fordringarna i det inlämnade memorialet och senare härom lämna närmare besked.

---

[1] Acta etc.

[2] — per discursum gesagt, I. K. M. mögten mit Dänemark in die Hare kommen. Wäre bekannt, wie es Dänemark gemacht mit den Städten, hätte kein Geld, mögte uns behalten oder plundern. Sändebudens rel.

[3] Gefragt, was I. K. M. von Uns haben sollten. Sie machten sich feinde, sonderlich den Kaiser. Rel.

Sändebuden tackade konungen och framhöllo den fara, som ännu hotade från fienden, som allenast af rädsla för Gustaf Adolfs ankomst dragit bort men ej hade öfvergifvit sina fientliga afsikter[1]. För vintern voro de mest ängsliga. Gustaf Adolf uppmanade dem då att starkt befästa sin stad och vara eniga; den skulle då ej kunna intagas, äfven om de utom murarna liggande områdena ginge förlorade.

På eftermiddagen hade Salvius ånyo ett samtal med sändebuden, hvarvid dessa bl. a. fingo taga del af det svar, som blifvit lämnadt pommerske hertigens sändebud, samt af den ratificerade allianstraktaten. Salvius framhöll, att konungen nu genomläst memorialet och funnit dess innehåll i hufvudsak bestå af följande tre punkter, nämligen att konungen skulle genom en hjälpsändning fullständigt befria staden från dess fiender, vidare att han för vintern skulle sörja för dess försvar och slutligen, att konungen skulle förhjälpa dess innevånare till en mängd "beneficier". Härmed åsyftas de paragrafer i memorialet, som beröra deras handelsprivilegier och politiska rättigheter samt ej minst förökandet af stadens område, en sak, vid hvilken konungen särskildt fäst sig och som han ansåg ganska svår att uppfylla.

Konungen, som ansåg dessa fordringar vara alltför stora, hade tydligen den åsikten, att för deras beviljande fordrades en säkrare grund än den ingångna alliansen

[1] Enligt Acta legationis har sändebudens framställning varit af följande lydelse: — ty ändock fienden var veken, så sega de det allenast vara skedt ex terrore ab adventuro exercitu S. R. M., intentionem eandem retinere subiugandi urbem, infestandi mare ut præter cætera ex Wallensteiniani tituli Admiralatus apparet. Occasionem non voluntatem deesse. Periculum ex? Sito et munimentis hostis exaggerarunt. — Säkerligen var konungens ankomst till Stralsund väntad af Wallenstein. Jfr hans bref till Arnim af d. 7 aug. Förster: a. a. I s. 387 f.

erbjöde[1]. Salvius frågade, hvarmed staden ville ersätta konungen hans besvär och uppoffringar och på hvilken grund de ansågo, att ett så viktigt företag kunde byggas[2]. Sveriges ständer, sade Salvius, skulle aldrig råda H. K. M:t att draga sig och riket in i en sådan vidlyftighet, med mindre de ägde några "skäliga motiver" därtill. Den följande diskussionen mellan sändebuden och Salvius är intressant bland annat af den anledningen, att den berör den mellan Sverige och Stralsund ingångna alliansen; å ömse håll värdesätter man densamma, och härvid visar det sig, att man från svensk sida ej skattar dess betydelse så högt. Sändebuden söka visserligen framhålla faran äfven för Sverige af Stralsunds undergång och Östersjöns "turbation", hvilket de ansågo vara ett tillräckligt motiv för konungens ingripande. Men Salvius invände, att denna fara vore allmän och berörde lika mycket Danmark och "de andre interesserede". Då Stralsund önskade befrias från de danska trupperna och endast begagna sig af Sveriges hjälp, så förändrades ställningen. Det hjälpte ej, att sändebuden hänvisade till alliansen och betonade, att staden tack vare denna vore konungens bundsförvant. Detta ger Salvius anledning att framhålla det ingångna förbundets otillräcklighet, när det ställdes så stora anspråk på Sveriges konung; det hade väl af konungen blifvit ratificeradt, men den ratificerade

[1] Men efter sådane postulata vore höge och af största omkostnad, fara och consequentz, som icke utan något fast fundament företagas kunde, då sökte Salvius oblique att förnimma, hvar med de ville S. K. Mtt. der till beveka och opå hvad fundament de mente H. K. Mtt. detta werket begynna och byggia skulle. Acta legationis.

[2] Ille (Salvius), was I. K. M. haben und gewarten sollten? Nos scripsimus ut sub D. Sändebudens rel. Någon dylik inlaga har ej af mig blifvit anträffad, men har en dylik funnits, torde dess innehåll hafva motsvarat sändebudens muntliga framställning enligt Acta legationis.

traktaten hade ännu ej blifvit öfverlämnad till staden. Salvius antyder, att det ej var för sent att göra hela förbundet om intet, om konungen så skulle finna för godt [1]. Antagligen vill han härigenom påverka sändebuden till ännu större medgifvanden.

Alla förbund äro "reciproca", säger Salvius. Om staden önskade, att konungen för densamma skulle göra uppoffringar, borde den gifva honom något igen. I alliansen talas endast om stadens och hamnens försvar. Men om konungen skulle föra en hel armé till Stralsund och dessutom sörja för dess utvidgning, fordrades en säkrare grund att bygga på. Från svensk sida ansågos alltså under dessa förhållanden Stralsunds förpliktelser enligt alliansen alltför små. Slutligen erbjuda sändebuden konungen stadens gamla territorium såsom underpant, tills den kunde lösa igen detsamma [2]. Man uppsköt emellertid förhandlingarna till följande dag.

Den 25 aug. fortsattes förhandlingarna mellan Salvius och sändebuden, och dessa rörde sig nu framför allt om besättningen i Stralsund och om Sveriges ersättningsanspråk [3], en fråga, som småningom trädde i förgrunden. Sändebuden voro tveksamma, när det gällde

[1] Secreteraren svarade förbundsens confirmation fuller vara tijt sänd men ännu icke vara öfverlefvererad uthan någon förebygd grund. Acta etc. Ratifikationen var skickad med Oxenstierna, som vid denna tid befann sig i Stralsund.

[2] De sade sig vela låta H. K. Mtt beholla deras gamle territorium till underpant, der H. K. Mtt ville intaget, till des staden kunde refundera sumptus och lösa igen det när han vorde frid bekommandes. Men efter allt sådant var något vidlyfftigt, blef här med beståendes till andra dagen. Acta. Med stadens gamla territorium torde här afses dess besittningar på Rügen; dessa erbjudas nämligen längre fram under förhandlingarna åt konungen. Jfr s. 100 not 1.

[3] Lecta Instructio Cancellarii atque iterum vehementer actum, was I. K. M. haben sollen. Sändebudens rel.

att öka konungens inflytande i Stralsund och göra honom till dess skyddsherre. De betonade tvärtom under förhandlingarnas gång sin önskan, att stadens ställning inom hertigdömet skulle blifva orubbad.

På konungen ville de, såsom nämndt, lägga så tunga bördor som möjligt utan att ikläda sig motsvarande förpliktelser eller utsätta staden för någon risk. De ville endast hålla sig till alliansens bestämmelser. Å andra sidan kan man förstå, att staden ej önskade en fullständig brytning med kejsaren och sin landsherre, hvilket kunde medföra farliga konsekvenser.

Betecknande i detta fall är det förslag[1], som redan vid förhandlingarnas början skriftligt framställdes till Salvius och som gick ut på att staden endast skulle hafva sitt eget folk såsom garnison, hvilken konungen dock borde hjälpa till att underhålla. Antagligen hade man för afsikt att, om möjligt, uppfylla innehållet i den revers, som i juli lämnats hertigen[2]. I förslaget tages hänsyn till Wallensteins ställning i denna fråga, och man anför ett yttrande af honom till de hanseatiska sändebuden, att om blott inga främmande soldater funnes i staden och några dylika för framtiden ej intoges samt inga angrepp gjordes, skulle den befrias från alla fientligheter. Liksom i memorialet framhålles äfven här, att konungen i Sverige borde vara ett exempel för den

[1] Förslaget finnes i afskrift i F. S. (litt. B.) Det är afsed tatt vara en förklaring af memorialet och sammanfattar stadens "postulat" under 3 punkter. 1) Von unserer genzlichen errettung durch güte oder durch macht vermittels I. K. Mt. persöhnlichen gegenwart. 2) Bis das solches erfolget, von unserer besazung wie dieselbe mit den weinigsten uncosten und beschwerung zu halten und zu verordnen. 3) Was bei I. K. Mt. in etlichen andern articuln zu dero gndst. gefallen gebeten wirdt. Ang. 1:a p. hemställes till konungen "ob und wie die güte per literas ferner zu befürderen und das, geliebt es Gott, gegen den frühling mit der errettung nicht geseumet.

[2] Se ofvan s. 82.

danske konungen, när det gällde underhållet af trupperna i Stralsund: denna plikt fick nämligen ej heller den senare undandraga sig [1]. Men då han i sitt förhållande till staden ville anses och vara lika med den svenske konungen, vore det lämpligast, att ingendera hade egen garnison i staden. Ty de danska trupperna önskade man helst få bort. Här förstodo sändebuden alltså att begagna sig af Wallensteins och konung Kristians uttalanden för att söka drifva sin vilja igenom [2].

Garnisonen borde bestå af 2,000 man stralsundska trupper jämte befälhafvare, som skulle utses af staden och endast vara ansvarig inför densamma. I ett förslag till kapitulation [3] utvecklas detta närmare. Gustaf Adolf skulle underhålla en öfverste jämte andra officerare och 1,000 soldater, hvilka dock borde härbergeras af borgarne i staden. Denna skulle underhålla en öfverstelöjtnant jämte 1,000 soldater. Dessutom borde Dänholm besättas med några hundra man efter behof. Antalet soldater skulle ökas eller minskas efter rådets och öfverstens

[1] Und wan wir garnison halten müssen, stehet zu I. K. M. gnedigsten erklärung, was dieselbe an geld oder victualien zu Hülff gdst. wollen hergeben lassen, welches abermahlen der Kön. Mtt. zu Dennemark zu exempel und unserer erleuchterung gereichen würde. — Sändebuden tacka därjämte konungen för efterskänkandet af utgifter, som han haft för sina officerare och soldater liksom också för ammunition. Äfven detta borde tjäna Danmarks konung till exempel.

[2] Vid utvecklingen af 2:dra p. i förslaget hänvisas till memorialets 3:dje och 4:de paragrafer (ang. truppernas underhåll och danskarnas öfversitteri). Härvid, heter det, måste 2 "considerationes" räknas med, den ena af dessa rör danske konungen. — dass Kön. Mt. zu Dennemark in diesem Stück mit der Kön. Mt. zu Schweden gerne gleich wolle geachtet werden, ob es wol also hierumb nicht bewandt, so wurde doch solche meinung, soviel müglich vor diesmahl nit moviret. Meningen är här ganska svårfattlig.

[3] Afskr. i F. S. litt. C. Capitulation, wie die Statt Stralsundt wieder iezige gefahr besezt und bewahrt werden soll.

medgifvande. I öfrigt skulle allt ordnas enligt den i Stralsund ingångna kapitulationen af den 25 juni. Dessa förslag framläggas nu inför konungen för att af honom antagas eller modifieras. De få alltså ej betraktas sasom något ultimatum från sändebudens sida[1].

Sändebudens förslag godkändes dock ej af Salvius, som efter det senare förslagets inlämnande åter sammankom med dem i och för förhandlingarnas fortsättande. Han framhöll, att man ej borde lita på Wallenstein, som endast hoppades att genom list och bedrägeri komma i besittning af Stralsund för att därigenom betrygga besittningen af Mecklenburg samt herraväldet öfver Östersjön[2]. Det var därför nödvändigt, att de tänkte på att försvara sig under den kommande vintern. Sändebuden hoppades visserligen, "att saken kunde i vinter komma till afhandling". Men Salvius tager dem ur denna illusion och framhåller, att man måste vara beredd på det värsta. "Kommer saken sedan till bätre utslag, så haver man det in lucro". Om Sverige skulle underhålla hälften af trupperna, så borde de vara af svensk nationalitet. Sändebuden medgåfvo billigheten af att hälften

[1] Von der Statt Stralsundt genzliche errettunge, auch biss daran nötiger bewahrung, ist in beijvorwahrter punctation protectionis und Capitulation versehen, *alles auf I. K. Mt. verbesserung.* — litt. D. afskr. F. S.

[2] Med detta Salvii yttrande kan jämföras, hvad Mecklenburg angår, Wallensteins bref till Arnim af d. 11 aug., hvari det heter, att om hertig Bogislav gjorde motstånd, "so stände Pomern Mechelburg gewaltig glat an". Förster: a. a. I s. 391, jfr Klopp: a. a. 3: 1 s. 118 samt Bär: a. a. s. 19. Arnim har uttalat sig härom till en d:r Pauli, sedan han utträdt ur kejserlig tjänst. Om Wallenstein intet hade att frukta från svensk sida, så var det tydligt, att han besatte Pommern "nur ob privatum interesse, sich bei Meckelburg militari manu zu schützen". Bärs bilaga n:o 94. Salvius framdrog såsom bevis för sitt påstående de förhandlingar, som ägt rum mellan W. och staden. "Vargen söker allenast få herdarne bort" säger S., "att han sedan öfver vintern må desto säkrare bita fåren".

af garnisonen, alltså 1,000 man, utgjordes af svenskar. Men detta var dock ej Salvii mening; han stod fast därvid, att det antingen skulle vara en svensk eller en dansk garnison i Stralsund, ty Östersjön måste under alla förhållanden skyddas[1]. Steg för steg vika sändebuden tillbaka för Salvii argumentering. Denne inför åter i diskussionen de svenska ersättningskrafven. Om Sveriges konung erhölle "något närmare fundament", kunde han väl förmås att hafva en hel svensk garnison i Stralsund. För att öfvertyga sändebuden om nödvändigheten af en dylik, tar Salvius sin tillflykt till Wallensteins förmenta vilja i detta afseende, i det denne hellre skulle se en svensk än en dansk garnison i Stralsund[2]. Vid hertigens af Pommern och hansestädernas åsikter borde man ej fästa något afseende, då dessa ej voro mycket att förlita sig på i nödens stund, såsom erfarenheten nogsamt hade visat. Önskade staden behålla den danska garnisonen, så skulle den svenska föras bort; konungen skulle dessutom efterskänka allt, hvad han kostat på staden. För honom vore hufvudsaken, att Östersjöns frihet under alla förhållanden garanterades.

Men Gustaf Adolfs hjälp ansågo sig sändebuden ej kunna undvara, lika litet som de önskade behålla den danska garnisonen. "Ändtligen", heter det, "begynte de mer inclinera till H. K. Mtt, icke williandes förlåta

[1] Sändebuden instämde nu äfven i Salvii åsikt, att trupperna i Stralsund endast borde tillhöra en nation.

[2] Salvius hade hört, att Wallenstein önskade, att de danska trupperna fördes bort, men att "K. Mtt. i Sverige hade staden interim såsom en neutral herre lika såsom in sequestro". Detta bestrides emellertid af Wallensteins egna yttranden, t. ex. inför hertig Bogislavs sändebud d. 2/12 sept: Ich will so wenig den Einen als den Andern in Stralsund leiden, sondern sie alle mit einander darin ruinieren. Oder, wenn Einer darin bleiben sollte, so wollte ich lieber den Dänen darin wissen als den Schweden, etc. Klopp: a. a. 3: 1 sid. 124.

sig på de danske". Under sitt samtal återkommer Salvius till det "fundament", som konungen af Sverige önskade för sin hjälpsändning. Sändebuden, hvilka dragit sig tillbaka för enskild öfverläggning, erbjödo slutligen konungen att intaga Rügen och behålla "allt, hvad dem antiquitus der opå tillhörer". Denne kunde därefter intaga hela Rügen, och därefter vore han i själfva verket herre öfver Stralsund. Salvius åter visade, att nämnda ö lätt skulle tillfalla den, som behärskade Stralsund [1].

Dröjande och synnerligen obeslutsamma drefvos sändebuden genom omständigheternas makt, dit Salvius önskade. De hade hoppats att om möjligt kunna uppskjuta hela saken, tills konungen kommit öfver till Stralsund med en här, men förgäfves. Tveksamma och spörjande stodo de jämväl vid tanken på de svårigheter, som skulle uppstå, när det gällde att inför hertigen af Pommern försvara det steg, de nu å sin stads vägnar voro nödgade att taga. — Salvius rådde dem att skriftligen af konungen begära patrocinium. Och så skedde äfven.

Sändebuden hade nu bestämt sig, då de sågo, att konungen var obeveklig i sina fordringar, och om kvällen sände de in en skriftlig begäran till denne, att han ville blifva Stralsunds skyddsherre [2].

---

[1] Sändebuden säga: Qui est princeps Rugiæ, est patronus Sundensium. Salvius åter framhåller, att man kunde vända på satsen och säga: Qui est patronus Sundensium, facile erit Princeps Rugiæ, och pousserede dem under handen till detta omslaget". Acta legationis.

[2] Denna inlaga till konungen finnes i F. S. afskr. litt. E., dat. d. 25 aug. Alliansens orubbade bibehållande förutsättes: — "beij unverrücktem vorbehalt solcher Alliantz" —. Behofvet af en "gewaltigen, christlichen" skyddsherre i och för stadens räddning framhålles. Å sin stads vägnar hade sändebuden tagit sin tillflykt till Gustaf Adolf och valt honom till sin skyddsherre. — "So bitten wir underthänigst, I. K. Mt. wolten unsere Obern, Mitbürgern und uns

I en särskild inlaga[1] söka sändebuden försvara det steg de tagit och omnämna därvid i 10 punkter de orsaker, som förmått dem härtill. Efter en rekapitulation af stadens mödor under och efter belägringen framhålles landsfurstens och de furstliga pommerska rådens samt landständernas svekfulla förfarande, i det samtliga skulle hafva understödt fienden men lämnat staden utan hjälp[2]. Enligt såväl gudomlig rätt som folkrätten vore det tillåtet att, äfven när man hotades af en mindre fara, söka hjälp och beskydd[3]. Ej heller "rikskonstitutionerna" för-

nebst allen angehörigen und gütern vermittels beliebung und versiegelung gewisser capitulation und vergleichung (davon wir etliche erinnerungen aufgesetzet und übergeben) in Ihre gnedigste versprechung, Schuz und Schirm aufnehmen undt unser gnedigster König und schutzherr sein. — Den omnämnda kapitulationen torde syfta på det utkast till fördrag mellan Sverige och Stralsund, som följande dagen af sändebuden inlämnades. Steinwichs och v. Gosens relation är i denna punkt synnerligen kortfattad. "Da unsere Erklärung sub D nicht angenommen (se härom sid. 104, n. 2) so sind begehret Uhrsachen wegen Schutzherrn sub H. Postea daran nicht ersättigt, sondern begehret supplicationem. Darauf tandem supplicatio sub J cum protestatione ratificationis." Denna "supplicatio sub J" torde vara identisk med förut nämnda litt. E. Någon skriftlig inlaga H. ej anträffad. Möjligen syfta dessa "Uhrsachen wegen Schutzherrn" bl. a. på sändebudens förslag, att konungen såsom ersättning för sin hjälp eller såsom "fundament" skulle erhålla stadens besittningar på Rügen, hvilket erbjudande ju tillbakavisades af Salvius.

[1] Afskr. F. S. litt. F. Nothwendige und in wahrhaften geschichten und Gottes wort und allen Rechten, auch unsern privilegien gegründete Ursachen, woher wir einen Schuzherren anzunehmen und ein christlicher Potentat sich dazu zuverstehen.

[2] Anklagelserna mot hertigen af Pommern och äfven de furstliga råden äro i stort sedt obefogade. Detta framgår af Bärs undersökningar (Die Politik Pommerns). Den pommerska regeringens största fel var svaghet, inskränkthet och slapphet, men något svekfullt förfarande gentemot Stralsund kan det knappast vara tal om.

[3] Defensio enim et tutela sui permissa, imo etiam peccat, qui negligit. Et jubemur injuria oppressis opem ferre.

bjöde att taga en beskyddare och defensor[1]. Slutligen framhålles, att ett kränkande af stadens privilegier tvang den att taga sin tillflykt till andra herrar samt att äfven förfäderna antagit protektorer.

Alltså hade sändebuden slutligen bekvämat sig till att antaga Gustaf Adolf såsom sin skyddsherre. Följande dagen, den 26 aug., fingo de genom Salvius det svaret, att konungen tagit del af deras skrifvelse. Han hade sagt sig anse de orsaker, på hvilka de grundade sitt erbjudande, goda och rättvisa och ville alltså taga saken i öfvervägande, ehuru det fanns vissa skäl för honom att gifva sändebuden ett nekande svar. Hvilka dessa skäl voro, uppgaf Salvius ej, men antagligen syftade konungen närmast på den "vidlyftighet", i hvilken han och riket därigenom kunde råka.

Konungens antagande af stadens patrocinium berodde naturligtvis hufvudsakligen på hvad detta patrocinium skulle innebära eller, såsom det uttryckes i Acta legationis, "på hvad conditioner sådant bäst ske kunde".

Sändebudens utkast till förbund.

I detta afseende torde uppfattningen på Gustaf Adolfs och sändebudens sida varit helt olika. De senares mening framgår tydligt af det utkast, som är uppgjordt af dem och som inlämnades till konungen den 26 aug.[2] Ett närmare ingående på dess olika punkter torde hafva sitt intresse. Af detsamma framgår, att ett antagande af Gustaf Adolf såsom stadens skyddsherre ej var förenadt med något som helst rubbande af stadens ställning i förhållande till sin landsherre, hertigen. För denna uppfattning talar tydligt och klart utkastets 7:e paragraf. Konungen får enligt denna ej tillvälla sig någon öfverhöghet öfver staden i något afseende utöfver hvad som

[1] Quia protectio a jurisdictione est separata neque jus cuiquam adimit sed conservat.

[2] I afskr. F. S. litt. G. Innehåller 15 punkter.

innehålles i alliansen. Denna skulle vara den grund, hvarpå vidare öfverenskommelser måste byggas[1]. Ingen inskränkning finge alltså ske i stadens jurisdiktion och inre styrelse öfverhufvud.

Men konungen var ej nöjd med den ställning, som han enligt sändebudens åsikt borde intaga i förhållande till staden. Den svenska synpunkten kommer klart och tydligt fram under dessa dagars förhandlingar. Salvius går rakt på sak och frågar Steinwich, om Stralsund ej ville svära Gustaf Adolf trohetshed och låta honom träda i hertigens ställe. Konungen önskade mera än blott och bart en hedersbevisning. Steinwich sökte visserligen falla undan, men ånyo tillfrågad af Salvius, om staden önskade ställningen till hertigen oförändrad, gaf han ett svar, som i all sin korthet är betecknande: Ja, men med bibehållandet af dess privilegier[2]. Esken har äfven under en enskild öfverläggning med v. Gosen sökt förmå denne att antaga de svenska fordringarna. Härunder har bl. a. det önskemålet framställts, att staden i sitt råd skulle hafva en konungen edsvuren "borggrefve" och ett kung-

[1] I. K. Mtt. sollen und wollen hierdurch sich keiner gerechtigkeit, jurisdiktion und Obrigkeit über und in der stadt Stralsund anmassen. Sondern dieselbe bei ihren alten frieden stado, inhalt der alliantz, lassen. — Utkastet.

[2] Salvius begehrt nomine Regis mehr als honorem. Ego: Hätten I. K. M. Gegenallianz zugesagt? Ille: Ihrer K. M. ist vorbehalten bei Ihrer Gegenwart mehr zu befördern. Addit: Ob wir nicht homagium schwören wollten und dasjenige, was I. F. G. zugestanden, Ihrer Königl. Majestät zu leisten? Ego excusavi. Ille: Ob wir dann I. F. G. würden leisten debita? Ego: Ja, salvis privilegiis. Sändebudens rel. Jfr Klopp: a. a. 3: 1 s. 121 f. Opel: a. a. 3 s. 634 f. Man jämföre äfven härmed 2 p. i det förslag till förbund, som Gustaf Adolf framställde till sändebuden längre fram genom Salvius: updraga S. K. Mtt alle de rettigheter, som hertigen af Pommern haver haft öfver dem in contributionibus et aliis. Acta leg. Jfr äfven Fock 6 s. 323.

ligt råd. Gosens svar framgår ej af sändebudens berättelse, men antagligen har han afböjt denna begäran[1].

Hvad skulle då detta patrocinium innebära enligt sändebudens uppfattning? Af utkastets 15 punkter behandla endast de 5 sista stadens skyldigheter gentemot konungen. Den 10:de paragrafen gifver för öfrigt ett tillräckligt tydligt svar. Rådet och borgerskapet i Stralsund lofva här att akta och ära konungen som sin protektor och skyddsherre, visa hans undersåtar vänskap samt för öfrigt iakttaga föreskrifterna i den mellan konungen och staden ingångna alliansen. Några nya förpliktelser för staden utöfver hvad som innehålles i alliansen finnas egentligen icke i utkastet. Ty de följande paragraferna kunna knappast tillmätas någon större betydelse. Staden lofvar att varna konungen, om hans rike hotades af någon fara. Om denne ville öka stadens territorium och gods, skulle han därför erhålla en skälig ersättning[2]. Rådet och borgerskapet lofva att ej för framtiden medgifva någon inskränkning af stadens fri- och rättigheter utan att dessförinnan hafva inhämtat konungens råd och fått hans bifall. Den rent formella sidan af sändebudens uppfattning af stadens blifvande ställning till konungen framträder i den 15:de punkten, enligt hvilken stadens innevånare skulle kalla honom sin nådigaste konung och skyddsherre och i bref-

[1] Opel: a. a. 3 s. 636 uppger, att sändebuden afböjt denna fordran, hvilket väl är säkert, ty i den sedermera ingångna kap. finnes ingen bestämmelse härom. Något annat skäl för sitt antagande har O. säkerligen ej. Motsvarande ställe i rel. har följande lydelse: Separatim noch geredet per Essken apud Joann Josquinum, dass wir schwören mögten, dass I. K. M. würden Rügen einnehmen und I. K. M. zu Dänemark wegen Ihres Interesse erstatten; dass wir mögten ex consulibus einen Burggrafen Ihrer K. M. vereidet und einen königlichen consiliarium in senatu haben.

[2] Wan I. K. Mtt. der stadt territorium und güter verbesseren würden, sollen dagegen ein billiges I. K. Mtt. — entrichtet werden.

ven till honom beteckna sig själfva såsom hans trogna skyddsförvanter.

I jämförelse med Stralsunds förpliktelser gentemot konungen te sig fordringarna på denne enligt utkastet skäligen stora. Till skillnad från alliansens 20 år borde detta skyddsherradöme räcka under konungens lifstid för att sedermera kunna förnyas. Gustaf Adolf borde i egenskap af skyddsherre försvara stadens innevånare och egendom, skydda dess privilegier och friheter samt så fort som möjligt och allra senast till nästkommande vår befria Stralsund. Under tiden skulle det understödjas i enlighet med en särskild kapitulation. Med afseende på dess privilegier m. m. finnes för öfrigt i hufvudsak intet nytt utöfver innehållet i det förut inlämnade memorialet. Konungen borde godtgöra staden den skada, den lidit under det pågående kriget, samt varna densamma, om någon fara hotade, "aus eigener bewegnuss". Det var alltså ej få skyldigheter, Gustaf Adolf enligt nämnda utkast skulle ikläda sig.

De svenska villkoren.

Dagen därpå, den 27 augusti, rådgjorde Salvius efter konungens instruktion ånyo med sändebuden, hvarvid meddelades dem, att konungen beslutit att påtaga sig stadens patrocinium. Men, såsom var att vänta, ansåg han de framställda villkoren omöjliga att antaga[1]. Salvius framställde nu andra villkor till sändebudens begrundande, enligt hvilka rättigheter och skyldigheter voro helt annorlunda fördelade[2]. I själfva verket skulle Stral-

[1] Men efter H. K. Mtt sir, att allt det de af H. K. Mtt. begära, äro stora beneficia och onera och det de gifva H. K. Mtt. igen är en mun full med väder, så droge H. Mtt. billigt betänkande på sådant vis att skicka sig och Riket i vidlyfftighet. Men der de ville slå billiga conditioner före, torde H. Mtt. väl stå till att öfvertala. Acta.

[2] Dessa villkor framställdes enligt Acta "sub litt. H." Någon skrift med denna beteckning finnes ej, men de olika punkterna äro uppräknade i Acta. På baksidan till litt. G. står: H. est in protocollo.

sund, om dessa villkor blifvit uppfyllda, snarare blifvit en svensk än en tysk stad. Salvius hade tydligen ej blifvit afskräckt af sändebudens afböjande svar under de föregående förhandlingarna. Förklaringen ligger däri, att man från svensk sida ansåg sig kunna påtvinga dem nästan hvilka villkor som helst, då staden ej under några förhållanden numera, sedan saken gått så långt, kunde undvara den svenska hjälpen. Och konungen önskade ju hafva Stralsund såsom en fast och säker operationsbas i Tyskland, hvarvid en närmare förening med Sverige vore synnerligen önskvärd. Det allt annat än förtroliga förhållandet till hertigen af Pommern borde ju underlätta närmandet till Sverige.

Konungens rättigheter äro sammanfattade i 10 särskilda punkter. Innehållet i en del af dessa hade redan förut framställts af Salvius och v. Esken inför sändebuden. Förslaget innebär nämligen ingenting mindre än att Stralsund skulle skilja sig från sin landsherre, hertigen af Pommern, och låta Sveriges konung inträda i dennes ställe. Och detta skyddsherradöme skulle räcka ej blott under under Gustaf Adolfs lifstid utan äfven under följande konungar[1]. Eskens förslag till v. Gosen framställes, ehuru i något förändrad form, i tredje punkten, i det att staden borde "anamma Burgratium et syndicum" af Sveriges konung. Den skulle äfven i afseende på rättskipningen träda i närmare förhållande till Sverige, i det den skulle kunna vädja till en svensk öfverdomstol[2]. Detta innebar antagligen så godt som ett upphäfvande af den hertigliga domsrätten, som för öfrigt var starkt inskränkt genom stadens egen domsrätt och genom vad till Lübeck[3].

[1] 1:a p.: Att de skulle förbinda sig S. R. Maj., Sw. regibus successoribus et regno Sveciæ. Ang. 2:a p. jfr s. 113 not 2.

[2] Summum tribunal judiciale in Svecia agnoscent.

[3] Jfr Fock; 6 s. 31, 67.

Staden skulle dessutom begagna svenskt mynt och dess soldater samlas under svenskt fälttecken. Befälhafvaren och en del af garnisonstrupperna skulle underhallas af staden, och om konungen förlade dessa utanför densamma, skulle den likväl bidraga till underhållet. I händelse af fred borde Stralsund underhålla hälften så stort antal soldater till Sveriges skydd, som den underhöll för sin egen säkerhet[1]. Dessutom förekomma bestämmelser om befästningarna och om fritt genomtåg för de svenska trupperna. Hvad konungens löften beträffar, så äro de ganska omfattande och synas ungefär motsvara de fordringar, sändebuden framställt.

De omfatta alltså stadens befrielse från fienderna, truppernas underhåll och privilegiernas bekräftelse. Konungen lofvar att blifva stadens skyddsherre samt ej kränka innevånarnes religionsfrihet, rätt och privilegier. Han skall "fria dem från detta kriget" och efterskänka alla sina utgifter härför. Stralsund skall erhålla 3 svenska regementen till garnison, hvaraf hälften skall underhallas på konungens bekostnad vintern öfver. Han lofvar vidare att på våren komma det till hjälp med en "royal armé" och själf underhålla densamma. Stralsunds borgare skulle få samma handelsfrihet i Sverige, Narva, Ryssland och Danmark, som Sveriges invånare hafva. Slutligen gifver konungen det frikostiga löftet att bekräfta alla stadens "i Sverige hafvande och andre privilegier" samt arbeta på icke allenast att bevara utan äfven att öka dess territorium. I den 13:de och sista punkten lofvar han att "bevilia dem alle deras små postulata".

Sändebudens förslag.

Men de försiktiga sändebuden hafva ej gillat det ofvannämnda förslaget, hvars genomförande skulle i allt-

[1] Denna punkt har en otydlig formulering, men antagligen var det meningen, att en del af garnisonen fortfarande skulle vara svensk och underhållas af staden: "Om frid blefve, holle H. Mtt. halfparten så stort, som de holla åt sig sielf till S. Rikes försvar emot des fiender.

för hög grad öka konungens inflytande i Stralsund och således äfven inkräkta på stadens frihet. Salvius antyder i ett bref till kanslern, att sändebuden ej bekymrade sig om hertigen och Brandenburg "men imperium och societatem respectera de mäst"[1], hvarför det alltså är antagligt, att äfven denna synpunkt bidragit till deras afböjande svar. Stadens ställning inom riket fick ej rubbas. Detta betonas för öfrigt tydligt och klart i den skrifvelse, som sändebuden nu inlämnade till Salvius[2]. Denna, som är ganska kortfattad och vagt hållen, omfattar endast 5 punkter. Alliansen lägges fortfarande till grund för det förbund, som nu skulle ingås, äfven hvad beträffar tiden för detsamma. Konungens skyldigheter omnämnas endast i allmänna ordalag; han borde rätta sig efter[3] den ingångna alliansens särskilda artiklar, skydda stadens jurisdiktion, privilegier, andliga och värdsliga gods inom och utom densamma samt finna på medel att utvidga dessa och öka privilegierna. För öfrigt borde konungen tillämpa den kejserliga rättens föreskrifter beträffande en patron och skyddsherre. Stralsund å sin sida ämnade endast, med afseende på sina förpliktelser till konungen, iakttaga alliansens bestämmelser och i öfrigt äfven för sin del handla i enlighet med den nämnda kejserliga rättens stadganden med afseende på skyddsförvanter och klienter. Här är utan tvifvel endast fråga om ett "patrocinium solo nomine", såsom Salvius skrifver i sitt nämnda bref. Sändebuden och konungen hade tydligen olika meningar om huru det tillämnade förbundet borde vara beskaffadt.

[1] Bref till kansleren i Salvii namn d. 1 sept. 1628. Reg.

[2] Afskr. i F. S. under litt. I. Slutet af densamma har följande lydelse: Und verbleibet sonsten die Stadt Stralsund mit ihren angehörigen in ihrem alten stado und bei dem römischen Reich deutscher Nation und desselben gebührender, rechtmessiger Verwandtnuss und freiheit, alles obgesetzer Vergleichung unschedtlich.

[3] Observiren und befürdern.

Tills vidare fick sändebudens nyssnämnda förslag, som väl får anses för ett definitivt svar från deras sida i förbundssaken, delvis ligga till grund för det koncept, som Salvius på konungens befallning uppsatte och som skulle utgöra "första instrumentet på den contract, som H. Mtt. ärnade ingå med dem om patrocinio och clientela"[1]. Sändebuden hafva därefter för sin del gillat och godkänt villkoren i ett annat koncept, som väsentligen öfverensstämmer med det förra. De önskade dock i enlighet med sitt förslag, att förbundet endast skulle räcka i 20 år[2].

Koncept till skyddsförbund.

Några nya synpunkter komma icke fram här, utan konceptens innehåll är, liksom sändebudens förslag, af helt allmän natur. Förbundet borde bidraga till att binda de bada kontrahenterna ännu närmare och fastare till hvarandra. Det betonas uttryckligen, att staden vändt sig till konungen för att erhålla skydd och hjälp[3], då den blifvit öfvergifven och t. o. m. fientligt bemött "a

[1] Konceptet i F. S. under litt. K. (afskr.). Det är, märkligt nog' dateradt den 26 aug., alltså dagen innan konungen framställt sina fordringar. Antagligen är det af Salvius uppgjordt den 27 aug., men dateradt den 26, då konungen låtit sändebuden förstå, att han på vissa villkor skulle åtaga sig stadens patrocinium.

[2] Äfven detta koncept finnes i F. S. under litt. L. (afskr.) Ej dateradt. Före underskrifterna står följande: Superioribus petimus addi tempus certum, videlicet XX annorum et operam dabimus, ut senatus, civesque ea omnia et de quibus specialius inter regium Magn. Dn. Cancellarium et civitatem transigi poterit, rata habeant. Detta koncept skiljer sig i vissa punkter från litt. K., hvilket tyder på att litt. L. uppsatts efter rådplägning med sändebuden. I kanten till litt. K. står också antecknadt vissa önskningar, som sändebuden framställt och till hvilka Salvius tagit hänsyn.

[3] — nobis in se iura auctoritatemque Patroni publicæ legationis ore scriptoque subjectissime detulerit. (litt. K.). I sändebudens koncept är "publicæ legationis" uteslutet, emedan de önskade sin beskickning tills vidare hemlig.

prioribus patronis“[1], hvartill den ansåg sig hafva rätt på grund af sina privilegier och förfädrens exempel. Konungen har också påtagit sig stadens patrocinium och den makt, det medförde, af hänsyn till faran för den gemensamma religionen och för handeln mellan de båda staterna[2].

Med afseende på rättigheter och skyldigheter stöder man sig för öfrigt äfven här på den muntliga och skriftliga rätt, som rör skyddsherrars och klienters förhållande till hvarandra[3]. Förbundet skulle alltså komma att erhålla en rent formell karaktär.

I det koncept, som var afsedt att underskrifvas af konungen, beröres äfven frågan om den danska garnisonen i staden, hvilken borde bortföras “bonis viis“ och med danske konungens samtycke. För att ordna allt, som rörde den nya garnisonens underhåll under vintern, stadens och hamnens försvar och befästande m. m., hänvisades till kansleren, som sändts till Stralsund. Denne skulle äga rätt att ändra eller tillägga, hvad som kunde vara nödvändigt i fördraget, hvilka ändringar eller tillägg dock borde underställas konungens ratifikation.

Man hade alltså nu å ömse sidor öfverenskommit om bestämmelserna i det förbund, som skulle ingås. Sändebuden synas visserligen ännu en gång hafva sökt ändring i dessa, men något nytt koncept har ej tillkommit[4]. De

[1] I det af sändebuden underskrifna konceptet är detta uttryck utbytt mot “ab iis, a quibus defensionem expectare debebamus“. Möjligen ansågo de, att det förstnämnda uttrycket kunde afse kejsaren; i alla händelser är det senare mera obestämdt.

[2] Non potuimus tandem recusare, quin eorum in nos patrocinium susciperemus et quam nobis potestatem obtulerunt, clementer acceptaremus (litt. K.). I litt. L. är ordet potestatem utbytt mot ius authoritatemque. Det anmärkes i kanten till litt. K., att sändebuden önskat denna förändring.

[3] I litt. L. åberopas äfven “legibus imperialibus“.

[4] Enligt acta leg. hafva sändebuden inlämnat tvenne nya inlagor, litt. M. och N. och begärde instrumentet därefter accommode-

uttalade dock den önskan, att underhandlingarna skulle hållas hemliga, tills "hela menigheten" i Stralsund genom deras påverkan framställt begäran om patrocinium till A. Oxenstierna, "hvilken tanquam S. K. M. vicario de ville och der solenniter præstera juramentum clientelare".

En af orsakerna till denna hemlighetsfullhet, med hvilken sändebuden ville omgifva förhandlingarna, framgår af ett bref från dem till Salvius[1]. De voro nämligen rädda för att pommerska spioner skulle utsprida onda rykten om deras förhållande till konungen af Sverige och därigenom skada deras stad.

Förhandlingarna nalkades nu sitt slut. Äfven den 28 aug. hafva de fortsatts inför konungen personligen[2]. Det af Salvius uppsatta konceptet har emellertid ej blifvit underskrifvet af konungen. Den 30 augusti skrifver han till kansleren[3], att "med patrocinio och det öfrige är uppskutit till förste vårdag att afhandla". Brefvet till densamme i Salvii namn den 1 sept. berör äfven denna fråga. "De hafva fuller", heter det, "ändtligen begärat patrocinium och offereret clientelam tantum nominalem. Jag hafver opå H. K. Mtt. behag oblique föreslagit dem subjectionem realem, men efter det ena för oss och det andra för dem hafver varit betänkligit, så är rådeligast befunnit att lefwa saken in integro et suspenso till våren, på det man må si, hvad tiden beqvemligast tillråda vill. — Vi voro fuller en gång förente att gifva hvar andre sodanne reciprocas sponsiones, som de latinske concepterne lyda, men det blef ändtligen vid den resolution

res". Dessa finnas ej i samlingen, antagligen hafva de ej innehållit några väsentliga olikheter. På baksidan till litt. L. står under sändebudens namn: "M. N. nullius momenti scripta". Troligen hafva dessa afskrifter ej sändts till kansleren.

[1] Dat. 2 sept. 1628. Orig. F. S.

[2] Sändebudens rel.

[3] O. S. B. II: 1 s. 426.

och capitulation, som sist i acterna förmäles af åfvanbe mälte orsaker[1].“

Konungen hade alltså från början haft för afsikt att underskrifva och bekräfta Salvii utkast samt att lämna åt kansleren att öfverenskomma med staden om kapitulation m. m. Men vid närmare öfvervägande af saken har han ansett ett dylikt rent formellt skyddsherradöme vara tämligen värdelöst, särskildt som han snart ämnade med en här komma till Stralsund. Den synpunkt, Gustaf Adolf hade på hela denna fråga, är alltså fullt klar och tydlig. När han såg sändebudens motvilja att gå in på hans fordringar, har han för tillfället uppgifvit sina planer på Stralsund och uppskjutit afgörandet till en lägligare tidpunkt. Han hoppades, att när han med en armé kom och intog Rügen, staden äfven realiter skulle hylla honom “dock allenast uti hertigen af Pommerns plats och rättighet men icke undan imperio eller societate ansehatica“. Landsfurstens öfverhöghet öfver Stralsund, som i själfva verket ej haft så mycket att betyda, har ej respekterats vare sig af staden eller konungen.

Gustaf Adolf och hanseförbundet.

Afsikten att inträda i hertigens af Pommern rättigheter hade konungen alltså ingalunda uppgifvit, men han önskade bevara stadens samband med Tyska riket och äfven med hanseförbundet, hvilket numera dock endast var en skugga af hvad det en gång varit. Anmärkningsvärd är dock konungens tanke om detta förbund, hvars svaghet han kanske ej till fullo insåg. Konungen har tydligen tänkt sig, att detta gamla förbund ännu kunnat spela en politisk roll, och han har hoppats på och önskat att blifva dess ledare och patron. Agenten Rasche hade bland annat till uppgift att söka

[1] Geijer: Sv. folkets hist. 3 s. 164 anför en del af detta citat, men det har af honom hänförts till alliansen, med hvilken det ej har något direkt samband.

vinna de förnämsta medlemmarne i Lübeck på konungens sida[1], en uppgift, som denne sökt lösa på bästa sätt och ej utan framgång[2]. Han hade äfven konungens befallning att söka utforska hansestädernas sinnesstämning gentemot konungen, särskildt med anledning af dennes ställning till Stralsund[3]. Att det verkligen var konungens afsikt att med sig förena hansestäderna i ett fast förbund, framgår t. ex. af fördragstraktaten med Stralsund. Och samma tanke kommer fram i ett bref till Lübeck[4], hvilket i själfva verket var riktadt till hansestäderna i allmänhet. Såsom en anledning till att sluta förbund med dem framhåller konungen den fara, för hvilken Stralsund var utsatt.

På konventet i juli 1628 har Rasche framställt ett formligt förslag i denna riktning, men frågan har uppskjutits af städernas representanter, som tydligen ej voro hågade att ingå ett dylikt förbund[5]. I Sverige var man emellertid förhoppningsfull och Salvius skrifver i sitt förut nämnda bref, att Stralsunds borgare på konventet i Lübeck "vela giöra deras högsta flit till att persuadere de andre Hansestäderna till att träda i förbund med H. K. Mtt. och begiära H. K. Mtt. till hufvud och patrono för societate, på det att de sin privatsak måtte giöra communem"[6]. Om Stralsunds gesant på hansedagen i september arbetat härpå, så har han misslyckats[7]. Att Rasche varit synnerligen verksam i nämnda syfte, fram-

[1] Bref till Rasche d. 1 maj 1628, L. T. Reg.

[2] Rasches bref till konungen d. 18 juli 1628, orig.

[3] Jfr ofvan s. 56 not 2.

[4] Dat. d. 17 juni 1628, L. T. Reg. Sadler medförde detta bref på sin resa till Stralsund. Redan i april skall R. hafva föreslagit hanseaterna ett förbund med Sverige. Jfr Droysen a. a. I s. 344 f.

[5] Reichard: a. a. s. 137. Rasches bref till konungen d. 13 aug. 1628, orig.

[6] Jfr Geijer: a. st.

[7] Jfr Mack: a. a. (Hans. Geschichtsbl. s. 151 f.)

går bl. a. af hans bref till konungen. Han har varnat städerna, hvilka sågo sin enda räddning i en snar fred och hvilka ej ville alltför mycket stöta sig med kejsaren[1], att lita på denne. Ett blodigt krig vore alltid att föredraga framför en fred, dikterad af de kejserlige. De deputerade ursäktade sig emellertid med att deras instruktioner ej innehöllo något angående denna sak. I själfva verket ville städerna ej antaga det erbjudande till allians, som konungen gjort dem, och Rasches bemödanden voro förgäfves[2].

En skriftlig resolution öfverlämnades till gesanten från de deputerade[3], i hvilken de underrätta om att det kejserliga förslaget ej blifvit antaget. Däremot omnämnes ej det föreslagna förbundet, och skrifvelsen är för öfrigt hållen i ganska allmänna ordalag. De försäkra, att städerna skola förblifva vid sin evangeliska religion. De tacka konungen för hans intresse för hanseförbundet och hoppas, att han fortfarande skall visa städerna sin välvilja. Men de önska tydligen icke hans inblandning i de tyska angelägenheterna, och för kejsarens afsikter uttala de sitt förtroende. Konungens plan på hansestädernas medverkan till den kejserliga maktens försvagande måste alltså, åtminstone för tillfället, anses omöjlig att realisera.

Den stralsundska frågan lämnades af konungen tills vidare oafgjord, för såvidt det gällde ingåendet af ett nytt fastare förbund för längre tid. Till och med alliansen ansåg han numera för onödig och onyttig

---

[1] Anders Svensson skrifver d. 9 okt. till konungen (orig.), att han hört, att om konungen i Danmark icke ville sluta fred, skulle städerna sluta sig till kejsaren och hjälpa honom.

[2] Rasches bref till konungen d. 10 okt. 1628, orig. R. synes hafva inlämnat ett skriftligt memorial till hansedagen.

[3] Dat. d. 24 sept. 1628, orig. Handl. ang. Sveriges förb. med Lübeck.

i förlitande på ett för Sverige fördelaktigare förbund[1]. Oxenstierna, som redan afrest till Stralsund, fick konungens befallning att ej lämna ifrån sig bekräftelse på alliansen af den 23 juni, för såvidt detta ej redan skett[2].

Konungens resolution.

Hvad sändebuden beträffar, så hafva de, såsom nämnts, undertecknat det ena konceptet, ehuru de yrkade på uppskof med edens afläggande. Inför Oxenstierna har naturligtvis ingen dylik ed aflagts. I ett memorial, som lämnades till konungen af sändebuden före deras afresa, förekommer uttrycket: "Et de nostra fide R. M:ti non tantum fœderis sed et clientelæ tabulis abunde cantum est"[3], hvilket kan afse innehållet i de latinska koncepten. Antagligen var det sändebudens uppfattning, att ett patrocinium blifvit ingånget, och möjligen har konungen ej direkt underrättat dem om sin afsikt att ej underskrifva och bekräfta nämnda koncept. Men för såvidt detta patrocinium skulle medföra bestämda förpliktelser för konungen att för en längre tid understödja staden, gifves ett tillräckligt tydligt svar i den "generalresolution", som lämnades sändebuden[4]. Här äro deras fordringar fördelade i fyra hufvudpunkter. Den andra punkten innehåller deras begäran, att konungen skulle skydda staden genom att föra dit en krigshär i kraft af sitt patrocinium. Konungen svarade härpå välvilligt, att han visserligen ej ville undandraga sig detta. Men denna sak fordrade en fastare grund, hvarom han för närvarande ej kunnat komma öfverens med sändebuden. Han önskade först se, om en närmare öfverens-

[1] Efter de vela i vår inträda i närmare band och alliancen synes vara oss mer skadelig än gagnelig. Salvii bref.

[2] Konungens ändrade beslut i denna sak har skett under förh. med sändebuden, då nya synpunkter i den stralsundska frågan framkommit. Jfr ofvan s. 69 f.

[3] Dat. 28 aug., afskr. F. S.

[4] Dat. 28 aug. 1628. Orig. i S. A., afskr. F. S. Tryckt Gadebusch: Pom. saml. 2 s. 338 f.

kommelse kunde träffas mellan Sverige och Stralsund. Emellertid försäkrade konungen, att han ej skulle öfvergifva staden, för såvidt det stod i hans förmåga att hjälpa den, äfven om den lämnades af alla sina öfriga vänner.

I Salvii utkast till skyddsförbund förbinder sig konungen, såsom nämndt, att icke blott skydda Stralsunds privilegier utan äfven att, om möjligt, utvidga dem[1]. Äfven privilegiefrågan, för såvidt den gäller stadens handelsprivilegier, omnämnes i resolutionen och blir närmare formulerad och bestämd. Konungen säger nämligen här, att hvad beträffar stadens gamla privilegier i Sverige, hvilka blifvit beviljade af hans företrädare, var icke heller han obenägen att vid detta tillfälle bekräfta dem. Men den annalkande vintern gjorde detta öfverflödigt. Och eftersom vissa andra saker blifvit uppskjutna för att afgöras kommande vår, så ansåg konungen bäst, att äfven privilegiefrågan tills vidare lämnades å sido[2]. Och med detta svar fingo sändebuden nöja sig. "H. K. Mtt.", heter det i Salvii ofvannämnda bref, "hafver fördenskull och uppskutit privilegiernes confirmation till våren, på det de af den expectans skulle ock något hållas i devotion öfver vinteren." Konungen har alltså med detta uppskjutande af bekräftelsen velat skaffa sig en viss garanti för stadens fasthållande vid Sverige åtminstone under den närmaste tiden.

Konungen gifver dock sändebuden hopp för framtiden. Om staden gör allt, hvad på den beror, för att försvara sig under vintern och framhärdar i sin trohet mot konungen, lofvar han att icke blott bekräfta dessa privilegier utan jämväl göra dem större, så att staden skall kunna öka sin förmögenhet och blomstra upp fram-

[1] Här afses dock stadens privilegier i allmänhet.

[2] — hæc quoque differenda censuit, donec de ceteris etiam plenaria conveniatur.

för den baltiska strandens öfriga städer. Det var icke hans mening att för närvarande lämna staden åt sitt öde. Sin välvilja visar han bl. a. genom att alldeles efterskänka den skuld, i hvilken staden häftade till Sverige för under belägringen lämnadt förråd af vapen, ammunition o. d.[1] Såsom ett af skälen till denna välvilja framhåller konungen, att han därigenom kunde gifva konungen af Danmark ett godt exempel att efterfölja. Han ämnade under den stundande vintern hjälpa staden både med trupper och proviant. I resolutionen gifver han detta löfte efter att hafva uttalat sitt gillande af myndigheternas beslut att befästa staden, hvarvid han uppmanar dem att ej uppskjuta detta för länge. Konungen lofvar att förlägga i Stralsund 3 regementen, hvart och ett utgörande 1,200 man. Men endast svenskt folk skulle få finnas, då många olägenheter kunde uppstå, om flera garnisoner under olika befäl förlades dit[2]. De danska trupperna borde föras bort med danske konungens samtycke, och likaledes måste staden afstå från sina egna tyska trupper[3]. Hvad garnisonens underhåll beträffar, så vill konungen visa staden sin synnerliga nåd och mildhet genom att under vintern underhålla två tredjedelar af densamma, så att staden blott behöfde underhålla en tredjedel.

Redan innan konungens resolution fattades, hade emellertid sändebuden inlämnat ett nytt förslag till kapi-

[1] Gustaf Adolfs förklaring af den 28 aug. 1628. Orig. i Stralsund, afskr. F. S. Tryckt Gadebusch: a. a. s. 342.

[2] Præsidia vero quod attinet, quoniam pleræque difficultates, de quibus conqueruntur, partim e nationum varietate partim e diversitate imperiorum nascuntur: Idcirco ut unitas gentis similitudine militiæ et imperii, proprietate tanto melius in officio contineatur omnisque quum æmulatio tum animorum disjunctio et hinc metuenda incommoda plura tollantur etc.

[3] Enligt kapitulationen skulle dessa lämnas i konungens tjänst och på svenska skepp föras till Pillau.

tulation[1]. Enligt detta skulle garnisonen bestå af stadens egna trupper till ett antal af 1,000 man jämte de svenska soldaterna. Någon bestämd siffra på dessa uppgifves ej, man föreslår endast, att 1,000 man af dem skulle få logi i staden och af borgerskapet erhålla härbärge, de öfriga placeras på Dänholm och skeppen. Man var tydligen rädd för att få in för många svenska soldater i staden. För öfrigt öfverensstämmer detta förslag i hufvudsak med kapitulationen af den 25 juni. Det skulle kunna ändras under medverkan af kansleren, den svenske öfversten i Stralsund och rådet därstädes. På grund af konungens resolution måste sändebuden, såsom nämndt, afstå från rättigheten att hafva en egen garnison, en eftergift, som säkerligen för dem var mycket svår att göra, liksom de äfven hade svårt att komma öfverens med konungen om truppernas underhåll[2].

Kapitulationen af d. 29 aug.

De mera detaljerade bestämmelserna med afseende på garnisonens underhåll m. m. äro af Salvius utarbetade och finnas upptagna i en särskild kapitulation, som är daterad den 29 augusti, alltså dagen efter den kungliga resolutionens datering. Den var afsedd att gälla till den 1 maj följande år[3]. Kapitulationen omfattar 31

---

[1] Afskr. i F. S. litt. O.

[2] Enl. rådsprot. i S. A. hade konungen först föreslagit, att staden skulle underhålla 3,600 man, d. v. s. hela garnisonen. Därefter hade han sagt sig vilja underhålla två tredjedelar. Men sändebuden ville ej förplikta staden att svara för mera än 1,000 man och önskade, att konungen skulle taga alla de öfriga på sig. Han hade emellertid hänvisat till kansleren. Konungens skriftliga resolution hade sändebuden ej tagit del af före sin afresa (Bref till Salvius af d. 2 sept.). men antagligen hade de förut muntligen konfererat med konungen och med honom kommit öfverens om vissa punkter, hvilket ju rådsprot. tycks bekräfta. Den 28 aug. har antagligen underhandling ang. garnisonen ägt rum, ty enl. sändebudens relation ha dessa denna dag förhandlat med konungen.

[3] Orig. i S. A., afskr. F. S.

olika paragrafer; bestämmelserna i resolutionen med afseende på truppernas antal och underhall upprepas äfven här[1].

Två af regementena skulle placeras i staden och det tredje på Dänholm och samtliga erhålla fritt kvarter. Med afseende på underhållet skulle staden vara skyldig att lämna detta till soldaterna såsom spisning i stället för såsom sold. För den händelse tillförseln från Sverige under vintern blef omöjliggjord, skulle äfven konungens del af underhållet lämnas af staden. Men denne lofvade att på våren ersätta detta med penningar, koppar, järn, ved och andra varor. Däremot skulle staden betala ingeniörer, verkmästare och liknande tjänstemän. Alexander Leslie utnämndes till kommendant öfver soldatesken och skulle förplikta sig inför rådet att skydda staden mot yttre och inre fiender.

Bestämmelserna angående krigsrådet och högsta ledningen, den s. k. generaldirektionen, öfverensstämma i hufvudsak med föregående kapitulation liksom äfven med sändebudens förslag. Dock är att märka, att stadens myndighet öfver kommendanten med afseende på rent militära frågor inskränkes enligt den nu ingångna kapitulationen, så att han i själfva verket får en ganska självständig ställning. Visserligen bör han ej utan krigsrådets vetskap göra någon "general impresa oder sortie" eller inblanda sig i stadens rättskipning eller inre förhållanden öfverhufvud, och stadens deputerade skola deltaga i alla "consiliis bellicis". Men å andra sidan får intet af vikt med afseende på försvaret företagas utan hans vetskap och medgifvande. Borgarne förbjudas alldeles att göra några utfall mot fienden eller inlåta sig i någon underhandling med densamma på eget bevåg. Kommendanten och agenten v. Esken skulle se till, att dessa

[1] Staden fick lofva att ej intaga främmande soldater utan konungens samtycke.

föreskrifter noggrant efterlefdes. Alla passedlar, som utfärdades af rådet, borde granskas af kommendanten, för att han skulle kunna hindra "verdächtige Händel".

Vid kongresser och dylika sammankomster skulle kommendanten intaga den förnämsta platsen, och därefter kom ordningen till stadens borgmästare. Stadens proviant och ammunition ställdes under den förres uppsikt. Vidare förekomma bestämmelser angående sjukhus, material till byggnaders upprättande och om soldaternas aflöning[1]. Ingen borgare skulle antagas såsom soldat, några värfningar af främmande folk fingo ej förekomma inom staden, och god disciplin borde af kommendanten upprätthållas bland trupperna.

Denna kapitulation underskrefs af konungen och af sändebuden, hvarför den alltså ägde gällande kraft. Att de kunde förmås att underskrifva densamma, trots det att den åtminstone i en viktig punkt, nämligen afskedandet af stadens tyska trupper, måste hafva ogillats af dem, kan möjligen förklaras däraf, att de hoppades att kunna utverka ändring af rikskansleren, till hvilken konungen själf i ett bref till staden hänvisat för vidare underhandlingar[2]. Deras önskningar i detta afseende framgå tydligt af de bref, som de efter sin afresa från det kungliga lägret skickade både till Salvius och till Oxenstierna. Deras sinnesstämning, som synes hafva varit präglad af oro för ansvaret, ju mera uppbrottet

[1] Om stadens byggnader och vallar eller andra verk framför staden eller på Dänholm skola förfärdigas af soldater, skall staden betala soldaterna, och vissa personer af rådet utses att hafva uppsikt öfver arbetet. Pengarna skola, om möjligt, betalas för hvarje dag.

[2] Bref från konungen till rådet i S. den 28 aug. — Cæterum quæ ulterius ad religionis et libertatis vestræ conservationem necessaria arbitramur, cum ea quoque expedito ad vos Legato nostro plenarie conficienda remiserimus, non dubitamus, quin de iis omnibus ab eo ita constituatur, pro ut e re commodoque vestro futurum sit.

nalkades, kommer bl. a. till uttryck i det memorial, som den 28 aug. inlämnades till konungen[1]. De göra nu ett sista försök att få behålla sina tyska trupper, i det de ännu en gång framställa det förslaget, att endast staden skulle hafva en garnison, som skulle vara densamma med ed förbunden och underhållas med tillhjälp af hanseförbundet[2]. De ansågo, att en garanti från den pommerske hertigens och landsständernas sida, om de nämligen på nämnda villkor vore villiga härtill, erbjöde tillräcklig säkerhet för konungen, till och med om han förde bort alla de svenska trupperna. Om konungen ej ville antaga nämnda garanti nu, så kunde han möjligen göra detta, när de kejserliga trupperna förts ut ur Pommern. De betona äfven såväl hertigens som hansestädernas fordringar, att ej blott de danska utan äfven de svenska trupperna borde föras ut ur staden, och veta ej, huru de skulle kunna tillbakavisa dessa fordringar.

Det är ju märkligt, att sändebuden, efter de uttalanden, som från svensk sida blifvit gjorda under förhandlingarna, kunnat komma fram med det förslaget, att staden ensam skulle sörja för sin säkerhet. Naturligtvis var det meningen, att såväl den svenske som den danske konungen fortfarande skulle bidraga till truppernas underhåll. Ett annat bevis på deras vankelmod är den ovisshet, som kommer till uttryck i memorialet, huruvida de skulle kunna lita på kejsarens och Wallensteins

[1] Afskr. F. S. litt. R.

[2] Sändebuden fruktade, att pommerske hertigen och landsständerna skulle tvinga staden härtill vid förlust af dess fri- och rättigheter. — Quid ergo, si Dux et Status Pom. omnium ordinum sub omissione iurium et bonorum R. M:ti nobisque caveant de securitate, an non hoc possit tuto et consentiente R. M:te acceptari, præsertim idoneo præsidio a nobis conscripto, cui alendo civitates Hanseaticæ pecuniam sufficiant vel mutuo dent. Ceterum præsidiarii nemini alii quam nobis sint obstricti. — Möjligen sökte de härigenom lägga ett slags tryck på konungen för att behålla sin garnison.

bref och löften. De begära nu råd af konungen, huru i dessa stycken borde förfaras.

Konungens svar var kort och bestämdt. Han varnar och förmanar dem att ej lita på Wallensteins löften eller sätta sin tro till pommerske hertigens försäkringar. Staden måste hafva hjälp utifrån för att kunna reda sig.

Innan sändebuden bröto upp, inlämnade v. Gosen, "sinom collega ovitterligit", borgerskapets "postulata", som voro fördelade i tio punkter[1]. Borgarnes mindre goda sinnesstämning mot såväl landsfursten som de hertigliga råden framkommer här tydligt och klart. De önskade genom konungens hjälp få tillbaka stadens nästan suveräna ställning inom hertigdömet, som den haft under medeltiden. De tvångsfördrag, genom hvilka den ansåg sig hafva fått sina privilegier förminskade, borde alltså upphäfvas[2]. Borgarne begära restitution af staden sedan gammalt tillhöriga och densamma beröfvade byar, gods, tullar, kvarnar, fiskerier, strömmar, vatten och strandrättigheter. Den borde befrias från alla skatter och öfriga pålagor, som under tidernas lopp blifvit densamma af fursten pålagda med undantag af den s. k.

[1] Der Stadt Stralsund ehrliebenden Bürgerschafft postulata. Orig. i S. A., afskr. F. S. Äfven i Dinnies' afskriftssaml. Enligt D. hafva dessa postulata blifvit öfverlämnade till Sadler d. 15 aug. 1628 i Stralsund. Antagligen hafva de dock ej blifvit framlämnade till konungen förrän nu genom v. Gosen. Af Acta leg. synes framgå, att denne först vid förhandlingarnas slut lämnade in dem. Privilegierna omnämnas visserligen dels i sändebudens memorial och dels i deras utkast till fördrag. Men denna urkund är märklig såtillvida, att den är utförligare än föregående framställningar till konungen i denna sak. Den har afseende på stadens ställning inom hertigdömet och utgår, såsom nämndt, från Stralsunds borgerskap. Den får alltså sin betydelse närmast såsom ett uttryck för dettas önskningar.

[2] 1:a p. lyder: Restitution in integrum statum und possession der uhralten, concedirten privilegien, frey und gerechtigkeiten durch allerhandt gefehrliche, gewaltthätige practiken der bösen Räthe und Zwank-Vorträge der statt abgenötigt.

"Orbare", en jämförelsevis obetydlig afgift, hvars afläggande egentligen betecknade dess underdånighet under hertigen. En gammal stridsfråga mellan hertigen och staden var domsrätten, och denna fråga var ännu mera invecklad därigenom, att staden, som ju tillhörde hanseförbundet, äfven ansåg sig lyda under dess jurisdiktion. Den hertigliga domstolen utgjorde sedan gammalt den rättsliga öfverdomstolen. Ständiga tvister ägde emellertid rum mellan hertigen och staden angående vad från stadens domstolar, angående domsrätten öfver staden tillhörande områden m. m. Nu önskade borgarne skjuta undan hertigens domsrätt; staden borde bl. a. erhålla en egen appellationsdomstol och domsrätt öfver sina gods och liknande områden.

Gentemot hertigen af Pommern sparas icke på beskyllningar, som visa, att borgarne ej voro så lojala mot sin öfverhet, i detta fall möjligen skiljande sig något från rådet[1].

Borgarnes förvärfsbegär, paradt med fosterlandskärlek, framlyser i aktstycket, då det begäres, att alla borgare, barn till borgare och "Stattverwandten", som under den gångna tiden visat sig förrädiska mot sin stad, skulle straffas till lifvet och deras gods och egendom lämnas till staden. Äfven gods, tillhörande medlemmar

[1] Weil der Landesfürst an statt schuldigen schuzes und Schirmes den gemeinen Feindt nach allem Vermügen mit Vivers Zufuhr, diensten, Volck, Kraut, Loth, Geschüz etc. gestercket und die unschuldige Statt und dero Vorwandten mit that und bösem verdächtigen Rath der seinen ruiniren helffen und in unwiederbringlichen schaden gesezet, dass der Statt die negst angelegene Ämpter, Dörffer, Höffe und Mühlen zu einer Erstattunge eingeräumet, auch die privaten ihrer erlittenen schadens ergezt werden. Denna punkt liksom den första i denna urkund förekommer i annan form såväl i sändebudens latinska memorial (litt. A.) som i utkastet till fördrag (litt. G.). jfr ofvan.

af landtdagen och adeln, hvilka med råd och dåd bidragit till olyckorna, skulle öfvergå i Stralsunds ägo.

På kyrkan och den lärda odlingen tänka borgarne genom sin fordran, att inkomsterna från andliga gods och stift, som tillhörde staden, skulle tillfalla kyrkor och skolor i stället för — såsom förut skett — adeln. Alla — främlingar eller landsmän — hvilka icke ville svära staden trohetsed och hjälpa till att betala skatterna, skulle för alltid lämna staden. De sätta sin förtröstan till konungen och hoppas, att han skall förhjälpa dem ur deras nöd, bibehålla dem vid deras gamla frihet och bidraga till fredens ernående.

Konungen har gifvit ett vänligt svar på denna hemställan från Stralsunds borgerskap, ehuru han afstått ifrån att göra något bestämdt uttalande[1]. Han säger sig vara glad öfver borgerskapets förtroende och lofvar att vid första möjliga tillfälle taga dess fordringar i öfvervägande och gifva ett sådant svar, att det däraf skulle kunna sluta sig till konungens nådigaste bevägenhet. Detta svar bör lämpligen sättas i samband med de uttalanden, han gjort bl. a. i sin resolution. Han ville ej stöta tillbaka Stralsunds borgerskap utan i stället söka binda det vid sig, dock utan att gifva

[1] Acta legationis säger härom: Efter ock Josquinus i medlertijd hade öfverlefvererat Borgerskapzens serdeles tijo postulata (sinom collega ovitterligit) ut sub lit. S., så gafz honom under K. M:tz secret ett recepisse däruppå ut sub lit. T.

Konungens svar finnes tillfogadt på originalet af borgarnes "postulata", hvilket, såsom nämndt, förvaras i S. A. Svaret är dateradt fältlägret vid Ossa den 28 aug. 1628 och underskrifvet af Salvius på konungens befallning. Det är alltså lämnadt samma dag som konungens resolution. Att borgarnes fordringar ej omnämndes i nämnda resolution, utan att därpå ett särskildt svar lämnats, kan möjligen förklaras däraf, att v. Gosens hemställan till konungen af denne ansetts vara af mera privat natur, då hans kollega ju icke varit underkunnig härom.

några bestämda löften, hvilka måste förutsätta en närmare förening med Sverige.

Den 30 aug. fortsattes underhandlingarna inför konungen; vid middagstiden samma dag lämnade sändebuden det kungliga lägret efter att först hafva af konungen erhållit en skriftlig förbindelse, att han, då det under vintern kunde blifva svårt att föra proviant till Stralsund, på våren skulle sända guld, koppar, järn, trä eller andra produkter såsom likvid[1]. Han gaf dem därjämte tillåtelse att i Sverige uppköpa proviant för Stralsunds räkning och timmer till befästningsbyggnaderna. På sin resa åtföljdes de af Alexander v. Esken, hvilken från Stralsund begifvit sig till konungen för att erhålla instruktion och nu, försedd med en sådan[2], hade dennes befallning att kvarstanna i staden. Vid sin afresa ledsagades gesanterna af 2 kompanier ryttare, "honoribus et præmiis affecti"[3]. De reste genom städerna Marienwerder, Marienburg och Elbing samt ankommo på natten mellan den 4 och 5 september till Pillau, där de uppehöllos af ogynnsamma vindar. Till Stralsund kommo de först den 21 september[4].

Sändebuden hade nu fullgjort sitt uppdrag. I det förut omnämnda brefvet till rådet[5] prisar konungen dem för den flit och skicklighet, hvarmed de utfört sina åliggande, och hoppas föröfrigt, att man skall vara nöjd med det svar, han gifvit sändebuden, hvilket var afpassadt efter konungens välvilja mot staden och dess egen förväntan och närvarande ställning samt sakens vikt och

[1] Königl. Schwedisches Revers wegen der Unterhaltungskosten der zwei Drittel der Stralsundischen Besatzung bis zum 1:sten Maj 1629 vom 30 aug. 1628. Orig. i S. A., afskr. F. S. litt. V.

[2] Dat. lägret vid Ossa d. 30 aug. 1628, afskr. F. S.

[3] Acta leg.

[4] Steinwichs bref till konungen d. 26 sept. 1628, orig. F. S.

[5] D. 28 aug.

nödvändighet. För öfrigt hänvisas liksom förut till vidare underhandlingar med kansleren. Sändebuden å sin sida visa konungen samma artighet tillbaka. I ett bref, som de tillskrifva honom från Elbing[1], tacka de honom i de mest ödmjuka och smickrande ordalag för den godhet, han visat dem, och hoppas att i framtiden kunna få tillfälle att lägga sina känslor för honom i dagen. Under sammanträffandet med honom synas de hafva fått ett starkt intryck af hans stora egenskaper, och ingen missstämning öfver resultatet af de förda förhandlingarna spåras i detta bref. Men att en sådan fanns, har i det föregående blifvit antydt, och den kommer också fram i ett annat bref, som de samma dag, d. 2 sept., skrefvo till Salvius[2]. Visserligen beröres här ej annat än i förbigående den ingångna kapitulationen[3], men sändebuden äro ej nöjda med konungens resolution, som de nu först, sedan de lämnat lägret, tagit del af. Deras kritik af densamma framföres dock på ett synnerligen hofsamt sätt, och de glömma ej att redan i brefvets början betyga Salvius sin stora erkänsla för den välvilja, han visat dem. Som man kunde vänta, rikta de sina anmärkningar mot konungens besvarande af den 2:dra punkten i resolutionen, i hvilken de begära hjälp af honom till följande vår[4].

De frukta, att den form, som konungens uttalande här fått, skall väcka misstämning i Stralsund, och hoppas därför, att han skall uttrycka sig tydligare antingen till rådet eller dem själfva angående denna sak. Sändebuden opponerade sig alltså mot konungens uppfattning,

[1] Dat. Elbing d. 2 sept. 1628. Orig. F. S.

[2] Dat. Elbing d. 2 sept. 1628. Orig. ibid.

[3] Då de frukta, att det skall öfverstiga stadens krafter att under vintern underhålla tre regementen, hoppas de få lifsmedel från Sverige utan betalning. Sedan räkenskaperna blifvit granskade, skulle en sådan erläggas, och därom skola de äfven erinra kansleren.

[4] Se ofvan s. 125.

att ett nytt, fastare förbund mellan Sverige och Stralsund borde förutsättas för fortsatt hjälpsändning[1].

Äfven konungens svar i resolutionen på sändebudens begäran, att han skulle bekräfta Stralsunds privilegier i Sverige, synes hafva ingifvit dem en viss oro. De uppfatta visserligen detta såsom ett löfte att lämna denna bekräftelse, hvilket det ju också i själfva verket var. Och enligt deras uppfattning hade han äfven för afsikt att utvidga dessa, hvilket dock icke direkt framgår ur resolutionen[2]. Men de önskade intet uppskof därmed utan hoppades, att konungen skulle sända dem den kungliga bekräftelsen, hvarigenom deras landsmäns mod skulle upplifvas och konungen af Danmark förmås att handla på samma sätt. I ett bref till rikskansleren[3] upprepa de denna sin begäran, som återkommer i rådets skrifvelse till konungen af den 8 okt.[4] Den ifver, hvilken sändebuden och Stralsunds myndigheter lägga i dagen för att erhålla konungens bekräftelse af privilegierna, visar, hvilken vikt man lade på denna frågas lyckliga lösning. Och hvad sändebuden beträffar, skulle deras beskickning till konungen helt säkert till stor del ansetts förfelad, om de ej lyckats utverka detta, hvaraf deras synbara oro inför ett misslyckande i detta afseende förklaras. I Stralsund synas de dock hafva ingifvit rådet godt hopp

[1] Et sane perseveramus et confirmamur in ea fiducia neque quicquam in regia resolutione desideramus, hoc tantum veremur, ut dolorem aliquem apud plerosque nostrum excitatura sint verba secundi articuli, qua liberatio ad vernum tempus ita promittitur, quasi ea adhuc dubia sit et ulterior pactio tractatione præcedere debeat. — De erinra äfven om att man beslutit att hålla detta hemligt. Funnes det betänkligheter hos några af deras landsmän, skulle de söka befria dem därifrån.

[2] Möjligen stödja sig sändebuden i detta fall på det af Salvius uppsatta konceptet och den af dem undertecknade förbundsakten.

[3] Dat. Pillau d. 8 sept. 1628. Orig. O. S.

[4] Är bevaradt i Dinnies' afskriftssamling i S.

om att privilegierna icke blott skulle bekräftas utan äfven utvidgas.

Ej mindre betydelse tillade sändebuden alliansens fortbestånd, hvilket klart framgår af förhandlingarna med konungen och Salvius. Att den förre under nämnda förhandlingars lopp allt mera förlorat sin tro på dennas värde, har i det föregående blifvit anfördt. Antagligen har denna konungens uppfattning kommit till sändebudens kännedom. I det ofvan anförda brefvet till Salvius säga de sig icke tvifla på att kansleren lämnat eller skall lämna kunglig bekräftelse på fördraget med Stralsund, på det att icke något, som redan var fullbordadt, sedermera skulle göras tvifvelaktigt[1]. Och det flera dagar senare skrifna brefvet till Oxenstierna innehåller en uppmaning till denne att sända konungens ratifikation. Denna var då redan framlämnad till rådet i Stralsund, hvilket icke sändebuden kände till. De hade visserligen den 2 sept. erhållit bref från Stralsund, men detta uppgifva de ej hafva innehållit annat, än att kansleren den 22 augusti ankommit dit och att han i början af september skulle afresa till Danmark, hvarför de borde påskynda sin hemresa. Något om de förhandlingar, som ägt rum i Stralsund, har ej meddelats i brefvet.

Den fråga, som alltmera börjar upptaga deras tankar, är emellertid att söka få till stånd en ändring af kapitulationen i vissa punkter till stadens förmån. Angående denna sak meddela de sig med Salvius i ett bref af den 9 sept.[2] Hvarken privilegiefrågan eller alliansens ratifikation beröres här, men däremot befinna sig sändebuden tydligen i stor oro öfver den möjligheten, att en för staden gynsammare kapitulation blifvit ingången mel-

[1] — ne quod iam actum perfectumque ante est, in dubium deinceps revocetur.

[2] Dat. Pillau d. 9 sept. 1628. Orig. F. S.

lan rådet i Stralsund och kansleren och hoppas, att denna i så fall måtte stadfästas af konungen[1].

Möjligen har innehållet i det ofvannämnda brefvet till dem i ett eller annat afseende varit ägnadt att uppskrämma dem. Annars blir det svårt att förklara denna plötsligt påkomna ängslan. Säkert är, att bristen på mera fullständiga underrättelser hemifrån gjort dem oroliga, och de klaga också öfver att de om sin stats angelägenheter förnummo föga eller intet[2]. De fruktade nu, att de på grund af de medgifvanden, de gjort i kapitulationen, skulle råka ut för obehagliga efterräkningar vid sin återkomst[3]. För att utverka en modifikation af kapitulationen till stadens fördel önskade de ifrigt ett sammanträffande med kansleren antingen i Stralsund, dit de antogo han skulle komma tillbaka, eller i Danmark, dit de i nödfall ämnade begifva sig. Men för den händelsen, att de på hafvet reste om hvarandra, skrefvo de till honom under sin vistelse i Pillau ett bref, som de kvarlämnade hos föreståndaren för tullen därstädes[4]. De underrättade kansleren med

[1] De befara, att en öfverenskommelse blifvit gjord mellan Oxenstierna och "de våra" i Stralsund, att sedan danskarne blifvit bortskickade, stadens soldater må kvarstanna och 2 regementen svenska soldater införas. Jfr sändebudens bref till Oxenstierna.

[2] Sändebudens bref till konungen af d. 2 sept.

[3] De hoppas, att konungen ej skall tillåta, att de invecklas i svårigheter hos sina landsmän, då de ej kunnat genomföra det uppdrag, de fått, nämligen att stadens soldater skulle stanna kvar och underhållas på dess bekostnad och de svenska soldaterna underhållas af konungen. Därefter heter det: Discimus ab istis mandatis postulatisque aliquantulum, studio R. M. S. obsequendi, quod studium nostrum, si aliter Stralesundii conventum est, nobis fraudi esse non debere.

[4] Detta uppgifves i brefvet till Salvius af d. 9 sept. Det bref, som här åsyftas, är antagligen brefvet till kansleren af d. 8 sept. I sändebudens nämnda relation omnämnes ett bref till O. af d. 9 sept., hvilket möjligen är identiskt med det förra, ehuru felaktigt datum här uppgifves.

stöd af bifogade memorial om förhandlingarna i konungens läger, hvarefter de ännu utförligare än i brefvet till Salvius redogjorde för sina önskemål med afseende på den ingångna kapitulationen. Dessa gällde först de danska trupperna i Stralsund, hvilka borde komma bort före våren. Staden borde ej besväras med att underhålla mera än en tredjedel af dem. Men framför allt önskade de behålla sina värfvade, tyska soldater, och därtill borde 1 ½ eller högst 2 regementen svenska soldater besoldas och underhållas af den svenske konungen. Dessa önskningar antogo de redan hafva framförts till kansleren, och de understryka dem för sin del. Nu, då de ej längre stodo under inflytande af konungens mäktiga personlighet, förklarade de med en viss bestämdhet, att de i detta fall snarare borde följa sin öfverhets än konungens mening. De framhöllo faran af att intaga flera främmande soldater i staden, hvarigenom icke blott dess fiender skulle få anledning att anklaga den utan äfven dess vänner skulle vända sig ifrån den. Genom att gå in på nämnda fordringar skulle konungen erhålla "mehr Observantz und respect und unterthänigster zuneigung bei andern Stellen" och Stralsund skulle då "bestendig" förblifva vid alliansen "und mehrer underthänigster Verwandtnuss" samt i öfrigt rätta sig efter den ingångna kapitulationen. När och hvar detta brefvet nått rikskansleren, är ovisst. Säkert torde väl vara, att han ej tagit del af dess innehåll före sammanträffandet med sändebuden vid Gellen, den 26 och 27 sept., hvarest förhandlingarna angående de nämnda punkterna återupptogos.

V.

Gustaf Adolfs afsikt att komma Stralsund till hjälp. Hans ställning till Danmark. Axel Oxenstiernas resa till Stralsund och Danmark i aug. och sept. 1628 samt förhandlingarna under denna tid.

Gustaf Adolfs afsikt att understödja Stralsund.

Gustaf Adolf var, såsom nämndt, betänkt på att själf ifrån Preussen komma Stralsund till hjälp. Detta framgår bl. a. af ett bref till riksrådet[1], i hvilket han säger sig ämna begifva sig till staden, medförande 9 regementen svenska knektar. Äfven i Stralsund gick under sommaren ryktet, att konungen af Sverige snart skulle anlända[2], hvilket ingalunda saknade grund, i det konungen i bref till staden förklarat sig skola komma dit med en större undsättning. Äfven till Danmark hade detta rykte nått[3], och synes ej hafva förorsakat den danske konungen någon oro. Han ansåg tvärtom, att det vore för svårt för honom att ensam undsätta

[1] Dat. Dirschau d. 30 juni 1628. Reg.

[2] Fock: a. a. 6 s. 280.

[3] I bref till Gustaf Adolf af d. 26 juli 1628 (B. D. K. copia) omtalar konung Kristian, att han hört, att svenske konungen skulle komma till Stralsund. Agenten Bureus omnämner i sin relation d. 12 aug. (orig. S. R.), att det talet går, att H. K. Mt. i egen person ville till Stralsund och för detta ändamål vore proviant redan samlad i Elbing.

staden[1]. Själf befann han sig sedan den 12 juli med flottan utanför Pommerns kust, och det var hans afsikt att invänta svenske konungens ankomst i Stralsund. Han hade emellertid blifvit hindrad från att landstiga i staden men hänvisade Gustaf Adolf till öfverste Henrik Holk, som den 9 juli återkommit dit. Med denne borde Gustaf Adolf öfverenskomma om garnisonen i staden och om hvad som borde företagas på Rügen.

Att det verkligen varit Gustaf Adolfs afsikt att själf med en krigshär denna sommar begifva sig till Stralsund, är alltså otvifvelaktigt. Den stralsundska frågan kommer alltmera att skjutas i händelsernas förgrund. Äfven på kriget i Preussen har den inverkat, i det att kungen här uppsköt alla viktigare företag, endast afvaktande belägringens utgång. Först då han insåg, att belägringen af Stralsund för närvarande var upphäfd, bröt han upp för att tvinga polackerna till strid[2].

Redan den 4 aug. 1628 är instruktionen för Axel Oxenstierna i och för dennes resa till Stralsund daterad. Vid denna tidpunkt har konungen alltså uppgifvit tanken på att för närvarande i egen person understödja staden och skickar i stället dit sin rikskansler för att ordna förhållandena därstädes. Orsaken till det förändrade beslutet framgår af Gustaf Adolfs bref till konung Kristian af den 20 aug. 1628[3], i hvilket han omtalar, att han visserligen själf tänkt komma staden till hjälp med en royal succurs, men då han hört att "E. K:t hade sjelf med makt sådant förekommet och att E. K:ts succurs var allareda så stark ankommen, att det syntes intet stort vidare behöfvas", hade han i stället vändt sig mot polackerna. Han nämner äfven om Oxenstiernas före-

[1] Bref från konung Kristian till Gustaf Adolf d. 6 juli 1628.

[2] Jfr Oxenstiernas bref till Camerarius, dat. Köpenhamn d. 17 sept. 1628. O. S. B. I: 4 s. 229 f.

[3] Reg.

stående resa till Stralsund och möjligen äfven till Danmark, om detta vore af behofvet påkalladt. Gustaf Adolf ansåg sig alltså hafva blifvit förekommen genom den danska undsättningen. Sannolikt är, att underrättelsen om belägringens upphäfvande äfven påverkat konungens beslut[1]. För honom var viktigast, att staden ej råkade i de kejserliges våld. Och han ansåg, att den för närvarande ej befann sig i någon fara, tack vare den danska undsättningen. Konungens närmaste uppgift blef alltså att fullfölja kriget med Polen, hvars konung ju var kejsarens bundsförvant. Men fastän faran för Stralsund för ögonblicket syntes vara förbi, kunde ju förhållandena snart åter ändras. Det var alltså af vikt, att staden ej för framtiden lämnades åt sitt öde.

Afsikten med A. Oxenstiernas resa till Stralsund var bl. a. att taga reda på ställningen därstädes samt söka ännu mera närma den till Sverige. Konungen var ej okunnig om den oreda, som rådde i staden, samt borgarnes lojhet, när det gällde försvaret[2]. Han fruktade, att dessa, vana som de voro vid freden, ej skulle under ofredens dagar visa den uthållighet, som förhållandena kräfde[3]. De måste därför uppmanas till ett kraftigt försvar, så att de ej alldeles slappnade af. Enligt sin instruktion[4] skulle kansleren i Pillau invänta vice amiralens ankomst och därefter tillsammans med denne begifva sig sjövägen till Stralsund, medförande ett svenskt regemente. Sedan han framkommit dit, skulle han ensam begifva sig in i staden samt förhandla med rådet och

Axel Oxenstiernas instruktion.

[1] Jfr A. Oxenstiernas bref till pfalzgrefven Johan Casimir. Köpenhamn d. 17 sept. 1628. O. S. B. I: 4 s. 232 f.

[2] Leslie och v. Esken klaga häröfver i sina bref till konungen. I brefvet af den 21 juli uppmana de konungen att sända förmaningsskrifvelse till borgarne, som ej ville förnya kontributionen, samt framhålla, att defensionen bedrefs synnerligen lamt.

[3] Jfr Oxenstiernas nämnda bref till Camerarius af d. 17 sept.

[4] O. S. B. II: 1 s. 407 f.

borgerskapets representanter. Soldaterna skulle dröja kvar på skeppen, tills förhallandena i staden blifvit fullständigt ordnade i enlighet med konungens önskan. Kansleren, som skulle medföra konungens ratifikation af alliansen, borde framhålla de orsaker, som förmått konungen att understödja staden. Han borde klandra densamma, emedan den ej hållit alliansen utan inlåtit sig i traktat med fienden samt emedan den försummat sitt försvar. Gustaf Adolf hade tänkt i egen person befria densamma från belägringen, men på grund af stadens hållning och det danska understödet för närvarande öfvergifvit denna plan[1]. Staden borde emellertid utse deputerade att underhandla med Oxenstierna om dess försvar och det svenska understödet.

Han skulle vidare varna borgarne för att lita på de kejserliges löften samt påvisa det svekfulla i de underhandlingar, som blifvit förda mellan denna och Wallenstein. Dock borde ej förhandlingar med de kejserlige alldeles tillbakavisas, hvarvid dock å stadens sida måste uppställas vissa villkor, genom hvilka dess säkerhet garanterades[2]. Det kanske viktigaste ändamålet med Oxenstiernas resa till Stralsund synes emellertid hafva varit att förmå staden att begära bortförandet af den danska garnisonen och bibehållandet af den svenska. Han skulle dock fram-

[1] O. skulle framhålla, att nästan ingen punkt "i de beslutne pacter" blifvit uppfylld, hvarför konungen kommit till den uppfattningen, att staden "intet är om H. K. M:ttz succurs och sin egen defension tillgörende". Därför har han ej velat blanda sig i detta krig, hvaraf han endast har att vänta otack såväl hos staden som "andre interessenter", hvarmed Danmark åsyftas. Konungen har alltså inställt sin resa, "till dess H. K. M:tt finner sakerne så disponerede i staden och hos K. M:tt i Danmark, att H. K. M:tt må kunne med skäl och fog saken sig opå taga". Instr. § 3.

[2] Detta framhålles närmare i memorialet för A. Oxenstierna dat. d. 4 aug., alltså samma dag som instruktionen. Villkoren äro fördelade i 5 punkter. O. S. B. II: 1 s. 418 f.

ställa saken, som om Gustaf Adolf ej vore alltför ifrig att hafva kvar sin besättning. Han önskade lika gärna "att hafve sin nål utur spelet". Konungen af Danmark, som befann sig i krig med kejsaren, vore bäst lämpad "att utföra det kriget". Och kansleren skulle betona, att Gustaf Adolf ej önskade bestämma något i denna sak, förrän han visste, att danske konungen ginge in därpå. Han hade därför befallning att jämte stadens deputerade i och för underhandling begifva sig till konungen af Danmark. Men om staden helst ville hafva kvar den svenska garnisonen, skulle han ej afböja detta utan tvärtom utlofva vissa fördelar, om så skedde[1]. I instruktionen förutsättes dock den möjligheten, att staden önskade behålla danskarne. Under sådana förhållanden skulle Oxenstierna "drifva deres sak emot konungen i Danmark och således göra H. K. M:tt till stadens patron". Han skulle därvid göra villkoren så fördelaktiga som möjligt för staden. Danske konungen borde bl. a. underhålla sitt eget folk. Under inga förhållanden finge Sveriges intressen sättas å sido[2]. Äfven i Danmark borde Oxenstierna utförligt relatera de orsaker, som förmått konungen att understödja Stralsund, sedan det begärt hans hjälp, samt skarpt betona det intresse, som både Danmark och Sverige hade i stadens bevarande. Gustaf Adolf hade till och med försummat sitt eget krig i Preussen för att understödja Stralsund. När han fått kännedom om den danska undsättningen i juli månad,

[1] Således utlofvas, att det svenska regemente, som kansleren hade med sig, skulle införas i staden. Officerarne skulle underhållas af konungen, och om det blefve för svårt för staden att underhålla soldaterna, skulle den erhålla hjälp från Sverige.

[2] Sverige borde sålunda inbegripas i en kommande fred och den gjorda undsättningen ej lända konungen till någon skada; handelsförbindelserna med Sverige borde fortfara såsom förut. Och äfven om staden valde den danska garnisonen, borde den likväl "hafva öga på K. M:tt och dess patrocinium". Instr. §§ 9 och 16.

hade han dock ansett staden tills vidare utom fara, hvarför den tillämnade svenska hjälpsändningen blef obehöflig. Konungen hade i stället vändt sig mot Polen, och detta krig upptog nu hans intresse [1]. Slutligen skulle kansleren framhålla de svårigheter, som härrörde från de olika garnisonerna, samt rådslå med konungen om undanrödjandet af dessa olägenheter [2].

Redan af instruktionen framgår, att det var Gustaf Adolfs afsikt att få bort danskarne från Stralsund, äfven om möjligheten af deras kvarstannande förutsättes. Men memorialet för kansleren, dateradt samma dag som instruktionen [3], är i detta afseende ännu tydligare. Om kansleren ej kunde genomdrifva, heter det här, att endast den svenska besättningen stannade i Stralsund, så skulle han dock ej yrka på att den danska behölls kvar. I stället önskade svenske konungen förena sig med hansestäderna till stadens försvar; dessa senare borde därstädes hafva en garnison, "hvilken kejseren och Romerske riket samt landzfursten in genere må vara obligeret, men in specie Hensestäderne och Strålsundz stad". Skulle konung Kristian sätta sig emot äfven detta förslag, så fick Oxenstierna intet bestämma utan skulle invänta vidare order från konungen men tills vidare söka hålla saken "uti gode terminis" [4].

Förhållandet till Danmark med afseende på Stralsund.

Det kan alltså ej vara något tvifvel därom, att Gustaf Adolf önskade aflägsna den danska garnisonen från Stralsund och därigenom äfven göra slut på Danmarks inflytande därstädes.

[1] Instr. § 15.

[2] Önskade Kristian hafva kvar sin garnison i staden, så mötte intet hinder från svensk sida, och den svenska garnisonen skulle föras bort. Gustaf Adolf hade endast intresse af "att erholla staden i sin förre stat och frihet". Ville Kristian åter föra ut sin garnison, skulle Gustaf Adolf ensam påtaga sig stadens försvar. Instr. § 14.

[3] Jfr ofvan s. 144 not 2.

[4] § 4 mem.

Han hade nämligen börjat frukta, — antagligen med anledning af berättelserna om Holks framfart i Stralsund — att danske konungen ej vore sinnad att föra bort sin besättning utan ämnade göra sig till "mestere" i staden. För den svenske konungen liksom för den danske var det ganska klart, hvilken betydelse besittningen af Stralsund hade för detta dominium öfver Östersjön, som båda eftersträfvade [1]. I ett bref till kansleren följande år [2] erinrar Gustaf Adolf härom, i det han framhåller, att "vi der utur, så länge som någonstädes i Östersjön, sjön hålla kunne", och från denna stad kunde hela tyska kusten hållas "subject".

Men det torde knappast vara riktigt att på grund af dessa och andra liknande uttalanden af konungen för mycket betona hans ställning till Danmark och hans farhåga för detta lands planer på Östersjön. För den svenske konungen gällde det vid denna tid framför allt att hindra habsburgarnes tillämnade maritima välde. Det är den frågan, som då var den viktigaste för svensk politik, och Gustaf Adolf hoppades ju, att Sverige och Danmark skulle gemensamt vända sig mot kejsaren, om ej en betryggande fred kunde ernås. Från den synpunkten bör också den stralsundska fragan betraktas. Ett för starkt danskt inflytande i Stralsund ansåg konungen hinderligt för sitt förestående tyska krig, hvilket ytterst afsåg Östersjöns och Sveriges försvar. Erfarenheten hade för öfrigt redan visat, huru de båda garnisonerna i Stralsund försvagade stadens ställning, hvarför konungen med fullt skäl kunde yrka på den enas bortförande.

Ehuru Gustaf Adolfs planer på Stralsund alltså åtminstone ej i första hand voro riktade mot Danmark eller afsedda att skada danska intressen, stärktes dock

[1] Jfr Fridericia: a. a. s. 120 f. och ofvan s. 34.

[2] D. 5 mars 1629 O. S. B. II: 1 s. 458 f.

faktiskt genom behärskandet af denna stad Sveriges ställning äfven gentemot grannlandet [1].

Oxenstierna förbereder sin resa.

Emellertid gjorde sig kansleren, som i början af augusti befann sig i Elbing, beredd att företaga resan till Stralsund. Såsom nämndt, hade vid denna tid hertigens af Pommern sändebud, A. Bonin, gjort ett besök i konungens läger för att utverka Stralsunds befrielse från de svenska trupperna. Han hade för vidare underhandling blifvit hänvisad till kansleren, som genom bref från Salvius blifvit underrättad om hans ankomst och de underhandlingar, som blifvit förda. Kansleren begärde af konungen upplysning, huru han skulle förhålla sig, om hertigens sändebud uppsökte honom och framställde en önskan om att denne skulle "vara i stadens defension innesluten". Dessutom frågade han konungen, om det var nödvändigt för honom att begifva sig till Danmark, om Kristian vore villig att föra sin garnison ut ur staden. Slutligen var han oviss, om han skulle inlåta sig i underhandling med Arnim, för såvidt denne genom bref uttalade en önskan härom [2].

Konungens svar är dateradt samma dag som Oxenstiernas bref till honom [3]. Med afseende på hertigens af Pommern fordringar hänvisade konungen till sin redogörelse för underhandlingarna med Bonin [4]. Stralsund

[1] Jfr Ritter: a. a. s. 393 f., som betonar Gustaf Adolfs afsikt att efter alliansens ingående i juni ensam behärska Stralsund, hvilket äfven så godt som lyckades genom fördraget med detta land i sept. Stadens önskan att blifva af med de danska trupperna borde dock framhållas liksom också det faktum, att stadens ställning försvagades genom att äga tvenne med hvarandra täflande garnisoner.

[2] Bref från kansleren till Gustaf Adolf, dat. Elbing d. 8 aug. 1628. O. S. B. I: 4 s. 203.

[3] Bref till A. Oxenstierna, dat. Marienburg d. 8 aug. 1628. O. S. B. II: 1 s. 422.

[4] Bref till A. Oxenstierna af d. 8 aug. ibid. Konungen sände därjämte Bonins proposition och sitt svar.

borde endast besättas med svenska knektar, äfven om dessa för en tid till namnet lydde under hertigen af Pommern och voro förpliktade till honom genom ed[1]. Försvaret af staden kunde icke läggas endast på hertigen af Pommern, som ej var denna uppgift mäktig. Om konung Kristian förklarade sig vilja föra bort sin garnison[2], så behöfde kansleren ej begifva sig till Danmark utan borde återvända till Preussen. Med afseende på eventuella konferenser med Arnim skulle sådana ej undvikas, ehuru kansleren därvid borde iakttaga all möjlig försiktighet.

Oxenstierna, som i Elbing mottagit bref från Leslie och staden Stralsund[3], har genast begifvit sig till Pillau, där han varit den 10 augusti[4]. Härifrån har han rest sjövägen direkt till Stralsund.

Den 22 aug. anlände Oxenstierna till Stralsund[5].

[1] Det framhålles särskildt. att eden ej skulle gälla kurfursten af Brandenburg, "hvilken denna ort icke vidare än på dödsfal angår".

[2] Leslie omtalar i sitt bref till konungen af d. 21 juli, att konungen i Danmark var ankommen "med 48 segel, stora och små". Jfr ofvan s. 88 not 4. O. ägde antagligen kännedom om innehållet i detta bref (jfr följande not) och hoppades väl att träffa Kristian på flottan eller möjligen i Stralsund.

[3] O. omtalar i sitt bref till konungen af d. 8 aug., att bref ankommit från Leslie och Stralsund, hvilka O. brutit. Antagligen äro dessa bref Leslies bref till konungen af d. 21 juli och Stralsunds af samma dato. Ankomsten af dessa bref hafva möjligen bidragit att påskynda O:s afresa.

[4] Ett bref till Gustaf Adolf är dat. Pillau den 10 aug. 1628. O. S. B. I: 4 s. 205.

[5] I ett bref till riksrådet dat. Köpenhamn den 18 sept. 1628 har kansleren utförligt skrifvit om sin förrättning i Stralsund och i Danmark. O. S. B. I: 4 s. 235 f. Viktiga upplysningar om resultaten af denna resa lämna äfven Oxenstiernas skrifvelse till Kristian IV, konung af Danmark, O. S. B. I: 4 s. 218 f., samt densammes ofvannämnda bref till Ludvig Camerarius. och till Pfalzgrefven

Oxenstierna i Stralsund.

Borgarne syntes vara mycket glada öfver kanslerens ankomst och beredde sig att mottaga honom synnerligen högtidligt. Emellertid synes hans mottagande hafva blifvit skäligen enkelt, och borgmästaren Krauthof framhåller i senaten [1], att ingen vagn eller tjänare varit honom till mötes utan borgmästaren ensam mottagit honom. Det bestämdes, att deputerade af rådet och borgarne skulle utses till att underhandla med honom. Härtill utsågos borgmästarne Quilow och Krauthof, syndicus Jacob Clerike samt tvenne medlemmar af borgerskapet. Under de följande dagarna hafva därefter förhandlingar ägt rum mellan kansleren och de deputerade, hvilka förhandlingar sedan refererats i rådet. Den förre, som framhöll ändamålet med sin resa till Stralsund [2], omtalade, att han medförde konungens ratifikation af alliansen, hvilken underrättelse med glädje och tacksamhet blifvit mottagen [3]. Kansleren framhöll dock, att konungen tvekat att lämna denna bekräftelse på grund af oroande rykten angående stadens förhandlingar med fienden samt likgiltighet med afseende på försvaret och truppernas underhåll. Och det var endast tack vare stadens urgamla vänskap med Sverige, som konungen öfvervunnit sina betänkligheter [4].

Johan Casimir. Dessutom innehålla rådsprotokollen i Stralsund åtskilliga upplysningar.

[1] Rådsprot. S. A.

[2] O. uppgaf såsom orsak till sin resa öfverbringandet af förbundstraktaten och önskan att undersöka stadens förmåga af försvar.

[3] Själfva det högtidliga öfverlämnandet har skett senare inför rådet med ett tal af kansleren. Härvid har denne äfven berört traktaterna med fienden, svårigheten med inkvartering och slappheten vid befästningarnes fullbordande. Jfr O. S. B. I: 1 s. 531 f.

[4] Stralsunds "consules et proconsules" tacka konungen i ett bref, dat. d. 2 sept. 1628 (afskr. F. S.) för alliansens bekräftelse. "Tot beneficiorum cumulationem indies grato animo recolere nunquam desinemus."

Kansleren fann dessa rykten ingalunda öfverdrifna. Stadens försvarsväsen befann sig ej i ett tillfredsställande skick, och dess innevånare voro förvekligade genom en lång fred samt saknade energi och god ledning [1]. Om den ej finge hjälp utifrån, skulle den snart falla i fiendens våld, hvilken ej var okunnig om det dåliga tillståndet i staden och sökte begagna sig däraf [2]. Dock ansåg han, att man ej borde misströsta om att staden kunde bevaras, om blott en förändring till det bättre skedde. Han sparade ej på förebråelser med anledning af den likgiltighet, som innevånarne visat, och lät de deputerade förstå, att om han förut haft kännedom om befästningsverkens dåliga tillstånd, skulle han ej hafva besökt staden, och han sade sig ogärna dröja kvar där en natt till under dessa förhållanden [3]. Konungen önskade veta, om staden kunde och ville försvara sig själf utan hjälp af andra makter. Ville borgarne själfva påtaga sig försvaret, så borde de underrätta kansleren, som då genast skulle lämna staden. I annat fall måste de med kraft fortsätta arbetet på befästningsverken samt öka truppstyrkan. De deputerade framhöllo, att staden ej kunde försvara sig med egen hjälp. Kansleren har då sökt ingifva dem mod samt lämnat dem anvisningar, hur försvaret borde ordnas.

[1] Jfr Oxenstiernas ofvannämnda bref till Camerarius. "Fui in urbe; vidi et cognovi pleraque, neque placuere cuncta, quæ vidi in civitate longo otio emollita et depravata nec libertati nec servituti accommodata." Han säger sig dock bland innevånarne hafva funnit en särskild böjelse för konungen af Sverige.

[2] Jfr Oxenstiernas bref till Kristian IV (se ofvan). Här framställes tillståndet i Stralsund såsom synnerligen uselt, med afseende på "fortificationen, stadzens stat och regiering, näringens afkortning, medlens knapphet, folksens humor, fiendens practiker, garnizonens och commendes åtskillioghet". "Staten är popular", heter det vidare "och regeras af Her Omnes, — endeles obeqväm till gode rådz anammelse, serdeles i örlig" etc.

[3] Rådsprot. S. A.

I rådet har försvarsfrågan varit föremål för vidlyftiga underhandlingar, och den har därefter hänskjutits till borgerskapet, för att detta skulle yttra sin mening. Kanslerens kraftfulla uppträdande hade tydligen verkat uppryckande, och både rådet och borgarne hade gripits af en liflig åstundan att försvara sin stad. De senare lofvade att ombesörja befästningarnas fullbordande, de skulle själfva deltaga i arbetet, och till och med adelsmännen i staden fingo ej draga sig undan. Till kostnadens betäckande utskrefs en allmän skatt.

Det var säkerligen en ingalunda lätt sak för borgarne att anskaffa de penningsummor, som voro erforderliga för försvarets upphjälpande, då deras tillgångar redan under belägringen voro hårdt anlitade. Endast befästningsverken på Dänholm beräknades skola kosta 4,000 thaler. Man hoppades dock, att konungen härvid skulle komma till hjälp.

Oxenstiernas förslag med afseende på förbättrandet af stadens försvarsverk och ordnandet af de militära förhållandena i öfrigt hafva skriftligen upptecknats och tillställts borgerskapat i en s. k. adpunctation [1], som är daterad den 28 aug., samma dag, som borgarnes ofvannämnda beslut fattades. Den innehåller den svenske konungens villkor, för såvidt han skulle påtaga sig stadens försvar.

Befästningsverk vid de större portarna, Frankenthor, Knieperthor och Marienthor, jämte dylika vid stranden skulle efter ett antagligen af Oxenstierna uppgjordt utkast strax börja byggas och under hösten bringas till fullbordan. Därjämte borde en skans upprättas på Dänholm till hamnens skyddande. Härtill skulle en viss penningsumma anslås, så att arbetets fortsättande ej äfventyrades. Ett tillräckligt förråd af ammunition och lifsmedel måste

[1] Adpunctation derer etc. Orig. i Stralsunds arkiv, tryckt O. S. B. I: 4 s. 209 f.

anskaffas. De svenska officerarne skulle af staden erhålla logi men af konungen få underhåll och sold, underofficerarne och soldaterna skulle däremot inkvarteras hos borgarne och af dem erhålla ett nödtorftigt underhåll. Öfverbefälet öfver alla trupperna i Stralsund, alltså äfven öfver stadens eget folk, skulle föras af den svenske kommendanten, men vid hans sida skulle ställas några deputerade af rådet och borgerskapet att jämte honom förordna och besluta med afseende på stadens fortifikation och försvar, detta till förebyggande af enskilda borgares inblandning[1]. Dessutom borde anställas en befälhafvare för sjöförsvaret.

Alla fredstraktater skulle meddelas den svenske kommendanten, och inget fördrag finge ingås utan hans vetskap och medgifvande samt utan att Sveriges krona vore inbegripen i detsamma.

En af Oxenstiernas uppgifter var också, såsom nämndt, att arbeta på bortförandet af den danska garnisonen i Stralsund. Kansleren framhöll svårigheterna i att hafva tvenne olika besättningar i staden; den ena garnisonen måste bort, men han lämnade staden fritt val, hvilkendera den önskade behålla, den danska eller den svenska. Angående denna sak förhandlades i rådet under flere dagar, och äfven borgerskapets deputerade hafva tillkallats för att yttra sin mening. Afgörandet var tydligen synnerligen svårt, ty man ville undvika att stöta sig med den danske konungen[2], som ju på ett ganska effektivt sätt understödt Stralsund. Hvad den danska garnisonen angår, så önskade man gärna blifva fri från den till följd af Holks tyranni och den svåra inkvarteringen, som hårdt tryckte borgarne. Därtill framhölls

[1] Ett dylikt krigsråd omnämnes äfven i kap. af den 25 juni.

[2] I rådet framhölls den 25 aug.: In causa principali ist propter gravitatem nichts gewisses geschlossen, doch behalte man Regem Daniæ zum Freunde. Rådsprot. S. A.

vid ett tillfälle, att konungen af Danmark var rikets fiende, hvarför man hellre borde stödja sig på konungen af Sverige[1].

Borgerskapets representanter synas först hafva uttalat sig i en för Sverige gynnsam riktning[2]. Den 27 aug. afgjordes frågan i rådet. Man insåg, att man ej utan hjälp utifrån kunde försvara sig. Sverige hade redan gjort staden stora tjänster, och man ansåg sig på inga villkor kunna undvara dess hjälp.

Man var alltså tacksam, om Sveriges konung fortfarande ville understödja staden. Men härvid måste en viss försiktighet iakttagas, så att den danske konungen ej däraf kunde taga någon anstöt. I detta rådets beslut instämde borgerskapets representanter. Angående den danska garnisonen bestämdes, att deputerade från staden skulle tillsammans med Oxenstierna begifva sig till Köpenhamn för att af danske konungen söka utverka dess bortförande.

Kansleren hade alltså lyckats öfver förväntan väl i utförandet af sitt värf. Men det skulle snart visa sig, att det svåraste återstod, nämligen att förmå den danske befälhafvaren i Stralsund, öfverste Holk, att med sina trupper lämna staden.

Resultatet af Oxenstiernas verksamhet i Stralsund föreligger bl. a. i den kapitulation[3], som ingicks den 2 september mellan kansleren och staden. Denna är dock i

[1] Detta framhölls af borgerskapets deputerade den 26 aug. Det framhölls äfven, att Wallenstein med mycket stor ovilja såg den danska garnisonen i Stralsund men däremot kunde väl lida svenske konungens folk därstädes. Jfr härmed de stralsundska gesanternas uttalande ofvan s. 98 not 2 och s. 109 not 2.

[2] Borgerskapets deputerades resolution den 26 aug. Rex Sueciæ sei zum Defensorem zu eligiren, doch also, dass Rex Daniæ nicht möge offendiret werden. Rådsprot. S. A.

[3] Orig. i Stralsunds arkiv. Tryckt O. S. B. I: 4 s. 214 f.

hufvudsak ett upprepande och fastställande af de fordringar och villkor, som framställts i adpunctationen.

Kansleren lofvar alltså i konungens namn att i kraft af den ingångna alliansen skydda staden och bevara den vid dess gamla "Teutschen libertet" antingen genom underhandlingar eller också med vapenmakt. Rådet och borgarne åter lofva att hålla alliansen. Konungen af Sverige förbinder sig att skicka till Stralsund så mycket folk, att besättningen skulle uppgå till 4,000 man. Underofficerare och soldater skulle, såsom Oxenstierna föreslagit, underhållas af staden, men om kriget skulle fortfara och saken ej i godo kunde biläggas, ville konungen komma borgarne till hjälp med underhållet. I 6:e punkten är äfven inryckt en bestämmelse, att den svenske öfversten skulle förplikta sig till staden och skydda dess privilegier; han fick dock ej ingripa i dess inre styrelse, jurisdiktion etc. Men om det blefve fred eller hansestäderna komme till hjälp och följaktligen en del af den svenska besättningen kunde bortföras, så skulle konungen ej sätta sig däremot. I allmänhet borde krigsrådets mening inhämtas, när det gällde försvaret, men öfversten kunde äfven handla på eget ansvar, nämligen när det var fara i att dröja eller sakens natur fordrade ett hemlighållande af krigsplanerna. *Kapitulationen af den 2 sept. 1628.*

Nu har det egendomliga inträffat, att man på ungefär samma tid underhandlat i den stralsundska saken på två platser, nämligen dels i konungens läger i Preussen och dels i Stralsund[1]. Tvenne kapitulationer hafva sålunda tillkommit, oberoende af hvarandra, hvilka också uppvisa väsentliga olikheter. Konungen önskade endast, såsom förut nämndt, en öfverenskommelse med Stralsund för vintern, och den med honom ingångna kapitulationen gällde ej längre än till den 1 maj 1629, hvil-

[1] Oxenstierna och de båda stralsundska sändebuden hade nämligen rest om hvarandra på hafvet.

ket står i samband med hans plan på att ingå en närmare förening med Stralsund. Denna plan hade, såsom nämndt, antagligen uppstått under hans senaste förhandlingar med sändebuden i Preussen[1]. Oxenstierna åter, för hvilken denna konungens afsikt ej var känd, ingick med staden en kapitulation, hvars giltighetstid ej är begränsad[2]. Den senare öfverenskommelsen, som är betydligt mera kortfattad än kapitulationen af den 29 aug.[3], afviker äfven från denna med afseende på truppernas antal, sammansättning och underhåll, hvarvid den Oxenstiernska kapitulationen, hvad detta senare beträffar, synes vara mera till Sveriges fördel. — Konungen later visserligen genom Salvius underrätta Oxenstierna om de förhandlingar, som ägt rum i Preussen och befaller honom "eder så vida der efter förholla, så som I se, att allt nu sedan förandret är"[4]. Denne skulle se till, att den danska garnisonen fördes bort, så snart den svenska undsättningen ankommit, och att stadens tyska trupper sändes till konungen i Preussen. För öfrigt skulle kansleren ej lämna ifrån sig bekräftelse på alliansen[5] och handla i enlighet med den kapitulation, som

[1] Ritter har i Göttingische gel. Anzeigen för år 1910 7 h. påvisat skillnaden mellan de båda kapitulationerna och framhållit, hurusom konungens afsikter voro mera vidtomfattande än hans kanslers.

[2] Denne hade lämnat konungens bekräftelse på alliansen, och hade sålunda ingen anledning att begränsa tiden för kapitulationen. Jfr Ritters nämnda uppsats, not 2. Konungen hade däremot sökt förhindra alliansens bekräftelse.

[3] Den förra innehåller 10 punkter, den senare 31.

[4] Bref, dat. Fältlägret vid Klotkenhoff (vid Ossa) den 30 aug. 1628. O. S. B. II: 1 s. 425 f.

[5] I ofvan cit. bref heter det bl. a. "kunne I ock med confirmationen på alliancen så länge inneholla; och allenast laga all ting för Edert tädanresande der hän, att staden des emellan må väl blifve defenderet och gemuetherne således till våren disponeres, som sakernes tarf och vår intention fordrer".

konungen ingått med sändebuden. Om kungen i Danmark ej ville föra ut sin garnison eller om kansleren i enlighet med sin instruktion sig "med någen inlatet och fördiupet"[1], så borde han "redressera all ting till denna här giorde förandring" eller atminstone tills vidare lämna sakerna oafgjorda. Härigenom blef Oxenstiernas förra instruktion alltså ej längre gällande.

Möjligen hade sändebuden eller Esken med sig detta bref till kansleren. Emellertid är, sasom nämndt, den af honom ingångna kapitulationen daterad redan den 2 sept.: och det nämnda brefvet har ej kommit honom till handa under hans vistelse i Stralsund[2].

Konungen, som af kansleren erhållit akterna från förhandlingarna i Stralsund, tillskrifver äfven staden om det förändrade läge, i hvilket den stralsundska frågan kommit[3]. Han fordrar, att den stadfäster det, som blifvit beslutadt i konungens läger i Preussen, men de Oxenstiernska förhandlingarna endast i den mån de öfverensstämma med nämnda beslut[4]. Genom detta bref annullerades alltså kapitulationen af den 2 sept. Slutligen uppmanar konungen jämväl Steinwich och v. Gosen, hvilka blifvit hänvisade till kansleren, att hos rådet och borgerskapet i Stralsund verka för ratifikationen af det, som blifvit beslutadt i Preussen[5].

[1] Möjligen afses här underhandlingar med konungen af Danmark, eller i alla händelser rörande den danska garnisonen. Konungen visste nu, att staden önskade bli fri från densamma.

[2] Oxenstierna mottog detta bref först den 26 sept.

[3] Bref från konungen till Stralsund, dat. in castris nostris ad fl. Ossam d. 12/22 sept. 1628.

[4] Quia tamen nos ipsi hic omnia cum nuperis Legatis vestris minutius determinasse, videmur: Idcirco a vobis gratiose sequirimus, ut ea, quæ hic acta sunt, cætera vero quousque cum his conveniunt, confirmatione vestra rata habeatis.

[5] Bref till Steinwich och v. Gosen, dat. 13 sept. 1628. L. T. Reg.

Den pom. hertigens gesandter hos Oxenstierna.

I Stralsund har Oxenstierna jämväl uppvaktats af hertigens af Pommern gesanter[1]. Beskickningen[2] androg detsamma hos denne som förut hos konungen, nämligen att den svenska besättningen i Stralsund borde föras bort. Samma önskemål framställdes äfven med afseende på den danska garnisonen, och dess bortförande tycktes t. o. m. ligga sändebuden närmare om hjärtat. De hänvisade till Stralsundsackordet och de förpliktelser, som hertigen af Pommern genom detta påtagit sig. Han hade däri "hypothecerat" sitt land till Wallenstein och förbundit sig vid dess förlust att låta bortföra de främmande garnisonerna ur Stralsund. Staden skulle i stället besättas med hertigens egna trupper. Detta förslag tillbakavisades genast af Oxenstierna, ty det var ju detsamma som att öfverlämna staden till Wallenstein. Rådet och borgerskapet i Stralsund hade äfven förlorat allt förtroende för hertigen på grund af hans svaga och vacklande hållning[3]. Med kraft och skärpa framhöll också kansleren för sändebuden, att detta ackord ej vore att lita på eller taga någon hänsyn till. Wallenstein vore ej känd för att hålla dylika pappersfördrag, då man ej hade en stark krigsmakt att ställa mot honom. Om ens granne rustade till krig, sade Oxenstierna, måste man själf rusta, ty det vore annars farligt för den, som

[1] Jfr Oxenstiernas ofvannämnda bref till riksrådet och till konungen i Danmark. Dessutom en afskrift i F. S. "Extract Schwedischen Reichs Cantzlers erklährung wegen abführung der besatzung zu Stralsund." (O. S. B. I: 4 s. 237 f). Gesanternas berättelse öfver sin förrättning hos rikskansleren Axel Oxenstierna i Stralsund. Bär: anf. arb. bilaga n:o 68. Jfr äfven Pufendorf: Commentariorum etc. I s. 37 och Khevenhiller: Annales XI s. 228.

[2] Den utgjordes af 4 personer, bland hvilka Bonin befann sig.

[3] Oxenstierna har i denna sak underhandlat med rådet och menigheten i Stralsund, hvarvid ackordet förklarades ogiltigt "såsom oskäligt och osäkert" samt hänvisat saken till en ny traktat. Bref till riksrådet.

endast medelst papper ville försvara sig mot grannens vapen. Ackordet var ju också ingånget utan konungens vetskap och kansleren anmärkte med rätta, att det hade många "suspectas clausulas".

Därpå kunde alltså ej byggas någon säkerhet för Stralsund eller de nordiska rikena. Det var vid detta tillfälle, kansleren yttrade, att konungen ej ville anförtro sitt rikes säkerhet åt en mans (Wallensteins) ord och skriftliga caution utan därtill hörde en verklig säkerhet. "Armari contra armantem vel mutuo arma deponi". Han påvisade klart och tydligt den risk, som de nordiska rikena löpte genom Stralsunds eventuella intagande af Wallenstein. Då vore det förbi med Östersjöns frihet. Han försvarade sin konung mot beskyllningen att hafva velat inblanda sig i det tyska kriget och betonade skarpt, att Sveriges konung på stadens egen bön påtagit sig dess försvar och att den ingångna alliansen ej hade någon annan karaktär. Här var alltså, yttrade kansleren, ej fråga om att tillägna sig främmande områden, det var ej något anfallskrig, konungen åsyftat, ej heller var det hans afsikt att skilja staden från Romerska riket utan det gällde Östersjöns frihet[1]. Oxenstierna afråder dock ej från underhandling med fienden[2] men fordrar, att Sveriges intressen härvid skulle tillgodoses samt dess ombud deltaga i förhandlingar och beslut.

Tills vidare måste emellertid den svenska garnisonen förblifva i Stralsund och möjligen förstärkas. Först om det kejserliga krigsfolket lämnade Pommern

[1] — "die alliance mit der stadt Stralsund ginge auf die defension et non ex cupiditate habendi aliena, nur die securitet des maris Balthici zu erhalten, und sölche dem Heil. Rom. Reich nec immediate nec mediate zu endziehen." Ofvan cit. extrakt från förhandlingarna.

[2] Om konungen såsom kejsarens och Romerska rikets vän kunde staden "till afhandling adsistera" ville han gärna göra detta. En "suspensio armorum" skulle under tiden lända Pommern "till en god lisa". Bref till riksrådet.

eller om det blef en allmän fred i Tyskland, kunde det blifva tal om att föra bort densamma. Detta var det svar, som sändebuden fingo mottaga.

När sändebuden insägo det omöjliga i att genomdrifva sina önskningar, yrkade de i stället så mycket mera på bortförandet af de danska trupperna, emedan Wallenstein enträget fordrade detta. I detta önskemål rådde ju fullkomlig öfverensstämmelse, och härvid gällde det endast att erhålla danske konungens medgifvande. De pommerske gesanterna begärde, att Oxenstierna skulle medtaga en af dem på sin resa till Danmark, hvilken begäran äfven beviljades. Den pommerske adelsmannen Klaus von Ahnen medföljde kansleren till Köpenhamn.

Oxenstierna i Köpenhamn.

Den 3 sept. lämnade kansleren Stralsund och ankom till Köpenhamn redan den 5 sept. Utom af den pommerske gesanten åtföljdes han af tvenne stralsundska sändebud, af hvilka den ene var den förut omnämnde borgmästaren Krauthof[1]. Konung Kristian befann sig vid Oxenstiernas ankomst på Fredriksborg, hvarför kreditivet öfverlämnades till danske kansleren Christian Friis. Denne begaf sig emellertid till konungen, som den 8 sept. återkom till Köpenhamn och följande dags morgon mottog Oxenstierna i audiens. I sin skrifvelse till rådet förmäler denne intet om hvad som härunder försiggått, utom det att han inför konungen gjort en "proposition" på de punkter, som borde komma under ompröfning.

Denna proposition har sedan blifvit öfverlämnad till Christian Friis[2]. Oxenstierna redogör här synnerligen

[1] Deras skrifvelse till danske konungen är dat. Köpenhamn den 9 sept. (orig. i D. R. A.). Intet nämnes häri om den danska besättningen, men de begära en skriftlig bekräftelse på stadens privilegier samt att konungen skulle skydda dem från fienderna, hvilka gjorde Östersjön osäker. De önskade därjämte erhålla ett penninglån i Danmark.

[2] I brefvet till riksrådet omtalas audiensen hos konungen, hvarefter det heter: "där jag min proposition gjort hafver, således

utförligt för huru man på svensk sida uppfattat kriget i Tyskland samt Gustaf Adolfs ställning till detsamma och särskildt till Stralsund. Några nya synpunkter framkomma härvid icke. Han meddelar vidare orsaken till sin egen resa till Stralsund och lämnar en intressant redogörelse för tillståndet i staden och de förhandlingar, som där nyligen ägt rum. Den verkliga orsaken till kanslerens besök i Köpenhamn, som ju rörde bortförandet af den danska garnisonen, omnämnes ej direkt i skrifvelsen — försiktigtvis — men det betonas starkt, hvilka olägenheter det medförde att hafva de tvenne garnisonerna i staden. Visserligen voro de båda öfverstarne goda vänner, men ingen visste, huru det kunde fortfara, "efter sådant icke sker vi legum et imperii, utan par courtesie och discretion."

Oxenstierna önskar nu lära känna konungens mening i den stralsundska saken och begär att antingen inför honom själf eller de medlemmar af rådet, som konungen därtill utsåg, "mig i närmere conference att inläggie". Konungen har tydligen föredragit det senare alternativet, ty under de följande dagarne äga förhandlingar rum mellan kansleren och åtskilliga rådsmedlemmar, bland hvilka särskildt märkes kansleren Christian Friis.

Det undgick icke Oxenstiernas skarpa blick, att Danmark vid denna tid var tämligen svagt och maktlöst[1].

---

som copien under lit. C utvisar, och den sedan schriftteligen kansleren öffvergiffva låtet". Axel Oxenstiernas "proposition" till konungen af Danmark är ej daterad (orig. i D. R. A.), men med ledning af brefvet till riksrådet har den i O. S. B. I: 4 s. 218 blifvit daterad den 9 sept., samma dag, som audiensen ägde rum. Jfr s. 149 not 5.

[1] Jfr de ofvannämnda brefven till Camerarius och Pfalzgrefven. I det senare heter det bl. a. "Vom zustande dieses reichs were wohl viel zu schreiben, und stehet es zwar nicht am besten. Es mangelt an rath, an mittel, an courage" etc. Ungefär detsamma säges i brefvet till riksrådet.

En bidragande orsak till denna svaghet låg i den oenighet, som fanns mellan konung och råd och som kanske mest visade sig i den yttre politiken[1]. Härtill kommo krigets olyckor, hvilka hårdt träffat landet; efter nederlaget vid Wolgast, i aug. månad, var läget ännu sämre än förut. Det gällde framför allt att skydda öarna från fientliga anfall, och landets enda räddning låg, enligt Oxenstiernas åsikt, i dess flotta. Under sådana förhållanden måste kanslerens utsikt att lyckas vara synnerligen stor, ty konungen kunde knappast på allvar tänka på att hafva en större truppstyrka bunden i Stralsund, i synnerhet som de värfvade trupperna i stort antal hade fått sitt afsked.

Kansleren visade en stor fasthet vid utförandet af sitt uppdrag och lyckades också i hufvudsak genomdrifva sin mening[2], trots det att rådsmedlemmarne sökte komma undan för billigare pris. De egentliga förhandlingarna[3] synas hafva börjat den 11 sept., då rådet önskade ett bestämdt förslag från kansleren med afseende på Stralsunds defension, hvilket denne ej heller dröjt att afgifva. Staden kunde ej reda sig med egen hjälp, och ej heller kunde den förlita sig på hjälp från hansestäderna. Härom synes man å ömse håll hafva varit ense. Då måste antingen Sverige eller Danmark träda emellan och hjälpa,

[1] Konungen och rådet hoppas att komma ur olyckan genom traktater, och O. fruktar, att de ej därvid skola draga sig för att skada grannrikena. Brefvet till Pfalzgrefven.

[2] Opel: a. a. 3 s. 637 anför, att Oxenstierna af Gustaf Adolf erhållit det rådet, att för den händelse Kristian vägrade, negligera det med Stralsund ingångna fördraget. O. meddelar icke, hvarpå han stöder denna uppgift, men antagligen föreligger här ett misstag af nämnde förf.

[3] Detta tyckes framgå af ett protokoll (på latin, från Tidösaml.) från dessa förhandlingar, som finnes i F. S., omfattande 11, 12 och 13 sept. Dess uppgifter komplettera i viss mån innehållet i O:s bref till riksrådet och öfverensstämma i öfrigt väsentligen med detta. Förkortningarna i prot. äro delvis i citaten upplösta.

men två garnisoner borde ej finnas i staden. Rådsmedlemmarne sökte visserligen förmå kansleren att vika ifrån sin ståndpunkt genom att framställa åtskilliga förslag, som alla gingo ut på, att den danska garnisonen ej skulle helt och hållet lämna staden. Till att börja med föreslogo de, att bägge konungarne skulle hafva lika mycket folk i Stralsund och öfverbefälet hvarannan månad tillkomma den svenske öfversten, hvarannan den danske[1]. Men denna utväg tillbakavisades af Oxenstierna, då den ej afhjälpte de nuvarande missförhållandena. Den danske kansleren framställde då det förslaget[2], att Sveriges konung skulle hafva 2—3,000 man i staden och Danmarks konung 1,000 man; hela garnisonen skulle kommenderas af den svenske öfversten. Enligt ett tredje förslag skulle danske konungen hafva 3,000 man eller så stort antal, som ansågs nödvändigt, och Gustaf Adolf 1,000, hvarjämte öfverbefälet skulle tillkomma den danske öfversten. Intet af dessa förslag tilltalade dock Oxenstierna[3], särskildt det sistnämnda afböjdes bestämdt af honom, då det ej skulle medföra fördelar utan endast kostnad och svårigheter för Gustaf Adolf. Han visste, sade han, att konungen aldrig skulle gilla detta förslag utan hellre föra ut hela sin truppstyrka ur staden. Slutligen föreslogs såsom en sista utväg, att konungen af Sverige hölle 4,000 man och konungen af Danmark endast 500 och att dessa senare skulle kunna införas och utföras efter behag. Men kansleren påvisade faran af att in- och utföra krigsfolk efter behag: det skulle endast åstadkomma

[1] Quærebant, an non ratio aliqua inveniri potest, quo circa imperium difficultas omnis amoveri potest. Putabant per vices menstruas penes alterius regis præfectum summam potestatem mansuram. Ostendit Cancell: nec istud sine magnis incommoditatibus fieri posse. Prot.

[2] Enl. prot. den 12 sept.

[3] Han framhöll enl. prot., att han saknade instruktion för dessa fall och därför intet kunde bestämma.

oreda och förvirring i staden. Man framhöll emellertid från dansk sida, att den kejserliga armén genom en garnison i Stralsund skulle dragas ifrån det egentliga Danmark, och vidare vore det "disreputerligt" för konungens anseende att helt och hållet föra bort sitt folk. Men Oxenstierna ansåg med rätta, att de kejserliga trupperna ej skulle låta "divertera sig" genom några tusen mans besättning i Stralsund. Några hundra man danska trupper kunde kansleren möjligen tillåta stanna kvar i Stralsund under förutsättning, att de ej godtyckligt fördes ut och in. Då behöfde ej danske konungen känna sig sårad eller tillbakasatt. Den senare synes fort nog hafva funnit sig i det nödvändiga och gått in på att föra bort större delen af sina trupper. Redan den 13 sept. meddelade rådets deputerade detta konungens beslut. Han har tydligen ansett sin ställning för närvarande alltför svag för att effektivt kunna ensam försvara Stralsund[1], särskildt som han erhållit visshet därom — möjligen genom de stralsundska sändebuden — att staden hellre önskade den svenska besättningen än den danska. Han har dock framställt fyra villkor, hvilka erbjuda ett visst intresse. Bland dem ingår det förut omnämnda förslaget, att det skulle finnas en dansk besättning i Stralsund på 500 man, hvilka visserligen skulle lyda under den svenske öfversten men af danske konungen få in- och utföras efter behag. Sveriges konung skulle sörja för att fienden ej tillfogade Danmark någon skada från Stralsunds hamn och att hamnen och staden ej råkade i fiendens våld. Det skulle vidare vara fritt för danska skepp att segla utan-

[1] Enl. prot. för 13 sept. hafva rådsmedlemmarne refererat konungens svar: ipsum confessum, se ac Regnum Daniæ tenendo præsidio Stralsunden solum insufficiens seque necessitate par compelli, ut militem istinc evocaret, quo facto urbs summo discrimini exponeretur.

för den pommerska kusten och skydda den samma från fientliga anfall[1]. Det sista villkoret handlar om återbetalandet af de pengar, som danske konungen användt till Stralsunds befrielse.

Det har dock ej lyckats Danmarks konung att i oförändrad form genomdrifva dessa villkor. Ett af dem, nämligen frihet för danska skepp att segla utanför den pommerska kusten, omnämnes ej i den slutliga traktaten. Emellertid finnes en antydan om att det ej utan vidare förbigatts vid underhandlingarna. Det finnes nämligen kvar tvenne utkast till förbundet, som antagligen blifvit uppsatta af Oxenstiernas sekreterare[2]. I det ena af dessa utkast[3], som säkerligen är af ett tidigare datum än det andra, lämnas i viss mån ett medgifvande åt konungen af Danmark att med sin flotta segla i de pommerska farvattnen och hindra fienden från proviantering[4], dock med villkor att Stralsunds innevånare och andra mot Sverige vänligt sinnade makters undersåtar ej däraf på något sätt oroades. Hvarför denna punkt uteslutits i den slutliga traktaten, är osäkert. Kan det möjligen sättas i samband med danske konungens afsikt att upptaga tull af de fartyg, som seglade till och från de pommerska städerna, hvarför det af Oxenstierna stipulerade villkoret ej kunnat antagas?

Ej heller den förstnämnda af den danske konungens

---

[1] R. Daniæ navibus liberum esset Hiellam (Gellen) et littus Pomeraniæ Stralsundium circa legere, istudque ab excursionibus hostium maritimis tueri. Prot.

[2] Ang. dessas utkast jfr O. S. B. I: 4 s. 240 anm.

[3] Detta skiljer sig mera till innehållet från den slutliga traktaten än det i F. S. befintliga.

[4] — endoch K. M:tt aff Danmark det nyia diup, Jellen och andra fahrter — med sin flota och skiep achtar att besättia — Doch skall sådant vara de Strålsunder så ock andre H. K. M:tz vänners undersåter — dermedh alldeles oförment och omolesterat.

fordringar har i oförändrad form ingått i traktaten. Visserligen synes Oxenstierna ej varit ovillig att medgifva Danmark att hafva t. o. m. 500 man trupper i Stralsund [1], men de fingo ej in- och utföras efter behag [2].

I det andra af de ofvannämnda utkasten [3] är siffran ändrad till 300. Oxenstierna har dock funnit sig föranlåten att göra ett tillägg, dat. Köpenhamn den 17 sept., i hvilket han begär att få taga denna punkt angående de 300 soldaterna ad referendum, enär instruktionen intet innehölle härom. Han tviflar dock icke på att den skall vinna konungens gillande och utlofvar under sådana förhållanden dennes ratifikation under höstens lopp [4].

Resultatet af förhandlingarna i Köpenhamn föreligger i konventionen mellan Sverige och Danmark angående svensk garnisons intagande i Stralsund [5].

Konventionen mellan Sverige och Danmark.

I ingressen till densamma framhålles, huru konung Kristian "udi denne obeleilig tid" kommit Stralsund till

[1] Och efter som Kungl. Mtt. af Danmark nu hafver bevilliat samma sin garnison af Stralsund att uttaga — fyra eller fem hundrade man undantagne —. (Utkastet, Danica).

[2] Angående detta finnes här samma bestämmelse som i den slutliga traktaten. Se nedan.

[3] Detta utkast, som är uppsatt under form af ett bref från Gustaf Adolf, innehåller säkerligen Oxenstiernas definitiva beslut och danske konungens förpliktelsebref har antagligen skrifvits efter detta utkast. Dessa båda skrifter öfverensstämma tämligen nära med hvarandra.

[4] Tryckt O. S. B. I: 4 s. 240 anm.

[5] Dat. Köpenhamn d. 17 sept. 1628. Tryckt Sverges Trakt. 5: 1 s. 345. Ratifikationen af Gustaf Adolf dat. Elbing d. 26 okt. 1628. (Kopieboken Danske Handling. 1523—1661.) Att Gustaf Adolf fäst särskild uppmärksamhet vid punkten rörande de 300 danska soldaterna, framgår af Salvii bref till kansleren d. 7 okt., orig. O. S. Konungen, heter det, önskade se acta och förnimma, "hvad rationes E. N. hafver der till förorsakat. Serdeles efter H. K. Mtt icke väl kan se, hvad fundament K. i Danmark opåbygger, att han allenast de 300 man der inne beholla vill".

hjälp emot de kejserlige och t. o. m. tvenne gånger uti egen person undsatt detsamma. Ej heller glömde konungen att omtala den kostnad, han haft för stadens skull, hvarför han begärde ersättning[1], hvilket konungen af Sverige ej skulle motsätta sig. Vidare lofvade danske konungen "till naboelig welbefalde och ald god wen — och naboeskap att formere och underholde" att föra sin garnison från Stralsund och öfverlämna stadens försvar åt Sverige. — Men det skulle vara danske konungen tillåtet att hafva kvar en truppstyrka på 300 man, som dock skulle underhållas af Danmark och utan någon kostnad för Sverige.

Angående kommandot öfver dessa 300 man heter det, att de skulle vara likställda med de öfriga i justitiesaker och krigsdisciplin och stå under svenske konungens öfveruppsikt. Dock fingo ej några utfall ske med dem utan båda konungarnas samtycke.

Det skulle visserligen stå danske konungen fritt att in- och utföra detta manskap, dock under den förutsättningen att konungen af Sverige och Stralsund tre månader i förväg härom underrättats. Sveriges konung åter förband sig att hålla Stralsund befäst till Danmarks, Sveriges och Östersjöns säkerhet. Denne skulle redan samma höst i staden inlägga en tillräckligt stark garnison, som borde underhållas utan någon kostnad för danske konungen.

Oxenstierna och de stralsundska gesanterna. Förhandlingarna vid Gellen

Oxenstierna lämnade Köpenhamn den 20 sept.[2] och det var hans afsikt att ställa färden direkt till Pillau. Emellertid råkade han ut för vidriga vindar, som drefvo hans skepp ned mot Rügen, hvarest han uppehållit sig till den sista sept., då vinden blifvit gynnsammare. Den 1 okt. på aftonen ankom han till redden vid Pillau. De

[1] Finns ej i första utkastet.

[2] Bref till Gabriel Gustafsson Oxenstierna, dat. Pillau d. 2 okt. 1628. O. S. B. I: 4 s. 241.

stralsundska gesanterna Steinwich och v. Gosen, som antagligen lämnade nämnda stad den 9 sept. efter att hafva besökt konungens läger vid Ossa, hade hoppats att sammanträffa med Oxenstierna i Stralsund, dit de framkommo först den 21 sept.[1] De hade, som förut är nämndt, blifvit hänvisade till honom af konungen, och de hoppades af honom kunna utverka en ändring i den kapitulation, som blifvit ingången i konungens läger den 29 aug.[2] Emellertid slog deras förhoppning fel, ty Oxenstierna hade ju redan den 3 sept. lämnat staden. Gesanterna hafva då erhållit befallning att fortsätta resan till Köpenhamn, ty man ansåg, att Oxenstierna ännu uppehöll sig där; sändebuden synas också hafva anträdt resan dit tillsammans med den svenske agenten i Stralsund, v. Esken. Men redan den 23 sept. hade de kommit tillbaka, ty det ryktet hade utbredt sig, att kanslerens skepp varit synligt i närheten af Rügen. Stralsunds myndigheter utvecklade nu en stor energi för att taga reda på, hvar kansleren befann sig, och förmå honom att bevilja deras gesanter ett sammanträffande antingen på skeppet eller i Stralsund, om han föredroge att komma tillbaka dit[3]. Slupar utsändes för att uppsöka honom, och till sist kröntes ansträngningarna med framgång. Hans skepp påträffades vid Gellen[4], dit gesanterna anlände den 26 sept. Audiensen beviljades, och här hafva de inför kansleren framställt sina önskemål. — Enskildheterna i dessa underhandlingar, hvilka pågått den 26 och 27 sept., äro tyvärr icke kända. Källorna lämna

[1] Jfr ofvan s. 135.

[2] Jfr ofvan s. 128 f.

[3] Rådet tillskref honom ett bref, dat. d. 25 sept. 1628 orig. O. S., i hvilket det omtalar, att gesanterna kommit tillbaka och att det var nödvändigt för dem att sammanträffa med honom. Detta bref har han mottagit redan samma dag.

[4] Gellen är äfven namnet på södra delen af Hiddensee.

dock åtskilliga upplysningar af värde om hvad som härunder försiggått [1]. Eftersom de gesanter, som åtföljt kansleren till Stralsund, ännu icke återkommit och man antagligen ännu icke haft några underrättelser från dem, hade denne meddelat resultatet af förhandlingarna i Köpenhamn. Dessa hade äfven berört den danske konungens ersättningskraf för den hjälp, han lämnat Stralsund, och hade förts mellan de stralsundska sändebuden och konungens ombud. De senare hade härvid framställt ganska öfverdrifna fordringar [2], hvarvid Oxenstierna antagligen sökt medla till Stralsunds förmån [3].

Gesanterna, som till Oxenstierna framförde sin tacksamhet för den välvilja han visat, mottogo med glädje underrättelsen om den öfverenskommelse, som i Köpenhamn ingåtts mellen Sverige och Danmark angående Stralsunds danska garnison. Sitt egentliga ärende synas de hafva andragit först den 27 sept., då ett memorial framlämnades, i hvilket de framhöllo önskvärdheten af att staden skulle få behålla sitt eget värfvade folk [4]. Härvid åberopade de sig på den med Oxenstierna nyligen

[1] De källor, som beröra dessa underhandlingar, utgöras först och främst af ett "Extract aus dem Memorial unter dato 27 sept. auf Gellen im Schiff übergeben" samt vidare af tvenne bref från borgmästare och råd i Stralsund, det ena till konungen, det andra till Axel Oxenstierna, båda dat. den 8 okt. 1628. Samtliga källor finnas bevarade i Dinnies' urkundssamling.

[2] Enligt rådsprot. i S. A., som innehåller den danska beskickningens förrättning, hade danske konungen vägrat att efterskänka alla utgifterna. I början fordrade han 80,000 rthlr., under det att sändebuden erbjudit honom 10,000 i enlighet med Oxenstiernas råd. Något definitivt beslut i denna sak hade då ej fattats.

[3] Weiter so haben Unsre Gesandten — gerne verstanden, dass Ew. G. bei der Königl. Maj. zu Dänemark dieser Stadt und unserhalber fleissig gehandlelt haben wider die begehrte Erstattung angewendeter Unkosten etc. Rådets bref till Oxenstierna.

[4] Jfr not 1.

slutna kapitulationen, enligt hvilken detta medgafs staden, samt erinrade äfven om sina i detta afseende uttalade önskningar i konungens läger. För att göra kansleren mera tillmötesgående medgåfvo de, att stadens tyska regemente, som borde uppgå till 1,200 man, ej blott skulle ställas under öfverste Leslies befäl utan äfven vara och kallas hans eget regemente [1]. Endast tvenne svenska regementen, hvartdera likaledes på 1,200 man, skulle dessutom inkvarteras i staden [2]. Hela garnisonen skulle alltså utgöra 3,900 man. Garnisonens underhåll ville de hufvudsakligen lägga på den svenske konungen, i det de föreslogo, att konungen ej allenast skulle underhålla och besolda alla officerare, som tillhörde dessa tre regementen, utan äfven stadens samt ett svenskt regementes soldater. Stralsund skulle alltså underhålla och besolda det andra svenska regementet [3]. Dessutom borde konungen låta uppbygga ett förrådshus i staden och förse det med all slags proviant, som skulle föras från Sverige [4].

Något bestämdt svar på de stralsundska sändebudens fordringar har Oxenstierna naturligtvis ej kunnat lämna, detta så mycket mindre som han just nu mottagit konungens bref af den 30 aug., i hvilket denne befaller honom att rätta sig efter den kapitulation, som blifvit ingången den 29 aug., samt i öfrigt intet besluta utan taga det ad referendum [5]. Emellertid synes af rå-

[1] Und konte das Regiment — mehr oder weniger dem Kön. herrn Obristen Lessle nit allein mit respect angewiesen sondern auch desselben eigen Regiment sein und genannet werden. Mem.

[2] Enl. kap. af den 29 aug. 3 svenska reg.

[3] I rådets bref till Oxenstierna uttalas den förhoppningen, att konungen underhåller officerare och soldater af svensk nation, och vidare: "Wo nicht unsre teutsche soldaten, jedoch deren officieren, zumahlen weil sie dem Königl. Schwedischen Herrn Obristen zum Respect überwiesen etc."

[4] Gesanterna önskade därjämte erhålla kanoner och ammunition samt "confirmatio et extensio privilegiorum".

[5] Jfr ofvan s. 156 not 4.

dets bref till konungen [1] framgå, att Oxenstierna ej ställt sig ovillig till deras begäran att få behålla stadens värfvade regemente utan t. o. m. afgifvit ett löfte härom. Rådet anhåller nu hos konungen, att denne måtte låta det förblifva därvid, så att ej mera än 2 svenska regementen under vintern skickades till Stralsund [2].

Konungen, till hvilken kansleren naturligtvis hänskjutit saken, har visserligen till en början varit något tveksam att bevilja detta, enär den danske konungen möjligen häraf kunde taga sig förevändning att behålla sitt folk kvar i Stralsund; han ogillade dessutom den stralsundska styrelsens obeslutsamhet och vankelmod [3]. Men eftersom hans svenska knektar hade "grufveligen tagit af", och det skulle medföra ökade kostnader att byta regementen i staden, så hade han intet emot, att den behöll sitt eget folk på det villkor, att det ställdes under Leslies kommando samt att officerare, hvilka borde vara af svensk nationalitet, ooh soldater svuro konungen trohetsed [4]. Det ställes till kanslerens "discretion, hvilket rådet E. N. beqvämer finder".

Med afseende på garnisonens underhåll har däremot tydligen ingen ny öfverenskommelse tills vidare ingåtts.

[1] S. 169 not 1.

[2] Und als nicht allein wohlermeldeter Ew. K. M. und dero Reichskansler allhier befunden und verwilligt, dass aus vielen dazu bewegenden Ursachen unsre teutschen geworbenen soldaten allhier behalten werden — hierum so bitten wir unterthänigst, dass E. K. M. es gnädigst dabei wollen bewenden lassen etc.

[3] Bref till kansleren i Salvii namn, dat. den 13 okt. 1628. Reg. Här heter det bl. a: Och ändoch H. K. Mtt sir inconstantiam consiliorum Sundensium, i det de begära behålla sitt eget folk emot här giorda afskied, likväl etc.

[4] I ett bref till kansleren från Salvius, dat. Liebenmühlen d. 15 okt. 1628, orig. O. S., uttalas t. o. m. den önskan, att stadens tyska reg. stannade kvar, dock under svenska officerare och i konungens ed, till följd af bristen på svenskt folk.

VI.

Gustaf Adolfs ställning till den tyska frågan 1628. Sadler i Stralsund i slutet af året. J. v. Gosens underhandlingar i Stockholm jan. 1629.

Gustaf Adolfs ställning till den tyska frågan 1628.

Gustaf Adolfs ställning i Stralsund var nu tämligen befästad, och han hade en utgångspunkt för ett eventuellt krig i Tyskland. Ett dylikt krig syntes svårligen kunna undvikas, och i slutet af år 1628 blir denna fråga synnerligen aktuell samt afhandlas såväl i brefväxlingen mellan konungen och kansleren som af riksrådet i Stockholm. Vid denna tid ansågs ett krig med kejsaren vara förestående redan nästkommande år. I Polen hade denne bemödat sig att förhindra afslutandet af en fred eller ett stillestånd, hvarom man förhandlade under år 1628. Hans fientliga sinnesstämning gentemot Sverige var tydlig. "Ja finnes ej heller nogon förståndig man, som tviflar, utan att ju kejsaren och konungen i Poland", skrifver A. Oxenstierna, "denne tiden emot oss föra ett krig under diverse prætexter; och fördenskulld är intet hopp med den ene att komma till ändskap, med mindre det ock så sker med den andra" [1]. Religionen förde den tiden staterna tillsammans, och man kunde knappast föra krig med Polen utan att också råka i konflikt med kejsaren.

[1] Rikskanslerens bref till riksrådet dat. Elbing d. 30 nov. 1628. O. S. B. I: 4 s. 269 f.

De kejserliges framgång i Tyskland ansågs hota de nordiska makternas självständighet. Danmark var redan slaget, ehuru ej fullständigt krossadt. Snart skulle turen komma till Sverige. Stralsund hade hittills motstått anfallet, men staden måste äfven för framtiden bevaras. Dess militära betydelse ansågs vara utomordentligt stor. Där hade den svenska flottan en god hamn, hvarifrån de kejserliga skeppen med fördel kunde angripas, lifsmedel och folk kunde lätt öfverföras, och slutligen stodo stadens murar och vallar skyddande i vägen för Wallensteins härar[1]. Med en jämförelsevis ringa garnison hade den kunnat motstå stora fientliga truppstyrkors anfall.

Ännu ansågs Sverige ej befinna sig i öppet krig med kejsaren trots det understöd, man lämnat Stralsund. Men så kunde det ej i längden fortgå. Den åsikten var i Sverige förhärskande, att man ej borde afvakta ett öppet krigstillstånd från kejsarens sida utan i stället själf börja kriget samt förlägga krigsskådeplatsen till Tyskland hellre än att invänta fienden i det egna landet. Stralsund skulle blifva operationsbasen i det tillämnade kriget, häri låg, såsom nämndt, dess betydelse för Sverige. Detta rike skulle alltså ryckas in i tvenne olika krig, ett i sanning hårdt prof för ett utarmadt land. Möjligt är, att faran för ett kejserligt angrepp tedde sig i alldeles för stort omfång för de svenska statsmännen. Genom Wallensteins misslyckade belägring af Stralsund hade de maritima planerna i själfva verket erhållit en svår stöt, och den hjälp, man hoppats på från Spanien och Polen, hade ju uteblifvit. Generalens stolta plan hade gått upp i rök. Härtill hade äfven bidragit den tvedräkt, som var rådande mellan Wallenstein och ligan; denna förlamade

[1] "Och så länge kejsaren icke hafver den staden, kan han ur Pommern föga uträtta, utan hans desseiner dädanefter äre god dels att hindra" — (Oxenstiernas ofvan cit. bref).

alla krigsföretag och ledde slutligen till den förres afsättning.

Men för Gustaf Adolf och Axel Oxenstierna syntes emellertid faran öfverhängande. Den senares bref till riksrådet visar tydligt, att han behärskades af en stor oro för Sveriges framtida öde. —

Alltså, redan följande år skulle kriget mot kejsaren börja på tysk mark. Men frågan gällde, på hvad sätt det skulle föras, antingen defensivt eller offensivt. De olika meningarna angående denna sak företräddes af konungen och hans kansler, och deras brefväxling i denna fråga fortfor äfven under början af år 1629. Hvar och en förfäktade med ifver och kraft sin åsikt. Oxenstierna ansåg [1], att kriget borde föras defensivt i Tyskland, men konungen var af en motsatt mening. Den förre framhöll bl. a. såsom skäl, att om en stark garnison inlades i Stralsund, så skulle en stor kejserlig armé blifva bunden i Pommern och där "utmerglas". Han jämförde Stralsund med Reval, som motstått ryssarnes anfall. Genom att hafva en garnison därstädes behöfde ej heller Sverige med nödvändighet börja öppet krig med kejsaren. Den svenska flottan kunde segla utanför staden och hålla de kejserliga skeppen borta. En dylik krigföring vore också billigare. Förbindelserna med hansestäderna kunde under tiden stärkas, och Danmarks läge skulle äfven genom en dylik krigföring förbättras. Oxenstierna ansåg tillfället ännu icke gynnsamt för ett offensivt krig i Tyskland. Man borde först bearbeta stämningen bland de evangeliska furstarne och städerna. Men konungen anser ej kanslerens skäl tillräckliga [2]. Under ett offensivt tyskt krig skulle Wallenstein ej kunna undsätta

[1] Rikskanslerens bref till konungen, dat. Elbing d. 2 dec. 1628. O. S. B. I: 4 s. 282 f.

[2] Bref från konungen till rikskansleren, dat. Stockholm d. 30 dec. 1628. O. S. B. II: 1 s. 445. Bref från konungen till rikskansleren, dat. Jönköping d. 5 mars 1629. O. S. B. II: 1 s. 458.

polackerna och ej heller med hopp om framgång belägra Stralsund. Genom armén och flottan förhindrades hans planer på en tysk sjömakt. Konungen hoppades äfven på "de förqvefde gemüether i Tyskland, som hemligen sucka efter occasion till förlossning", samt på hansestäderna, hvilka behöfde uppmuntras. Dessutom började Polen blifva så utsuget, att knappast en defensiv armé kunde underhållas där. Konungen önskade äfven vara närvarande på flottan, men ett offensivt krig i Polen fordrade hans närvaro därstädes [1]. Genom en svensk armé t. ex. vid Oder skulle dessutom polackerna hotas. Och framför allt fäster konungen afseende vid sin ställning till Stralsund. Konungen säger sig ännu ej vara säker på staden, ty den var honom "med ingen ed eller plikt förbunden" Garnisonen därinne ansågs ej vara så stark, att den kunde sätta sig till motvärn, om det skulle inträffa "något inbördes obestånd", i synnerhet om den samtidigt hotades utifrån. Den kunde ej i detta fall, såsom Oxenstierna gjort, jämföras med Reval. Ryssland saknade dessutom flotta och sjömän, hvilket ej var fallet med de kejserlige. Fiendens storlek öfverdrefs, ansåg konungen. Tilly var långt borta, och det skulle dröja länge, innan han kunde komma till undsättning. Slutligen hoppades konungen på understöd af främmande makter, framför allt England och Generalstaterna.

Gustaf Adolfs skäl framkomma i hans bref med en öfvertygande kraft, och hans åsikt blef också den segrande i rådet, där den tyska krigsfrågan debatterades i slutet af år 1628 [2]. Frågan gällde först, om kriget skulle föras hemma eller i Tyskland. (Extra patriam.) Skälen för och emot framställdes såsom vanligt, men det senare

[2] "Och synes denna tiden icke lida, att jag mig ifrån Östersjön och flottan långt skillier. — Hvad skulle nu det oss hielpa, att vi Strålsund hålla, och fienden siön vunne." Bref d. 5 mars.

[2] Någon af dagarne 9—15 december 1628. S. R. P. I s. 123.

alternativet föredrogs. Sveriges nya ställning till Stralsund framhölls såsom ett af skälen för krigets förande i Tyskland. Staden erbjöd en god utgångspunkt, och för öfrigt ansågs det farligt och "nessligit" att lämna den i sticket. Om kriget skulle föras offensivt eller defensivt, öfverlämnades visserligen till konungens godtfinnande, men rådsherrarna, hvilka i detta fall helt säkert tagit intryck af konungens ställning till frågan, förordade ett offensivt krig[1]. —

Mot bakgrunden af dessa viktiga förhandlingar mellan konungen och hans förnämsta statsmän om Sveriges eventuella deltagande i det tyska kriget får den stralsundska frågan sin rätta belysning. Ty för ett krig på tysk botten ansågs Stralsunds besittning såsom nödvändig, denna stad var så att säga Sveriges inkörsport till Tyskland.

Visserligen var Sveriges ställning till staden numera ganska bestämd, men ännu funnos dock frågor, som tarfvade ytterligare utredning. Dessa rörde närmast garnisonen i staden och dess underhåll. Kapitulationen af den 29 aug., som af konungen var ämnad att reglera dessa förhållanden under vintern, hade ju i vissa detaljer af stadens myndigheter ogillats. Konungen, som helst sett, att denna öfverenskommelse fått gällande kraft, ville dock visa sig så tillmötesgående som möjligt och satte sig icke emot en förändring af densamma i vissa punkter[2]. Det var alltså nödvändigt att med staden öfverenskomma om en ny kapitulation, i hvilken tillbörlig hänsyn togs till de fordringar, som af dess sändebud framställts till kansleren vid Gellen.

I början af november månad sändes alltså sekrete-

[1] R. Råds rådslag angående det tyska krigets företagande, dat. Stockholm 15 dec. 1628. S. K. A. I N:o 4.

[2] Plenipotentia för Ph. Sadler, dat. 5 nov. 1628. L. T. Reg. Jfr s. 171.

raren Sadler åter till Stralsund. Konungen angifver själf i bref till staden[1] ändamålet med hans resa dit, i det han framhåller, att Sadler skulle sammanjämka de båda föregående kapitulationerna af den 2 sept. och den 29 aug. Att det var konungens mening, att den senare skulle läggas till grund för den nya öfverenskommelsen, framgår ej blott af det ofvan nämnda brefvet till kansleren[2] utan äfven af Sadlers instruktion[3] och dennes "proposition" till rådet i Stralsund[4]. Detta bestyrkes emellertid allra bäst af ett bevaradt koncept, som med all sannolikhet är ett förslag till ny kapitulation[5], som af konungen var ämnadt att ersätta kapitulationen af den 29 aug. Säkerligen sökte äfven Sadler få detta förslag antaget af rådet och borgerskapet i Stralsund. Ehuru detta icke lyckades, saknar detsamma ur nämnda synpunkt icke sitt intresse. Gustaf Adolf åberopar sig här på öfverenskommelsen af den 29 aug., hvilken staden sökt få ändrad i vissa punkter. Äfven denna kapitulation var afsedd att gälla endast öfver vintern, men i stället för 3 regementen lofvar konungen att sända endast tvenne till stadens försvar, hvart och ett på 1,200 man, hvarjämte den skulle få behålla sina tyska

Konceptet af d. 30 okt. och Sadlers instruktion.

[1] Dat. Calmar den 10 November 1628.

[2] Af den 30 aug.

[3] Denna är dat. den 28 okt. L. T. Reg.

[4] Dat. d. 21 nov. 1628. Afskr. F. S.

[5] Finnes i R. A., dat. Elbing den 30 okt. Siffran 30 synes vara ditsatt efteråt. Möjligen skulle det kunna vara en afskrift. Därpå tyder det förhållandet, att konungens och äfven Stralsunds sigill är betecknadt. Men å andra sidan är af mig intet original anträffadt, hvarken i R. A. eller Stralsund. Dessutom äro åtskilliga ändringar gjorda. Det antagliga är alltså, att här föreligger ett koncept. Efter den plats, där sigillet är utmärkt, står formen för Stralsunds bekräftelse samt Geschehen in Stralsund d.

L. S.

Finns äfven i S. A. och i Dinnies' samling i S. under rubrik: Erklärung der am 29:sten Augusti 1628 datirten Capitulution vom 30 Okt. 1628.

soldater, hvilka dock skulle kompletteras till 1,200 man. Hela garnisonen skulle uppgå till 4,000 man[1]. Hvad den danska garnisonen angår, så inryckas de bestämmelser, som blifvit fastställda genom konventionen mellan Sverige och Danmark i sept. månad. Stadens soldater skulle, såsom det blifvit föreslaget vid Gellen, erhålla svenska officerare och lyda under den svenske kommendanten samt svära såväl staden som svenske konungen trohetsed. Med afseende på underhållet har däremot intet afseende fästs vid gesanternas framställning till Oxenstierna, i det att staden skulle underhålla såväl sina egna som de svenska soldaterna; officerarne däremot skulle endast erhålla fritt lögi men besoldas och underhållas af konungen. I likhet med hvad förut var bestämdt, skulle staden i händelse af behof förskottera officerarnes sold, hvilken utgift sedermera af konungen skulle ersättas.

Hvad för öfrigt beträffar öfverbefälet öfver samtliga trupper, generaldirektionen, rättigheten att utdela pass, krigsrådet och dess befogenhet, soldaternas aflöning m. m. äro inga nya bestämmelser tillagda. Vissa artiklar äro dock hämtade från Oxenstiernas kapitulation af den 2 sept., särskildt beträffande stadens befästningsverk och deras byggande.

Detta förslag, som tydligen utgör den sammanfattning af de båda föregående kapitulationerna, hvarom konungen skrifver till Stralsunds råd, kan sålunda betraktas som en utvidgning och förklaring af bestämmelserna den 29 aug. De väsentliga förändringarna röra garnisonens sammansättning och underhåll, hvarvid konungen till en viss grad efterkommit de stralsundska gesanternas till Oxenstierna uttalade önskningar, hvilka äfven direkt framställts till honom genom bref från rådet

[1] Här är alltså öfverensstämmelse med kap. af den 2 sept.

i Stralsund[1]. Att det varit Sadlers uppdrag att genomdrifva dessa, framgår äfven af hans instruktion, som i hithörande punkter öfverensstämmer med konceptet. Äfven här omnämnes kapitulationen af den 29 aug. såsom innehållande de villkor, på hvilka konungen åtagit sig att understödja staden. Men på grund af stadens ansökan och kanslerens förord samt den inbrytande vintern och däraf härrörande svårigheter tillåter konungen, att det förhandlas vidare i denna sak.

Hvad beträffar stadens tyska soldater och garnisonens underhåll skulle Sadler åberopa sig på det till kansleren öfverlämnade memorialet. Vägrade staden att öfverlämna sina soldater till Leslie eller att anställa svenska officerare, borde Sadler hota den med förlusten af dess egen garnison, framhållande, att Gustaf Adolf helst sett, att kapitulationen af den 29 aug. blifvit gällande. Han borde äfven klandra myndigheterna, därför att de "mit Ihren accorden so unbestendig umgingen". Om officerarne vägrade att aflägga eden, kunde denna ersättas genom handslag eller någon annan försäkran.

Med afseende på garnisonens underhåll innehåller instruktionen samma bestämmelser som det förut nämnda konceptet. Sadler skulle stanna kvar i staden, tills nya trupper anlände från Sverige[2], och under tiden se till, att försvarsverket icke försummades[3], samt söka ännu starkare binda stadens innevånare vid Sverige. För att stärka sjöförsvaret skulle Peter Blume och Berendt Berendtsson tagas i Sveriges tjänst oeh den förre erhålla öfverbefälet öfver skepp, slupar och galärer.

Om den danska garnisonen ännu icke förts bort,

[1] Jfr s. 169 not 1.

[2] I ofvan cit. bref af d. 10 nov. skrifver konungen, att han från Kalmar skulle skicka 4 fanor under J. Duwalls befäl. Snart därefter skulle sändas de återstående 4 fanorna.

[3] Särskildt borde försvarsverken på Dänholm undersökas af Sadler och de gamla nedrifvas, om de ej befunno sig i godt skick.

skulle han erinra öfversten om det ingångna ackordet och laga, att detta tillämpades med afseende på de 300 man, som skulle stanna kvar. Något bemyndigande att ingå nya traktater med staden eller de furstliga råden erhöll han ej. Inför en dylik eventualitet borde han ursäkta sig med att han saknade instruktion och taga de gjorda förslagen ad referendum. Sadler borde noga underrätta konungen om ställningen i staden samt begifva sig till Sverige, när hans uppdrag var uträttadt. — Hans viktigaste uppgift har alltså varit att öfverenskomma med staden om en ny kapitulation.

Gesanten, som blifvit uppehållen på sin resa i Pillau, ankom till Stralsund den 18 november 1628.

Tillståndet i Stralsund och Sadlers underhandlingar där.

Tillståndet i Stralsund[1] synes vid denna tidpunkt ej hafva varit det bästa, ehuru denna stad dock stod sig bättre än hertigdömets öfriga städer. Men dess forna välmåga hade tagit ett hastigt slut, och Sadler beklagar, att han ej funnit ställningen lika god nu som vid sitt besök i augusti månad. Nu befann sig staden nästan i upplösningstillstånd. Nöden var större, än när fienden låg utanför portarna, och sedan rikskanslerens afresa hade den blifvit två tunnor guld fattigare[2]. Borgarne, skrifver Sadler, hade alldeles tappat modet och liknade skuggor samt längtade endast efter konungens hjälp[3]. Sändebudet

[1] I tvenne bref har Sadler gifvit en utförlig skildring af tillståndet i staden. Det ena brefvet är riktadt till konungen och dat. d. 24 nov. 1628, orig. S. B. N. Det andra brefvet af samma dato, afskr. F. S., utan underskrift, måste äfven vara från Sadler och är helt säkert riktadt till Salvius. I det förra nämner Sadler, att konungen af Salvius kunde närmare höra ang. stadens tillstånd.

[2] Härtill kommer den ökade prisstegringen under belägringstiden. De lån, man kunnat erhålla af hanseförbundet och Generalstaterna, voro otillräckliga, hvarför skatterna ytterligare måste ökas.

[3] Borgarne gå "als devictos, dem Schatten an der Wand gleich. — zeit und Stunde zehlen, nach jedem Wind sehen und also ein söhnlich verlangen eussern". Brefvet till Salvius.

ansåg, att uppror när som helst kunde utbryta, om borgarne ej befriades från sina tunga bördor. Det gick så långt, att upproriska tal höllos, hvarvid de platser prisades lyckliga, som höllos besatta af fienden. Det kunde ej vara värre, sade man, att befinna sig i dennes våld än att vara beskyddad af sina vänner. Till följd af det usla tillståndet började innevånarne lämna staden och många hus stodo öde[1].

Det är ej troligt, att Sadlers skildring är öfverdrifven, och borgarne hafva äfven inför honom klagat öfver sin nöd. Men det är att märka, att finansernas ställning ej varit så god redan vid belägringens början. Borgarne klagade öfver, att stadens ærarium redan då till stor del var tömdt, hvartill säkerligen rådets dåliga förvaltning varit en bidragande orsak. Härtill kommo stegrade utgifter för försvaret, legationer till utländska furstar, utpressningar från hertigen m. m., hvilket allt bidragit att bringa oordning i finanserna. När belägringen börjat, räckte skatterna ej till utan måste ökas, men de förmögnare, på hvilka skattebördan föll tyngst, sökte på allt sätt draga sig undan. En af de viktigaste skatterna utgjordes af ett slags förmögenhetsskatt efter bostäderna, så att de, som bodde bäst, hade att betala mest. Snart kommo de största husen att stå öde, och man bodde i källare o. d. för att komma undan skatten[2]. Sålunda

[1] I en copia utan dat. F. S., som möjligen blifvit lämnad till Sadler, uttalas den önskan, att ett edikt skulle utfärdas i de närbelägna konungarikena, som förbjöd stralsundska borgare att afvika dit samt vid strängt straff uppmanade flyktingarne att vända tillbaka hem. Kvinnor och barn däremot finge begifva sig i säkerhet. Om borgarne fortsatte att fly ur staden, var det att befara, att den skulle blifva nästan öde. Stadens myndigheter pålade t. o. m. straff för att förhindra flykt ur staden, hvilket ej alltid hade åsyftad verkan. Jfr Fock: a. a. 6 s. 317 f.

[2] I F. S. finnes en afskr. innehållande stadens besvär, fördelade i 7 punkter. På grund af det klander, som riktas mot

hafva äfven innevånarne själfva bidragit att öka förvirringen och oredan i staden.

Liksom förut var det väl närmast Holks brutala uppträdande och trycket af de danska soldaterna, hvilka ännu ej hade lämnat Stralsund och hvilka staden tvingades att underhålla, som mest bidrog till borgarnes förtviflan. Men staden synes fortfarande hafva hållit fast vid den svenske konungen, och det var hoppet om dennes snara hjälp, som trots allt hållit de flestas mod uppe[1]. Vid Sadlers ankomst började dock borgarne blifva tröga och likgiltiga.

Under dessa förhållanden är det ej att undra på att Sadler kände sig tveksam och osäker vid utförandet af sitt viktigaste uppdrag, och han beklagade, att konungen ej bättre känt till ställningen i Stralsund, då hans instruktion säkerligen varit annorlunda[2]. Det syntes omöjligt, att de fattiga borgarne skulle kunna underhålla alla soldaterna, såsom konungen föreslagit. Sadler ville därför icke gärna offentligen kungöra innehållet i den tillämnade kapitulationen genast vid sin ankomst; i alla händelser önskade han dröja med dess genomförande, tills sinnena blifvit något lugnare.

Emellertid har han redan den 21 nov., antagligen

styrelsen, är det antagligt, att den utgått från borgerskapet. Häri heter det bl. a.: Locupletiores, etiam senatores, ædibus suis relictis vel elocatis, caseas occupant, in reliquorum præjudicium, ne militem alant. Nonnulli cives omnia sua bona alio transferunt, postremo se ipsos quoque subducunt.

[1] Sadler skrifver, att staden var "so weitt in desperation gesezet worden, dass, wan das einige wort Schweden kan euch nicht helffen, gehört werde, man eine wunderbahre tragoedi spielen sehen solte". Bref till Salvius.

[2] Att Esken, som medföljt Stralsunds sändebud på deras resa från konungens läger i sept. månad och nu var svensk agent i Stralsund, ej underrättat om det dåliga tillståndet i staden, förefaller egendomligt. Sadlers skildring framställde säkerligen det verkliga förhållandet.

till stadens deputerade[1] inlämnat en "proposition"[2], i hvilken han framhåller, att det polska kriget hade hindrat konungen att personligen komma staden till hjälp. Denne hade förr velat afsända de bestämda 2 regementena till Stralsund men ej kunnat detta, då han alltför sent fått underrättelse om den med Danmark ingångna öfverenskommelsen. Äfven vid detta tillfälle omnämnes kapitulationen af den 29 aug., hvilken konungen hoppades staden var beredd att hålla. Men en ändring af densamma ville denne ej sätta sig emot för att visa staden sin kungliga bevågenhet, "hinangesetzt aller considerationen, die sie von der so ofter Verendrung der Tractaten abschrecken mochten". Sändebudet hade i uppdrag att framställa konungens önskan med afseende på den öfverenskommelse, som borde ingås. Antagligen har Sadler samma dag inför de deputerade uppläst konungens förslag till ny kapitulation.

Dessa blefvo synnerligen upprörda öfver de alltför hårda villkoren beträffande garnisonens underhåll, och de yrkade ifrigt på att den kungliga resolutionen ej skulle kungöras för menigheten, ty i så fall fruktade de, att ett uppror skulle utbryta. Det kan synas egendomligt, att dessa villkor, som dock af Oxenstierna utan svårighet genomdrifvits och finnas upptagna i kapitulationen af den 2 sept., nu skulle röna så hårdt motstånd. Möjligen kan det bero därpå, att kapitulationen af den 29 aug. i denna punkt är mildare. Dessutom minskades stadens ekonomiska bärkraft dag för dag, då den ju tvangs att jämväl underhålla de danska soldaterna. Emellertid hade konungens förslag äfven blifvit meddeladt rådet och borgerskapets representanter. Stor bestörtning hade härvid gripit alla närvarande, och de kunde ej på en lång stund

[1] Enl. rådsprot. i S. upplästes Sadlers kreditiv den 21 nov. i rådet, hvarefter en deputation utsågs att underhandla med honom.

[2] Se ofvan s. 177 not 4.

lämna rådhuset, för att ej det utanför församlade folket skulle på deras ansikten läsa deras förtviflan och sålunda alla gripas af modlöshet.

Redan den 22 nov. har borgerskapet till Sadler inlämnat sina "gravamina" [1], en klagoskrift, i hvilken stadens fattigdom och nödställda belägenhet utförligt påvisas. Med bekymmer, ja, med förtviflan hade borgerskapet fått kännedom om den artikel i kapitulationen [2], som ålade staden att underhålla alla tre regementenas underofficerare och soldater, men dess ställning var sådan, att den knappt kunde underhålla tredjedelen, sedan officerarne frånräknats. Några penningar kunde ej mera anskaffas, då krediten var slut och skatterna voro otillräckliga för de dagliga behofven. Det hade till och med gått så långt, att borgarne måste pantsätta sitt gods. Rummen på rådhuset voro uppfyllda af pantsatta husgerådssaker, kläder o. d. Fienden hade ruinerat andliga och världsliga gods, åkerbruket låg nere, kreaturen voro bortröfvade, och handeln led stort afbräck genom passens spärrande och osäkerheten på sjön [3]. Soldaterna, heter det, pina borgarne värre än turken.

Borgerskapet hoppades, att Sadler hos konungen skulle söka utverka, att staden endast behöfde besolda och underhålla sitt tyska regemente med undantag af office-

[1] Afskr. i F. S., innehåller 24 olika punkter. Äfven om vissa af dessa "gravamina" synas vara för skarpt framhållna, bestyrkes dock skrifvelsens innehåll, i stort sedt, af Sadlers bref äfvensom af tyska förf., ss. Fock, Opel m. fl. Den senare framhåller, att belägringen ej haft några utomordentliga följder för staden. Och detta kan vara sant, försåvidt det gäller de direkta verkningarne af belägringen. Men de indirekta hafva varit stora nog.

[2] Härmed afses tydligen konceptet af den 30 okt.

[3] De kejserlige innehade fortfarande Rügen och hade äfven befästningar på landsidan, så att de delvis behärskade inloppet till Stralsund, hvarjämte de utrustade kaparfartyg, som förföljde de stralsundska skeppen. Jfr Fock: a. a. 6 s. 317.

rarne. Konungen borde alltså fullständigt underhålla alla officerare och därjämte de svenska soldaterna från den 1 sept. eller åtminstone från den 1 nov. Proviantmästare och tygmästare skulle tillsättas af konungen och underhållas af honom, hvaremot staden var villig att förse verkmästare, ingeniörer och dylika tjänstemän med kost, men deras lön för öfrigt borde betalas af den förre. Dessutom önskade staden från Sverige erhålla tvenne örlogsskepp, försedda med full utrustning, samt tvenne andra skepp och slupar. Härtill kommer begäran om kanoner [1] och ammunition till skepp och fästningsverk. Slutligen borde genom konungens försorg de danska ryttarne och knektarne föras bort.

Rådet vände sig äfven direkt till konungen för att erhålla lindring i truppernas underhåll [2]. Men detta var mera modest i sin begäran, ty det erbjöd sig att jämväl underhålla stadens tyska officerare. Förklaringen till denna brist på öfverensstämmelse mellan rådet och borgerskapet ligger antagligen däri, att det förra i strid med innehållet i det memorial, som öfverlämnats till Oxenstierna vid Gellen, ej ville öfverlämna stadens regemente till Leslie och följaktligen ej heller anställa svenska officerare. Det hoppades nu, att konungen ej skulle yrka härpå, samt antydde, att starka skäl anförts häremot inför kansleren [3]. Sadler synes däremot i början fått den uppfattningen, att åtminstone borgarne ej satte sig emot nämnda villkor, och i deras klagoskrift framkommer intet, som tyder härpå. Dessa sökte stöd för sina anspråk med afseende på soldaternas underhåll i kapitulationen af den 29 aug. De ansågo nämligen,

[1] Danskarne hade nämligen fört bort en del af sina kanoner från staden.

[2] Rådets bref till Gustaf Adolf, dat. d. 25 nov. 1628. Dinnies' samling.

[3] När detta skett, framgår ej af brefvet.

att utgifterna för det tyska regementets soldater skulle belöpa sig till ungefär en tredjedel af omkostnaden för hela garnisonen [1]. Dessutom åberopade de sig på Oxenstiernas muntliga uttalanden i denna fråga [2].

Sadler ställde sig i hufvudsak på stadens sida [3] och ansåg dess fordringar vara rättvisa. Han trodde sig ej under dåvarande förhållanden kunna påtvinga staden de af konungen stipulerade villkoren, innan denne ännu en gang gifvit sin vilja tillkänna [4]. Enligt sändebudets åsikt borde man i afseende på soldaternas underhåll, som ju var den brännande frågan, i viss mån gå stadens önskningar till mötes, så att konungen underhölle de svenska regementena, då detta ej borde medföra ökad kostnad för Sverige. En sådan fördelning af kostnaden vore ju också i öfverensstämmelse med kapitulationen af den 29 aug.

Men det var af synnerlig vikt att så fort som möjligt åvägabringa åtminstone en provisorisk öfverenskommelse i denna fråga, ty stadens förråd voro nästan uttömda, och ny proviant måste omedelbart anskaffas. Visserligen hade rådet redan den 23 nov. beslutit [5] att skicka en "sollicitatorem" till konungen för att på detta sätt utverka en nedsättning i stadens underhållskostnad. Men man kunde ingalunda vänta på resultatet af denna beskickning. Då tills vidare ingen proviant från Sverige

[1] De hade framhållit, att ett tyskt regemente kostade mera i underhåll än ett svenskt. Sadlers bref till Salvius.

[2] I L. T. Reg. finnes intaget ett "Memorial, wass die Stralsundischen an Ihr Kön. Mtt. begehren", dat. d. 25 nov. 1628. Här motiveras deras begäran med att den: 1) Ist der Capitulation gemess in Castris. 2) Vertröstung vom Herrn Reichscantzler in capitulatione in verbis. Möjligen åsyftas här något uttalande af rikskansleren under förhandlingarna vid Gellen.

[3] Rådets och de deputerade borgarnes svar till Sadler är dateradt den 23 nov. (afskr. F. S.). De hade föreläst kapitulationen och sände den tillbaka jämte förslag till en ny kap.

[4] Sadlers bref till konungen d. 24 nov. 1628.

[5] Rådsprot. i S. A.

var att vänta, måste staden åtminstone för tillfället uppbringa sådan. Sadler föreslog nu [1], att ett proviantlhus skulle iordningställas och en proviantmästare tillsättas, hvilken skulle lyda under den svenske kommendanten. Därjämte borde man söka bilda ett slags handelskompani, hvars medlemmar skulle utgöras af köpmän i staden, hvilka till ett öfverenskommet pris skulle förse provianthuset med förråd, då proviant ej kunde forslas från Sverige. Öfver detta kompani borde rådet hafva uppsikt, så att det förra i rätt tid levererade varorna och i öfrigt fullgjorde sina förbindelser. Rådet var skyldigt att i sista hand ansvara för att tillräckliga förråd funnos och borde lofva, att eventuell brist skulle fyllas på allmän bekostnad. Å andra sidan skulle svenska kronan garantera nämnda kompani ersättning för dess leveranser i enlighet med den öfverenskommelse, som blifvit träffad med proviantmästaren. Naturligtvis afsågs här endast underhållet af de svenska soldaterna. De svenska officerarne, som ej gärna kunde underhållas på detta sätt, borde genom stadens försorg inkvarteras i de lämpligaste husen och deras värdar tills vidare af staden erhålla betalning.

Stralsunds råd accepterade detta Sadlers förslag [2] samt lofvade att göra, hvad som stod i dess makt, för

[1] Sadler har utvecklat sitt förslag i sitt nämnda bref af den 24 nov. 1628, riktadt till Salvius. Detaljerna i hans "provisoriska författning" framgå äfven af hans revers till proviantkompaniet, dat. d. 15 dec. 1628. Orig. F. S.

[2] Sadler har den 2 dec. till rådet framställt vissa frågor, som hufvudsakligen afse det nämnda förslaget, orig. S. A., afskr. F. S. I marginalen är rådets svar antecknadt. Finnes äfven i Dinnies' urkundssamling i S. I bref till Salvius, dat. Stralsund d. 6 dec. 1628, orig. S. S., meddelar Sadler, att han med rådet kommit öfverens om en "provisionel Verfassung, wie immittels und biss zu Ihr Königl. Myttn. gnädigste resolution die schwedische soldaten auf Ihr Myttn. costen underhalten werden sollen".

att det skulle kunna förverkligas. Sålunda förklarade det sig villigt att träffa öfverenskommelse med enskilda personer om leveransen samt att öfverlämna en af stadens byggnader att användas till proviantlius. Den brist, som kunde uppstå, skulle fyllas på stadens bekostnad[1]. Intet stod alltså hindrande i vägen för genomförandet af denna "provisoriska författning", som Sadler själf kallar densamma, och den torde hafva trädt i kraft i början af december månad 1628. Sadlers förslag vann också konungens gillande, och i jan. 1629 anställde denne en svensk proviantmästare i Stralsund[2].

Äfven med afseende på Sadlers öfriga fordringar visade rådet i allmänhet tillmötesgående. Det lofvade sålunda att med det snaraste fullborda Dänholms befästande och att därstädes bygga såväl bonings- som förrådshus. Det lofvade därjämte att genast anskaffa samt fullständigt utrusta 8 slupar till stadens skydd. En fråga, som framkallade svårigheter, var öfverlämnandet af det tyska regementet till Leslie. De tyska officerarne vägrade att aflägga ed till Sverige, enligt Sadlers åsikt beroende på inflytande från de danska officerarne[3]. Rådet, som ej tilltalades af denna Sadlers begäran, förklarade dock på dennes förfrågan, att intet hinder mötte[4]. Först den 6 dec. har detta öfverlämnande ägt rum, dock antagligen utan att officerarne aflagt den begärda eden[5].

[1] Stralsunds förklaring ang. provianten, dat. 3 dec. 1628. Afskr. F. S.

[2] Anställandet af en proviantmästare i S. jan. 1629, L. T. Reg.

[3] Brefvet till Salvius af den 6 dec.

[4] Jfr s. 185.

[5] På Sadlers fråga (jfr ofvan s. 187 not 2), om rådet ville öfverlämna det tyska reg., svarade det, att man var beredvillig härtill, officerarne i öfverstens rum med handslag men soldaterna genom afläggande af ed enligt germansk sed.

Bref från Alexander v. Esken till Salvius, dat. Kalmar d. 13 dec. 1628. Orig. S. S.

Gustaf Adolf, som ej litade på dessa tyska officerare, enär han misstänkte dem stå i förbindelse med de kejserlige, yrkade på, att de skulle afskedas och ersättas med svenska officerare [1].

Sadler önskade få dessa viktiga frågor fullt bestämda, innan stadens sändebud, Josquinus v. Gosen, afreste till den svenske konungen. Det var tydligen hans mening, att en öfverenskommelse här först skulle träffas angående garnisonens underhåll, för att denna sedan skulle läggas till grund för förhandlingarna med konungen. Redan den 2 dec. voro Sadler och rådet öfverens om innehållet i den nya kapitulation, som skulle ingås. Det nya i densamma är egentligen endast Sadlers "provisoriska författning". För öfrigt innehåller utkastet [2], som antagligen är uppgjordt af denne, intet väsentligt nytt utöfver det förut nämnda konceptet af den 30 okt.

Det framgår också af ett bref till Salvius [3], att detta Sadlers utkast blifvit öfversändt till Sverige för att underställas konungens pröfning. Antagligen med-

[1] Gustaf Adolfs bref till Steinwich och v. Gosen, dat. 2 dec. 1628. L. T. Reg.

[2] Det finnes bevaradt ett koncept till kapitulation i F. S. (Från Tidösaml.) I kanten står: Vergleichen in Stralsund den 2 Decembris 1628 bis auf dem 5. 6. 8. und 9. punct des underhalts der schwedischen Regimenten und dan der bestallung des gantzen Staabs auf dem däutsche Regiment und besoldung desselben, welche auf I. K. M resolution ausgestellt. Med afseende på underhållet är här Sadlers förslag inryckt i art. 8, 9 och 10. Dessa art. jämte 6, 7, 11, 12 och 13 äro efteråt tillagda. Äfven dessa art. (utom 13) röra underhållet men äro ungefär lika med utkastet af den 30 okt., som för öfrigt fått ligga till grund och blifvit följdt. Att detta koncept af Sadler var ämnadt att medtagas till Sverige och bekräftas af konungen samt å stadens vägnar af v. Gosen, framgår af slutet: — "von I. K. M. — mit eignen Handen und Königl. secret. von Seiten der Stadt aber durch dero abgefertigten — Jusquinum a Gosen — bekreftiget worden —".

[3] Brefvet till Salvius af den 6 dec.

fördes det af Esken eller också af Gosen själf, då de några dagar senare ställde sin resa till Sverige.

I en punkt, nämligen rörande de tyska officerarnes underhåll, hade man dock ej kommit öfverens, i det att rådet numera önskade lägga detta på konungen.

Först den 13 december, alltså några dagar efter v. Gosens och Eskens afresa, föreligger Sadlers förslag i slutgiltig form samt är undertecknadt af honom och — med en viss reservation — äfven af staden [1]. Denna kapitulation, som skulle gälla till den 1 maj 1629, har naturligtvis endast provisorisk karaktär beträffande garnisonens underhåll, som ytterst berodde på resultatet af underhandlingarna med konungen. Såsom redan är antydt, ligger konceptet af den 30 okt. till större delen till grund för denna kapitulation, som innehåller 38 artiklar. På några ställen betonas dock stadens myndighet i förhållande till den svenske öfverstens starkare än i det förra [2]. De viktigaste olikheterna röra dock garnisonen i staden och dess underhåll. Denna, om hvars storlek intet nämnes [3], skulle utom af de danska soldaterna utgöras af stadens tyska, hvilka, för såvidt det var möjligt [4], skulle kompletteras till 1,200 man. Dess officerare, som skulle öfvergå i svensk tjänst, behöfde endast svära staden trohetsed [5].

[1] Original i Stralsunds arkiv. Afskr. F. S. Reservationen står efter Sadlers namn men finnes äfven på ett särskildt blad med något olika formulering men i sak lika. Jfr Sverges Trakt. 5: 2 s. 674.

[2] T. ex. i art. 16 och 19. I den förra finnes tillagdt med afseende på den svenske öfversten: — Sondern E. E. Rhat. als der stadt Obrigkeit ehren und respectiren und der stadt nuzen fordern und schaden hindern, och i art. 19: — was aber in bauen, abreisen oder andern werken anzuordnen, soll er mit der stadt deputirten wissen und willen vornehmen. — Vid alla "consiliis bellicis" borde stadens deputerade vara med.

[3] Enligt utkastet af den 30 okt. borde den uppgå till 4,000 man.

[4] Denna inskränkning ej i föreg. kap.

[5] Art. 3.

Konungen af Sverige skulle besolda och underhålla de svenska regementenas officerare och soldater, men stadens tyska officerare jämte underofficerare och soldater, fördelade i 6 fanor, borde den själf gifva sold och underhåll. De svenska officerarne skulle dock erhålla fritt logi och "servis". Till de svenska regementenas underhåll måste före vintern, såvidt möjligt, från Sverige skickas allehanda naturaprodukter för att utdelas bland soldaterna "durch Commiss oder in andere wege". Men då på grund af vintern proviant ej kunde forslas från Sverige, borde staden underhålla officerare och soldater "nach der Cammerordnung" [1]. Hvad de senare angår, skulle de inkvarteras hos borgarne, hvarvid utförliga bestämmelser finnas angående måltidernas intagande [2]. Men om rådet ej gillade detta sätt för utspisningen, borde staden bygga ett provianthus och en proviantmästare tillsättas och under rådets auktoritet och direktion ett kompani bildas, hvilket skulle förse proviantthuset med förråd. Om brist uppstod, skulle den fyllas "ex publico" [3].

Konungen å sin sida lofvar att ersätta, hvad som sålunda blifvit utlagdt för de svenska soldaternas underhall, följande vår antingen med pengar eller naturaprodukter, såsom järn, koppar, mässing o. d. Verkmästare, ingeniörer och andra dylika tjänstemän skulle staden själf underhålla. Upprättandet af ett handelskompani och byggandet af ett provianthus uppställas alltså i denna kapitulation såsom alternativ.

Efter Sadlers underskrift ha stadens borgmästare, råd och borgerskap fogat en reservation af innehåll, att de gillade kapitulationen i öfrigt men önskade, att stadens officerare skulle underhållas af konungen. De uttryckte

[1] Art. 6.
[2] Art. 7.
[3] Art. 8, 9, 10 och 11.

äfven den förhoppningen, att ej några nya utgifter skulle påläggas staden i och för förstorandet af kompanierna samt att den tills vidare ej skulle vara skyldig att komplettera det tyska regementet. Kapitulationen borde gälla till den 1 maj 1629.

Borgerskapet har gjort sina särskilda erinringar med afseende på den ingångna kapitulationen, hvilka blifvit framlämnade den 16 dec.[1] Dessa afse liksom den förra reservationen underhållet af stadens officerare. Borgarne vägrade vidare att mottaga de svenska officerarne till inkvartering[2]. Därjämte föreslås några mindre väsentliga förändringar. Dessutom önska de tillägga 3 nya artiklar, af hvilka tvenne angå inkvarteringen och ej synas vara af någon särskild betydelse.

Stralsund och Danmark i slutet af 1628.

En orsak till de stralsundska borgarnes klagomål var nu såsom förut den danske öfversten Holks tyranni. Denne hade nämligen kvarstannat i Stralsund men befann sig dock icke i staden vid Sadlers ankomst dit. Befälet öfver de danska trupperna fördes då af öfverstelöjtnanten Jürgen Volckmann. Holks öfvermod tog sig allt starkare uttryck, ju längre han kvardröjde i Stralsund, och det vändes äfven mot Sverige. Sålunda lär han ha sagt i rådet i ett offentligt tal, att det ej vore bra, förrän en brandmur skilde svenskar och danskar från hvarandra i staden. Han ville hellre lämna Stralsund åt fienden än åt svenskarne och skall hafva tillagt, att nämnda stad vore af sådan vikt, att man därför väl kunde bryta en lans[3]. Den mellan Danmark och Stralsund ännu outredda frågan angående Danmarks fordran på ersättning för dess utgifter utnyttjades af Holk till,

[1] Erinnerungen der Bürgerschaft bei der abgefasste Capitulation, übergeben am 16 December 1628. Dinnies' samling i S.

[2] Ad VI:tum, die Herren officierer zu versorgen, darauf könne man sich nicht einlassen.

[3] Rådet hade framhållit, att intet protokoll förts, hvarför Sadler ej kunde få riktigt reda på, hvad som blifvit sagdt.

såsom det synes, egna fördelars vinnande. Danmarks första fordran att af staden erhålla 80,000 rthlr[1] hade nedsatts till 25,000 rthlr att betalas på fem år jämte ränta[2]. Staden förklarade sig dock ej kunna betala dessa penningar, hvarför den affordrades en förbindelse på summan. Innan detta skett, vägrade Holk att föra bort de danska soldaterna[3]. Emellertid skickade staden i november sin syndicus Hasert till Köpenhamn[4] för att af danske konungen utverka befrielse från skulden. Redan dessförinnan synes Holk hafva sökt afpressa staden penningar till egen fördel. Sålunda uppgaf han, att hans herre var skyldig honom 50,000 rthlr och att denne hänvisat honom till Stralsund för pengarnas erhållande. Holk sökte tvinga staden att utlämna en revers på denna summa, men denna vägrade och var besluten att sätta sig till motvärn.

Hasert har möjligen erhållit vissa löften, att skuldsumman skulle efterskänkas. Detta hindrade dock icke, att danske konungen längre fram ånyo framställde kraf på betalning för de utgifter, han haft[5]. Emellertid har Holk sökt tvinga staden att underskrifva en förbindelse[6], enligt hvilken den ej fick inlåta sig på några förhandlingar utan danske konungens samtycke och ej företaga något,

[1] S. 169 not 2.

[2] Rådets i S. skrifvelse till Gustaf Adolf af d. 25 nov.

[3] Eskens bref till Axel Oxenstierna dat. Stralsund d. 15 okt. 1628. Orig. O. S. Enl. Fock 6 s. 320 hade en förbindelse på nämnda summa utfärdats af staden.

[4] Hans kreditiv af den 17 nov. D. R. A.

[5] Fock: 6 s. 320 f. uppger, att skuldfordran afskrefs. Emellertid skrifver Gustaf Adolf till Sten Bjelke, d. 10 nov. 1629, Reg., att han själf ville förskjuta den summa, som Kristian begärde af staden för sina omkostnader under belägringen, för att denne ej längre skulle kunna ha någon "pretension" på staden.

[6] Om detta skett med danske konungens vetskap och medgifvande, framgår ej klart ur källorna, men antagligen har denne ej varit okunnig härom.

som kunde lända Danmarks konung eller rike till skada. Vidare fick den ej understödja dess fiender — då eller framdeles — med penningar, skepp, proviant o. d., under hvilken förevändning det än måtte ske, utan fastmera efter bästa förmåga afvända all skada från riket[1].

Att undertecknandet af en dylik förbindelse från Stralsunds sida skulle hafva inneburit en farlig inskränkning i stadens frihet, är tydligt. Det är ganska antagligt, att denna Holks fordran i själfva verket var riktad mot Sverige och dess intresse af stadens bevarande, då dess beviljande ju kunde verka menligt på förbundsförhållandet till Sverige. Såsom det var att vänta, vägrade också Stralsunds myndigheter att underskrifva den danska förbindelsen, hvilken med rätta ansågs innebära en nästan fullständig underkastelse under Danmark[2]. Men staden förklarade sig ej obenägen att ingå en allians med Danmark af ungefär samma beskaffenhet som den med Sverige, under villkor att Sveriges konung gaf sitt samtycke härtill.

Gustaf Adolf blef synnerligen uppbragt, när han fick underrättelse om Holks uppträdande. Hans vrede hade jämväl uppväckts genom Danmarks fordran att få upprätta en tullstation på den lilla ön Ruden och taga tull af fartyg, som ämnade sig till de pommerska städerna[3]. Denna fordran afböjdes dock med bestämdhet af staden,

[1] Nämnda villkor äro upptagna i ett betänkande, som är undertecknadt af borgmästare, råd och borgerskapets representanter och lämnades till Holk d. 11 dec. Orig. i D. R. A., afskr. F. S.

[2] Und dieweil dieses also beschaffen ist, wan bestendige verbundtlicheit desswegen geschehen und formula Obligationis ausgegeben werden, soll das gewisse gegenverheischung geschehen, sonsten es vor eine notul oder paction subjectionis angesehen würde. Betänkandet af 11 dec.

[3] Denna fordran hade framställts den 9 okt. af den danske kommissarien Troye och Holk. Eskens bref till Axel Oxenstierna 15 okt. 1628.

hvilket likväl icke hindrade, att en dansk tullstation där upprättades. Gustaf Adolf gillade Stralsunds svar[1] och ansåg billigt, att det skyddade sin rätt. Det borde vara på sin vakt gentemot Danmarks afsikter. Han uttalade sig med synnerlig ovilja om den danske konungens hårda villkor, som äfven voro till skada för det förbund, som Gustaf Adolf ingått med staden. Denna borde under alla förhållanden uppskjuta med underskrifvandet af den ofvannämnda förbindelsen, tills konungen blifvit närmare underrättad om detaljerna. Han hoppades äfven, att danske konungen skulle efterskänka sin fordran på staden. I ett annat bref[2] uttalar den förre sig mera oförbehållsamt. Då Kristian för en så lumpen summa föreskref en så ovärdig "obligation", och började oroa med vissa nyheter vid Ruden, så var det att befara, att mellan denne och Gustaf Adolf "in urbe vestra civile aliquod incendium oriatur, quod postea tam facile exstingui nequeat". Äfven Sadler har, antagligen till Stralsunds råd, inlämnat en synnerligen skarp inlaga, som väl i sin mån bidragit till stadens afböjande beslut[3]. Han erinrade staden om att den ej borde undandraga Gustaf Adolf förtjänsten af dess befrielse samt att staden var "ex pactis nicht mächtig, jemanden ohne Ihr Königl. Mjttn höchstbesagte beliebung in societatem fœderis aufzunehmen, weniger noch weiteres als die allianz selbsten erfordert, sich mit jemanden obligatorie einzulassen".

Den mellan Sverige och Danmark i september ingångna konventionen lämnades af Holk utan afseende. Sålunda funnos danska soldater i staden utöfver det i

[1] Bref till Stralsund d. 1 dec. 1628 L. T. Reg.

[2] Bref från konungen till Steinwich och v. Gosen d. 2 dec. 1628. L. T. Reg.

[3] Denna inlaga är daterad d. 11 dec., alltså samma dag som stadens betänkande till Holk lämnades. Afskr. F. S.

denna bestämda antalet [1]. Den danska garnisonen, som skulle ställas under den svenske kommendantens befäl, sökte Holk tillförsäkra en fullt självständig ställning. Sålunda fick densamma ej användas annat än till att försvara en af stadens portar, utan att särskildt tillstånd erhållits af danske konungen, och den danske öfverstelöjtnanten borde tillkallas vid viktigare rådplägningar. Staden borde därjämte förse de danska officerarne och soldaterna med proviant, tills konungen af Danmark utfärdade en annan förordning därom [2]. Endast i det fall, att Sveriges konung underhölle såväl det tyska regementet som de båda svenska, förklarade sig Holk villig att besolda de danska soldaterna [3].

Då staden saknade medel att underhålla soldaterna, blef alltså följden, att Sverige ännu mera betungades. Dessutom kunde endast med svårighet plats beredas åt de nyanlända svenska trupperna [4].

Förgäfves sökte Sadler åstadkomma en förändring i detta oefterrättlighetstillstånd. Redan den 22 nov. inlämnade han till Volckmann ett memorial [5], i hvilket han erinrade om den mellan Sverige och Danmark ingångna konventionen med afseende på de danska soldaternas antal, ställning i staden och underhåll samt kraftigt protesterade mot de danska öfvergreppen. Den

---

[1] Sadler skrifver, att den danske öfverstelöjtnanten hade 3 komp. och var försedd med "einem formirten Staab". Holk ville "den königl. commendeur und die stadt controlieren". Bref till Salvius 24 nov.

[2] Memorial för danske öfverstelöjtnanten i S., som antagligen är utfärdadt af Holk. Ej dat. Afskr. F. S.

[3] Holks förslag till rådet i S. angående underhållet af de 300 danska soldaterna. Dat. d. 13 dec. 1628. Afskr. F. S.

[4] Gustaf Adolf hade sändt öfverstarne J. Duwall och Kagg med 2 skvadroner från Kalmar. Så snart dessa ankommit, borde danskarne föra bort sin garnison med undantag af 300 man. Mem. för Leslie d. 1 dec. 1628. Reg.

[5] Afskr. F. S.

2 december erhöll Volckmann ett nytt memorial [1], i hvilket Sadler ifrigt påyrkade den öfvertaliga danska garnisonens bortförande. Men den förre förklarade sig intet kunna företaga på grund af ofullständig instruktion. Sadler vände sig äfven direkt till Holk, som synes hafva återkommit till Stralsund i början af december, med en förfrågan, huruvida denne vore villig att reducera de danska trupperna till 300 man och ställa dessa under öfverste Leslies befäl [2]. Huruvida något svar följt på denna anhållan, är ovisst. Säkert är, att de danska trupperna tills vidare stannade kvar, men Holk själf lämnade Stralsund under senare hälften af december [3].

J. v. Gosen i Stockholm.

Ungefär vid samma tid torde Sadler hafva lämnat Stralsund, sedan hans uppdrag därstädes blifvit utfördt [4]. Emellertid hade, såsom nämndt, stadens sändebud, Josquinus v. Gosen jämte v. Esken, begifvit sig till Sverige för att underhandla med konungen. Den 10 dec. hade de anländt till Kalmar [5] och där kvardröjt några dagar, då de voro i ovisshet om hvar konungen befann sig. De hade först tänkt begifva sig landvägen till Stockholm men ändrade sin resplan samt gingo ombord på ett af

[1] Afskr. F. S.

[2] Memorial från Sadler till öfverste Holk, dat. 9 dec. 1628. Afskr. F. S.

[3] Jfr Fock: 6 s. 321 anm. I memorialet för Leslie af d. 1 dec. 1628 tillmötesgår Gustaf Adolf i viss mån de danska fordringarne. Sålunda skulle danskarne, såsom Holk begärt, få försvara en viss port, samt erhålla logement i närheten af denna. Men de skulle också kunna kommenderas till andra orter. De skulle vidare stå under samma justitie- och krigsdisciplin som det svenska manskapet. I krigsrådet skulle den danske öfverstelöjtnanten få vara närvarande.

[4] Borgmästare och råd i S. hafva tillskrifvit konungen den 19 dec. 1628 (afskr. F. S.), att Sadler förhandlat med staden och att konungen därom skulle vidare underrättas af denne.

[5] Bref från Esken till Salvius d. 13 dec. 1628, orig. S. S.

de kungliga örlogsskeppen, som förde dem till hufvudstaden.

Först i januari 1629 hafva konungens förhandlingar med v. Gosen ägt rum [1]. Dennes uppgift var att begära mera hjälp af konungen samt utverka fördelaktigare villkor med afseende på garnisonens underhåll. Man ansåg det nämligen numera nästan såsom konungens skyldighet att sörja för stadens fullständiga befrielse på grund af alliansen och det egna intresset, vare sig på fredlig väg eller med vapenmakt. Valdes det senare alternativet, borde han förse staden med allehanda krigsmaterial samt skepp och stockar till befästningarnas fullbordande. I förra fallet borde stadens utgifter för kriget af fienden ersättas och dess framtida trygghet garanteras.

Hvad särskildt truppernas underhåll beträffar [2], så borde konungen underhålla alla svenska officerare och soldater. Kunde sändebudet ej förmå honom att dessutom besolda alla stadens officerare, hvilket han borde söka genomdrifva, så borde konungen åtminstone sörja för de nyanställda officerarnes underhåll. Gesanten har äfven berört frågan om den danska tullen vid Ruden och klagat däröfver. Staden ansåg densamma vara kränkande och skadlig både för den själf och Östersjöns frihet öfverhufvud. Möjligen har vid detta tillfälle öfverlämnats till konungen stadens besvär, fördelade i 7 punkter, i hvilka man närmare specificerar sina klagomål. Dessa

[1] De närmare detaljerna af dessa underhandlingar äro ej kända utom hvad som framgår af v. Gosens instruktion, dat. d. 28 nov 1628, orig. S. A. och konungens svar till sändebudet (på latin), dat d. 16 jan. 1629, L. T. Reg. Orig. S. A., ätven en afskr. i F. S Det senare innehåller äfven v. Gosens fordringar, fördelade i 4 punkter.

[2] Gesanten framhöll, att det var omöjligt för Stralsund att underhålla alla tre regementena och hoppades på en kapitulation, "secundum quam — res omnes moderari possint".

punkter hafva sedan af Salvius öfverlämnats till danske konungen [1].

Slutligen har gesanten framställt en begäran om handelsprivilegiernas bekräftelse och utvidgning. Särskildt borde seglingen på Narva vara fri [2]. Denna begäran hade framställts af Steinwich och v. Gosen i konungens läger i Preussen, men då ej blifvit beviljad. Den återkommer dock ständigt i stadens bref till konungen och rikskansleren samt finnes äfven upptagen i det memorial, som öfverlämnades till den senare vid Gellen. — Instruktionen innehåller långa utläggningar om stadens nödställda belägenhet. Intressant är det önskemål, som däri ganska tydligt uttalas, nämligen att staden skulle blifva en riksstad, ehuru det samtidigt framhålles, att man ej ville fullständigt bryta med Pommern och Brandenburg [3]. Äfven denna sak torde hafva berörts vid underhandlingarna i Preussen, ehuru stadens önskan nu är tydligare uttalad. Den borde dock tills vidare hemlighållas. Om konungen skulle fordra en förbindelse om ständigt förbund eller "patrocinii jure", så borde sändebudet skylla på ofullständig instruktion i detta fall men dock ej alldeles afvisa en dylik begäran [4].

[1] Jfr Brickas och Fridericias breve 2 s. 175 f. Att nämnda punkter härröra från Stralsund (antagligen äro de uppsatta af v. Gosen), därför talar bl. a. den omständigheten, att de äro skrifna på tyska, hvartill eljest ingen anledning funnits.

[2] Staden önskade erhålla rätt till segling på Narva "et ad cæteras Ingricas Russicasque urbes" samt ville blifva fri från tull i Sverige och underlydande områden, så länge kriget varade.

[3] Staden ville genom konungens hjälp ernå så stor frihet, "das wir allein S. Röm. imperium, vermüge des heil. Reichs constitutionen in Religion und prophansachen agnosciren" —. Den önskade visserligen "die Verwandtnuss mit dem Fürstl. Hause Pommern und Churfürstl. Hause Brandenburg erkennen und dabei bestendiglich verbleiben", men här var tydligen fråga om en rent formell öfverhöghet.

[4] — "solches zu liberation in güte oder mit macht zu fernerer Vergleichung auszustellen".

I sitt svar, som var synnerligen utförligt, visade konungen stort tillmötesgående gentemot gesantens fordringar. Han ville göra, hvad som stod i hans makt, för att få ett slut på Danmarks tyranni. Sålunda lofvade han att sända dit en svensk beskickning, som inför den danske konungen skulle protestera mot det behandlingssätt, Stralsund fick röna. Och han hoppades, att staden å sin sida gjorde allt för att bevaka sin rätt gentemot Danmark. Stadens befrielse låg konungen mycket om hjärtat, och han skulle vid en kommande underhandling taga hänsyn till dess intressen, då den så beredvilligt lämnade sig i hans beskydd. Men hvarken tid eller plats tilläte ett närmare ingående på denna sak. Liksom förut hänvisade konungen till sin snart förestående ankomst till Stralsund. Äfven privilegiefrågans slutliga afgörande uppsköts till denna tidpunkt. Därmed afsåg tydligen konungen, såsom han förut framhållit [1], att erhålla en viss garanti för att försvaret ej under vintern försummades och att staden hölle fast vid förbundet med Sverige. Han gaf dock gesanten goda löften för framtiden, och denne lyckades redan nu utverka betydande fördelar för sin stad. Sålunda beviljades gesantens begäran om fri segling på Narva och öfriga "Ingricas Russicasque urbes", och staden befriades därjämte från skyldigheten att erlägga tull på dessa platser, "nec a Revaliensibus eo nomine ullo modo impediantur".

Hvad slutligen garnisonens underhåll beträffar, blef konungens svar synnerligen gynnsamt, i det han tog hänsyn till stadens nödställda belägenhet. En ny kapitulation ingicks den 17 jan., hvilken å stadens vägnar är undertecknad af v. Gosen [2]. I hufvudsak öfverens-

[1] Jfr ofvan s. 126.

[2] Innehåller 42 art. Tryckt hos Dähnert J. C.: Sammlung Pommerscher und Rügischer Landesurkunden. B. 2 s. 466 f. Afskr. F. S. I L. T. Reg. är den införd men innehåller här endast 35 art.,

stämmer denna med Sadlers koncept, som tydligen legat till grund för densamma. Några nya artiklar äro dock tillagda på särskild anhållan af gesanten. Det nyanställda rytteriet skulle besoldas af konungen. Öfverlöpare från fienden borde så fort som möjligt sändas till honom, och om några af de svenska eller tyska soldaterna blefvo tillfångatagna, var staden ej skyldig att utlösa dem.

Sändebudet, som tydligen ägde konungens förtroende, lyckades utverka en ändring till stadens förmån med afseende på underhållet. Denna behöfde alltså endast underhålla de officerare af det tyska regementet, som den dittills besoldat [1]. Den skulle äfven lämna fritt logi. Konungen lofvade att besolda ingeniörer, verkmästare, konstaplar och dylika tjänstemän.

Med afseende på sjöförsvaret bestämmes, att Peter Blume och Berendt Berendtsson skulle anställas såsom befälhafvare öfver tvenne skepp till hamnens försvar. Skeppsfolket skulle underhållas af konungen. Borgarna däremot voro skyldiga att underhålla 8 slupar, och de borde äfven utrusta några krigsskepp [2].

hvarefter framhålles, att v. Gosen anhållit om intagande af ytterligare 3. Här saknas 2 art. ang. soldaternas spisning samt dessutom 2 art. ang. intagandet i staden af nya soldater samt ang. tiden för kapitulationens giltighet. Kap. ratificerad af stadens borgerskap den 10 april 1629. Jfr Sverges Trakt. 5: 2 s. 674 f.

[1] Jfr ofvan s. 198.

[2] Kapitulationen var afsedd att gälla från den 1 nov. 1628 till den 1 maj 1629.

VII.

Fredskongressen i Lübeck. Beskickning till Danmark angående Stralsund. Sten Bjelkes förhandlingar med Wallenstein och Tilly. Gustaf Adolf och den tyska krigsfrågan; förhållandet till England, Frankrike och Generalstaterna.

Året 1629 inleddes med fredsunderhandlingar, hvilka ett ögonblick syntes kunna aflägsna den hotande krigsfaran. Det danska riksrådet längtade efter fred, som ansågs nödvändig för det utarmade landet, och hade redan i febr. 1629 [1] af kejsaren begärt öppnandet af fredsunderhandlingar. Och denne var ej obenägen för en fred, dock på villkor, som för Danmark voro oantagliga. — De kejserliga vapnen behöfdes nu på andra platser, där stora intressen stodo på spel. Det gällde nämligen att bevara det spansk-kejserliga inflytandet i Italien, där kriget vid denna tid hotade att utbryta. Tronen i hertigdömet Mantua och det därmed förenade Montferrat var sedan 1627 ledig, och den närmast arfsberättigade till detta land, hertigen af Nevers, understöddes af Frankrike, habsburgarnes motståndare sedan gammalt, men motarbetades af Spanien, som begärde, att kejsaren såsom högste länsherre skulle inskrida. Kejsaren lade också på Spaniens inrådan landet under sekvester. Allt

[1] Ritter: a. a. s. 385.

berodde nu på Frankrikes ingripande. Här hade emellertid Richelieu lyckats blifva herre öfver hugenotterna, och det blef nu hans viktigaste uppgift att vända vapnen utåt för att bekämpa habsburgarne. En fransk här bröt i jan. 1629 upp mot Mantua och tvang spanjorerna att upphäfva belägringen af den viktiga fästningen Casale i Montferrat. Venedig slöt förbund med Frankrike, som äfven understöddes af påfven Urban VIII.

Wallensteins politik.

Det är tydligt, att förhållandena i Italien måste i hög grad inverka på resultatet af den fredskongress, som i jan. månad sammanträdde i Lübeck och hade till uppgift att bilägga striden mellan kejsaren och Danmark. Men det var dock i sista hand på Wallensteins uppträdande, som krig eller fred berodde. Han tog också snart nog hela fredsverket i sina egna händer, fullt besluten att gifva den danske konungen en efter förhållandena synnerligen billig fred. Till Wallensteins fredsvänlighet hafva många orsaker bidragit. Han hade ej uppgifvit tanken på ett turkiskt krig [1]. I hans ombytliga sinne uppstod äfven en annan plan, som gick ut på att förvärfva en del af republiken Venedig [2]. Härtill kommer, såsom förut antydts, Wallensteins, trots allt, osäkra ställning i Tyskland, då de katolska furstarne fruktade honom och önskade hans afskedande. Men Wallenstein var äfven trött på det danska kriget; han hade redan vunnit Mecklenburg, som han under alla omständigheter önskade behålla. Detta var ett oeftergifligt villkor, som redan från början ställde honom i bestämd opposition till Gustaf Adolf. Kristian var i detta fall mera medgörlig, om han blott fick tillbaka sina förlorade landområden. Wallenstein, som i denna sak äfven lyckades vinna Tilly på sin sida,

[1] Se ofvan s. 14 och 44 not 2; jfr Ranke: Wallenstein s. 70 f. Klopp: a. a. 3: 1 s. 192 f.

[2] Jfr Ritters uppsats härom i Hist. Zeitschr. 1904. Redan i jan. 1629 var projektet angående angreppet på Venedig färdigt.

ingrep till Danmarks förmån och inverkade genom sina förtrogne i Wien på den kejserliga politiken [1]. I maj månad var freden sluten på de villkor, som generalen föreskrifvit.

Wallenstein hade redan från början misströstat om att kunna tillfoga danske konungen ett afgörande nederlag, ty hans flotta var ej tillräckligt stark att ställas mot den danska, och på öarna var Kristian säker för angrepp [2]. Den förre fruktade dessutom, att ett fortsättande af kriget skulle åstadkomma ett närmande mellan Sverige och Danmark [3], en farhåga, som ingalunda förminskades genom de båda konungarnes sammanträffande i Ulfsbäck i febr. 1629. Wallenstein var kanske en af de få, som rätt förstod att uppskatta den fara, som hotade de kejserlige genom Gustaf Adolfs ingripande. I ett bref till kejsaren [4] fäster han dennes uppmärksamhet på denna fara, närmast tänkande på en förbindelse mellan Gustaf Adolf och Richelieu. Att kejsaren tagit intryck af sin generals farhågor, visar hans bref till kurfursten af Bayern af den 23 april 1629 [5], hvari han uttalar sin fruktan för att danske konungen kunde förbinda sig med grannarne, hvarmed här i första hand åsyftas Sverige. Ett bevis för Wallensteins oro för Gustaf Adolfs planer utgör äfven de hjälptrupper, som Polen erhöll i maj månad under v. Arnims befäl.

Wallensteins politik bestämdes till stor del af egennyttiga motiv. Belägringen af Stralsund hade miss-

[1] Jfr Wallensteins bref till kejsaren d. 26 febr. Ritter: a. a. s. 412.

[2] Jfr Ritter: a. a. s. 386.

[3] Jfr Schäfer: a a. 5 sid. 556.

[4] Ofvan not 1. Hans fruktan för Sverige framkommer äfven i ett bref till Trautmannsdorf. Hallwich II s. 527. Rasche skrifver den 26 aug. 1628 från Lübeck (orig.), att man å kejserlig sida fruktar de svenska vapnen, hvilket man tydligt låter märka.

[5] Jfr Klopp: a. a. 3: 1 s. 194.

lyckats på grund af understöd från de båda nordiska rikena. Genom sin makt på hafvet voro de öfverlägsna den kejserlige generalen och kunde möjligen fråntaga honom besittningen af Mecklenburg. Hvad var då från hans synpunkt naturligare än att förena sig med den ena af dessa makter gentemot den andra för att trygga sin besittning vid Östersjön!

Wallenstein begärde också Kristians hjälp gentemot Gustaf Adolf; han önskade till och med till låns erhålla danska krigsskepp för att användas emot Sverige[1], en begäran, som naturligtvis afslogs. Till en dylik samverkan var Kristian ingalunda villig.

Sverige och Danmark 1629.

Förhållandet mellan Sverige och Danmark var dock ej vänskapsfullt utan snarare ganska kyligt. Det i april ingångna förbundet visade sig föga verksamt att närma de båda rikena till hvarandra; endast en kort tid hade de samverkat till försvaret af Stralsund. Men den gamla rivaliteten fanns kvar och kunde ej döljas, äfven om de bref, som växlades mellan konungarne, bära prägel af vänskap.

Kristians fruktan för Sveriges makttillväxt i Östersjön hade ökats genom hans utträngande från Stralsund, som han misstänkte, att Gustaf Adolf ej skulle lämna. Och han fruktade, att denne skulle bemäktiga sig äfven de öfriga hamnarna vid Östersjön[2]. Ett utslag af denna fruktan var utan tvifvel hans tämligen själfrådiga tilltag att bemäktiga sig den lilla ön Ruden och upptaga tull där. I ett bref till riksrådet[3], framhåller han, att det

[1] Slange: Christian den Fierdes hist. II s. 687.

[2] Fegræus till A. Oxenstierna d. 6 juni 1630, orig. O. S. Här framhålles, att Kristian ångrade att hafva afstått makten i Stralsund åt Gustaf Adolf. v. Esken hade fått samma intryck under sin vistelse i Köpenhamn i mars 1629. (Bref till Skytte d. 22 mars, orig. F. S.)

[3] Bricka och Fridericia 2 s 188.

vore till stor skada för Danmark, om Ruden råkade i kejsarens eller Sveriges händer. Men detta land hade ingen nytta af Stralsund utan att äga nämnda ö. Och då han ej utan skäl misstänkte, att äfven Gustaf Adolf hade sina planer på denna ö[1], meddelade han riksrådet sina bekymmer. Detta sökte dämpa konungens oro. Dess utlåtanden vittna visserligen ej om något förtroende gentemot Gustaf Adolfs afsikter[2]. På Ruden borde en skans anläggas för att trygga dess besittning. Men Kristian borde ej inveckla sig i någon tvist om makten i Östersjön, utan det vore bäst en tid "der med at temporisere"[3].

Kongressen i Lübeck.

För Gustaf Adolf syntes emellertid kongressen i Lübeck kunna lämna en fredlig lösning på den tyska krigsfrågan. Redan i nov. 1628 hade han, enär han hört talas om att en fredsunderhandling mellan Danmark och kejsaren var förestående, tillskrifvit konung Kristian[4] och uttryckt den förhoppningen, att Sverige skulle inbegripas i en kommande fred. Han önskade på fredskongressen få hafva sina gesanter närvarande, en begäran, som han grundade på sin undsättning af Stralsund och den ställning, i hvilken han därigenom kommit till kejsaren. Kristian åter underrättade Gustaf Adolf om den blifvande fredskongressen samt lofvade att därvid hafva i akt Sveriges intresse[5]. Tvenne dagar senare

[1] Ibid. 2 s. 223. Här uppges liksom äfven hos Fridericia: Danmarks ydre pol. hist. s. 121, att Sverige verkligen upptog tull vid Ruden, med stöd af (åtm. i förra arbetet) Gustaf Adolfs bref till kansleren. O. S. B. II: 1 s. 491. Här begär emellertid konungen endast kanslerens råd med afseende på hans plan att sända Peter Spiring till Ruden.

[2] Erslev: Rigsraadets och Stændermødernes hist. II s. 176 och 187.

[3] Ibid. II s. 197 (Betänkande af d. 5 sept. 1629).

[4] Den 4 nov. 1628. Reg.

[5] Dat. d. 16 nov. 1628. B. D. K. (Reg.).

besvarade han Gustaf Adolfs nämnda bref[1], i hvilket han tillmötesgick dennes begäran. — Gustaf Adolf hyste säkerligen ej stora förhoppningar om att hans villkor skulle uppfyllas på kongressen. Dessa voro, i korthet sagdt, de båda sachsiska kretsarnes restitution i det tillstånd, hvari de befunno sig 1620[2]. Hvad Stralsund beträffar, skulle de förluster och utgifter, det haft under belägringen, ersättas, och ej heller borde det tillfogas någon skada med anledning af den svenska undsättningen. Äfven Sveriges utgifter för Stralsunds befrielse skulle ersättas samt detta lands, Stralsunds samt Östersjöns framtida säkerhet garanteras. När de kejserlige gått in på dessa villkor, ville Gustaf Adolf föra den svenska besättningen bort från Stralsund.

Instruktionen för de svenska gesanterna[3] är skrifven med hänsyn till 3 särskilda fall, nämligen om man hänskjuter saken till kejsaren, om hela kommissionen strax "snöpligen eller höfligen" afslås samt slutligen om svenskarne tillåtas deltaga antingen såsom medlare eller såsom en i saken intresserad part.

Gesanterna borde framhålla, att ingen fred kunde slutas, med mindre Stralsund blef inbegripet i densamma, och om nämnda stad kunde intet aftalas utan Gustaf Adolfs vetskap och medgifvande. Ej ens Danmark kunde bestämma något angående Stralsund utan att Sverige togs med.

Om sändebuden finge tillträde till kongressen ej såsom medlare utan såsom part, skulle de framför allt bringa på tal den stralsundska frågan samt påvisa, att "Stralsund haft god fog och skäl till att söka H. K. M:ttz hjelp och assistence", och att "deras begäran hafver varit

[1] Dat. d. 18 nov. ibid. (Reg.).

[2] Conditiones pacis etc. in Lubecensi tractatu proponendæ L. T. Reg. april 1629. Jfr Molbech: a. a. I s. 383 och G. Droysen. Schriftstücke von Gustaf Adolf s. 9.

[3] Dat. d. 26 jan. 1629. Reg.

grundat i Gudz, naturlig och alla folkens lag". Sändebuden skulle äfven framhålla faran för de närbelägna konungarikena, om Stralsunds hamn "skulle voldsamligen intagas af någon annars besynnerligen privats ambition". Staden borde icke blott återfå sin forna säkerhet och frihet utan ock erhålla sitt "rättmätiga skadestånd".

Hvad Sverige beträffar, så hade kejsaren "uppenbarligen practicerat i dessa åren i Lübeck och annorstädes at förtaga H. K. Mtt och Sveriges rike all handel och seglatz till sjöss". Hela kusten vid Öster- och Västersjön borde restitueras, "att Sveriges krona ur ingen hamn eller provincie hela den stranden utåt hafver någon fara nu eller framdeles mer att befruchta". Om ej fred utan endast stillestånd kunde åvägabringas, så fick hvarken Sverige eller Stralsund inbegripas i detta, ty Gustaf Adolf ville hafva fria händer. Ursäktade sig de kejserliga kommissarierna med ofullständiga instruktioner och först önskade hänskjuta saken till kejsaren, borde Stralsund under tiden få hafva sin fulla frihet. Om legationen helt enkelt förvägrades att erhålla tillträde till kongressen, skulle en sådan vägran anses "pro aperta renunciatione belli" [1]. Salvius, som tydligen borde intaga en ledande ställning, skulle äfven sätta sig i förbindelse med hansestädernas representanter i Lübeck samt påvisa konungens intresse såväl för städerna i allmänhet som särskildt för Stralsund och de öfriga vendiska städerna. Han borde se till, att de ej samtyckte till en ofördelaktig fred, utan hellre förmå dem att ingå förbund med Gustaf Adolf. — Att med stöd af sändebudens eller Salvii särskilda instruktion draga den slutsatsen, att Gustaf Adolf ej önskade freden utan i stället en förevändning att börja krig, är helt säkert oriktigt [2]. Men klart besked önskade konungen hafva, om kejsaren ville vara

[1] Instruktion för Salvius af den 23 febr. 1629. Reg.

[2] Jfr Klopps och Ritters uppfattning af denna fråga.

hans vän eller hans fiende. Att villkoren för kejsaren voro hårda och kanske äfven förödmjukande, kan ej förnekas. Men å andra sidan ansåg konungen deras uppfyllande nödvändiga för sitt rikes säkerhet. Och det finnes intet skäl att betvifla, att det verkligen var hans uppriktiga önskan att på fredlig väg träffa en uppgörelse med kejsaren.

Det gick emellertid så, som man kunde vänta. Salvius, som rest i förväg till Danmark för att rådgöra med Kristian angående Sveriges medling på kongressen [1], framställde skriftligen till de kejserlige subdelegerade Sveriges önskan att deltaga i densamma. Sent omsider erhöll han från dessa ett afböjande svar [2].

Denna utgång är att tillskrifva Wallensteins inflytande, hvilken fruktade, att hela fredsverket genom Sveriges inblandning skulle kunna gå om intet. Kristian åter ställde sig ej afvisande till förslaget om svensk fredsmedling [3]. Gustaf Adolfs fordringar syntes honom dock vittna om en obehörig inblandning i Tysklands förhållanden. De båda konungarnes olika uppfattning i denna fråga framträdde tydligt under mötet i Ulfsbeck, febr. 1629 [4]. Kristian hoppades genom denna sammankomst påverka den pågående kongressen till sin förmån, hvilket äfven lyckades. Men hvarje försök af Gustaf Adolf att åvägabringa ett gemensamt uppträdande gentemot kejsaren afvisades med harm [5]. Något sådant

[1] Hans proposition till danske konungen är dat. den 11 febr 1629. D. R. A.

[2] Jfr Droysen: Gustaf Adolf I s. 356 f.

[3] Salvius hade audiens hos Kristian d. 11 febr. 1629. Danske Saml. V s. 60. Kristians svar dat. Köpenhamn d. 13 febr. B. D. K. Reg.

[4] Jfr W. Struck: Gustav Adolf und die schwed. Satisfaktion. Fridericia: a. a. s. 45.

[5] Jfr Gabriel G:son Oxenstiernas berättelse om mötet i Ulfsbeck. Hist. Handl. VIII. Ang. de 4 punkter, som framställdes till

resultat, som Gustaf Adolf hoppats på, vanns ej genom detta möte, snarare bidrog det till att göra förhållandet mellan grannländerna ännu mera spändt[1]. Freden i Lübeck medförde intet afgörande med afseende på Gustaf Adolfs ställning till den tyska frågan. Stralsund omnämnes ej i freden, lika litet som Östersjöspörsmålet öfver hufvud beröres.

Gustaf Adolf erbjöds af Kristian att blifva innesluten i freden, om han därtill anmälde sig inom 3 månader[2]. Gustaf Adolf kände ännu ej fredsvillkoren. Det ser ut, som om han ett ögonblick hade trott, att freden äfven gällde honom och Stralsund. I juni, antagligen sedan han mottagit danske konungens bref, skrifver han till Sten Bjelke[3], att han förnimmer sig vara i freden mellan kejsaren och Danmark "så vidt compræhenderede, att oss någorledes synes stå yppet med fogelige och fridlige medel att negociera så oss som Stralsunds stads säkerhet och förre stat redressera". Äfven till Stralsund skrifver konungen[4], sedan han erhållit kännedom om fredens ingående, att han visserligen ej visste, om Stralsunds och Östersjöns säkerhet var garanterad i freden, men man borde ej försumma detta tillfälle för att, om möjligt, komma till en fredlig uppgörelse. I sitt svar till Kristian[5] sade han sig ej tvifla på, att danske konungen uti freden fått Östersjöns säkerhet garanterad. Han för-

Kristian jämte Sehesteds svar, jfr Molbech: a. a. I s. 384. Dessa punkter jämte hithörande handl. i Förh. mellan Sverige och Danmark. Jfr E. Hildebrands uppsats i Hist. Tidskr. årg. 82. Schäfer: a. a. s. 555. Hans uppfattning skiljer sig i viss mån från Hildebrands.

[1] Jfr Schäfer: a. a. s. 568.

[2] Bref dat. d. 30 maj 1629. B. D. K. Reg.

[3] D. 22 juni 1629. Reg.

[4] Dat. Marienburg d. 25 juni 1629. Konungen sänder därjämte staden såväl Kristians bref af d. 30 maj som sitt eget af d. 23 juni.

[5] Dat. Marienburg d. 23 juni 1629. I Reg. under d. 24 juni.

stod dock icke, huru han kunde inneslutas i freden med kejsaren efter dennes mot honom visade fientliga sinnesstämning. Konungen önskade dock få del af fredsvillkoren för att se, "hvad oss till göra står och huru vi äre däruti interesserade". Härpå svarade Kristian[1] med att öfversända en copia af fredstraktaten, hvarjämte han sökte förklara, hvarför Östersjöspörsmålet ej blifvit omnämndt i freden. Han ansåg det nämligen olämpligt att "i denne ubeleilige tid" draga fram denna fråga, som motparten "lod udisputerit". Men han lofvade att hafva sina blickar för framtiden riktade på densamma. Slutligen erbjöd han sig att medverka till att en försoning mellan Gustaf Adolf och kejsaren kom till stånd.

Brefvet till Gustaf Adolf talar ett tydligt språk. Konung Kristian, medveten om sin svaga ställning, vågade ej göra sina höghetsanspråk öfver Östersjön gällande gentemot Wallenstein, som ingalunda hade uppgifvit tanken på en spansk-kejserlig sjömakt[2]. En annan medverkande orsak var säkerligen fruktan för Sveriges inblandning, enär den stralsundska frågan på det närmaste var förknippad med nämnda spörsmål. Hvad Stralsund beträffar, hyste Wallenstein stor ovilja mot detsamma på grund af dess förhållande till Sverige[3]. Genom att ej intaga Stralsund i freden fick han dessutom en lämplig förevändning att fortfarande hafva kejserliga trupper samlade i Pommern och Brandenburg[4].

[1] Dat. d. 25 juli 1629. B. D. K. Reg. Jfr Fridericia: a. a. 1 s. 120. Slange: a. a. II s. 688.

[2] Jfr Ritter: a. a. s. 414.

[3] Jfr bl. a. hans bref till kejsaren nov. 1628. Gindely: Waldstein während seines ersten Generalats II s. 88 f. och Hallwich: a. a. II s. 528 f.

[4] Hans bref till Collalto af den 29 maj 1629. Jfr Klopp: a. a. 3: 1 s. 219 f. o. 329.

Hanseförbundet och Stralsund.

Förgäfves hade hansans deputerade i Lübeck förfäktat Stralsunds sak samt begärt vapenstillestånd under förhandlingarna och stadens restitution under åberopande af dess trohet mot kejsaren och landsfursten. De delegerade hänvisade frågan till sina principaler men framhöllo svårigheten att förhandla angående staden, så länge den innehade främmande garnison. Hansestädernas deputerade hafva i sitt svar antydt möjligheten af en förändring i detta afseende vid en direkt hänvändning till staden[1]. En sådan har också ägt rum, i det att tvenne hanseatiska sändebud, nämligen syndicus i Lübeck, Benedict Winckler, samt staden Hamburgs sekreterare, Wolffgang Meurer, besökt Stralsund i febr.[2] Deras uppdrag har varit att med staden träffa öfverenskommelse om de villkor, som borde uppställas vid underhandlingar med Wallenstein samt erbjuda hansestädernas medling, hvarvid de ej hafva underlåtit att erinra om nödvändigheten af att Stralsund i enlighet med generalens fordran öfverlämnade sig åt sin egen defension. Men i sitt svar[3] har staden framhållit, att den ej ansåg för rådligt att afstå ifrån sina nabors hjälp. Det vittnar föröfrigt om bristande förtroende till hansestädernas förmåga att bispringa densamma, under det att grannmakternas betydelse för dess räddning betonas[4].

[1] Jfr Klopp: a. a. 3: 1 s. 197 f.

[2] I ett bref till v. Gosen från konungen, dat. d. 26 mars 1629. L. T. Reg., afskr. F. S. omnämnes en hanseatisk beskickning, som nyligen varit i Stralsund, hvarmed antagligen denna åsyftas. Sändebudens kreditiv dat. d. 19 febr. 1629. Orig. D. R. A. Deras framställning till Stralsund dat. d. 26 febr. 1629, orig. ibid.

[3] Stadens svar dat. d. 27 febr. Orig. ibid.

[4] Bureus omnämner i en relation af d. 15 mars (orig. S. R.) denna beskickning. Här betonas stadens afvisande svar och dess misstroende till hanseförbundet.

Beskickningen medförde alltså ej önskadt resultat. De deputerade hafva emellertid inför de kejserliga subdelegerade förnyat sin förbön för Stralsund, med begäran om dess medtagande i freden, hvilket naturligtvis ej ledde till något resultat[1]. Att hansestäderna ej gillade Stralsunds förbindelse med den svenske konungen, är otvifvelaktigt. Men hvad Stralsund beträffar, visar dess ofvannämnda svar till den hanseatiska beskickningen tydligt, att det fortfarande önskade komma i åtnjutande af Gustaf Adolfs hjälp. Det var så långt ifrån, att staden fruktade konungens "Offensiv-Plane"[2], att den tvärtom bestormade honom med böner att så fort som möjligt i egen person undsätta staden. — För Stralsund var det en stor missräkning att ej blifva innesluten i freden, hvarom det upprepade gånger anhållit hos Kristian, dock utan att gå närmare in på fredsvillkoren[3]. I ett bref till denne[4] klaga borgmästare och råd öfver att stadens intresse alldeles lämnats å sido samt framhålla Danmarks stora fördel af dess "incolumitet". De uttrycka sitt förtroende för konungen och hoppas, att han "per viam intercessionis vel compositionis", hvartill de veta konungen i Sverige ej vara obenägen, eller också på annat sätt skall medverka till stadens befrielse[5].

[1] I april och maj månader. Klopp 3: 1 s. 197 f. Gindely: a. a. II s. 103. De delegerades svar den 5 maj.

[2] Jfr Klopp 3: 1 s. 198.

[3] Därom hade staden anhållit i okt. Bref till Kristian från borgmästare och råd i S. dat. d. 13 okt. 1628. Orig. D. R. A. Äfven en beskickning från Stralsund i mars. Bref från v. Esken till Skytte dat. Köpenhamn d. 22 mars 1629. Orig. F. S. E. säger sig äfven samtidigt hafva sändt ett memorial ang. denna beskickning, hvilket antagligen är identiskt med ett dylikt i F. S. "Memorial was der abgeordnete Johan Bladt — gesuchet", dat. d. 22 mars 1629.

[4] Bref från borgmästare och råd i S. dat. 15 juli 1629, orig. D. R. A.

[5] Rådet har äfven skrifvit till kejsaren och kurfurstekollegiet med begäran, att freden återställdes och att staden befriades "von

Salvii beskickning till Danmark i den stralsundska saken.

En af Salvii uppgifter vid hans ofvannämnda resa till Danmark var äfven att framföra Stralsunds klagomål öfver de danska öfvergreppen samt söka medla mellan konung Kristian och staden i enlighet med det löfte, som konungen gifvit J. v. Gosen.

Ehuru Gustaf Adolf var angelägen om en biläggning af stadens tvist med Danmark, var detta Salvii uppdrag naturligtvis af underordnad betydelse i jämförelse med det, som rörde Sveriges deltagande i fredskongressen. Ett alltför aggressivt uppträdande kunde emellertid skada Sveriges sak i fredsfrågan. Det heter därför i instruktionen, att Salvius i förbigående skulle låta danske konungen få del af Holks brutala uppträdande i Stralsund. Han skulle göra nämnda medlingsförsök endast "så vida H. K. Mtts reputation tillåter och han med beqvemlighet och fämpa förretta kan".

Salvius, som hade audiens d. 11 febr., synes hafva öfverlämnat de förut omnämnda, antagligen af v. Gosen uppsatta punkterna, hvartill han gjort några förklarande tillägg [1]. Gustaf Adolf hade sålunda, heter det, ej kunnat vägra att åtaga sig Stralsunds sak, då han därom blifvit anmodad, och han hoppades, att Kristian, så vidt görligt vore, ej skulle ställa sig afvisande gentemot stadens fordringar, hvarjämte denne erinrades om det med Sverige ingångna fördraget.

Bland Stralsunds fordringar [2] märkas afskaffandet

den unsaglichen Calamiteten". Brefvet till kejsaren af den 30 maj 1629. Klopp: a. a. 3: 1 s. 220. Brefvet till kurfurstekollegiet omnämnes i ofvan cit. bref till danske konungen.

[1] Jfr ofvan s. 209 not 3 och s. 198 f. Salvius anlände till Köpenhamn d. 10 febr. (Burei rel. af d. 11 febr. S. R.) jfr Bricka och Fridericia 2 s. 175 f. Här finnes jämväl ett sammandrag af Salvii tillägg. Dessa i Geh. Ark., Köpenhamn, under rubrik: Forbᵗᵉ Salvii Indlæg paa nogle punkter, hvarudi Stralsund stadᵉ haver begärit Kong. Mᵗts i Sverig intercession hos H. Mt af Danmark. Ej dat.

[2] Dessa rörde äfven underhållet af den danska garnisonen.

af den besvärliga tullen vid Ruden och förbjudandet af tillförsel till af fienden besatta platser. Stralsunds borgare borde däremot under kriget åtnjuta tullfrihet i Danmark och ej besväras eller hindras i sin sjöfart. Staden borde slutligen ej tvingas att underskrifva några "Obligationen und Reversen" [1].

Kristians svar var afböjande eller i bästa fall undvikande [2]. Han hänvisade till den med kansleren i sept. träffade konventionen och förklarade sig för öfrigt ej hafva något "at tractere" med borgerskapet i Stralsund. Tullen vid Ruden sökte han försvara därmed, att den endast träffade dem, som ville hjälpa hans fiender, och framhöll därjämte den svenska tullen vid Danzig. När denna afskaffades, skulle äfven tullen vid Ruden försvinna. Det vore för öfrigt ej meningen, att tull skulle läggas på varor, som fördes till eller från Stralsund.

Ej heller på de öfriga punkterna blef svaret gynnsammare. Ville Gustaf Adolf förbjuda tillförsel till de orter, fienden innehade, skulle Kristian göra detsamma, och sjöfarten på Stralsund skulle ej oroas, om Gustaf Adolf garanterade, att fienden ej gynnades genom densamma. Frihet från tull i Danmark hade Stralsund fått sig tillförsäkrad endast under belägringen. Angående Holks uppträdande skulle Kristian lämna svar, då Salvius skriftligen visat, hvad han "hafver pecserit". Konungen ämnade för öfrigt så fort som möjligt hemföra den danska garnisonen.

Kristians svar är betecknande för hans sinnesstämning gentemot Gustaf Adolf. Salvii beskickning medförde, i stort sedt, intet resultat.

[1] Jfr ofvan s. 193 f.

[2] Hans anmärkningar till de särskilda punkterna hos Bricka och Fridericia a. st. Dessa äro formulerade synnerligen kortfattadt. Tillägg äro gjorda af någon annan. (Tryckta i noterna). Dessutom ett utförligare utkast till svar, dat. d. 14 febr. i Geh. Ark.

Då Kristians garnison i Stralsund endast beredde honom kostnad och obehag utan att kunna göra svenskarne makten stridig, är det förklarligt, att han önskade taga bort den. I mars underrättade han staden om denna sin afsikt [1], motiverande den därmed, att garnisonen ej längre behöfdes. Den 17 april har denna förts bort [2], ehuru borgmästare och råd begärt att få hafva den kvar ännu en tid [3]. — Äfven efter Holks bortresa i dec. 1628 har den danska garnisonen utgjort mera än 300 man, och dagligen ökats med nya soldater [4]. Stadens begäran att få ersättning för underhållet af den danska garnisonen synes ej hafva ledt till något resultat[5]. Däremot lyckades borgarne verkligen erhålla befrielse från att erlägga tull i Danmark under sommaren och hösten 1629 [6], och Kristian lofvade staden hjälp för framtiden, om den skulle vara i behof däraf. I mars sändes en dansk gesant, d:r Steinberg, till Stralsund, hvilken bl. a. skulle begåfva de förnämsta af borgarne med gyllene kedjor liksom Gustaf Adolf förut gjort. —

Försöket att på fredlig väg lösa den tyska frågan hade visat sig vara fruktlöst. Kriget syntes närmare än

[1] Bref till borgmästare och råd i S. d. 16 mars 1629. Reg. D. R. A.

[2] Den nederländske agenten Carl v. Cracaus berättelse. Fock 6 s. 515. v. Gosens bref till Skytte dat. Stralsund d. 22 april 1629, orig. F. S.

[3] Bref till Kristian från borgmästare och råd d. 17 april 1629, orig. D. R. A. De med kejsaren pågående fredsunderhandlingarna torde hafva bidragit till Kristians beslut.

[4] Bref från v. Gosen till Gustaf Adolf d. 7 mars 1629, hvars innehåll framgår af den senares bref af d. 26 mars (s. 212 not 2) jfr Bricka och Fridericia II s. 178 not 1.

[5] Stadens bref till Kristian af d. 17 mars (orig. D. R. A.) och 17 april 1629.

[6] Ofvan cit. bref till konung Kristian af d. 17 mars, hvari detta konungens löfte omnämnes. Antagligen gafs detta närmast på grund af legationen till Danmark från Stralsund i mars.

förut, eftersom Wallenstein numera fått fria händer. Redan i april, då konungen ansåg freden mellan kejsaren och Danmark nära förestående, väntade han ett infall af Wallenstein i Preussen [1]. *Gustaf Adolfs tyska planer.*

Under sådana förhållanden kunde konungens närvaro därstädes blifva nödvändig. Men om Wallenstein dröjde något med sitt väntade understöd af polackerna, säger sig konungen ämna "göra en diversion vid den tyska sidan" och särskildt försäkra sig om Rügen och Stralsund, antagligen i den afsikten att hindra Wallenstein att infalla i Preussen.

Det var konungens afsikt att på våren 1629 öfverföra kriget till Tyskland. Detta framhåller han i bref till såväl v. Gosen [2] som Stralsund [3]. I det nästföljande brefvet till staden [4] säger sig konungen visserligen ämna ögonblickligen sända hjälp, om den hotades af någon omedelbar fara. Men han framhåller äfven nödvändigheten af att ej gå ensam till ett så viktigt företag, så länge möjlighet till en fredlig uppgörelse förefunnes. Staden fick därför bereda sig på ännu en tids väntan, och konungen omnämner därefter sin afsikt att inleda fredsunderhandlingar med Wallenstein och Tilly, till hvilka en svensk beskickning skulle afsändas.

I själfva verket torde Gustaf Adolf ej hafva hoppats så mycket på dessa förhandlingar, ty med skäl misstrodde han särskildt Wallensteins afsikter. Men han önskade försöka alla fredliga medel, hvilket han ansåg mest gagna både sig och Stralsund, på samma gång som han var beredd på kriget, om fredsunderhandlin-

[1] Bref till kansleren dat. 12 april 1629. O. S. B. II: 1 s. 470.

[2] D. 26 mars 1629. — Circa medium maj in propria persona sufficienti cum subsidio vobis adsimus.

[3] Dat. d. 26 mars 1629.

[4] Dat. d. 28. april 1629. Ungefär detsamma upprepas i bref af d. 8 maj.

garna skulle slå fel. Detta betonade han bl. a. i ett bref till Sten Bjelke[1]. Äfven om ingen öfverenskommelse var möjlig, ville konungen inför Europa visa sin fredskärlek och framhålla, att han kämpade för en rättvis sak. Genom att ännu en gång tillbakavisas erhölle konungen dessutom en rättmätig orsak att på allvar börja kriget mot kejsaren[2]. Det synes äfven ganska troligt, att han genom dessa förhandlingar hoppades vinna tid, för att förhållandet till de makter, utan hvilkas understöd han ej gärna ville börja kriget, skulle hinna närmare ordnas. När konungen längre fram måste begifva sig till Preussen, framhöllos dessa förhandlingar af Bjelke såsom en bidragande orsak till att den förre ännu ej kommit Stralsund till hjälp.

Såsom förevändning till beskickningen togs de kejserliga kommissariernas svar till Salvius af den 29 mars, hvari de sökte försvara, att gesanterna ej fått tillträde till underhandlingen, samt i denna sak hänvisade dem till kejsaren. Beskickningen skulle dock ej ske i konungens utan i rådets namn, emedan det afslag, som man befarade, ej skulle direkt kränka den kungliga värdigheten[3]. Till att utföra detta viktiga värf utsågs friherre Sten Bjelke, en ännu ung man, som med denna beskickning

[1] Den 22 juni 1629. "Så hafve vi icke annat eller kunnat iudicera, än oss och staden lända till så mycken bättre sak och undskyllan, där vi först försökte med någon traktat lidelige conditioner att erhålla, icke dess mindre våre deseiner så förrättandes, at hvar dolus et astus hostium befunnes därunder eller der ingen lust hade till sådan tranqvillitet, som oss och staden honest och reputerlig vore, vi då må kunna antasta dem med våld, och bringa dem till en hälsosam ackord."

[2] Jfr bref till Camerarius juli 1629. Verum eo potissimum nomine Dnus Bielkius missus est, ut Cesareanorum adversus S. R. M:tem iniquitatem justamque S. R. M:ti causam esse ostenderet aperto bello ejusmodi hostiles actus, quibus S. R. M:tem imperator ac ejus asseclæ hisce annis persecuti sunt, vindicandi. (L. T. Reg. fol. 174.)

[3] S. R. P. I s. 126 f.

inledde sin lysande diplomatiska bana. Enligt sin instruktion[1] skulle Bjelke så fort som möjligt begifva sig till Wallenstein. Han skulle inför denne framhålla, att konungen väntat att blifva inbjuden till fredstraktaten i Lübeck, hvarföre bortvisandet af de svenska sändebuden kommit alldeles oväntadt. Bjelkes uppdrag var nu att taga reda på om kejsaren vore villig att underhandla med konungen af Sverige angående Stralsund och hithörande frågor. Om Wallenstein, hvars inflytande på den kejserliga politiken konungen tydligen förstod att rätt uppskatta, förklarade sig önska underhandling med Sverige, borde Bjelke i samråd med den förre bestämma tid och plats för de stundande förhandlingarna. Såsom plats för dessa skulle Bjelke föreslå någon stad i närheten af Stralsund, som var fri från kejserlig besättning[2]. Hvad tiden angår, borde den ej bestämmas senare än till den sista juli. Bjelke skulle äfven af Wallenstein utverka en vapenhvila, som borde räcka till den 1 aug. 1629[3]. Stralsund skulle under tiden skonas från alla angrepp och plundringar och de befästningar, som uppförts af de kejserliga i stadens närhet, nedrifvas. Men äfven under den tid, stilleståndet ägde rum, skulle det stå fritt för konungen att öfverföra trupper till Stralsund och därstädes utföra befästningsarbeten. Om Wallenstein åter bestred Gustaf Adolf rättigheten att inblanda sig i de tyska förhållandena, borde Bjelke visa, att konungen haft viktiga orsaker att understödja Stralsund samt framhålla, att det verkligen varit krig mellan kejsaren och Gustaf Adolf, "si nusquam alibi, saltem ad Stralsundium".

Bjelkes beskickning.

[1] April 1629. L. T. Reg. fol. 82. Kreditivbref för S. Bjelke till Tilly från konungen ibid. fol. 80. Äfven kreditivbref i rådets namn ibid. Hithörande instruktioner och bref finnas äfven delvis i afskr. i S. H.

[2] I instr. nämnes Lübeck.

[3] Villkoren för en vapenhvila april 1629. L. T. Reg. fol. 93.

Därför vore en fredsunderhandling med den senare nödvändig. Därefter skulle Bjelke begifva sig till Tilly, inför hvilken han hade att andraga ungefär detsamma. Han borde särskildt betona faran för Östersjöns frihet, hvilken det tillkom Sverige att skydda, samt Sveriges fredskärlek. Om han ansåg, att ett krig med kejsaren vore omedelbart förestående, borde han försöka utverka neutralitet från Tillys sida. Utan tvifvel tog Gustaf Adolf med i beräkningen den schism mellan ligans furstar och Wallenstein, hvarom han ej var okunnig. Mellan de båda fältherrarne synes dock hafva rådt full enighet, när det gällde att drifva bort svenskarne från Stralsund samt förhindra det befarade svenska infallet i Tyskland [1]. — Bjelke hade äfven konungens befallning att sätta sig i förbindelse med Lübeck för att meddela staden fredsvillkoren med kejsaren och gifva den tillfälle att yttra sig öfver dem. Han skulle försöka att vinna på konungens sida denna hansans förnämsta medlem och öfriga i saken intresserade. I händelse af krig borde den och öfriga hansestäder förena sig med Gustaf Adolf för att afvärja den gemensamma faran [2]. — Emellertid nådde snart ryktet om den till Polen afsända kejserliga undsättningshären till Sverige och på grund häraf blef Bjelkes instruktion något förändrad [3]. Om ryktets sanning bekräftades, skulle han nämligen stanna kvar i Stralsund, dit han vid denna tid afsändes i en särskild beskickning, samt endast skriftligt meddela sig med Wallenstein. Om denne önskade inlåta sig i underhandling med Sverige, måste han först låta soldaterna vända tillbaka. Vägrade generalen att gå in på detta villkor,

[1] Jfr Gindely: Waldstein etc. s. 188 f.

[2] Memorial för Bjelke till Lübeck, dat. Stockholm d. 25 april 1629. afskr. S. H. Hans kreditivbref dit ibid.

[3] Ny instruktion för Bjelke af d. 8 maj 1629. L. T. Reg. fol. 114.

skulle Bjelke endast framhålla orsakerna till att konungen understödt Stralsund, hvilket ej ländt kejsaren eller riket till skada. Gustaf Adolf vore ursäktad inför hela världen, då han ej lämnat några fredsmedel oförsökta. Därefter borde Bjelke ej vidare inlåta sig i brefväxling med Wallenstein. Ej heller till Tilly skulle han under sådana förhållanden begifva sig utan i stället genom bref underrätta denne om Wallensteins handlingssätt. Om denne däremot vore villig att låta trupperna tåga hem, skulle Bjelke rätta sig efter sin förra instruktion, hafvande i akt "ut vel honestam pacem vel saltem, ea desperata, justas belli causas domum reportet".

Bjelke anlände till Stralsund den 22 maj. Dagen förut, den 21 maj, skrifver emellertid Gustaf Adolf, som nu erhållit säker underrättelse om den kejserliga undsättningen, till honom[1], att han ej skall själf resa till Wallenstein och Tilly utan i stället skriftligen påvisa de kejserligas oförrätter gentemot Sverige samt sända deras svar till konungen. Bjelke, som hade viktiga uppdrag att förrätta i Stralsund, hade emellertid efter sin ankomst dit dröjt med att sätta sig i förbindelse med Wallenstein, hvilket torde hafva berott på hans ovisshet, huruvida Arnim verkligen tågat med sin här till Preussen. Förgäfves hade han begärt upplysning härom af öfverste Hatzfeld, som uppehöll sig i Vorpommern. Gesanten visste under sådana förhållanden icke, hur han skulle bete sig. Emellertid synes konungens nämnda bref hafva framkommit i början af juni och den 5 juni skrifver han till denne[2], att han redan följande dag skall skicka en trumpetare med bref till Wallenstein. Men han säger sig också vara "perplex" af underrättelsen om fredsslutet mellan kejsaren och Danmark, "uti hvilken fred E. K. M:tt och mentionerat blifver, intet

[1] Reg. 1629.
[2] Orig. F. S.

vetandes, om icke dätta accident E. K. Mtt consilia pro re nata något förandra måtte". Han anser det dock ej kunna vara stridande emot konungens såväl i instruktionen som i brefvet meddelade befallning att framhålla för Wallenstein "iniquitatem adversæ partis och E. K. Mtts justam causam". Men Bjelke ämnade i brefvet uttala sig med stor försiktighet för att ej framtvinga några ytterligheter från Wallensteins sida[1].

Hans första bref till Wallenstein, som vid denna tid befann sig i Mecklenburg, är dateradt den 13 juni[2]. Det har hufvudsakligen innehållit ett försvar för konungens undsättning af Stralsund samt en protest mot Arnims tåg till Preussen. Wallenstein säger i sitt svar, som är öfvermodigt och hånfullt[3], att han ej anser det nödvändigt att ingå i något utförligare svaromål och försvarar, att de svenska gesanterna ej fått tillträde till fredsunderhandlingarna i Lübeck. Då kejsaren hade flera soldater, än han behöfde, hade några af dessa gått i polsk tjänst, hvilket ej kunde läggas honom tilll last. Bjelkes svarsbref[4] är skarpt och bestämdt, och han uttalar öppet sin åsikt om Wallenstein. Denne hade gjort sig skyldig till ett bedrägligt handlingssätt, då Sveriges konung däremot hade ett rent samvete. Man hade från svensk sida gjort

---

[1] "Dock likväl för dänna gången paulo lenius däröfver protesterar, på det att på dänna sidan res integra än blifva måtte. Och E. K. M:tt ratione hujus accidentis, som nu i medlertid förefallet är, efter sitt nådiga välbehag sine consilia chargera et ad alium scopum cum dignitate flectera kunde."

[2] Bär: a. a. s. 55. Bjelkes och Wallensteins bref, som nu växlades, finnas i Stettins arkiv. Bjelke skrifver till J. Skytte, dat. 6 juni 1629, orig. F. S., att hans bref till Wallenstein mest kommer att bestå "uti protestationibus et expostulationibus". Jfr Chemnitz: a. a. I s. 14 f. Droysen: Gustaf Adolf II s. 17. Mém. de Richelieu VIII s. 75 f.

[3] Dat. Güstrow d. 29 juni (n. st.). Afskr. S. H.

[4] Dat. d. 22 juni.

allt, som kunde tjäna till fredens återställande. Ansvaret för kriget kastades alltså på den kejserlige generalen. På denna skrifvelse erhöll Bjelke endast några i öfvermodig ton skrifna rader till svar[1]. Gustaf Adolf är synnerligen angelägen om att så fort som möjligt få del af utgången af dessa förhandlingar för att se, om det fanns någon utsikt att bilägga saken i godo[2]. — Bjelke skulle emellertid enligt konungens befallning äfven sätta sig i skriftlig förbindelse med Tilly. Till denne har han öfversändt konungens bref till alla kurfurstarne i det Romerska riket[3] jämte ett bref från konungen och ett från Bjelke själf till generalen.

Såväl brefvet till kurfurstarne som Bjelkes synnerligen utförliga bref[4] innehåller hufvudsakligen ett försvar för den svenska undsättningen af Stralsund, hvarjämte de kejserligas fientliga uppträdande mot Sverige starkt betonas. Stralsund hade varit angeläget, heter det i Bjelkes bref, att söka hjälp hos Gustaf Adolf, såsom varande en neutral furste, då konungen af Danmark däremot var kejsarens fiende. Stora olägenheter kunde uppstå, om Kristian, hvars "privata ambitio" framhålles, finge försvara Stralsund för egen räkning. Gustaf Adolf åter ville endast så länge hafva sina trupper i staden, tills det visat sig, att en säker fred kunde ingås. Bjelke redogör därefter för förhandlingarna med Wallenstein. Såväl Sveriges konung som dess råd hoppades på vänskap eller åtminstone på neutraltet från Tillys sida.

Tilly besvarade såväl konungens som Bjelkes bref i höfliga men undvikande eller intetsägande ordalag[5]. — Möjligen hoppades konungen med tiden kunna närma sig

[1] Dat. d. 8 juli (n. st.).

[2] Konungens bref till Bjelke af den 22 juni.

[3] Dat. 25 april 1629, afskr. S. H., jfr Chemnitz: a. a. I s. 12 f.

[4] Dat. 20 juli 1629. L. T. Reg. fol. 176 f., äfven afskr. F. S.

[5] Klopp: a. a. 3: 1 s. 190.

Tilly och af honom utverka neutralitet i ett kommande krig med kejsaren. I ett bref till Bjelke [1] förklarade han sig nämligen nöjd med resultatet af förhandlingarna. Bjelke uppmanades till och med att fortsätta korrespondensen med Tilly och "fouvera den handelen", enär denne svarat sändebudet så "discret" på hans bref. I alla händelser ansåg sig konungen hafva gagn af dessa försök till närmande, hvarigenom hans fredskärlek framstod för alla, och Bjelke fick alltså befallning att offentliggöra innehållet i de bref, som blifvit växlade med de båda generalerna[2]. Om någon ny traktat sattes ifråga, skulle han ej ställa sig afvisande men ej heller bestämma något utan svara så, "att alle gode tillbud underhollas och dock sjelfva saken tages ad referendum an".

Hvad slutligen Bjelkes brefväxling med Lübeck beträffar, så har han äfven i detta fall länge varit oviss, om han skulle tillskrifva hansestaden eller ej, på grund af den ingångna freden. Emellertid synes han i enlighet med sin instruktion afsändt ett bref, hvars innehåll af konungen gillas[3]. Ovisst är, huruvida något svar följt på denna skrifvelse, något resultat för öfrigt har den ej haft till följd.

Utsikterna till en fredlig uppgörelse.

Någon fredlig uppgörelse var alltså ej att hoppas på. Det är tydligt, skrifver konungen till Camerarius i juli månad[4], hvad Wallenstein har i sinnet, då han ej i sina bref gifvit hopp om fredlig underhandling. För öfrigt hade konungen, såsom antydt, redan före Bjelkes underhandlingar knappast ansett det möjligt att undgå det tyska kriget[5]. Men han tyckte sig nu hafva erhållit en giltig

[1] Dat. d. 23 sept. 1629. Reg.

[2] Mem. för Bjelke, dat. Marienburg d. 2 sept. 1629. Reg.

[3] Konungens bref af d. 22 juni.

[4] Relationes rerum etc. L. T. Reg. fol. 169 f.

[5] Detta skrifver han bl. a. i ett bref till Alexander Leslie och Jakob Duwall. Dat. d. 21 maj 1629 Reg. Jfr ofvan s. 36.

orsak till kriget, hvilket borde vara uppenbart för alla[1].

I maj månad hade Gustaf Adolf emellertid blifvit nödgad att begifva sig till Preussen, och hans krig mot kejsaren måste tillsvidare uppskjutas. Men om han lyckades slå Arnim, skulle han med samlade stridskrafter begynna "en offentelig feigd mot kejsaren", äfven om det ej kunde ske förrän fram på hösten[2].

Konungen ansåg denna årstid lämpligast att börja ett stort krigsföretag, emedan skörden då var inbärgad. Säkert är dock, att det hufvudsakligen varit Arnims infall i Preussen, som förorsakade uppskofvet. Härtill kom också behofvet att stärka och genom värfningar öka den svenska hären samt svårigheten att utan bundsförvanter börja kriget, hvilket betonas i bref såväl till Stralsund som till Camerarius[3].

Äfven i sina bref till Bjelke berör konungen denna fråga. Han skulle inför rådet i Stralsund framhålla, att konungen låg i underhandling med konungarne af England och Frankrike samt med Generalstaterna angående hjälp i det stundande kriget. Hvar och en kan förstå, skrifver konungen, att "ett sådant stort väsende icke kan med ringa makt antagas och utföras", och han anser lämpligt "så lengie intet att inmängia oss i något roial krig, till des vi se, om vi af dem ett visst bistånd nå kunna"[4]. Att konungen dock ej kunde alltför mycket

[1] I brefvet till Camerarius (s. 218 not 2) heter det bl. a.: Quid autem aliud Dnus Bielkius obtinuerit, quam ut S. R. M:ti tanto melior occasio data sit, justissimam belli causam sibi immerenti datam esse, orbi universo contestandi etc.

[2] Bref till kansleren, dat. Liessau d. 3 juni 1629. O. S. B. II: 1 s. 486.

[3] Bref till Stralsund i juni 1629 L. T. Reg. fol. 141. Salvius till Camerarius juni 1629 L. T. Reg. fol. 143. Detsamma framhålles i det förut nämnda brefvet till denne i juli. Jfr Rydfors: a. a. s. 120.

[4] Bref till Bjelke, dat. d. 2 sept. 1629.

räkna på bistånd utifrån, det hade föregående underhandlingar tydligt visat. Han ansåg, att England och Frankrike samt Generalstaterna ville "poussera honom till det tyska väsendet"[1] för att därefter draga sig ur spelet och kasta hela bördan på honom. Och antagligt är, att han var besluten att i nödfall ensam vända sig mot kejsaren, om det, som han ansåg vara Sveriges hufvudintresse att skydda, nämligen Stralsunds och Östersjöns frihet, hotades af någon omedelbar fara[2]. Emellertid önskade han stärka sin ställning genom subsidier från de nämnda makterna. Redan år 1628, sedan han trädt i närmare förbindelse med Stralsund, underrättade han dem, såsom nämndt, om den fara, som hotade staden, samt begärde deras hjälp[3].

Beskickning till England.

I början af år 1629 sändes J. Spens såsom svenskt sändebud till England för att af konung Karl utverka penningunderstöd för kriget mot kejsaren samt dessutom rättighet att i England anställa värfningar för Sveriges räkning. Det senare beviljades utan svårighet, men några penningar lyckades Spens ej få löfte om. Lika litet framgång hade hans förslag om upprättandet af ett allmänt evangeliskt förbund. Den engelske konungen råkade nämligen alltmera i händerna på det spanska partiet i England, hvilket arbetade på ett närmande till Spanien för att sålunda på fredlig väg genomföra den pfalziska restitutionen, hvartill Englands intresse i Tyskland framför allt var knutet. Det såg visserligen ut som ett närmande till Sverige, när den svenskvänlige ambassadören Thomas Roe afsändes till konungen i Preussen. Men gesanten saknade ett fast stöd i sin regering och var dessutom ej bemyndigad att afgifva några be-

[1] Bref till Bjelke, dat. d. 25 aug. 1629. Reg.

[2] Jfr Bühring, Venedig, Gustav Adolf und Rohan s. 43 f. och Oxenstiernas svar till den engelske gesanten Roe. Rydfors, s. 137 f.

[3] Jfr ofvan s. 69.

stämda löften. I England intog regeringen tills vidare en afvaktande hållning.

Hvad Frankrike beträffar, gick Richelieus politik ut på att söndra ligan från kejsaren samt förmå Gustaf Adolf att, sedan stillestånd slutits med Polen, med understöd af franska subsidier börja kriget mot kejsaren. Gustaf Adolf tvekade ej heller att vända sig till katolska makter med anhållan om hjälp. Både till Frankrike och Venedig affärdades svenska gesanter, och i London och Haag drogos sändebud från dessa makter in i förhandlingarna med de svenska ambassadörerna därstädes[1]. Richelieu å sin sida sände år 1629 baron H. de Charnacé till konungen i Preussen i och för ingåendet af ett subsidieförbund mellan de båda makterna. Men Gustaf Adolf var ej nöjd därmed utan fordrade, att Frankrike skulle öppet deltaga i kriget. Under sådana förhållanden var han villig att ingå ett förbund, till hvilket äfven andra makter skulle inbjudas att sluta sig[2]. Charnacé saknade dock Richelieus bemyndigande att afsluta ett förbund på de af konungen stipulerade villkoren, och sålunda gick året 1629 till ända, utan att någon öfverenskommelse mellan denne och Gustaf Adolf blifvit träffad. *Frankrike.*

Holländarne åter hade liksom England stora handelsintressen att bevaka vid Östersjöns kuster, och de kunde ej vara likgiltiga för hvad som här försiggick. Deras intresse för Stralsund bevisas däraf, att en nederländsk gesant, Carl v. Cracau, under flera månader vistades i staden, om hvilken han för öfrigt skrifvit en intressant redogörelse till sin regering[3]. Generalstaternas förhållande till Sverige var dock vid denna tid ej det bästa, *Generalstaterna.*

[1] Jfr Rydfors s. 127. Bühring: a. a. s. 34 f.

[2] Ang. ändamålet med förbundet och villkoren för dess ingående jfr L. Weibull: De dipl. förbindelserna etc. s. 16 f.

[3] Jfr Fock: a. a. 6 s. 501. v. Cracau kom till Stralsund i slutet af år 1628.

emedan de bl. a. ansågo den svenska tullen vid de preussiska hamnarna skadlig för deras handel. Högst motvilligt sågo de konungen förlägga sitt polska krig till Preussen, och i själfva verket torde de hafva fruktat ett svenskt öfvervälde i Östersjön lika mycket som ett kejserligt. Det förefaller t. o. m. ej osannolikt, att nämnda gesant sökt motverka det svenska inflytandet i Stralsund. Såväl v. Esken som Bjelke framhålla nämligen i sina bref [1], att några af rådet och äfven en del af borgarne "till städerna i Holland inclinera (a qua suspicione neque immunis est D. Steinwich), sedan den stadische agent här var, och med promesser sig myckit liberal och rund declarerade" [2]. Och v. Esken hade fått den uppfattningen, att staden önskade holländska krigsskepp till sitt försvar; han ansåg till och med nödvändigt att affärda en beskickning från Sverige till Stralsund för att ställa allt till rätta igen. Att Gustaf Adolf ej varit alldeles fri från misstankar i antydd riktning, därom vittnar ett bref till den svenske residenten i Haag, Camerarius, hvari denne uppmanas att flitigt utforska Generalstaternas afsikter med afseende på nämnda stad samt förmå dem att medgifva konungen att besätta den [3]. v. Eskens farhågor synas emellertid hafva varit öfverdrifna. Bjelke behandlar hela saken mera i förbigående, och den nederländske gesanten lämnade för öfrigt Stralsund i början af maj månad 1629.

Trots holländarnes föga välvilliga sinnelag gentemot Sverige inledde Gustaf Adolf i början af år 1629 genom Camerarius underhandlingar om ingåendet af ett nytt förbund, då det gamla af år 1614 vid denna tid upphörde att gälla. Det nya förbundet skulle vara mera omfat-

[1] Bref från v. Esken till Salvius, dat. Stralsund d. 17 april 1629. Orig. S. S.

[2] Bjelkes bref den 5 juni.

[3] Maj 1629 L. T. Reg. fol. 105 f.

tande och förplikta holländarne till aktivt uppträdande gentemot kejsaren [1].

Konungen hoppades äfven af detta land erhålla penningunderstöd och hjälp af flottan i det förestående kriget mot kejsaren. Och Camerarius hade i uppdrag att utförligt redogöra för orsakerna till att detta blifvit uppskjutet, samt begära en dylik hjälp [2]. Men republiken ville ej vid denna tid stöta sig med kejsaren och kunde ej förmås att utlofva några subsidier. Roe, som år 1629 tvenne ganger besökte Haag, arbetade äfven förgäfves härpå [3]. Förhandlingarna om det nya förbundet med Sverige drogo ut på tiden. Men det visade sig, att man ej ens kunde komma öfverens om ett förnyande af det gamla förbundet, hvartill Gustaf Adolf under vissa betingelser gifvit sitt bifall.

[1] Jfr Schybergson: Sverige och Holland s. 87 f. (Bidrag till kännedom om Finlands natur och folk.)

[2] Jfr kanslerens bref till Camerarius O. S. B. 1: 4 s. 516 f.

[3] Jfr Rydfors, s. 127.

VIII.

Bjelkes förhandlingar i Stralsund 1629. Underhandlingar mellan pommerske hertigen och staden. Ställningen där vid denna tid. Gustaf Adolfs plan med afseende på Stralsund.

För Stralsund blef det säkerligen en stor missräkning, att konungen tills vidare nödgades uppskjuta sin resa dit. v. Esken, som i april kommit från Köpenhamn till Stralsund, framhåller[1], att stadens innevånare jämte hela Vorpommern, både adel och städer, längtade efter konungens ankomst. Och denne kände sig tydligen synnerligen orolig för att man ej skulle förstå eller gilla orsakerna till att det tyska kriget uppskjutits, hvarför han i sina bref till staden utförligt söker påvisa dessa[2].

En af Bjelkes viktigaste uppgifter, när han, såsom nämnts, i maj sändes till Stralsund, blef därför att söka öfvertyga de ledande personerna i staden om huru nödvändigt det var för konungen att ännu en tid uppskjuta sitt krig i Tyskland för att i stället vända sig mot Preussen. Härigenom drogos fienderna bort från Stralsunds portar, så att staden ej behöfde frukta en belägring. Krigets tyngdpunkt blef i stället förlagd till nämnda land. Konungen hade för öfrigt ännu ej hunnit värfva ett tillräckligt antal trupper för ett krig i

[1] Bref till Salvius, dat. Stralsund d. 3 juli 1629. Orig. S. S.

[2] Bl. a. i hans bref af den 25 juni.

Tyskland. Upprepade gånger skrifver konungen till Bjelke, att denne borde afvända alla misstankar med anledning af hans resa till Preussen. Äfven v. Esken hade samma uppdrag[1]. De skulle försäkra staden om att konungen säkert under höstens lopp — möjligen redan i juli månad — sedan förhållanden i Preussen blifvit ordnade, skulle komma den till hjälp. I Bjelkes instruktion[2] betonas konungens afsikt att söka uppnå sitt mål genom fredliga medel. Den förre borde redogöra för resultatet af den svenska beskickningen till Lübeck samt underrätta rådet om de förestående underhandlingarna med Wallenstein och Tilly. Om dessa misslyckades, skulle konungen ej dröja att med en krigshär understödja staden. Men när denne i juni månad skrifver till staden, betonar han uttryckligen, att det numera, då han ej blifvit innesluten i freden med kejsaren, ej gärna kunde vara fråga om någon fredlig uppgörelse[3]. På ett öfvertygande sätt framhåller han här sin afsikt att, så fort det var honom möjligt, komma staden till undsättning.

Enär den med Josquinus v. Gosen ingångna kapitulationen hade upphört att gälla den 1 maj, skulle Bjelke äfven förmå staden eller handelskompaniet att fortsätta med underhållet af soldaterna, hvilkas antal under den närmaste tiden komme att ökas. Sändebudet borde slutligen uttala konungens glädje öfver borgarnes mod och uthållighet samt deras afsikt att försvara sin stad.

Bjelke i Stralsund

Bjelke, hvilken, såsom nämndt, ankom till Stralsund den 22 maj, förelade ej genast nämnda punkter för rådet i staden. Först den 27 maj, när pingsthelgen var

[1] Corresponsoriae Dni Alexandri Esken etc. juni 1629. L. T. Reg. fol. 129 f.

[2] Se ofvan s. 220 not 3.

[3] Han hade då ännu ej lärt känna resultatet af Bjelkes underhandlingar med Wallenstein, hvilket i sin mån visar, hvilken ringa tilltro han satte till dem.

öfver, har han på rådhuset redogjort för anledningen till sin beskickning. Efter åtskilliga rådplägningar har rådet lämnat ett tämligen gynnsamt och tillmötesgående svar på hans framställning. Visserligen synes en viss missstämning hafva uppstått vid underrättelsen om att konungens ankomst till Stralsund ytterligare uppskjutits, hvarpå staden dock var förberedd genom konungens bref[1]. Några ansågo till och med, att förhandlingarna med Wallenstein skulle dragas ut så långt på tiden, att någon hjälp från Sverige ej kunde anlända under årets lopp. Och Bjelke har också, såsom nämndt, framställt dessa förhandlingar såsom en viktig orsak till dröjsmålet. Majoriteten i rådet ansåg dock lämpligt att i detta fall helt och hållet rätta sig efter konungens beslut samt lät sig "väl behaga", att han något dröjde med sin ankomst, "till dess man giörligen ser, det intet vänligit fördrag heller förlikning mer kan vara till att förmoda . ." [2] Konungen kunde under tiden samla sina stridskrafter.

Bjelkes utan tvifvel svåraste uppgift var att förmå rådet till prolongering af den kapitulation, som ingåtts i januari månad mellan Gustaf Adolf och v. Gosen. Det var konungens afsikt, att den skulle blifva gällande, tills staden fått "en säker fred och rolighet igen" [3]. Men enär en bestämd tidsbegränsning var af nöden, skrifver konungen till Bjelke och äfven till Esken, hvilken skulle bistå den förre vid förhandlingarna med staden, att tiden borde sättas till den 1 maj 1630 [4]. Då konungen förutsåg svårigheten att genomdrifva detta, kunde dock kapitulationen af staden prolongeras till den sista aug. 1629. Han hyste nämligen, såsom antydts, vid denna

[1] Jfr ofvan s. 217.

[2] Bjelkes bref d. 5 juni.

[3] Bref till Bjelke d. 7 juni 1629. Reg.

[4] Bref till Bjelke d. 5 juni 1629. Reg. Bref till Esken juni 1629. L. T. Reg. fol. 128.

tid förhoppning om att redan i slutet af juli eller i alla händelser under höstens lopp kunna komma till Stralsund och då själf ordna allt[1]. Särskildt borde 10:de art. i nämnda kapitulation[2] fortfarande blifva gällande och v. Esken fick i uppdrag att framför allt underhandla med de personer, som dittills hade försett provianthuset med proviant, att de fortsatte därmed[3]. Full ersättning skulle sedermera i enlighet med kapitulationens bestämmelse lämnas af konungen.

Redan innan Bjelke och v. Esken hunnit mottaga nämnda bref från konungen, har den förre lyckats träffa öfverenskommelse med rådet, hvilket, såsom vanligt, framhållit stadens fattigdom, att förse provianthuset med förråd till juli, och Bjelke har ej heller "denna punct så högt mer velat urgera"[4]. Genom v. Gosens förmedling kunde han emellertid öfvertala några köpmän att till den 1 aug. påtaga sig soldaternas underhåll. Efter denna tiden utlofvade han tillförsel från Sverige.

Bjelke skulle vidare förmå staden att taga emot kopparmynt samt metall- och järnstycken eller "göttlingar" såsom betalning vid gäldandet af Sveriges skuld. Hvad kopparmyntet beträffar, hyste rådet en viss tvekan att göra det gångbart i staden, förebärande, att detta mynt ej var gällande i Tyskland. Från svensk sida framhölls, att detta vore af mindre vikt, då staden ifrån Sverige kunde hämta hvad den behöfde[5]. Metall- och

[1] Instruktion för Esken juni 1629. L. T. Reg. fol. 129 f.

[2] Ang. provianthusets förseende med förråd.

[3] Fullmakt ang. provianthuset. Juni 1629. L. T. Reg. fol. 128 f.

[4] Brefvet till konungen af d. 5 juni. v. Esken skrifver till Salvius, d. 3 juli 1629, att man angående prolongering af kapitulationen måste umgås med rådet höfligt och mildt. Detta står antagligen i samband med den förut omnämnda misstämningen öfver konungens fördröjda ankomst till Stralsund. Äfven v. Esken hade dennes befallning att inför rådet och borgarne framställa orsaken härtill.

[5] Avisbref till Stralsund vid öfversändandet af 1,300 skeppund järnstycken, maj 1629. L. T. Reg. fol. 102 f.

järnstyckena var rådet mera böjdt att mottaga, då dessa kunde komma till användning såväl vid försvaret som till utrustning af krigs- och köpmansskepp eller också kunde försäljas med god vinst. Saken ordnades slutligen så, att ett köpmanskompani erbjöd sig att på vissa villkor [1] taga emot såväl kopparmynt som "göttlingar" och därmed betala svenska kronans fordringsägare. Kopparmyntet var dock ej väl sedt i Stralsund, och dess användning som betalningsmedel gaf anledning till ständiga klagomål.

Tullen vid Ruden.

I det föregående har omnämnts den tilltagande misstämningen mellan Sverige och Danmark och den danska Rudentullen, som inrättades bl. a. för att framhäfva Danmarks anspråk på öfverhögheten i Östersjön. Förgäfves hade Salvius i februari — under sin vistelse i Köpenhamn — protesterat häremot. Vid Ruden upptogs fortfarande tull af danskarne, hvarigenom tillförseln till Stralsund hindrades och stadens fiender gynnades. Rådet klagade öfver att staden behandlades som fiende af danskarne, hvilka fortforo att på alla sätt tyrannisera dess borgare. Inför v. Esken yrkade rådet i Stralsund på tullens afskaffande [2], och äfven enskilda borgare framställde klagomål mot densamma [3]. Från svensk sida ute-

[1] Metallstyckena skulle vid betalning ej gälla högre än 60 rdlr skp. och järnstyckena 12 rdlr skp., de senare ansåg konungen böra gälla 14 rdlr. Ej heller ville kompaniet mottaga mera än 1,300 skp. "göttlingar". Ang. kopparmyntet ville kompaniet "intet taga ringare än elfva mark rundstycken för 1 rdlr eller rdlrs värde", till hvilket pris Sveriges inbyggare voro skyldiga att mottaga detsamma. Bjelke vågade dock ej bestämma något häri utan konungens tillåtelse. Detsamma gällde kompaniets begäran, att järnstyckena, som det önskade sälja, skulle af svenska kronan fraktas genom Öresund för tullens skull. Bjelke ansåg detta vara "en vidlyftig affär". (Brefvet till konungen af d. 5 juni.)

[2] Bref från Esken till Skytte, dat. Stralsund d. 17 april 1629. Orig. F. S.

[3] v. Gosen klagar bl. a. häröfver i bref till Skytte, dat. Stral-

blefvo ej heller protester mot Rudentullen. I mars månad besökte v. Esken på sin resa till Stralsund Danmark, hvarvid han för den danske konungen framhöll, att Sveriges konung hade samma rätt öfver Östersjön som Danmarks. Gustaf Adolf hade påtagit sig försvaret af Stralsund och dess strömmar. Ruden tillhörde staden och icke Danmark [1].

Naturligtvis blef v. Eskens framställning utan resultat. Troligen hade Bjelke i uppdrag att förmå rådet i Stralsund att protestera mot Rudentullen, hvilken konungen dock ansåg skola upphöra, när freden mellan kejsaren och Danmark var sluten [2]. Men rådet vågade ej ställa sig i bestämd opposition mot danske konungen utan ville hellre förbida tiden. Längre fram önskade staden Gustaf Adolfs förmedling i tullfrågan. Den hade då förgäfves vändt sig till Kristian med begäran om tullens borttagande. Men konungen ansåg det betänkligt att under dåvarande förhållanden inblanda sig i denna sak [3]. Han skrifver till Bjelke, att borgarne själfva borde drifva bort den danske kaptenen Troye från Ruden "modo, ne animadvertatur fieri vestro instinctu" [4]. Gustaf Adolf önskade tydligen undvika att ytterligare öka misstämningen mellan Sverige och Danmark [5].

sund d. 22 april 1629. Orig. F. S. v. Esken skrifver till Skytte (d. 22 mars 1629, orig. F. S.), att holländska skepp af danskarne tvungos att begifva sig till Stettin efter att först hafva anlupit den danska tullstationen vid Ruden. Och det var fortfarande förbjudet att från Danmark lämna tillförsel till Stralsund, hvilket dock var tillåtet beträffande de städer, som innehade kejserlig garnison, såsom Rostock och Greifswald. Till lands var staden fortfarande blockerad. (v. Esken till konungen d. 30 maj 1629. Orig. B. K.)

[1] Bref från v. Esken till Skytte, dat. Köpenhamn d. 15 mars 1629 orig. F. S.

[2] Bref till Bjelke d. 5 juni.

[3] Bref från Gustaf Adolf till Stralsund d. 9 juni 1630. L. T. Reg.

[4] Dat. d. 31 jan. 1630. Reg.

[5] Leslie var förbjuden att korrespondera med Troye, all kor-

Den danska tullen fortfor dock att utkräfvas vid Ruden[1], hvilket uppväckte stor förbittring både i Sverige och Stralsund[2]. Äfven Gustaf Adolf ansåg det lämpligt att för Sveriges räkning taga tull vid Ruden "af dem, som af och till Stettin segla och eljest pomerska kusten bruka, allenast att staden Stralsund det icke annorledes än rätt vele förstå"[3]. Konungen var beredd på att denna hans afsikt skulle stöta på motstånd, möjligen från Stralsund och alldeles säkert från Danmark. I Stralsund hade såväl v. Esken[4] som Bjelke konungens befallning att på privat väg utforska borgarnes åsikt samt meddela konungen denna. De borde framhålla de dryga utgifterna för Stralsunds försvar; konungen behöfde genom tullen öka sina inkomster, hvarigenom han möjligen kunde underhålla en ännu större del af stadens garnison. Säkerligen var detta också hufvudskälet, men sannolikt har till hans beslut äfven bidragit hans önskan att framhålla sina anspråk på makten i Östersjön.

Ovisst är, huruvida Bjelke verkligen rådgjort med rådet och borgarne i Stralsund angående denna sak. Ett bref från Esken[5] tyder på att åtminstone denne sökt utforska, huru staden ställde sig till det svenska projektet. Af brefvet framgår, att rådet ej varit så tillmötesgående som borgarne. Ett villkor för tullens upptagande var dock, att stadens handel blef fri och att konungen

respondens skulle ske i stadens namn. Bjelke borde dock hindra, att denne inblandade sig i stadens affärer. (Bref till B. dat. d. 22 sept. 1629. Reg.)

[1] Jfr O. S. B. II: 1 s. 568. 662. Kristian ämnade fortsätta med tullen för att stärka sin makt i Östersjön gentemot Sverige. (Fegræus till A. Oxenstierna d. 10 mars 1630. Orig. O. S., F. till konungen d. 19 mars 1630. Orig.)

[2] Jfr Bref från A. Oxenstierna till konungen, dat. Elbing d. 3 april 1630.

[3] Bref till Bjelke d. 5 juni.

[4] Bref till v. Esken, juni 1629. L. T. Reg. fol. 128.

[5] Till Salvius d. 3 juli 1629.

genom sina örlogsskepp skyddade den från angrepp af de kejserliga skeppen[1].

Gustaf Adolf var väl tillfreds med hvad Bjelke uträttat i Stralsund[2]. Han gillade hans uppgörelse med handelskompaniet, och såväl detta som staden fick löfte om full betalning för leveranserna till proviantlhuset. Bjelke borde flitigt korrespondera med riksråden, särskildt Skytte, angående det, som behöfdes till truppernas underhåll m. m. Äfven de villkor, som kompaniet uppsatt[3], godkändes Hvad särskildt kopparmyntet beträffar, så borde Bjelke fortfarande arbeta på att göra det gångbart, men det var ej lämpligt — såsom kompaniet föreslagit —, att på detsamma sätta ett för alltid gällande pris, utan detta fick bero på kopparns värde vid olika tider. Konungen lofvade vidare, att genom hans bemedling de järnstycken, som Stralsund erbjudit sig taga som betalning af svenska kronan, skulle tullfritt föras genom Öresund till Holland. Staden skulle endast uppge, huru många den önskade behålla och huru många den önskade utskeppa. Bjelke borde slutligen se till, att borgarne ej alltför mycket besvärades med truppernas inkvartering. Under sommaren kunde åtskilliga kompanier placeras på Dänholm, ty konungen ansåg ej faran för en belägring för närvarande så stor. *Konungens svar på Bjelkes bref.*

Under sommaren 1629 återupptogos underhandlingarna[4] mellan pommerske hertigen och Stralsund, hvarvid särskildt landsständerna i Wolgast bemödade sig att nå ett gynnsamt resultat. Från pommersk sida fortsatte man att söka beveka kejsaren och Wallenstein att draga *Underhandlingar.*

[1] Gustaf Adolf synes ej hafva satt sin afsikt i verket att taga tull vid Ruden, åtminstone har tull ej upptagits där under någon längre tid. Möjligen har kansleren afrådt företaget. Jfr ofvan s. 206 not 1.

[2] Bref till Bjelke d. 22 juni 1629. Reg.

[3] Se ofvan s. 234 not 1.

[4] Bär: s. 54 f.

de kejserliga trupperna ur Pommern men utan resultat. Det var fortfarande Stralsund, som stod hindrande i vägen. Wallenstein fruktade icke utan skäl ett fientligt infall af svenskarne i Pommern, och han vågade därför ej draga sina trupper ur detta land eller uppgaf åtminstone det skälet. Det gällde alltså för den pommerska regeringen att, om möjligt, aflägsna svenskarne från Stralsund och förebygga fientligheter från denna sida. Stralsunds råd och borgerskap visade ej någon synnerlig medgörlighet men ville ej heller afslå billiga medel till en förlikning, dock ämnade man intet företaga utan Gustaf Adolfs råd och medgifvande. De pommerska gesanterna vände sig äfven till Bjelke, som hänvisade dem till konungen, hvarvid han dock framhöll, att det fanns föga hopp om att underhandlingarna skulle leda till något lyckligt slut på grund af de fientligheter, som visats konungen af de kejserlige. Bär [1] klandrar Stralsunds trotsiga uppträdande vid detta tillfälle, hvilket visade, att staden ej var synnerligen böjd för en fredlig uppgörelse. Hvad Stralsund beträffar, så har det dock ständigt betonat, att det helst önskade, att fredliga medel skulle användas. Men det kände till den pommerska regeringens vanmakt. Och hvilken betydelse kunde tillmätas öfverste Hatzfelds löfte till gesanterna, att om Gustaf Adolf drog bort sin garnison och lofvade att ej genom Pommern angripa riket, äfven den kejserlige generalen skulle vara böjd för en förlikning och föra bort sina trupper! Hatzfeld saknade dessutom fullmakt att underhandla; en sådan erhöll han dock sedermera [2]. Löftet var emellertid icke nytt, och huru Wallenstein uppfyllde sina löften, visste staden alltför väl sedan Stralsundsackordets dagar.

Att Gustaf Adolf intet hade att invända mot dessa underhandlingar och en eventuell öfverenskom-

[1] Anf. arb. s. 55.
[2] Ibid. s. 57.

melse med Wallenstein, framgår af hans uppdrag till Bjelke angående denna sak. Underhandlingarna afbrötos visserligen snart, och det var att befara, att intet vidare kunde ske på denna väg. Dock fick Bjelke konungens befallning[1], att om någon ny traktat skulle föreslås, ej afslå densamma utan taga den ad referendum.

I november hafva förhandlingarna blifvit återupptagna, särskildt gällde dessa ingåendet af ett stillestånd mellan de kejserlige och Stralsund[2]. Förslaget synes hafva utgått från de pommerska landsständerna, hvilka genom bref och sändebud sökte påverka Stralsund. Staden har emellertid, enligt egen uppgift[3], misstrott medlarnes redbara afsikter samt meddelat Bjelke det skedda. Konungen fann sig dock föranlåten att varna staden att på eget bevåg inlåta sig i förhandlingar med fienden. Afsikten med dylika förhandlingar vore antagligen att omintetgöra det med Sverige ingångna förbundet[4]. Till Bjelke skrifver konungen, att han fruktar, "att där sticker något annat under"; rådet borde ej sluta något i strid med alliansen, men det skadade ej "att förnimma, hvad pommerske rådet hafver att proponere, allenast det skier med discretion och icke länder oss till præjudicium"[5]. Afslutandet af ett stillestånd synes emellertid hafva afrådts af Bjelke. Denne får dock längre fram konungens befallning att ej motsätta sig ingåendet af en vapenhvila[6].

[1] Mem. d. 29 aug. 1629.

[2] Jfr Bär: a. a. s. 56. Hansestäderna bl. a. skulle tjänstgöra såsom medlare jämte kurfursten af Brandenburg.

[3] Stralsunds bref till Gustaf Adolf, dat. d. 5 jan. 1630. Dinnies' saml. Staden försäkrar äfven, att den ej skall handla i strid med alliansen.

[4] Gustaf Adolfs bref till Stralsund dat. Stockholm d. 30 nov. 1629.

[5] Dat. d. 29 nov. 1629. Reg.

[6] Bref till B. dat. d. 29 dec. 1629. Här meddelas äfven villkoren för en vapenhvila. Bl. a. skulle Östersjön vara fri och flottorna ej tillfoga hvarandra någon skada.

Klopp 3: 1 s. 333 uppgifver, att förhandl. ägt rum mellan

Ställningen i Stralsund 1629. Garnisonens storlek.

Ställningen i Stralsund var under sommaren och hösten synnerligen dålig på grund af handelns och näringarnas aftagande och den alltmera tryckande penningbristen. Härtill kom, att en svår pestsjukdom, som under de senare åren hemsökt Pommern, i aug. nådde staden. Man beräknar, att omkring 2,000 personer aflidit i denna sjukdom [1], och bland dessa voro flera mera bemärkta personer och medlemmar af rådet, bl. a. stadens framstående borgmästare, doktor Steinwich. Äfven bland soldaterna härjade pesten synnerligen svårt [2].

Sammanförandet af så många soldater tryckte naturligtvis borgarne hårdt. Att erhålla en fullt exakt uppgift på den samlade garnisonens storlek, är synnerligen svårt, enär inga fullt tillförlitliga uppgifter föreligga. De svenska truppernas antal torde under sista hälften af år 1628 hafva varit omkring 1,900 man [3]. Stadens tyska trupper kunna ej beräknas till mera än 8 à 900 man, hvartill komma de danska trupperna, hvilka ju äfven efter fördraget med Sverige uppgingo till mera än det tillåtna antalet af 300 man.

Hela garnisonen har sålunda vid slutet af år 1628 utgjort omkring 3,000 man. Rådet i staden ville dock minska densamma till 2,400 man. Antalet har antagli-

Bjelke och Wallenstein under nov. och dec. 1629. Jag har ej funnit någon bekräftelse på denna uppgift. Däremot finnes i F. S. en afskr. af ett bref, möjligen från v. Esken till Skytte, dat. d. 5 nov. 1629, i hvilket brefskrifvaren omtalar, att han blifvit skickad till Tilly, där han träffat det kejserliga sändebudet v. Walmerode, som uttalat sig för en fredlig öfverenskommelse med Gustaf Adolf. Han hade sagt, att Rostock och Wismar kunde lämnas till konungen, möjligen äfven hamnarna i Pommern. Äfven här talas om hansestäderna såsom medlare.

[1] Enligt uppgift af den nederländske gesanten v. Cracau.

[2] Bland de 4 komp. skottar, som funnos i Stralsund, dukade ett par hundra under för sjukdomen. Däremot synes den ej hafva härjat så svårt bland de svenska soldaterna.

[3] Jfr ofvan s. 90 och S. K. A. 3 n:o 894.

gen också under vintern sjunkit till följd af sjukdomar, hvartill kom, att danskarne i april 1629 lämnade Stralsund. Den nederländske gesanten uppger, att de svenska soldaterna i mars 1629 endast voro 1,500 man, hvilken siffra dock synes vara för låg att döma af de svenska spisningslistorna för nämnda tid.

Under sommaren och hösten har dock garnisonen ökats genom värfningar. I september skrifver konungen till Bjelke, att Stralsund borde kunna försvaras med de 1,600 man, som funnos i staden. Antagligen afses här endast svenska trupper, hvarjämte säkerligen ej de soldater äro medräknade, som voro kommenderade på skeppen, utgörande ungefär ett par hundra man. Värfningarna från svensk sida hafva tydligen bedrifvits med en viss ifver; bl. a. värfvades bland den pommerska adeln tvenne kompanier ryttare, hvilka behöfdes i staden såsom spejare. Under senare hälften af året torde hela garnisonen uppgått till mellan 3 och 4,000 man[1]. Af dessa var dock en stor del (mer än tredjedelen) förlagd på Dänholm. I händelse af en belägring skulle undsättning kunna lämnas från Kalmar.

Mot slutet af året fördes de svenska trupperna så småningom hem till Sverige, där de lättare kunde underhållas, och besättningen i Stralsund blef sedermera hufvudsakligen tysk[2]. Nils Brahes regemente lämnade Stralsund redan i november, Lars Kaggs och Jakob Duwalls svenska trupper i december. Därigenom minskades gar-

[1] Att närmare bestämma denna siffra, torde ej vara möjligt, ty genom värfningarna ändrades antalet ständigt. Att fullkomligt lita på spisningslistorna, torde ej vara lämpligt, då det ej alltid är säkert, att de komp., som finnas upptagna på papperet, äfven funnits till det uppgifna antalet.

[2] Denna uppgift från S. K. A. Konungen åter skrifver till Bjelke den 29 nov., att det svenska folk, som ej var bortsändt, skulle behållas kvar öfver vintern, emedan det främmande folket var så obändigt.

nisonen med några hundra man, hvilket äfven framgår af spisningslistan för januari månad följande år[1]. Enligt konungens befallning till Bjelke[2] borde det, sedan det svenska folket lämnat Stralsund, finnas 3 regementen i staden, nämligen dess eget tyska under öfverste Alexander Leslie, öfverste Jakob Duwall med sitt tyska folk och slutligen skottarne under öfverste Hugo Leslie. Under följande år, innan konungen ännu kommit öfver till Tyskland, synes besättningen dock hafva utgjort 4 regementen, hvartill kom 3 kompanier ryttare[3].

Truppernas underhåll.

Underhållet af dessa trupper har säkerligen beredt Gustaf Adolf stora svårigheter, och det blef en af Bjelkes hufvuduppgifter att lösa denna fråga. Staden var utarmad, och den gjorde ständiga svårigheter att fullgöra åtagna förbindelser. Hufvudbördan föll då på konungen. Staden vägrade till och med att förstärka eller underhålla det egna regementet, och konungen började blifva otålig. Bjelke får sålunda befallning af konungen att tvinga rådet härtill samt affordra en revers af staden ej blott på den summa, han utlagt för dess eget regemente utan också för sina 2 egna[4]. Antagligen har en sådan revers — om den nu begärts — ej lämnats. I slutet af året 1629 synes Bjelke emellertid hafva ingått en ny kapitulation med staden, enligt hvilken den var skyldig att till våren underhålla en styrka på 400 man, hvilka skulle bilda stadens eget regemente. Dess trupper hade alltså sedan mars månad minskats med ungefär hälften[5].

Såsom nämndt, hade det lyckats Bjelke att träffa

---

[1] I januari 1630 har garnisonen enligt denna utgjort 2,800 man. Stadens trupper äro ej häri inräknade. S. K. A. a. st.

[2] Mem. för Bjelke d. 29 aug.

[3] v. Eskens bref till Oxenstierna af d. 16 maj 1630. Orig. O. S.

[4] Bref till Bjelke af d. 16 nov. 1629. Reg.

[5] Kapitulation mellan Bjelke och Stralsund, dat. 11 dec.? 1629. Afskrift i S. A.

aftal med enskilda personer att underhålla konungens trupper till den 1 aug. I juli har han ingått en ny öfverenskommelse med rådet och borgarne samt en köpman i staden att underhålla 2 regementen från den 1 sept. 1629 till den 1 maj 1630, hvilken öfverenskommelse af konungen bekräftas i september[1]. I sin bekräftelse lofvar denne full betalning samt ger sin tillåtelse till borgare från Stralsund att i Sverige uppköpa spannmål och viktualier[2] och obehindradt föra det köpta till Stralsund, dock med det villkor, att det ej kom Sveriges fiender till godo. Emellertid begär rådet af konungen att blifva befriadt från att fullgöra den ingångna förbindelsen angående underhållet, förebärande, att stadens ställning ytterligare försämrats genom pestens framfart. I sitt svar[3] klandrar konungen rådet för dess obeständighet och framhåller, hurusom denna öfverenskommelse varit till ömsesidig nytta. Han syftar härvid bl. a. på det låga pris, han åsatte de svenska varor, som sändes till betalning, hvarigenom staden drog vinst. Men han vill ej betunga det mot dess vilja utan fritager det från öfverenskommelsen. Konungen hade nu endast enskilda personer i staden att förlita sig på. Han ansåg det dock vara rådets plikt att framför allt medverka till att en dylik öfverenskommelse kunde träffas, samt att garantera, att det, som blifvit lofvadt, uppfylldes. Det blef nu Bjelkes uppgift att månad efter månad förmå privatpersoner att förse provianthuset med förråd mot konungens löfte att nästkommande vår betala dem "uti sådane varur, som här i riket finnes och gångbare äre"[4].

[1] Konungens konfirmation på upprättelse af provianthuset i Stralsund. Sept. 1629. L. T. Reg. fol. 231 f.

[2] Denna tillåtelse lämnas af riksrådet i konungens frånvaro i bref till Stralsund dat. d. 22 sept. 1629, Gadebusch 2 s. 364, samt i konungens bref till staden af den 23 sept.

[3] Af d. 8 okt. 1629.

[4] Bref till Bjelke d. 6 okt. 1629. Reg.

Denna uppgift har — att döma af konungens bref till honom — ej varit alltför lätt. Det har nämligen mött svårigheter för Bjelke att till fullo gälda Sveriges skuld till köpmännen i Stralsund, och dessa ville dessförinnan ogärna förskottera något till soldaternas underhåll. Visserligen sökte han afhjälpa penningbristen genom att upptaga växlar bl. a. i Holland, och Anders Svensson i Hamburg var ifrigt verksam i detta syfte. För att tillfredsställa kreditorerna i staden sände man äfven dit alla slags naturaprodukter, såsom kött, talg, hudar m. m. Gälden uppgick vid midten af år 1629 till omkring 20,000 rdlr. Af dessa hoppades konungen kunna anskaffa 10,000 rdlr genom växlar i Holland, de öfriga 10,000 skulle anskaffas i Stralsund (genom lån) och i Sverige[1]. Antagligen har skulden ej tillfullo betalts under årets lopp[2].

Det är tydligt att officerarnes och soldaternas sold under den rådande penningbristen ej utfallit så regelbundet. I bref till A. Oxenstierna klagar A. Leslie[3] öfver att officerarne ej fått ett öre i aflöning, sedan kansleren var i staden; dessa voro också oroliga öfver att inga pengar kommo från Sverige. Soldaterna sökte man besolda med kopparpengar, hvarmed de dock ej voro nöjda, då stadens tyska soldater aflönades i tyskt mynt. Regementen och kompanier torde ej heller alltid hafva varit fulltaliga, då man ofta saknade penningar till värfningarna. Officerarne fingo visserligen befallning af konungen att genom värfningar göra sina kompanier kompletta och i nödfall taga penningar ur egen pung, men det är tvifvelaktigt, om denna befallning åtlyddes, då de själfva ledo brist på medel.

[1] Ofvan cit. bref till Bjelke af d. 6 okt.

[2] Detta synes framgå af konungens bref till Bjelke af den 16 nov.

[3] D. 29 maj 1629. O. S. B. II: 9 s. 417 f.

Såsom redan är nämndt, mötte det stora svårigheter att få kopparmyntet gångbart i Stralsund, och konungen vågade ej påtvinga borgarne detsamma [1]. Dock hafva soldaterna tidvis aflönats med detta mynt. Borgarne däremot voro mera benägna att mottaga själfva kopparn. Angående densamma hade Bjelke uppgjort ett bestämdt kontrakt med privatpersoner i staden, så att s. k. gårkoppar gällde 60 à 58 rdlr skp. och plåtkoppar 64 à 60 skp. Detta ansågs vara ett synnerligen fördelaktigt köp för Stralsund, då svenska kopparn t. ex. i Holland gällde 65 rdlr skp.

De kejserlige och Stralsund 1629.

Ehuru Stralsund under året 1629 ej var utsatt för någon längre tids belägring såsom under föregående år, så var det dock fortfarande afspärradt från landsidan. Det inträffade en del sammanstötningar mellan de kejserlige och stadens garnison, och de förra ha t. o. m. ryckt fram och beskjutit den. I början af året väntade man allmänt en ny belägring, och fienderna synas då hafva varit talrikt samlade utanför Stralsund. Till någon allvarlig sammandrabbning har det dock ej kommit, enär man ej vågade göra något utfall från staden. Dylika utfall företogos eljest af soldaterna, hvarvid ett eller annat fientligt kompani blef upprifvet. Å andra sidan passade de kejserlige på att öfverrumpla någon del af garnisonen, som vågat sig utanför stadens murar [2].

Gustaf Adolf ansåg dock, att Stralsund var starkt nog att försvara sig, åtminstone till våren 1630, äfven

[1] Bref till Bjelke d. 16 aug. 1629. Reg.

[2] Bref till Bjelke d 30 sept. 1629, Reg. samt konungens bref till v. Gosen d. 26 mars 1629. Gustaf Adolf ser af dennes bref, heter det, att staden belägras till lands och sjöss. v. Esken skrifver (till Salvius d. 13 dec. 1628), att fienden hoppades på tre sätt blifva herre öfver Stralsund, näml. genom oenighet bland innevånarne, borttagandet af tillförseln och hård frost. Jfr Fegræi bref till konungen d. 8 juni och 25 sept. 1629. orig. Theatr. Europ. II s. 86. Leslies bref O. S. B. II: 9 s. 421 f.

med en jämförelsevis liten garnison, försåvidt det ej intogs genom förräderi eller öfverrumpling [1].

Efter Arnims borttågande förde öfverste Götze befälet öfver de trupper, som lågo i Stralsunds närhet. Uti Greifswald låg under sommaren öfverste Hatzfeld med ungefär 4 komp. fotfolk och 1 komp. ryttare [2]. På Rügen funnos dessutom ungefär 10 komp. fotfolk och ett par komp. ryttare.

Till sjöss lyckades de kejserlige ej blifva så starka, att de kunde blockera Stralsund, tack vare hjälpen från Sverige. Visserligen hade de lyckats få till stånd en liten krigsflotta på 12 à 13 skepp i Wismars hamn, hvartill kommo några polska krigsskepp [3]. Befälet öfver flottan fördes af Filip af Mansfeld. I Wismar uppehöll sig äfven G. de Roy, som bar titeln af commissarius i det oceaniska och baltiska hafvet [4]. Det synes emellertid hafva varit klent beställdt med utrustningen af de kejserliga skeppen. Dessutom saknades ett tillräckligt antal sjömän [5].

Å andra sidan ägde Stralsund ej många dugliga krigsskepp; till dess skydd funnos endast några slupar och "färjebåtar" [6]. I jan. 1629 utnämndes Peter Blume till skeppskapten och fick befäl öfver krigsfartygen i staden. Han skulle dock stå under Leslies kommando [7].

[1] Bref till Leslie d. 22 sept. 1629. Reg.

[2] Jfr Leslies bref O. S. B. II: 9 s. 419 f.

[3] Reichard uppger 9 polska skepp (a. a. s. 98), Bureus (rel. d. 15 jan. 1629, orig. S. R.) uppger 8. Antalet kejserliga skepp uppges för öfrigt olika, af Ryning (d. 7 juli 1629, orig. B. K.) 13, Fegræus nämner 24 skepp, de polska inberäknade (till Oxenstierna d. 18 juli, orig. O. S.). Jfr ofvan s. 93.

[4] Fridericia: a. a. 1 s. 150.

[5] Jfr Leslies bref O. S. B. II: 9 s. 423 f. Bref till Bjelke d. 7 april 1630. Reg.

[6] Jfr Foek: 6 s. 519.

[7] L. T. Reg.

Då dessa ej ansågos tillräckliga för att skydda densamma, fick öfverste E. Ryning i juni 1629 befallning att med en svensk flottilj begifva sig till farvattnet utanför Stralsund, så att fienden hindrades att från sjösidan angripa staden, samt blockera Wismars och Rostocks hamnar. Om de fientliga skeppen försökte bryta blockaden, skulle han angripa dem och i nödfall draga sig tillbaka till Kalmar för att erhålla förstärkning [1]. Några smärre sammanstötningar mellan de båda flottorna torde hafva förekommit, men de kejserliga skeppen hafva ej kunnat blockera Stralsund [2]. I okt. erhöll Ryning konungens befallning att begifva sig till Sverige igen [3]. Konungen ansåg, att staden under vintern skulle kunna försvaras med fem krigsskepp, af hvilka tvenne togos från Rynings flotta; dessutom erhöllos från Sverige kanoner, ammunition o. d.[4]. Vid ett eventuellt anfall skulle skeppen bemannas med svenska knektar. Blume borde äfven med dessa skepp hindra tillförseln på de med kejserlig garnison försedda städerna. Endast till Lübeck och Stettin skulle sjöfarten vara fri [5]. —

En viktig uppgift för Bjelke var att hålla rådet och borgerskapet kvar på konungens sida. På det hela taget torde sinnesstämningen i Stralsund, i synnerhet

[1] Hans instruktion d. 4 juni, Reg. jfr O. S. B. II: 1 s. 501.

[2] Fienden hade sökt intaga Dänholm men blifvit tillbakaslagen. (Fegræus till Oxenstierna d. 28 sept. 1629, orig. O. S.)

[3] Bref från R. d. 27 okt. 1629, orig. B. K.

[4] Leslie hade begärt flera skepp. Bjelke får i febr. 1630 konungens befallning att utrusta tre holländska skepp, så att staden därigenom skulle få 8 krigsskepp. (D. 17 febr. 1630. S. K. A. I s. 95.)

[5] Konungens patent angående skeppsfarten, okt. 1629, L. T. Reg. Stralsund borde låta trycka och offentliggöra detta. (Bref från konungen till staden d. 17 okt. 1629.) Blume utnämndes till amiral. Hans memorial okt. 1629 L. T. Reg. Han borde bemäktiga sig de skepp, som ämnade sig till eller kommo ifrån förbjudna platser. Han fick ej företaga något af vikt utan att först inhämta Leslies och rådets mening, ej heller angripa skepp i danskt farvatten.

Sinnesstämningen i Stralsund gentemot Sverige.

bland borgarne, varit konungen gynnsam. De voro förbittrade på kejsaren "men till E. Kongl. Mtt med högste devotion — inklinerade" [1]. Däremot kunde man ej fullkomligt lita på rådets medlemmar. Bjelke fann, att större delen af dem tydligt visade, att "de ifrån det påveske och spanisch-österrikesche ok gruvelig abhorrera samt draga den underdånige devote affection till E. K. Mtt". Hvad de tänkte i sitt hjärta, var ej godt att veta, tillägger han. Ett parti synes emellertid hafva varit svensksinnadt. Om rådets medlemmar anser konungen, att de skulle "väl tracteras". Om man ej kunde vinna "de elaka" med "beneficiis, promissis et spe", så borde Bjelke bruka "contrariis"; dock borde det ske med försiktighet [2]. Om borgmästaren, d:r Steinwich, skrifver Bjelke [3], att "hans studium och opera äro tämligen venalis". v. Gosen åter får af honom ett godt vitsord. För att vinna de mera framstående af rådet och borgerskapet på konungens sida hade såväl Bjelke som v. Esken i uppdrag att gifva dem hopp om belöning. Syndicus d:r Hasert t. ex. borde dragas på konungens sida genom "ett tillbörligit donativo". Konungens vänner borde dessutom, om möjligt, erhålla inflytelserika platser. Man borde gynna dem, som voro väl sedda hos "plebem" för att kunna behärska denna och sålunda göra dem till "contrapartie mot de slemma" [4]. Bjelke får ständigt konungens befallning att hafva ett vakande öga på de misstänkta. De, som voro konungens fiender, borde straffas af staden "exilio aut morte".

Att det fanns missnöje bland stadens invånare till följd af den svenska inkvarteringen, är antagligt. Och

[1] Bjelkes bref till konungen af d. 5 juni 1629.

[2] Bref till Bjelke den 31 jan. 1630. Reg.

[3] D. 5 juni.

[4] Brefvet d. 31 jan.

det fanns äfven personer, som direkt motarbetade Sverige och dess intressen. Men någon afvog stämning mot Sverige har, i stort sedt, ej varit rådande, åtminstone bland borgarne. Staden har vid många tillfällen visat, att den ämnade hålla fast vid förbundet med Sverige. Vid förhandlingarna 1629 t. ex. ville man intet bestämma utan konungens vetskap och medgifvande [1].

Gustaf Adolf åter har säkerligen aldrig fruktat, att Stralsund skulle bryta den med Sverige ingångna alliansen, äfven om han någon gång anser sig böra gifva staden förmaningar att hålla fast vid den [2]. Däremot klandrar han den ganska skarpt för dess sorglöshet och slapphet vid de egna intressenas tillvaratagande beträffande såväl garnisonens komplettering och underhåll som befästningsverkens fullbordande och vidmakthållande [3]. Bjelke klagar öfver att rådet och borgarne i detta senare fall voro synnerligen försumliga; och detsamma framhålles äfven af Leslie och v. Esken [4]. När den värsta faran var öfver, slappnade också borgarnes energi. De ville ej bygga hus åt soldaterna, ej heller anskaffa ammunition o. d., utan hela bördan kastades på konungen. Svårigheten att förmå staden att underhålla soldaterna har i det föregående berörts. Härvid bör dock framhållas såsom en förmildrande omständighet den rådande fattigdomen och nöden.

Om sinnesstämningen i Stralsund i allmänhet var ganska gynnsam för Gustaf Adolf, så kan detta omdöme

Hansedagen i Lübeck nov. 1629.

[1] Jfr ofvan s. 238 f.

[2] Att för starkt pressa konungens yttrande t. ex. vid rådsmötet d. 27 okt. 1629 torde ej vara riktigt. Möjligen väntade han motstånd från staden, om det skulle gälla ett införlifvande af densamma med Sverige. Jfr S. R. P. I s. 225.

[3] T. ex. i bref till staden, dat. Kalmar d. 22 sept. 1629.

[4] Till Sadler d. 13 sept. 1629. (Bref till kansliämbetsm.) Äfven Eskens bref till konungen d. 2 nov. 1629, orig. B. K.

ej tillämpas på hanseförbundets öfriga städer. Åtminstone synas flera af dem hafva närmat sig till kejsaren [1]. På en hansedag i Lübeck i november förhandlades om ingående af en traktat med Gustaf Adolf och Stralsund, hvilket dock ej ledde till något resultat [2]. Konungen misstänkte, att det var förbundets afsikt att söka bryta hans förbindelse med staden, därtill bl. a. påverkadt af Wallenstein. Och Bjelke fick med anledning däraf befallning att varna Stralsund för att inlåta sig på några förhandlingar med hansestäderna, utan att konungen först blifvit tillfrågad. Han hade nämligen hört, att på hansedagen rådslogs om "hvad Stralsund må kunna bringas utur våre händer". Status quo borde dock bibehållas till våren [3].

Gustaf Adolfs plan med afseende på Stralsund.

Att det verkligen var Gustaf Adolfs förhoppning att inträda i hertigens af Pommern rättigheter öfver Stralsund och, om möjligt, införlifva staden med Sverige, kan sättas utom allt tvifvel. Denna plan, som ju synes hafva uppstått under förhandlingarna med de stralsundska sändebuden i Preussen 1628, har med tiden alltmera mognat i hans sinne. Redan omedelbart efter dessa förhandlingar har han, såsom nämndt [4], velat hindra framlämnandet af den ratificerade traktaten samt uttalat sin önskan och förhoppning om en närmare förening med Stralsund. Konungen litade i detta fall på den verkan, närvaron af hans armé skulle utöfva på hertigen och staden. Hans krig i Tyskland blef emellertid uppskjutet: men utsikterna att genom en fredlig öfverenskommelse undgå detsamma blefvo allt mindre. Vi hafva i det föregående berört den betydelse, hans förhållande till Stralsund ansågs äga med afseende på detta krig och behärskandet af Östersjön. Sedan de preussiska hamnarna genom stilleståndet

[1] Fegræi bref till konungen d. 26 nov. 1629, orig.

[2] Theatr. Europ. II s. 86.

[3] Till Bjelke d. 12 jan. 1630, Reg., och d. 10 nov. 1629, ibid.

[4] Jfr ofvan s. 124 f.

i Altmark kommit i hans händer, borde ägandet af Stralsund skänka ytterligare styrka åt Sveriges Östersjövälde [1].

Konungens plan med afseende på Stralsund framkommer vid olika tillfällen under åren 1629 och 1630. Intressanta i detta fall äro t. ex. hans bref till kansleren med anledning af den tillämnade kongressen i Danzig och förhandlingarna i rådet strax före hans afresa till Tyskland [2]. Äfven i ett bref till Sten Bjelke berör konungen stadens framtida ställning till Sverige [3]. Här anlägger han i viss mån en ekonomisk synpunkt på frågan. För en främmande stad ville han ej hafva så dryga omkostnader, hvilka började blifva alltmera betungande. Konungen önskade hafva full ersättning för de utgifter, han haft och fortfarande hade för staden. Men han ansåg, att den aldrig skulle kunna betala sin skuld till honom och att den alltså "sig vår subjection svårligit skall kunna undraga". Bjelke skulle genom att framställa denna begäran liksom framtvinga stadens medgifvande till en fullständig "subjection", hvilket tydligen var konungens egentliga önskan. Bjelke kunde äfven, om han så fann lämpligt, direkt och "privatim" underhandla "om en plenaria subjectione civitatis med en fullkomlig incorporation med andre våre undersåtere och absoluto dominii jure in eam nostro, så framt vi alle de onera, som staden nu trycka, på oss taga och med våre andre undersåters adsistence utföra skole". Han skulle särskildt vända sig till dem, som voro välvilligt stämda mot Sverige, samt begagna sig af ett gynnsamt tillfälle, då sinnesstämningen syntes vara för en dylik "subjection".

Det är knappast antagligt, att Bjelke vågat framkomma med ett dylikt förslag. Stadens ledande män

[1] Jfr Gardiner: Letters Relating etc. s. 37.

[2] Jfr nedan s. 259 f.

[3] Dat. d. 23 sept. 1629. Reg.

hafva ej önskat en dylik inkorporering af sin stad med Sverige. Belysande i detta fall är Steinwichs och v. Gosens försiktiga uppträdande under de förut nämnda förhandlingarna, då hvarje försök af Salvius att åstadkomma en närmare förening skickligt undveks. Staden önskade blifva en riksstad; denna önskan kommer till uttryck bl. a. i v. Gosens instruktion vid hans resa till Stockholm i jan. 1629 och äfven längre fram i de fordringar, som skulle framläggas på kongressen i Danzig.

IX.

Den tyska krigsfrågan i slutet af 1629. Gustaf Adolf och Stralsund t. o. m. juli 1630. Fördraget med hertigen af Pommern.

Krigsfrågan i slutet af år 1629.

Från början synes det ej hafva varit meningen, att Bjelkes vistelse i Stralsund skulle räcka någon längre tid. När han sändes dit i maj månad, var det dessutom, såsom nämndt, Gustaf Adolfs afsikt att under hösten själf komma till Stralsund. Men det befanns snart nödvändigt, att Bjelke tills vidare stannade kvar i staden. I dec. får han konungens befallning att dröja där öfver vintern särskildt med hänsyn till eventuella förhandlingar med pommerska eller kejserliga sändebud[1]. Sedan konungen återvändt till Preussen och där funnit den kejserliga förstärkningen, började han nämligen misströsta om möjligheten af att kunna undsätta Stralsund under året 1629. Så sent som i medio af augusti, då han ej hoppades på något resultat af fredsunderhandlingarna med Polen[2], skrifver han till Stralsund, att han hoppades komma dit under höstens lopp, sedan han stärkt sin här genom värfningar[3]. Men strax därefter erhåller Bjelke befallning[4] att förbereda

[1] Bref till Sten Bjelke den 29 dec. 1629.

[2] H. Brulin: Stillestånd i Altmark 1629, s. 288. (Hist. Studier.)

[3] Bref till Stralsund d. 16 aug. 1629.

[4] Den 29 aug. 1629. Reg.

staden på att konungen måste dröja längre i Preussen, än han ämnat och önskade.

Vare sig ett stillestånd med Polen kom till stånd eller ej, var det konungens afsikt att under hösten och vintern bereda sig på det tyska kriget och i senare fallet föra ett defensivt krig mot polackerna. De skäl, som förmådde honom att ännu en gång uppskjuta sin resa till Stralsund, voro nu såsom förut nödvändigheten att ytterligare stärka hären, som betydligt förminskats genom den svåra pestsjukdomen, samt obenägenheten att utan bundsförvanter kasta sig in i ett så stort företag[1]. Härtill kom, att konungen kvarhölls i Preussen så länge, att ett tyskt krig det året ej lämpligen kunde börjas. Egendomligt är, att han så sent som i midten af aug. gifvit Stralsund förhoppning om sin ankomst redan under året. Men det kan förklaras däraf, att han ville uppehålla borgarnes mod. Och för öfrigt är det tydligt, att han så länge som möjligt höll fast vid sin ursprungliga plan. Bjelke borde på ett utförligt och öfvertygande sätt framhålla de skäl, som förmått konungen att ändra denna, samt använda all möjlig försiktighet, för att ej någon ovilja gentemot konungen skulle uppstå bland borgarne. Denne skrifver äfven själf ett lugnande bref till rådet[2], framhållande, att han skulle försvara Stralsund med vapenmakt, när han blifvit tillräckligt stark att vända sig mot så mäktiga fiender. Men han betonar fortfarande sin önskan att rädda staden genom fredliga medel, hvartill ett visst hopp förefanns, då danske konungen och kurfursten af Brandenburg erbjudit sin medling.

Till Bjelke skrifver han vid samma tid[3], att han hoppas kunna "igenom en redelig fridshandel redressera deras saker", samt omnämner den erbjudna fredsmedlingen,

[1] Jfr Brulin: a. st. samt ofvan s. 225 f.

[2] Dat. d. 22 sept. 1629.

[3] Dat. d. 23 sept. 1629. Reg.

"hvilket okristeligit och oskeligit vore att förkasta". Misslyckades denna, måste det blifva ett offensivt krig till stadens undsättning Äfven i ett bref till v. Gosen[1] framhåller han, att man bör taga "tranquilliorem rationem". Samma önskan kommer till uttryck i ett följande bref till Stralsund[2], och i november skrifver konungen till Bjelke[3], att han helst ville frälsa Stralsund genom fredliga medel. Något tvifvel kan alltså icke gärna råda om konungens afsikt att — om möjligt — undvika kriget, äfven om det måste medgifvas, att det låg i hans intresse att för Stralsund betona möjligheten af en fredlig lösning för att motivera dröjsmålet med sin ankomst. Och detta var högeligen af nöden, ty borgarne blefvo oroliga vid underrättelsen om konungens förändrade beslut och gåfvo också uttryck åt denna sin oro. — Däremot torde det vara tvifvelaktigt, huruvida Gustaf Adolf verkligen hoppats på en lycklig utgång af en kommande underhandling med kejsaren, särskildt då den danske konungen skulle hafva sin hand med i densamma. Visserligen skrifver han i det nyss anförda brefvet till v. Gosen, att de kejserlige ej syntes obenägna att ingå en förlikning med honom, men tillägger, att äfven om underhandlingarna ej ledde till något resultat, så fick han därigenom en giltig orsak att förfölja dem, som hatade freden. Här återfinnes alltså samma tankegång som vid Bjelkes underhandlingar med Wallenstein. Och ännu tydligare framstår likheten i ett bref till A. Oxenstierna[4], i hvilket betonas konungens fördel af ett dröjsmål med afseende på möjligheten att erhålla subsidier. Konungen hoppades äfven genom underhandlingar kunna invagga de kejserlige i säkerhet, så att intet afbrott

[1] Sept. 1629. L. T. Reg. fol. 241 f.

[2] Dat. Stockholm d. 8 okt. 1629.

[3] D. 10 nov. (Reg.)

[4] O. S. B. II: 1 s. 522 f. Jfr Rydfors a. a. s. 139.

skulle ske i kriget i Italien. Under alla förhållanden var det hans afsikt att med kraft företaga förberedelserna till kriget, och han lofvar Stralsund i slutet af år 1629[1] att följande vår befria det. Han omnämner äfven fredstraktaterna men endast i förbigående och framhåller samtidigt, att kejsarens afsikt syntes vara mera inriktad på krig än fred, hvarför det vore bäst att bereda sig på det förra. Borgarne borde vara vid godt mod och ej tvifla på konungens vilja och förmåga att hjälpa dem.

Något tyskt krig under år 1629 kom sålunda icke till stånd, utan konungen måste uppskjuta detta till följande år. Krigsfrågan hade varit före på riksdagen, som sammanträdde på sommaren 1629, innan konungen ännu hade återkommit från Preussen. Om det var möjligt, önskade ständerna bilägga saken i godo. Men ett eventuellt krig borde hellre föras i fiendens land än i det egna[2]. Efter sin hemkomst kallade Gustaf Adolf sitt riksråd till Uppsala, där öfverläggningar höllos under oktober och november. Den 3 november afgjordes frågan[3]. Riksråden uttalade sig för ett offensivt tyskt krig. Vi kunna ej gå närmare in på dessa viktiga och intressanta rådplägningar, genom hvilka Sveriges öde för en obestämd framtid afgjordes. Något, som vållade konungen bekymmer, var den ovissa ställningen till Danmark; man kände sig ej ens säker för ett krig med detta land. Denna fråga hade äfven varit före på de nämnda rådssammanträdena. Danmarks vacklande eller t. o. m. fientliga hållning var ett af skälen "contra offensivum". Vid en följande sammankomst har frågan åter upptagits till behandling[4]. Ett krig med grannlandet togs med i

[1] Dat. Uppsala d. 30 dec. 1629.

[2] Stiernman: Alla riksdagars och mötens beslut I.

[3] S. R. P. I: s. 218 f.

[4] Den 10 nov. 1629. S. R. P. I s. 229 f.

beräkning, och man öfverlade om hvar "sedes belli" lämpligast borde förläggas, i Danmark eller i Tyskland. I Sverige hyste man alltså ej någon allvarlig förhoppning om en fredlig uppgörelse med kejsaren. Men man beslöt dock att mottaga Kristians erbjudande att medla fred och föreslog, att en kongress följande år skulle sammanträda i Danzig[1].

Underhandlingar i början af år 1630.

I det föregående ha berörts de underhandlingar mellan Stralsund och de kejserlige, hvilka fördes genom landsständernas i Wolgast sändebud[2]. Dessa underhandlingar fortsattes äfven under början af år 1630. Legationer afsändes till hansestäderna, till kurfursten Georg Wilhelm, till A. Oxenstierna[3] och till Stralsund. Här invände man, att sändebuden saknade fullmakt att underhandla, hvilket dock afhjälptes genom Hatzfelds ingripande. Närmast rörde sig underhandlingarna om afslutandet af ett stillestånd. Stralsund synes dock ej heller nu hafva visat något tillmötesgående utan hänskjutit frågan till Bjelke. Staden har äfven skrifvit till konungen och begärt råd i föreliggande fall[4]. Gustaf Adolf svarade, att han gifvit Bjelke tillåtelse att afsluta en vapenhvila, samt uttalade därjämte sin belåtenhet med att staden

[1] Jfr S. R. P. I s. 230 not 2.

[2] Jfr ofvan s. 237 f.

[3] D. 9 febr. hade två gesanter från hertigen af Pommern ankommit till kansleren och framhållit önskvärdheten af en fredlig uppgörelse mellan Stralsund och de kejserlige. De hade begärt, att den svenska garnisonen skulle bortföras från Stralsund. Tillsvidare borde en vapenhvila ingås. Kansleren hade hänskjutit saken till konungen. Bref till konungen d. 11 febr. 1630. Jfr äfven Chemnitz: a. a. 1 s. 27 f. Samma begäran framställdes till kansleren af ett brandenburgskt sändebud. I Stralsund borde läggas en garnison, som aflagt ed till kurfursten af Brandenburg, hertigen af Pommern och hansestäderna. Kansleren svarade endast i största allmänhet. Bref till konungen d. 15 febr. 1630.

[4] Bref till konungen af d. 25 jan. 1630. Dinnies' saml. Tryckt Zober: Ungedruckte Briefe etc. s. 64.

hänsköt saken till honom[1]. Bjelke har fortfarande ställt sig afvisande i denna fråga. Det är antagligt, att han, när de pommerska medlarne i början af jan. framställt sitt förslag till Stralsund, ännu ej mottagit konungens bref af d. 29 dec.[2] Säkerligen har sändebudet i likhet med konungen hyst misstro till de kejserliges redliga afsikt. Härtill kommer, att Bjelke vid denna tid synes hafva fått full visshet om de danska underhandlingarna angående Rügen. Snart nog erhåller Bjelke nya order från konungen. Den 31 jan. skrifver denne till honom, att en vapenhvila, för såvidt en sådan ingicks, ej finge räcka längre än till maj månad, eftersom konungen då ämnade komma själf med en armé. Han borde se till, att fienden ej fick tillfälle att "negociera några farlige practiker" i staden. Emellertid har Bjelke underrättat konungen om de danska planerna på Rügen. Denne säger sig i sitt svar[3] gilla Bjelkes förfarande i traktatsfrågan. Konungen hade visserligen genom afslutandet af ett stillestånd velat skaffa staden en åtminstone tillfällig lindring; men da mycket kunde inträffa, som gjorde en vapenhvila skadlig, borde Bjelke utan att direkt afslå några traktater öfverlägga med staden, om en vapenhvila vore nyttig eller ej, och "derefter sluta och låta, som eder till vår och stadens säkerhet tienligast synes". Bjelke har dock ej ansett lämpligt att afsluta något stillestånd, och han underrättar konungen om orsakerna härtill. Denne, som gillar hans handlingssätt, ger honom i mars befallning[4]

[1] Dat. Vesterås d. 17 febr. 1630. Tryckt ibid. s. 33. Ungefär detsamma framhålles i konungens bref till staden af d. 31 jan. 1630.

[2] Jfr ofvan s. 239 not 6.

[3] Bjelke har skrifvit härom till konungen d. 26 jan. och 1 febr., hvilket framgår af konungens svar af d. 17 febr. Äfven Esken underrättar kansleren därom. (Den 31 jan. 1630, orig. O. S.) jfr Malmström: Svenska Pommerns hist. s. 8 f.

[4] Konungens bref af d. 17 mars, Reg.; här omnämnes ett bref från Bjelke af d. 3 mars, hvari denne underrättat konungen om or-

att ej heller för den närmaste tiden ingå någon vapenhvila. Han bör dock framhålla konungens benägenhet för allt, som kan bidraga till "en seker och redelig fridshandel". Och i ett följande bref[1] till Bjelke upprepar Gustaf Adolf sitt förbud för denne att utan konungens särskilda befallning påbörja underhandlingar. Alla traktater borde hänvisas till kongressen i Danzig.

Kongressen i Danzig.

Denna var afsedd att taga sin början i april 1630. I samma månad är instruktionen för de svenska kommissarierna utfärdad[2]. Den är uppsatt på grundval af ett af kansleren uppgjordt förslag och innehåller, hvad Stralsund beträffar, ungefär samma villkor, som skulle framställas på kongressen i Lübeck[3]. Det gällde äfven att vinna garantier för att villkoren af de kejserlige uppfylldes, och därför borde ej kommissarierna hafva någon brådska med att restituera Stralsund utan försöka behålla det, tills all fara var förbi. Konungen erinrade äfven kansleren särskildt om att vid förhandlingarna med de kejserlige ej glömma det, som var viktigast, nämligen "adsecurationen"[4]. Konungen betonade nu ytterligare, att "K. M:tt icke tillbindes att qvittera Strålsund", förrän alla fredsvillkoren blifvit uppfyllda. Vid rådssammanträden i maj månad[5], innan konungen lämnade Sverige, diskuterades den frågan, huruvida Stralsund borde restitueras, så framt kejsaren ginge in på de framställda villkoren, och om man emot Mecklenburgs restitution borde lämna Stralsund. Såsom vanligt, bedömdes frågan från olika synpunkter. Det framhölls,

sakerna. Då eröfringen af Hiddensee skedde d. 7 mars, är det tydligt, att Bjelke ej önskade ingå en vapenhvila. Jfr Bär: a. a. s. 57 f.

[1] Dat. d. 7 april 1630. Reg.

[2] O. S. B. II: 1 s. 588 f., jfr ibid. s. 581 f.

[3] Jfr ofvan s. 207.

[4] O. S. B. II: 1 s. 603.

[5] Den 4 och 6 maj 1630. S. R. P. II. s. 1 f.

att den svenska besättningen borde föras bort, när villkoren uppfyllts, i annat fall skulle konungen "insimuleras ambitionis". Om kejsaren afskedade sitt krigsfolk, så kunde man lita på hans ärliga afsikt. Hade konungen sin garnison kvar i Stralsund, skulle det se ut, som om han ville "amplificera sit regemente". Men denne yttrade, att Stralsunds frihet kunde behållas äfven under Sveriges styrelse, och liksom i sitt förut nämnda bref till Bjelke framhöll han de utgifter, han haft för staden. När undsättning under vintern försvårades, funnes ingen säkerhet gentemot kejsaren, i synnerhet som denne troligen icke skulle restituera Mecklenburg och stiften i norra Tyskland. Konungen ansåg därför, att man borde begära Stralsund och Wismar "cautionis loco". Det beslöts också i rådet, att Stralsund skulle behållas tills vidare för ernående af större säkerhet[1].

Kongressen i Danzig kom aldrig till stånd. Kristian ogillade Gustaf Adolfs fordringar, hvilka framställdes till honom af den svenske residenten i Köpenhamn, Fegræus. Den svenske konungens enda intresse i Tyskland borde gälla Stralsund[2]. De danska kommissarierna ankommo först i juni månad till Danzig. Här hade den kejserlige gesanten uppehållit sig några veckor och bearbetat stämningen för sig gentemot Sverige. Följden blef den, att A. Oxenstierna, som uppehöll sig i Elbing, vägrade att infinna sig i Danzig, i synnerhet som misstämningen mellan Sverige och denna stad tilltagit genom det senast ingångna fördraget. Antagligt är, att, äfven om kongressen kommit till stånd, den ej medfört åsyftadt resultat. Därtill voro Gustaf Adolfs och kejsarens intressen alltför motsatta, hvartill kom Danmarks tvifvelaktiga hållning.

[1] Jfr W. Struck: a. a. s. 343 f. och B. Boëthius' ofvan cit. uppsats.

[2] Jfr Bricka och Fridericia 2 s. 238. Fegræus till A. Oxenstierna d. 22 jan. 1630, orig. O. S. Hist. Saml. 3 s. 168.

I april månad underrättade konungen Stralsund om den tillämnade kongressen samt uppmanade det att hafva sina sändebud närvarande för att bevaka stadens intressen[1]. Denna har också affärdat sändebud till Elbing, hvilka i slutet af maj därstädes sammanträffat och rådgjort med kansleren angående de fordringar, som å stadens vägnar borde framställas vid kongressen. Dessa fordringar, som blifvit uppsatta med ledning af sändebudens instruktion[2], hade dessförinnan skriftligt meddelats kansleren[3]. Hvad som i dem framför allt tilldrager sig uppmärksamhet, är stadens önskan att blifva en riksstad och få samma ställning som öfriga dylika städer. Hertigen af Pommern och kurfursten af Brandenburg borde afsäga sig alla sina anspråk på öfverhöghet öfver staden. Förändringen i dess ställning skulle ej inverka på det med Sverige afslutna förbundet. För öfrigt önskade den fred och säkerhet. Alla i Pommern och Rügen uppförda befästningsverk borde demoleras och kommunikationerna till lands och vatten öppnas. Sändebuden sökte slutligen rättfärdiga staden för dess hållning under den gångna tiden, särskildt därför att den mottagit hjälp från Sverige och Danmark.

Kansleren ansåg stadens fordringar billiga och rättvisa[4]. Äfven dess begäran att blifva en riksstad sade han sig gilla; han framhöll, att Gustaf Adolf skulle taga sig an dess sak, samt betonade vikten af att alliansen med Sverige förblef orubbad. — Sändebuden synas hafva begifvit sig ifrån Elbing till Danzig, där de en tid kvardröjt under väntan på kongressens öppnande. Under tiden hafva de stått i skriftlig förbindelse med kansleren.

[1] Dat. d. 17 april 1630.

[2] Dat. d. 10 maj 1630, orig. S. A.

[3] Bref till denne från stadens sändebud, dat. Elbing d. 28 maj 1630. O. S.

[4] Gesanternas berättelse. S. A.

Rügens intagande.

Medan man beredde sig att underhandla om fred i Danzig, invecklades den svenska besättningen i Stralsund i en ny strid med de kejserlige. Den gällde Rügen. Kristian, som fruktade, att Sverige skulle bemäktiga sig ön, hade nämligen, såsom antydts, inledt en underhandling med pommerske hertigen att köpa densamma. För tillfället innehades ön af de kejserlige, men dessa voro benägna att lämna den åt danskarne. Redan i början af år 1629 förmälde ryktet, att danskarne ämnade bemäktiga sig ön. Leslie uppmanades därför af rådet i Stralsund upprepade gånger under detta år att intaga den. Den 28 juli hade detta offentligen föreslagits på rådhuset[1]. Leslie ansåg sig dock ännu ej nog stark för ett dylikt företag, ty skansarna på ön voro väl besatta. Från konungen mottog Bjelke uppmaning att ej intaga Rügen, förrän han ansåg sig kunna behålla det[2]. Man borde ej företaga något, hvarigenom Stralsund utsattes för fara. I början af 1630 föreslog Bjelke konungen, att ön skulle intagas för att förekomma Danmarks planer samt begärde undsättning från Kalmar. Gustaf Adolf fruktade visserligen, att den svenska styrkan var för svag, och någon undsättning från Sverige kunde ej lämnas. Men konungen önskade dock, att Bjelke skulle sätta sin afsikt i verket, för hvilket ändamål nya värfningar borde företagas[3]. I mars intogs den lilla ön Hiddensee. Detta inträffade vid ungefär samma tid, som ett sändebud från Wallenstein besökte Köpenhamn för att i största hemlighet förmå Kristian att bemäktiga sig ej blott Rügen utan äfven de förnämsta platserna i Vorpommern[4]. Kri-

[1] Bref från Leslie. O. S. B. II: 9 s. 421 f.

[2] Den 23 sept. 1629.

[3] Den 17 febr. 1630. Bref till Leslie samma dag. Reg.

[4] Fegræi bref till konungen d. 19 och 29 mars och d. 5 april 1630. Orig. Till Salvius d. 28 april. Orig. S. S. Jfr Chronholm: Sveriges hist. etc. V. 2 s. 38.

stian vågade emellertid ej under dåvarande förhållanden befatta sig med denna sak, hvilket antagligen i Sverige hade uppfattats nästan såsom en krigsförklaring. Svenskarne läto för öfrigt ingen tid gå förlorad. I slutet af mars intogos några af de kejserliga skansarna på Rügen, och i april lämnade öfverste Götze med sina trupper ön, med undantag af att en skans ännu hölls besatt af kejserliga trupper. Denna intogs dock af Leslie i början af juni. Bogislav hade under tiden förhandlat med honom om Rügens neutralitet.

Gustaf Adolf ämnade ej uppskjuta sitt tyska krig trots den tillämnade kongressen. Han ansåg lämpligast att förhandla under vapen. Danmarks hållning gjorde honom tveksam, huruvida han icke borde af detta land fordra en neutralitetsförklaring och i händelse af en vägran angripa det. Ett dylikt tillvägagångssätt har dock afrådts af kansleren[1]. Emellertid torde det tyska fälttåget af denna grund blifvit uppskjutet en månad.

Den 15 maj[2] skrifver Gustaf Adolf till Bjelke, att han var beredd för öfverfarten till Tyskland, hvarför denne borde hafva båtar o. d. i ordning för att landsätta armén, där det vore lämpligast. I början af juni låg den svenska flottan vid Elfsnabben, färdig att afsegla.

Här uppsöktes konungen af en pommersk legation, som sökte förmå honom att uppskjuta öfverfarten till Tyskland eller, om detta ej kunde ske, att bevilja Pommern neutralitet. Naturligtvis kunde en dylik begäran ej beviljas. Konungen redogjorde för de orsaker, som förmådde honom att börja kriget i Tyskland, och betonade, att Pommerns ställning ej härigenom förvärrades[3].

Det var konungens afsikt att lägga i land vid Rügen.

---

[1] Jfr A. Oxenstiernas bref till konungen af d. 30 april 1630. Handl. rör. Skandinaviens hist. 24 s. 168 f.

[2] Reg.

[3] Konungens svar dat. d. 8 och 10 juni 1630. L. T. Reg.

Vid underrättelsen om öns intagande af svenskarne ändrade han dock detta beslut. Från flottan tillskrifver han Stralsund med begäran att hafva lifsmedel i beredskap åt hären. Den 29 juni[1] underrättade han staden om sin ankomst till Tyskland; han framhöll, att han var kommen för att bringa den hjälp och ej skulle försumma något tillfälle därtill, för såvidt den blef honom en trogen bundsförvant.

Fördraget med hertigen af Pommern.

Det återstår att kasta en blick på det förbund, som Gustaf Adolf afslöt med hertig Bogislav. Ehuru dateradt den 10 juli 1630, blef det först senare fullt utarbetadt och underskrifvet af båda parterna. Det mötte många svårigheter, innan man kunde komma öfverens; en ömtålig fråga var bl. a. Pommerns förhållande till Brandenburg[2].

Konungen meddelade äfven Stralsund sin afsikt att afsluta ett förbund med hertigen samt erbjöd staden att hafva någon representant närvarande för att taga vara på dess intressen[3]. — I 5:te paragrafen beröres Sveriges förhållande till Stralsund. Sveriges konung borde till hertigen af Pommern återlämna alla städer och orter, som redan voro eröfrade från fienden eller framdeles kunde blifva det. Men för nämnda stad göres det tillägget, att svenske konungens särskilda förbund med den skulle hafva gällande kraft. Stralsund kom alltså att i förhållande till Sverige intaga en undantagsställning.

---

[1] L. T. Reg.

[2] Jfr Bär: a. a. s. 75 f.

[3] Dat. Stettin 1630. Dinnies' saml.